

Trg Mokronog skozi stoletja

TRG MOKRONOG SKOZI STOLETJA

ZBORNİK ŽUPNIJE MOKRONOG
2. zvezek

TRG MOKRONOG SKOZI STOLETJA

besedilo	mag. France Baraga Marjeta Bregar Konrad Črnologar dr. Boris Golec Tomaž Golob Peter Hitzinger dr. Božo Otorepec Igor Sapač Ivan Steklasa Janez Vajkard Valvasor
izdal in založil	Studio 5 Mirna
glavni in odgovorni urednik	Marko Kapus
urednica zvezka	Marjeta Bregar
prevod v nemščino	Marko Gospodarič
prevod v angleščino	Amidas
lektoriranje	Majda Papež
oblikovanje	Darinka Knapič
priprava in tisk	Marginalija
naklada	400 izvodov

Mokronog 2003

TRG MOKRONOG SKOZI STOLETJA

NAMESTO UVODA

Štiri leta po izidu prvega zvezka Zbornika župnije Mokronog, umetnostno-zgodovinske monografije Ferdinanda Šerbelja z naslovom *Žalostna gora nad Mokronogom*, je pred nami drugi zvezek te serije, posvečen zgodovini mokronoškega trga od njegovega nastanka do polpretekle dobe.

Navzlic razmeroma pomembni vlogi kraja v preteklosti moramo ugotoviti, da je Mokronog doslej le poredkoma pritegnil pozornost zgodovinarjev. Prvi med njimi je bil sicer že v 17. stoletju polihistor Janez Vajkard Valvasor, vendar je njegova pozornost v enaki meri veljala tudi drugim kranjskim gradovom, mestom, trgom in župnijam. Šele več kot poldrugo stoletje po izidu Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske (1689) je Mokronog postal predmet posebne obravnave v historiografski periodiki. Od srede 19. stoletja do prve četrtnine 20. stoletja (posebej plodoviti sta bili prvi dve desetletji minulega stoletja) so svoja razmišljanja in ugotovitve, podprte z izvirnimi pisnimi viri, v različnih revijah in časopisih objavili trije raziskovalci preteklosti. Strokovno se je mokronoške zgodovine prvi lotil Peter Hitzinger, duhovnik, pisatelj in zgodovinar, ki je v Mokronogu služboval kot kaplan sredi 19. stoletja. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je svoje zapiske, vezane na mokronoško preteklost, objavil umetnostni topograf Konrad Črnologar, v prvi četrtnini 20. stoletja pa je o kraju predvsem za širšo, a tudi za strokovno javnost pisal zgodovinar Ivan Steklasa, rojak iz bližnjega Šentruperta.

Poslej je nastopilo precejšnje zatišje, ki so ga do začetka 21. stoletja prekinjali le krajši strokovni in znanstveni prispevki s širšo problematiko. Tako je nekaj novih podatkov o trgu prinesel članek Henrika Heferleta Gradovi v Mirenski dolini, objavljen v Dolenjskem listu leta 1966. Zgodovinar dr. Božo Otorepec je v knjigi *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem* (1988) obdelal pečat in grb trga, nekaj novih spoznanj o gradu Gorenji Mokronog pa je v monografiji *Med gradom in mestom* leta 1994 priobčil zgodovinar dr. Dušan Kos.

Zaokrožen pregled mokronoške preteklosti je na svoj način dalo poljudno zasnovano delo domačina Staneta Pečka, ki je z naslovom *Zgodbe mokronoge* zagledalo luč sveta leta 2000. Kljub avtorjevi interpretativni in literarni svobodi vsebuje prikupno napisana knjiga vrsto točnih zgodovinskih dejstev, črpanih iz žal nikoli objavljenega tipkopisa Henrika Heferleta *Zgodovina Mokronoga*. Ker Heferletovo delo spričo neugodnih okoliščin nikoli ni bilo ustrezno ovred-

noteno, o zdravniku - domačinu pa tudi starejši domačini pomnijo razmeroma malo, kaže o njem na tem mestu zapisati vsaj nekaj besed.

Henrik Ciril Metod Heferle se je rodil v Mokronogu 6. julija leta 1900, umrl pa 9. maja 1967 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan. Domači kraj je zapustil že v mladih letih, a so ga v Mokronog vedno znova vodila poklicna in zasebna pota. Po končani osnovni šoli v rodnem trgu je šolanje nadaljeval na škofijski gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani. Medicino je študiral v Zagrebu in se po diplomi

Henrik Heferle

31. januarja 1928 študijsko izpopolnjeval v Berlinu, kar ga je na njegovi profesionalni poti še posebej zaznamovalo. Uvrščal se je namreč med tiste zdravnike, ki so sodelovali pri uvajanju tedaj novih načinov odkrivanja srčnih bolezni s pomočjo elektrokardiografije. Objavljal je številne znanstvene razprave, predvsem v Zdravstvenem vestniku, predaval na seminarjih in skupaj z dr. Brankom Volavškom napisal tudi prvi slovenski učbenik s tega področja (Klinična elektrokardiografija, Ljubljana 1948).

Poleg strokovnega in znanstvenega dela na področju medicine je Heferleta ves čas pritegovala zgodovina Dolenjske in še posebej rojstnega kraja. Vrsto let je marljivo zbiral in zapisoval podatke iz različnih dosegljivih virov - iz arhivov, muzejskih in zasebnih zbirk ter ustnih pričevanj. Vrhunec njegovega ljubiteljskega zgodovinarskega dela predstavlja omenjeni tipkopolis o zgodovini Mokronoga, ki ga je avtor v šestdesetih letih prejšnjega stoletja nameraval tudi objaviti, vendar ta prvi zaokroženi pregled mokronoške zgodovine, pisan na podlagi zgodovinskih virov, nikoli ni prišel na knjižne police. Še več, tudi tipkopolis ni ohranjen v celoti in je bil do nedavna praktično nedostopen, z izidom naše monografije pa so verjetno dokončno odpadli razlogi, da bi ga izdali v knjižni obliki. Prav zaradi te »krivice« posvečamo pričujoči zvezek Heferletovemu spominu.

Kljub dobrim obetom smo torej vse do danes ostali brez celovitejšega zgodovinskega pregleda o mokronoškem trgu. Pričujoča publikacija, ki je nastajala deset let, predstavlja prvo monografsko zastavljeno zgodovino Mokronoga od nastanka trga v 13. stoletju do konca 18. stoletja, deloma pa pokriva tudi obdobje zadnjih dveh stoletij. Delo je razdeljeno v tri vsebinske sklope: Razprave, Gradivo in Mokronog v starejši literaturi. V prvem, Razprave, je najobsežnejši prispevek dr. Borisa Golca o zgodovini trga od nastanka v 13. stoletju do odprave trške avtonomije v začetku 19. stoletja. Marjeta Bregar v dveh prispevkih obravnava katastrsko občino Mokronog v prvi tretjini 19. stoletja ter trško prebivalstvo v 19. in deloma še v 20. stoletju. Razpravi izpod peresa Tomaža Goloba in Igorja Sapača, ki zaključujeta prvi tematski sklop, pa govorita o mokronoškem gradu. Prvi kratko prikaže zgodovino gradu in njegovo stanje po letu 1945, drugi pa razvoj grajske stavbe od 13. do 20. stoletja. Naslednji vsebinski sklop, naslovljen kot Gradivo, je namenjen objavi registrov zgodovinskih virov za obdobje srednjega in novega veka do prve polovice 19. stoletja. Dr. Božo Otorepec predstavlja vse listine oz. njihove izvlečke, v katerih se Mokronog ali Mokronožani omenjajo do leta 1500 in jih hranijo domači in tuji arhivi. Mag. France Baraga je kot kronološko nadaljevanje Otorepeca pripravil opis pisanih dokumentov novega veka, shranjenih v do nedavna malo znanem Kapiteljskem arhivu v Novem mestu. Zadnji, tretji sklop zvezka nosi naslov Mokronog v starejši literaturi. Bralca seznanja s prevodi starejših zapisov in člankov, objavljenih v stari nemščini (Janeza V. Valvasorja, Petra Hitzingerja in Konrada Črnologarja), ter z osmimi krajšimi članki Ivana Steklase. Vsa besedila so sicer že bila objavljena, vendar so razen Valvasorjevih raztresena po revijah in časopisih iz 19. in začetka 20. stoletja, zato so ostala malo znana in povečini v originalih tudi težko dostopna.

Zvezek smo obogatili s širokim izborom slikovnih prilog, s posebnim poudarkom na doslej še neobjavljenih dokumentarnih pričevanjih. Gre za

reprodukcije listinskega gradiva, nadalje za upodobitve trga in gradu Mokronog na razglednicah in fotografijah s konca 19. in začetka 20. stoletja ter za risbe Igorja Sapača. Objavo prilog so nam ljubeznivo dovolili Nadškofijski arhiv Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Dolenjski muzej Novo mesto, INDOK center Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto ter nekateri posamezniki. Zahvaljujemo se tako slednjim kot tudi uslužbencem navedenih ustanov, ki so nam prihranili prenekateri korak, da smo hitreje prišli do iskanega arhivskega gradiva, razglednic in fotografij.

Drugi zvezek Zbornika župnije Mokronog je v tekstovnem in slikovnem pogledu precej obsežnejši, kot smo sprva načrtovali. Posebej velja poudariti, da je večina prispevkov rezultat najnovejših raziskav. Pričakovati je torej, da bo publikacija dala pomemben prispevek h krajevnemu zgodovinopisju in hkrati obogatila domoznansko literaturo širšega dolenjskega prostora. Ne nazadnje bodo prebivalci Mokronoga in okolice zgodovino domačega kraja lahko spoznavali na enem mestu.

Pri tem seveda ne manjka novih raziskovalnih izzivov. V prihodnosti bo namreč potrebno celovito raziskati še marsikatero področje, tako denimo zgodovino mokronoške župnije ter gospodarski in politični razvoj kraja, pričujoče delo pa je tudi le delno poseglo v raziskovanje mokronoške preteklosti v 19. in 20. stoletju, zato trdno upamo, da drugi zvezek Zbornika župnije Mokronog nikakor ne bo zadnji.

Marjeta Bregar

Boris Golec

TRG MOKRONOG OD NASTANKA DO ODPRAVE TRŠKE AVTONOMIJE

MOKRONOG V SREDNJEM VEKU

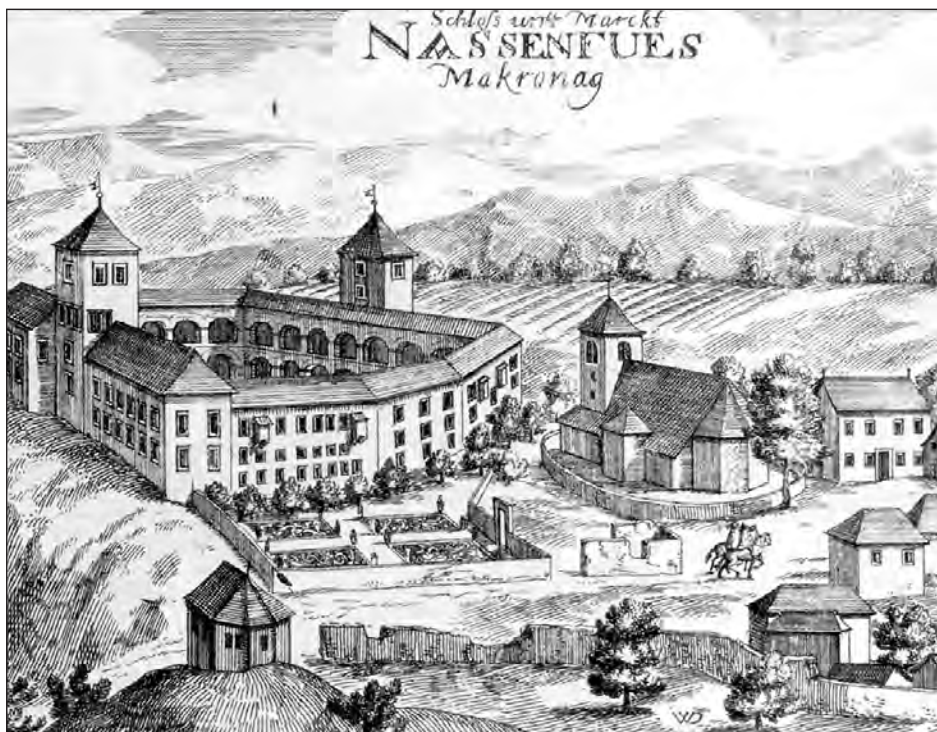
Je bil Mokronog res kdaj mesto?

Trg Mokronog se po kronološkem zaporedju omenja kot tretji med skupno devetnajstimi dolenskimimi mesti in trgi srednjeveškega nastanka. Prvič je izpričan sočasno z gradom leta 1279, dobrega četrto stoletja za Kostanjevico in pozneje propadlim trgovom Otok (Gutenwerd). Grad in trg Mokronog, oba v posesti škofov iz koroške Krke, sta nastala ob prometnici med Trebnjem in Savo, na starih kulturnih tleh iz dediščine savinjske mejne grofice Heme Breže-Selške. Trg je bil vsekakor mlajši od gradu, prvotno stolpa, pod katerim se je v 13. stoletju razvila trška naselbina. Enako kot grad in njegovo zemljiško gospostvo se je tudi trg za razlikovanje od župnijskega središča v Gorenjem Mokronogu v virih pogosto imenoval Dolenji Mokronog (Unter-Nassenfuß). Podložen gradu je skupaj z gospostvom vse do začetka 17. stoletja ostal v posesti Krke, čeprav je bil škofom v srednjem veku nekajkrat krajši ali daljši čas odtujen.¹

Zgodovinopisci so zgodaj opazili nekdanji pomen mokronoškega trga in ga včasih tudi neupravičeno precenjevali. Trditev J. V. Valvasorja v Slavi vojvodine Kranjske (1689), da je bil Mokronog nekoč mestece (*ein kleines Städtlein*), a je pozneje zaradi obubožanja postal trg,² se je mogla opreti predvsem na zunanji videz trga. Ta ni bil obzidan samo v Valvasorjevem času, ampak vsaj že v prvi

¹ Prim. Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988 (odslej B. Otorepec, Srednjeveški pečati), str. 104-106. - Prim. Boris Golec, Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku, v: Rast, Revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja XII (2001), str. 271.

² Johann Weichard Valvasor, Die Ehre des Hertzogthums Crain, Laybach 1689 (odslej J. W. Valvasor, Die Ehre), XI, str. 393.

Grad in trg Mokronog po Valvasorju 1679 (izrez).

polovici 14. stoletja, saj se leta 1340 omenjajo čreteška ali spodnja trška vrata (*an dem tor gen Revtenberch*).³ Valvasorja je poleg tega utegnil zavesti tudi trški pečat, ki je glede na obliko zelo verjetno prav tako nastal že v prvi polovici 14. stoletja in je nosil napis: “+ s.civitatis in Nasnfves”, kar kaže na stremljenja Mokronožanov in njihovih gospodarjev, da bi obzidani trg dosegel priznanje in pravno vsebino mesta (*civitas*). Gotovo ni naključje, da se v neki kupoprodajni listini iz leta 1432 navajajo mestne pravice (*stadtrechten*)⁴ namesto trških, pri čemer pa takšna formulacija ni mogla imeti nikakršne pravne podlage. Za priznanje Mokronoga kot mesta je bilo namreč tedaj že prepozno. Cesar Friderik III. je sicer v sedemdesetih letih 15. stoletja kot deželni knez Kranjske izjemoma še

³ Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (KLA), All. Urk. Reihe, Sign. C 385, 1340 II. 14., Mokronog.

⁴ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka listin, Kronološka serija, 1432 VII. 20., s. 1.

povzdignil v mesta štiri svoje nedavno pridobljene trge (Kočevje, Lož, Krško in Višnjo Goro), vendar Mokronog ob vsem svojem pomenu in navzlic dejstvu, da je že dolgo premogel obzidje, ni mogel računati na tovrstno povzdignjenje, saj je bil v škofovskih in ne v deželnoknežjih rokah.

Tem raje so Mokronožani pozneje prisluhnili Valvasorju in se še dolgo sklicevali na njegovo nedokazano trditev o nekdanjem mestu. Kolikor je znano, je slednjo kot plod napuha prvi utemeljeno zavrnil že dolenjski okrožni glavar J. K. pl. Klaffenau leta 1774,⁵ a so se Mokronožani na Valvasorja in domnevno tradicijo sklicevali vsaj še leta 1805.⁶ Vprašanje je burilo duhove še dobrih sto let in končno doživelo epilog z znanstveno diskusijo. Potem ko je leta 1900 ljubiteljski zgodovinar Konrad Črnologar skušal v kratki razpravi dokazati dejanski obstoj mesta,⁷ ga je dvajset let pozneje argumentirano zavrnil šolani zgodovinar Ivan Steklasa.⁸

Četudi Mokronog v očeh svoje okolice nikoli ni veljal za mesto, pa lahko z gotovostjo govorimo o očitnih stremljenjih mokronoške trške skupnosti poznega srednjega veka, da bi se njihov trg postavil ob bok mestnim naselbinam. Naslavljanje s "civitas" v pečatu trške skupnosti iz 14. stoletja ni zgolj naključje, saj je trg v tem času premogel več zunanjih potez, ki bi ga mogle uvrščati med mesta. Pri tem mu je šlo na roko tudi dejstvo, da razmejitve med mesti (*civitas*, *Stadt*) in trgi (*forum*, *oppidum*, *Markt*) tedaj nasplošno še ni bila povsem dorečena. Mokronog je imel denimo izoblikovano srenjo tržanov, ki je smela enako kot mestne skupnosti že tedaj nastopati v svojem imenu in uporabljati lasten pečat.⁹ Omemba trških vrat pa poleg tega kaže še na obzidanost kot najvidnejšo zunanjo značilnost mest. Obzidje sicer ni bilo vedno kriterij razlikovanja med mesti in trgi; tako denimo Mokronogu najbližje in tedaj sploh edino dolenjsko mesto Kostanjevica zaradi naravne zavarovanosti na rečnem otoku nikoli ni dobilo obzidja. To pa je za mokronoški trg utegnilo predstavljati le še argument več, saj je bržčas vse do nastanka Novega mesta (1365) ostajal daleč naokoli edini obzidani kraj.¹⁰ Nenazadnje se pomen trga sredi 14. stoletja odraža tudi v

⁵ ARS, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 55, lit. N, No. 2, 3. 2. 1775.

⁶ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, s. d. 1805, pola 12.

⁷ Prim. Konrad Črnologar, Nassenfuß (Mokronog) ehemals eine Stadt (odslej K. Črnologar, Nassenfuß), v: Mitteilungen des Musealvereins für Krain (odslej MMVK) XIII (1900) str. 27-28.

⁸ Prim. Ivan Steklasa, Je li bil Mokronog kdaj mesto, v: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo I/A (1919-1920) (odslej I. Steklasa, Mokronog), str. 20-24.

⁹ Prim. B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 107.

¹⁰ Leta 1367 se prvič omenja obzidje Metlike (B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 102).

postopnem razvoju cerkvenega središča: pred letom 1364 je namreč dobil zornično ustanovo in stalnega kaplana kot zametek poznejšega vikariata oziroma župnije.¹¹

Sodno-upravne razmere v mokronoškem trgu

Od vseh trgov na Kranjskem, ki se nikoli niso uspeli dvigniti med mesta, je Mokronog po stopnji avtonomije prednjačil tako v srednjem veku kot tudi pozneje. Čeprav do konca srednjega veka ne srečamo omemb trškega sodnika, sveta ali skupnosti tržanov, je o samostojni trški upravi poleg že omenjenega trškega pečata dovolj drugih dokazov.

Prva tržana Lovrenc in Peter se omenjata med pričami v neki listini iz leta 1305,¹² običajno trško pravo (*als recht hie ze Nazzenfuz in dem marcht*) pa leta 1358, ko je tržan Ulrik Šmid po njem zastavil Kuncu Ratgebu svoj oštat¹³ v mokronoškem "kotu" pod gradom (*in dem winchel vnder der vest*). Pri tem je pomenljivo, da sta zastavitveno listino pečatila dva plemiča in da se je Ulrik skliceval na gradiščana mokronoškega gradu (*vnser purkgraf zu den zeitn ze Nazzenfuz*), ki naj bi sodil v primeru morebitnega spora.¹⁴ Civilno sodstvo v trgu je bilo torej tedaj še v rokah gradiščana kot predstavnika zemljiškega gospoda, tj. škofa iz koroške Krke.

Vendar pa se je morala že v tem času iz trške občine izločiti ožja skupina sve-tovalcev kot zametek poznejšega trškega sveta, ki je še dobrega pol tisočletja pozneje, konec 18. stoletja, uporabljal njen trški pečat. Tega je B. Otorepec na podlagi ohranjenih odtisov iz 17. in 18. stoletja datiral v zelo zgodnji čas - v prvo polovico 14. stoletja. Gre za značilen tip "govorečega pečata" z upodobljenim odtisom stopal (mokre noge), pri katerem izstopa zlasti beseda "civitas" (mesto). Takšen pečat seveda ni mogel nastati brez dovoljenja krškega škofa, ki je z izrazom "civitas" - tako kot v 15. stoletju pri Pilštanju - bržčas hotel povz-

¹¹ ARS, Gospostvo Dol, fasc. 179, prepisi listin, pola 28, 1364 VI. 24., s. l. - ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij II, 1365 s. d., s. l.

¹² 1305 XII. 13., Mokronog v: Monumenta Historica Ducatus Carinthiae (odslej MHDC) VII, Klagenfurt 1961, str. 121, št. 313.

¹³ Oštat (iz nem. Hofstatt), slovenjen tudi kot voštat ali domec, je zemljiška enota, ki praviloma obsega stavbišče z ohišnico in je značilna zlasti za urbana naselja.

¹⁴ ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij III, 1358 XII. 15., s. l.

Pod mokronoškim gradom leta 1905.

digniti pomen kraja in svoje posesti.¹⁵ Najstarejše pečatenje s trškim pečatom (*vnsers markh insigel*) je izpričano v letu 1513,¹⁶ mokronoški pečat pa je poleg višnjegorskega edini znani srednjeveški pečat kakšnega kranjskega trga.

Pozneje kot svetovalni organ in trški pečat se je iz deželškega sodišča gospodstva Mokronog izločilo posebno trško sodišče, pristojno za območje trga in njegove najbližje okolice. Do konca 15. stoletja poznamo sicer več omemb funkcije sodnika, vsakič imenovanega le "richter" brez natančnejšega atributa, in zgolj dva po imenu izpričana izvrševalca sodniške službe. Mokronoški sodnik Oto (*Otten des richter cze Nassenfuoz*), ki je leta 1367 pečatil zastavitveno listino Guncla iz Zabukovja,¹⁷ je mogel biti glede na okoliščine samo deželski (gospoščinski) in ne trški sodnik. Enako sklepamo za sodnika Andreja, omenjenega

¹⁵ B. Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 106-107.

¹⁶ Archiv der Diözese Gurk (ADG), Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog. - Doslej znane pečatene listine in akti izvirajo šele iz 17. in 18. stoletja (prim. K. Črnologar, *Nassenfuß*, str. 27-28; I. Steklasa, *Mokronog*, str. 20; B. Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 106).

¹⁷ Regest 1367 VI. 24., s. l. v: Fr. Komatar, *Das Schloßarchiv in Auersperg* (odslej F. Komatar, *Das Schloßarchiv*), v: *MMVK XIX* (1906), str. 53, št. 164.

med pričami v odpovedni listini iz leta 1405.¹⁸ Skoraj brez dvoma je istoveten z Andrejem iz Mokronoga, ki je leta 1409 pečatil neko listino¹⁹ in se pozneje večkrat omenja kot nekdanji mokronoški gosposčinski oskrbnik (amtman).²⁰ Ničesar bistveno novega ne pove niti sklicevanje na sodnikovo zaščito v prodajni listini iz leta 1432, ki jo je Andrejev sin Janez iz Mokronoga izstavil Herbertu Auerspergu. Prodajo naj bi ščitil krški škof, njegov gradiščan ali sodnik v Mokronogu (*richter zu Nassenfus*).²¹

Za neobstoja posebnega trškega sodišča v tem času govori zlasti dejstvo, da njegovo navedbo pogrešamo v računski knjigi krške škofije za obdobje 1426-1437, ki pri mokronoškem trgu navaja samo davek, nasprotno pa imata v istem viru lastnega sodnika dva druga krška trga: Vitanje in Pilštanj na Štajerskem.²² Trško sodišče kot tako zasledimo v Mokronogu prvič le malo pozneje, in sicer v letnih računih mokronoških gradiščanov krški škofiji iz let 1443 do 1452.²³ Ne zdi se

¹⁸ Regest 1405 VIII. 26., Mokronog, v: E. D. Gaston graf von Petteneegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien, I. Band (1170-1809), Leipzig 1887 (odslej G. Petteneegg, Die Urkunden), str. 437, št. 1664/a. - Prim. B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 196.

¹⁹ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1409 II. 30., s. l.

²⁰ KLA, Hs. 2/8, fol. III/96 a, prepis listine 1420 VIII. 19., Pilštanj. - Njegovo zastavljeno posest je odkupil in nato leta 1451 prodal sin Janez (*Johannes von Nassenfues des Anndre weyllend amtman zw Nassennfues seligen sun*) (ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje, 1451 XI. 13., s.l.; objava v: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku VI, Ljubljana 1961, št. 2; regest v: Fr. Komatar, Ein Cartular der Karthause Pletriach, v: MMVK XIV (1901), str. 66-67, št. 81).

²¹ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1432 VII. 20., s. l.

²² ADG, Hs. 106. - Pri urbarskih prihodkih urada Mokronog je običajno v isti postavki zajet davek od kmetij in trga (*stewr im vrbar vnd marckt*), do leta 1431 v višini 133 funtov in 80 pfenigov, nato 132 funtov pfenigov, le v letu 1433 je gradiščan in oskrbnik (amtman) posebej odštel 18 funtov trškega davka (*stewr im marckt*) (fol. 8, 31, 35', 53', 62, 87, 89, 90', 100, 118, 121'). Urad Vitanje se pojavi šele leta 1435 s posebnima postavkama za davek v trgu in tamkajšnje sodišče (*gericht in dem markcht*) z znanim imenom sodnika (fol. 97, 112, 113', 126, 130). Upravno je bil očitno najbolj samostojen trg Pilštanj, saj je račune praviloma predlagal neposredno sodnik sam, po imenu sodeč tržan (*judicium et muta in Peilnstain*), in sicer posebej od sodišča in posebej davek (fol. 24, 42, 82, 112); za posamezna leta je svoje obveznosti vendarle poravnal posredno prek pilštanjskega gradiščana (fol. 22, 129). Upravno nesamostojna sta bila dva druga krška trga, Šentjur pri Celju in Podčetrtek. Pri prvem se med gradiščanovimi postavkami navaja vrtni pfenig v trgu (*gartenpennung im markcht*) (fol. 35', 52, 66, 74, 102), pri Podčetrtku pa dajatev od oštatov in njiv v trgu in pred njim (fol. 17, 34, 46, 57', 64, 68, 83, 85, 105, 122', 135).

²³ ADG, Hs. 122, fol. 40, 48, 63, 76, 97, 121', 138, 144, 166, 175', 192. - Računska knjiga se začenja z letom 1438, vendar so mokronoški računi vodeni šele od leta 1443 dalje.

verjetno, da bi dajatev od trškega sodišča v računski knjigi do leta 1437 izostala zgolj po naključju. Posebno trško sodstvo se je iz deželškega sodišča resnično moralo izločiti šele okoli leta 1440, pri čemer ga je oskrbnik proti plačilu pavšalne zakupnine oddajal v najem bodisi posameznikom bodisi že srenji tržanov. Bržčas ni naključje, da pojav trškega sodstva sovпада s časom, ko je krški škof iz obrambnih razlogov za tri leta (1441-1444) prepustil Mokronog in več gradov kralju Frideriku Habsburškemu, poznejšemu cesarju Frideriku III.²⁴

Če primerjamo čas nastanka trških sodišč pri drugih trgih krške škofije na Slovenskem, je bil Mokronog v dokajšnjem časovnem zaostanku. Krški urbar iz leta 1404, ki obravnava samo posesti škofije na Štajerskem, že pozna trški sodišči v Vitanju (*judicium et muta fori in Weytenstain*) in Pilštanju (*de judicio fori*) ter manj določno govori tudi o sodišču v Podčetrtku (*de judicio et muta in Landsperg*).²⁵ Obstoj dveh trških sodišč na krških posestih na Štajerskem je bil tako gotovo ena od spodbud za nastanek lastnega trškega sodstva v Mokronogu. Morebiti ga je poleg zunanje ogroženosti pospešil še požar, zaradi katerega je gradiščan Mokronožanom (*den lewten in dem marckt*) leta 1433 spregledal letni davek.²⁶ K temu je treba pridati še stremljenja tržanov samih po večji samostojnosti znotraj mokronoškega gospodstva, saj so tedaj nenazadnje že kakih sto let uporabljali lasten pečatnik in za nameček celo z napisom "civitas".

O pristojnostih trškega sodišča v zgodnji dobi ne vemo takorekoč nič. Ko je leta 1451 že omenjeni Janez iz Mokronoga prodal pleterskemu samostanu nepremičnine blizu trga, sta prodajno listino "po kupnem in trškem pravu Mokronoga" (*nach kaufs und marktsrechten zu Nassenfuss*) pečatila dva plemiča in ne trg. Zemljišča je njihov prodajalec sicer odmeril in izročil samostanskim ljudem v navzočnosti sodnika in nekaj sosedov (*mit dem richter vnd etleichen nachpawren daselbs*),²⁷ kar se na prvi pogled zdi kot trško predstojništvo. Vendar

²⁴ Regest 1441 XI. 12., Gradec v: Joseph Chmel, Regesten des römischen Königs Friedrich IV. 1440-1452, I, Wien 1859, str. 47, Nro. 402.

²⁵ ADG, Hs. 105, fol. 33, 67', 84'. - Objava: Herman Wiessner, Gurker Urbare (Bistum und Kapitel) in Auswahl aus der Zeit von 1285 bis 1502, Wien 1951, str. 270, 294, 295, 308. - Urbar navaja med plačniki činža v trgu Podčetrtek tudi nekega sodnika Hanka (Hanko judex), nakar v mlajših računskih knjigah posebno trško sodišče ni omenjeno.

²⁶ ADG, Hs. 106, fol. 90', 140.

²⁷ ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje, 1451 III. 1., s. l. - Prim. B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 106.

pa pri tem najbolj moti dejstvo, da navedeni travnik ni ležal pri trgu, ampak precej stran ob reki Mirni, na tleh mokronoškega deželjskega sodišča (*in Nassenfusser gericht*), zato si je težko predstavljati, da bi lahko šlo za kakšnega drugega sodnika kot deželjskega. Poleg tega je taisti Janez v kupoprodajni listini leta 1432, preden je torej prvič izpričano trško sodišče, podobno navedel, naj kupca nepremičnin tik ob trgu štiti krški škof, njegov gradiščan ali sodnik v Mokronogu (*oder richter zu Nassenfuss*).²⁸

Kot rečeno, se trško sodišče pojavi v obračunih mokronoških gradiščanov od 1443 do 1452, nato pa lahko njegovim obveznostim sledimo več naslednjih desetletij. Razen prvega leta, ko je postavka v računski knjigi še pomenljivo prazna, je gradiščan in oskrbnik (amtman) od sodišča v trgu (*von dem gericht im markcht*) vsakič izkazal dajatev 4 libre pfenigov, kar je precej manjša vsota od postavk v Pilštanju in Vitanjah, ki sta resda vključevali tudi (sejemsko) mitnino.²⁹ Druga dajatev mokronoškega trga, davek (*stewr im markcht*), je znašala enotno 19 liber,³⁰ obe obveznosti pa sta bili pavšalizirani in tako enako visoki tudi četrto stoletja pozneje, v letih 1468-1471.³¹ Pred koncem stoletja sta se dajatvi nekoliko povečali, saj naj bi davek po popisu s konca 15. stoletja znašal 24 funtov pfenigov, dajatev od sodišča pa 5 funtov in 80 pfenigov, vendar so Mokronožani tedaj že veliko let (*ettwenn vill jar her*) zmogli samo polovico plačila. Vzrok za to naj bi bile vojne in gospodarski propad tržanov (*von der kriegslewff vnnd der bürger verderbens*)³², kar se časovno ujema z najhujšimi turškimi pustošenji Dolenjske ter z ogrsko zasedbo salzburškega Posavja.

V omenjenem popisu v urbarju iz leta 1502 tudi prvič поблиže spoznamo vse-

²⁸ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1432 VII. 20., s. l. - Prim. B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 106.

²⁹ ADG, Hs. 122. Prvo leto, ko so obračunana vsa tri trška sodišča, leta 1444, je krški škof prejel iz Mokronoga 4 libre pfenigov "von dem gericht im markcht" (fol. 48), iz Vitanja 10 mark "von mawtt vnd gericht im markcht" (fol. 52), iz Pilštanja pa 19 mark "von dem gericht vnd mawtt" (fol. 47'). V obrnjenem vrstnem redu so si sledili po višini davka, ki je v Mokronogu znašal 18 liber, v Vitanjah 21 mark in v Pilštanju samo 10 mark.

³⁰ ADG, Hs. 122, fol. 40, 48, 63, 76, 97, 121', 138, 144, 166, 175', 192. - Leta 1445 je višina 24 liber specificirana kot "stewr im markcht mitsambt dem vizdomrecht", nakar se enaka vsota isto leto navaja le kot davek, ki sicer vsa druga leta znaša 19 liber.

³¹ V letih 1468 do 1471 je mokronoški gradiščan in oskrbnik (amtman) izplačal Krki 19 funtov trškega davka in 4 funte od trškega sodišča (KLA, Hs. 2/9, fol. V, 10, 51, 79').

³² Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (StLA), Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., - fol. 76, 78'.

bino trških obveznosti in privilegiran položaj Mokronoga glede na kmečka urbarialna naselja. Tržanom je bilo do preklica zemljiške gospoščine dovoljeno, da so pavšalno odmerjeni davek na hiše in oštate medse razdeljevali in pobirali sami. Za vse opustele oštate, so morali pokriti razliko drugi tržani, za vsak na novo pozidan oštat v trgu pa odmeriti dvorni činž in ga plačati gospodstvu. Trški sodnik (*ain yeder richter*) je imel pri tem dvojno dolžnost. Vsako leto je moral pravočasno pobrati davek, ga ob pojezdi izročiti oskrbniku in plačati letno dajatev od sodišča (*von dem gericht*).³³ Gotovo je šlo skozi njegove roke tudi pobiranje dvornega činža, dajatve od hiš in vrtov, ki se je plačevala dan pred božičem in je v posebnem popisu imenovana dvorni šiling (*hoffschilling in dem markht Vnnter Nassnfüess*).³⁴ Pri vsej stvari je najpomembnejša ugotovitev, da je Mokronog na Kranjskem edini znani primer, ko nastopa trg v odnosu do zemljiškega gospoda kot skupnost s kolektivnimi obveznostmi, zastopana po lastnem predstavniku - trškem sodniku.

Ker navaja urbar med raznimi rubrikami tudi meje deželskega sodišča,³⁵ je pomenljivo, da ni nikjer omenjeno trško pomirje. Videti je, da so njegove meje potegnili šele pozneje in da pristojnosti trškega sodnika tedaj še niso bile niti natanko določene niti jasno teritorialno razmejene. Prav zaradi nedorečenosti je slednje pozneje reguliral trški red krškega škofijskega administratorja Antona iz leta 1531, o čemer bo govor v drugem delu razprave.³⁶

Trškega sodnika so tržani zelo verjetno smeli voliti sami še pred koncem 15. stoletja, kar je razumeti iz zadnjega določila omenjenega trškega reda, ki pravi, naj se sodnik (*ain richter*) kot že od nekdanj (*wie von alter*) voli in umešča za božič. Gotovo ni naključje, da so Mokronožani po urbarju iz leta 1502 gospodstvu plačevali dvorni šiling ravno dan pred božičem. Kdaj se je sodnik iz gospoščinskega uslužbenca in navadnega zakupnika trškega sodišča prelevil v voljenega predstavnika tržanov, lahko domnevamo predvsem iz analogij z drugimi podobno avtonomnimi trgi, zlasti z Višnjo Goro, ki ji je cesar Friderik III. leta 1461 še kot trgu podelil pravico do volitev trškega sodnika.³⁷ Sodnika v Mokro-

³³ Prav tam, fol. 76-78'.

³⁴ Prav tam, fol. 97-100.

³⁵ Prav tam, fol. 115-116.

³⁶ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., Strassburg. - Objava v: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuß (odslej P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv), v: Mittheilungen des historischen Vereines für Krain (odslej MHVK)VIII (1853) str. 17-19.

³⁷ B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 124.

nogu so morebiti začeli voliti nedolgo zatem, kar utegne biti povezano s prej omenjenim povišanjem letne dajatve od trškega sodišča po letu 1470, potem ko je obveznost dotlej skoraj tri desetletja ostajala nespremenjena.

Pozneje kot volitve sodnika se je očitno izoblikoval trški svet, kar je moč sklepati iz že omenjene trške listine, izdane leta 1513. V tem najstarejšem znanem dokumentu, pečatenem s trškim pečatom (*vnsers markh insigel*), nastopa tudi prvi po imenu znani trški sodnik (*Hans schneyder der zeitt richter zw Nassenfuess*), vendar ob njem, drugače kot pozneje, še ni naveden trški svet, ampak le šest t. i. sosedov (*nachparn*). Ti so skupaj s sodnikom na prošnjo gosposčinskega oskrbnika Sigmunda Mordaxa pisno pričali, kakšna je cena žita na sejmih v deželi in o tem, kaj je oskrbnik v njihovi navzočnosti sklenil v zadevi nekega uboja, ki sta ga zagrešila podložnika s Homa nad Šentrupertom.³⁸ Vodilni mokronoški tržani so se potemtakem pojavljali v vlogi sodnih prisednikov, podobno kot so prisedništva pri drugih deželskih sodiščih sestavljali v ta namen vabljeni predstavniki iz okoliških mest in trgov.³⁹

Med kranjskimi trgi zahajajočega srednjega veka je torej Mokronog izstopal zaradi lastnega trškega sodišča, voljenega sodnika, trškega pečata in izoblikovane srenje tržanov, ki je v odnosu do zemljiškega gospostva Mokronog nastopala kot skupnost. Obstoje lastnega sodstva in trškega predstojništva pred koncem srednjega veka ni potrjen v nobenem drugem trgu na Kranjskem, če izvzamemo tri, ki so še v 15. stoletju postali mesta. Gre za Lož, Višnjo Goro in Črnomelj. V vseh treh je lastno trško sodstvo s sicer neznanimi pristojnostmi izpričano šele od srede 15. stoletja, povsod nekoliko pozneje kot mokronoško trško sodišče.⁴⁰

Neevidentnost trškega pomirja in omejena sodna oblast mokronoškega sodnika še v prvih desetletjih 16. stoletja hkrati nakazujeta, kako šibke elemente lastnega sodstva in avtonomije smemo pričakovati pri ostalih manj samostojnih trgih. Čeprav se denimo v nekaterih majhnih trgih na Gorenjskem in Slovenskem Štajerskem v 15. stoletju omenja (krajevni) sodnik, skoraj gotovo nikjer ne

³⁸ ADG, Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog.

³⁹ Navedeni primer sodi še v čas, preden je bila uvedena služba deželnega krvnega sodnika in je bilo krvno sodstvo še v pristojnosti krških škofov. Pravico do krvnega sodstva v gospostvu Mokronog je krška škofija dobila leta 1288 (Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil, Kärnten, Krain, Görz und Istrien, Wien 1929 (odslej Erläuterungen), str. 477).

⁴⁰ Prim. Boris Golec, Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja (doktorska disertacija), Ljubljana 1999 (odslej B. Golec, Družba), str. 109-113.

gre za predstavnika trške skupnosti, temveč za uslužbenca, ki ga je postavljalo zemljiško gospostvo. Prav tako je drugod komajda zaslediti trške korporacije kot nosilce avtonomne oblasti in uprave. Kot vse kaže, pri drugih kranjskih trgih ni prišlo niti do izločitve občine polnopravnih tržanov iz skupnosti vseh tržanov (*gemeine bürgerschaft*), saj se ta v inskripcijah listin in v drugih virih pojavlja kot edina korporacija.⁴¹

Trške hiše in prebivalci

Do začetka 16. stoletja poznamo iz listinskih omemb le redke trške prebivalce in njihove nepremičnine. Večinoma tudi ne gre za mokronoške tržane, podložnike gospostva, temveč za osebno svobodne fevdnike krških škofov. Že po analogiji z drugimi krškimi gospostvi (Vitanje, Pilštanj), kjer so izpričani t. i. grajski fevdi,⁴² moremo sklepati na obstoj tega tipa fevda tudi pri Mokronogu. Leta 1340 ga potrjuje začasna narava podeljenih fevdov Otona Kumra, vezanih na opravljanje službe. Škof Konrad je namreč Kumru in ženi med drugim izročil v fevd oštat v trgu "v kotu" pod gradom (*dem marcht in dem winchel vnder der vest*) ter jima naročil, naj zgradita zidano hišo; če pa bi Kumer odšel iz škofove službe, pripade oštat s fevdi zopet škofu.⁴³ Istega leta je škof Henriku, imenovanemu Vojvoda iz Rihpovca, med drugim podelil oštat v trgu poleg čreteških vrat, ga oprostil vseh služnosti in mu naročil, naj si na oštatu zgradi hišo in v njej stanuje, pri tem pa naj bo pokoren in zvest glavarju na mokronoškem gradu.⁴⁴ Sodeč po omembi čreteških vrat je moral biti trg že dotlej obzidan, medtem ko lahko v Henrikovi novi hiši zelo verjetno prepoznamo manjši stolp pri vratih.

V bližini trga je tedaj stal tudi že dvorec (*hof bei dem marchet Nazzenfuoz*), ki ga je grof Ulrik s Strmca leta 1313 skupaj z moštvo vrnil svojemu fevdnemu gospodu krškemu škofu.⁴⁵ Skoraj sto let pozneje, leta 1403, se dvorec, tokrat kot dvorec pred trgom (*ainen hof vor dem markt*), omenja skupaj s stolpom mokro-

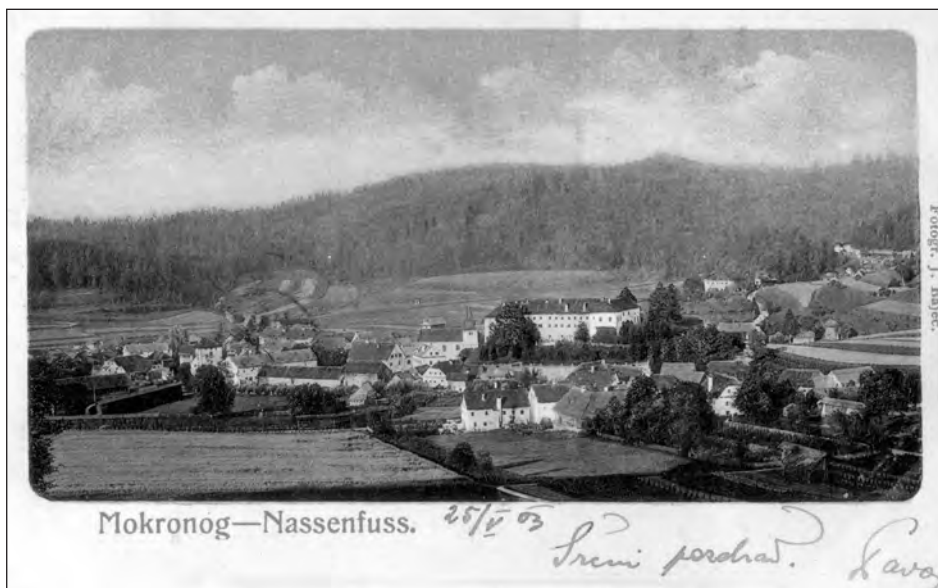
⁴¹ Prim. isti, str. 139.

⁴² Prim. Dušan Kos, Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja, Ljubljana 1994, str. 148-149.

⁴³ KLA, All. Urk. Reihe, Sign. C 310, 1340 VII. 13., Vitanje.

⁴⁴ Prav tam, Sign. C 385, 1340 II. 14., Mokronog.

⁴⁵ 1313 V. 2. v: MHDC VIII, Klagenfurt 1963, str. 54-55, št. 155.

Razglednica Mokronoga, napisana 25. maja 1903. leta.

noškega obzidja (*den turn gelegen zu Nassenfus in der mawer*). Oba je dobil v fevd Ahac Mehovski,⁴⁶ a sta le kratek čas ostala v istih rokah. Ob vnovični podelitvi krških fevdov devet let pozneje, leta 1412, je bil dvorec še v posesti Mehovskega, medtem ko je stolp (*den turn in der rinkchmawer zu Nassenfus*) s pristavo, sadovnjakom, poltretjim oštatom in njivami prejel v fevd Peter Lenghaimer, ki je to posest prejšnje leto kupil od Bernarda Mehovskega.⁴⁷ Lenghaimerjeva vdova Marjeta in sin Hans sta nato stolp z navedenimi pritiklinami leta 1432 prodala Herbertu Auerspergu,⁴⁸ a ga je od tega ponovno kupil Jakob iz rodbine Lenghaimerjev in ga leta 1446 prejel kot krški fevd skupaj z dvorcem zunaj trga.⁴⁹ Slednji se je tako spet znašel v rokah istega posestnika kot stolp. Kje iskati stolp, ni nikakršnega dvoma, saj fevdna knjiga jasno govori, da gre za obrambni stolp na obzidju. Na podlagi znane lokacije, posebnega pravnega položaja (fevd) in

⁴⁶ KLA, Geschichtsverein für Kärnten, Hs. 2/8, fol. V-216'.

⁴⁷ Prav tam, fol. III- 76', 80, fol. V-216'.

⁴⁸ Regest 1432 VIII. 12., s. l. v: F. Komatar, Das Schloßarchiv, v: MMVK XX (1907), str. 210, št. 371.

⁴⁹ KLA, Geschichtsverein für Kärnten, Hs. 2/8, fol. II-55.

poznavanja poznejše zgodovine stolpa prepoznamo v njem današnji Strelov turn.⁵⁰

Manj gotovo ostaja, kje iskati t. i. “dvorec pred trgom”, prvič omenjen leta 1313, skoraj sto let pred stolpom ali dobrih trideset let zatem, ko se v virih prvič pojavita trg in grad. Ob pomanjkanju relevantnih virov od srede 15. stoletja dalje, ko je imel dvorec v fevdu Jakob Lenghaimer, moremo zaenkrat zgolj sklepati, da se za dvorcem skriva sedež katerega od pozneje izpričanih mokronoških imenj ali pa morda pristava mokronoškega gradu severozahodno od trga, če je dvorec seveda prišel v roke lastnikov gospodstva.

Vse kaže, da se je konec srednjega ali v zgodnjem novem veku v posesti gospodstva Mokronog pravno “utopil” in izgubil še kak drug dotlej samostojen fevd. Na nekdanjo samostojnost oziroma pravno posebnost kaže mikrotoponim Frenga za skupino domov zunaj obzidanega trga, južno od zgornjih trških vrat. Ime Frenga, nemško “Freyung” v pomenu tako ali drugače “svobodnega ozemlja”,⁵¹ zasledimo prvokrat leta 1412 kot oznako za domovanje fevdnika Janžeta, Tomaževega sina na Frengi (*Jannse Thomas sun an der Freyung*), ki mu je krški škof podelil v fevd neki travnik pri Bistrici.⁵² Prav na Frengi ali nedaleč stran gre iskati tudi dvorec pod gradom (*ainen hof gelegen vnder der vest Nassenfus*), ki ga je škof Konrad leta 1403 ali 1404 skupaj z nemajhno hubno in drugo posestjo podelil mokronoškem oskrbniku (amtmanu) Andreju.⁵³ V poznejših fevdnih potrditvah tega dvorca ni, a je slejkoprej identičen z leta 1420 omenjeno hišo tedaj že pokojnega oskrbnika Andreja.⁵⁴ Njegov sin Janez iz Mokronoga je namreč leta 1432 prodal zemljišča na pomenljivih lokacijah: njive za gradom (*hinder der festen zu Nassenfuezz*) in poleg njih ležeči vrt pri Frengi (*der freyung über*).⁵⁵ Posebnost Frenge je bila torej s fevdniki povezana izvzetost iz podložnosti mokronoškem gospodstvu. Na prelomu v 16. stoletje pa srečamo

⁵⁰ Le-tega nikakor ni moč zamenjevati s stolpom Mokronog (*turiim Nassenfus*), ki se omenja skupaj s prvo omembo trga leta 1279, saj je tedaj s stolpom v vsakem primeru mišljen prvotno skromni mokronoški grad.

⁵¹ Analogna Frenga (Freiung), enklava v trškem ozemlju, je na Slovenskem izpričana v Žalcu. Prim. Janko Orožen, Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni, v: Savinjski zbornik, Celje 1965, str. 374.

⁵² KLA, Geschichtsverein für Kärnten, Hs. 2/8, fol. III-76v.

⁵³ Prav tam, fol. V-219.

⁵⁴ Prav tam, fol. III-96a.

⁵⁵ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1432 VII. 20., s. I.

Frengo kot v celoti ali vsaj povečini pravno že vključeno v trško naselbino. Trije obdavčenci "an der Freyung" so v urbarju iz leta 1502 zajeti pri trgu in so jim davek enako kot vsem drugim trškim gospodarjem odmerjali tržani sami.⁵⁶ Del območja Frenge je pozneje spadal že pod gospostvo oziroma deželsko sodišče Otočec, ki se je ravno tu samo na streljaj približalo mokronoškem trgu in gradu.⁵⁷

Posestno stanje trga odslikavata v celoti šele urbarialna popisa obdavčencev na prehodu iz srednjega v novi vek. Oba sta zapisana v urbarju gospostva Mokronog, starejši brez datacije in mlajši z letnico 1502.⁵⁸ Prvi se nanaša na redni davek zemljiškemu gospostvu, drugi pa na posebno dajatev, imenovano dvorni činž ali dvorni šiling.

Davčna odmera se je izrecno nanašala na hiše in oštate, ki jih je bilo skupno 48, od tega v samem popisu specificiranih samo sedem (4 oštati, 2 hišici in ena hiša), medtem ko sta pri vseh ostalih navedena le ime plačnika in vsota njegove dajatve. Natančnejši je popis dvornega činža iz leta 1502, saj poimenuje posest pri več kot polovici obdavčencev. Šlo je za 15 hiš z vrtovi ali brez, sedem oštatom, dve hišici in tri vrtove. Glede na celotno število 51 plačnikov, od tega tri posestnike vrtov, se ostalih 48 številčno sicer povsem ujema z 48 plačniki davka na hiše in oštate, pri čemer preseneča, da je v obeh popisih zaslediti samo 28 istih oseb. Tolikšna razlika nedvomno govori za nesočasni nastanek popisov, čeprav ne nujno za daljši časovni razmak.⁵⁹ Vsekakor je starejša odmera davka, ki so jo po besedah urbarja izvedli sami tržani, zaradi fiksnosti skupne vsote pa ji ni bilo treba biti povsem aktualna. Mlajši je popis dvornega činža (1502), na kar kaže dejstvo, da so ga, drugače kot davčni seznam, pozneje dopolnjevali; tako je denimo pri petih posestnih enotah pripisan podatek, da so opustele.⁶⁰ Proti koncu 15. stoletja, ko je davčni seznam dejansko nastal, je torej Mokronog štel 48

⁵⁶ StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 76, 76'.

⁵⁷ V trškem arhivu je ohranjen sodni zapisnik pravde iz leta 1749, ki govori o spornem koščku ozemlja "na Frienge", kjer je malo prej poleg dveh že stoječih hiš nastala tretja (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, Haupt Wäysungs Abschrift, 15. 12. 1749).

⁵⁸ StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 76-78', 97-100.

⁵⁹ Naglo menjavanje posestnikov potrjuje ugotovitev, da od sedmih Mokronožanov (*nachparn*), izpričanih leta 1513 (ADG, Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog), najdemo samo dva tudi v urbarju leta 1502, in sicer oba tako pri dvornem činžu kot pri davku.

⁶⁰ Izginotje petih domov potrjuje tudi mlajši urbar iz leta 1544, kolikor seveda drži, da so posestne enote vseh 46 posestnikov razen izrecno navedenih treh vrtov naseljeni domovi (ADG, Hs. 108, Urbar Landsperg und Nassenfuß 1544, fol. 178'-179').

gospostvu podvrženih hiš in oštato, kar z majhnim odstopanjem pomeni enako število naseljenih domov. Tako lahko število trškega prebivalstva za čas okoli leta 1500 ob mnogokratniku pet ljudi na hišo ocenimo na približno 250 oseb.

Oba urbarialna popisa podajamo v slovenskem prevodu.

Davčni popis s konca 15. stoletja⁶¹

“Trg Dolenji Mokronog služi letno davka 24 funtov pfenigov. Toda zaradi vojn in propada tržanov že veliko let ni dajal več kot 12 funtov pfenigov, ki jih tržani sami razdeljujejo in odmerjajo na hiše in oštate v trgu, kot sledi:

1	Peter GANABA (<i>Gannaba</i>)	25 soldov ⁶²
2	TRATA na Frengi (<i>Tratha an der Freyning</i>)	20 soldov
3	GERNŠIC (<i>Gernnschiz</i>)	25 soldov
4	Urban na Frengi (<i>Vrbann an der Freyning</i>)	12 soldov
5	Miklav na Frengi (<i>Miklaw an der Freyning</i>)	12 soldov
6	Jurij, pisar (<i>Jorg Schreiber</i>)	30 soldov
7	OSTRONIKL(OV)KA (<i>Ostronickkha</i>)	36 soldov
8	Lovre, mesar (<i>Lore Fleischaker</i>)	40 soldov
9	ŠEPIČ (<i>Scheppisch</i>)	30 soldov
10	Antonov oštat (<i>Anthoni hofstat</i>)	40 soldov
11	Dipold (<i>Dibollt</i>)	45 soldov
12	Padarjeva hiša (<i>Pader haws</i>)	45 soldov
13	SAUR od RUSOVEGA oštata (<i>Sawr von des Ruessn hofstat</i>)	40 soldov
13 a	Služi tudi od oštata Mihaela MULČEJA (<i>von des Michel Multschej hofstat</i>)	20 soldov
14	JANEŽIC (<i>Jannaschiz</i>)	33 soldov
15	Janže CINDERLE (<i>Zynerle Jannse</i>)	45 soldov
16	Jurij JARIN (<i>Juri Jarin</i>)	30 soldov
17	Mihel MIKLAVŽIC (<i>Michel Miklauschiz</i>)	30 soldov
18	Martin KUZINA (<i>Kussina Marttin</i>)	40 soldov
19	Martin LONČAR (<i>Marttin Lanndtschor</i>),	15 soldov
20	Jakob RESNIK (<i>Jacob Resnigkh</i>), pozneje pripisano: Štefan MOJACIČ (<i>Steffan Moiatzitsch</i>)	20 soldov

⁶¹ StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 76-78’.

⁶² En sold (ß) znaša 2 pfeniga oz. pol krajcarja.

21	ASE, pred (trškimi) vrati (<i>Asse vor dem Thor</i>)	25 soldov
22	Tomaž ERJAVIC (<i>Thomas Ergawiz</i>)	26 soldov
23	PANGRAČEVKA, pred (trškimi) vrati (<i>Pangrazin vor dem tor</i>)	28 soldov
24	Gregor CEPIŠ (<i>Gregor Zepisch</i>)	26 soldov
25	Bernard SIROMAK (<i>Bernnhart Sramakh</i>)	30 soldov
26	Andrej s Klanca, oštät pred (trškimi) vrati (<i>Anndre von Glanz hofstat vor dem Tor</i>)	20 soldov
27	Klemen OSTER (<i>Clemen Oster</i>)	30 soldov
28	ŠKOF (<i>Schoff</i>)	35 soldov
29	Herman VEBER (=tkalec) (<i>Herman Weber</i>)	30 soldov
30	Mojster Ožbolt (<i>Maister Oswolldt</i>)	45 soldov
31	Jurij iz Slepška (<i>Jorg von Plinttenpach</i>)	12 soldov
32	Jakob iz Ostrožnika (<i>Jacob von Pranpach</i>)	25 soldov
33	Peter SIROMAK (<i>Petter Sirannakh</i>)	30 soldov
34	Jakob SIROMAK (<i>Jacob Sirmakh</i>)	30 soldov
35	Bistričan (<i>Fewstrizer</i>)	30 soldov
36	Miklav VALH (<i>Miklaw Walch</i>)	40 soldov
37	Janez RAB (<i>Hanns Rab</i>)	80 soldov
38	Miklav iz Slepška (<i>Miklaw von Plintnpach</i>)	20 soldov
39	Lenart ASE (<i>Liennhartt Asse</i>)	45 soldov
40	REPAR (<i>Repper</i>)	40 soldov
41	Martin VOLK (<i>Marttin Wolkh</i>)	28 soldov
42	Pavel ŽVEPEL (<i>Pawl Sweppl</i>)	40 soldov
43	GAŠPERIN-ova hišica (<i>Casperin Hewsl</i>)	20 soldov
44	Matevž KANCIJAN (<i>Matheus Kanncion</i>)	30 soldov
45	Marin ŠUFE (<i>Marin Schuffe</i>)	20 soldov
46	VALHOVA hišica pri (trških) vratih (<i>des Walch heussl bey den tor</i>)	20 soldov
47	Marin MIKIC (<i>Marin Mikhiz</i>)	12 soldov

To odmero običajnega davka, ki so ga porazdelili na vsako hišo posebej, naj reformacijski komisarji izročijo tržanom. Velja naj do preklica s strani gospodstva, in sicer tako, da če medtem eden ali več oštätov opusti, njihov odhodek nadomestijo ostali tržani, s čimer bo 12 funtov letno plačanih v celoti. Če pa se medtem v trgu pozida več novih oštätov, naj tržani tudi njim odmerijo dvorni činž, ki pripada gospodstvu. Vsak (trški) sodnik pa naj ta davek letno pobira ob pravem času in ga ob pojezdi izroči oskrbniku gospodstva.

Vsak tukajšnji sodnik naj letno plača od sodišča 5 funtov in 80 pfenigov. Iz navedenih razlogov plačuje le polovico sodnine (*gerichtgelt*), tj. 2 funta in pol ter 40 pfenigov.”

Prav navedbi o plačevanju samo polovice davčne vsote in o odobreni prepolovitvi plačila sodnine še dodatno potrjujeta, da je naslednji popis dvornega činža ali šilinga, datiran z letnico 1502, po nastanku mlajši od popisa davka.

Popis dvornega činža ali šilinga iz leta 1502⁶³

“Dvorni šiling v trgu Dolenji Mokronog, ki se plačuje od hiš in vrtov na božični večer, popisan v letu 1502.”

1	KUZINA in Bernard SIROMAK (<i>Kussina vnd Bernhart Siramakh</i>) plačujeta od dveh vrtov KUZINA služi še od hiše od enega vrta	45 pfenigov (den) 3 1/2 den 22 1/2 den
2	Andrej s Klanca (<i>Anndree von Glannz</i>) plačuje od enega vrta, ki ga zdaj poseduje oskrbnik (gospodstva) od hiše služi	22 1/2 den 5 1/2 den
3	Urban na Frengi (<i>Vrbann an der Frejung</i>) služi	22 1/2 den
4	Bistričan (<i>Fewstrizer</i>) služi	5 1/2 den
5	Jakob iz Ostrožnika (<i>Jacob von Pranpach</i>) služi	3 den
6	Janže CINDERLE (<i>Jannse Zinerle</i>) služi	5 1/2 den
7	REPAR (<i>Repper</i>) služi od hiše in vrta	8 1/2 den
8	PARADAJZARICA (<i>Paradeiserin</i>) služi od hiše pripisano: pustota	3 den
9	Marin ŠUSTER (=čevljar) (<i>Marin Schuester</i>) služi	1 1/2 den
10	PANGRAČEVKA (<i>Panngrazin</i>) služi	5 1/2 den
11	Martin VOLK (<i>Martin Wolkh</i>) služi od hiše	5 1/2 den
12	RESNIK (<i>Resnigkh</i>) služi od vrta	3 den
13	Lovre, mesar (<i>Lare Fleischhaker</i>) služi od hiše in vrta	11 den

⁶³ StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 97-100.

14	Janez (<i>Hanns</i>) služi od hiše in vrta Služi tudi od Miklava iz Slepška (<i>Miklaw von Plinttenpach</i>)	11 den 5 1/2 den
15	PADAR-jeva hiša in vrt (<i>Pader Haws vnd Garttn</i>)	11 den
16	Matevž v Paradižu (<i>Matheüs im Paradeis</i>)	1 1/2 den
17	Klemen OSTER (<i>Oster Clement</i>) služi od hiše od vrta	5 1/2 den 3 1/2 den
18	OSTROMELKA (<i>Ostromelin</i>) od hiše od vrta	5 1/2 den 1 1/2 den
19	Tomaž pred (trškimi) vrati (<i>Thomas vor dem Tor</i>)	1 1/2 den
20	Bernard ŠTERBAN (<i>Sterban Pernnhart</i>) služi	5 1/2 den
21	ŽVEPLAR, krojač (<i>Swepler Sneider</i>) od vrta	4 1/2 den
22	ŠTEF (<i>Stepph</i>) služi	3 den
23	Pavel ŽVEPEL (<i>Pawl Swepl</i>) služi	5 1/2 den
24	GAŠPERIN-ova hišica (<i>Casparin Hewssl</i>)	3 1/2 den
25	Miklav VALH (<i>Miklaw Walch</i>) služi od hiše in vrta	40 den
26	ŠKETOV vrt (<i>des Scetha garttn</i>)	5 1/2 den
27	BERNŠIC-eva hiša in vrt (<i>Bernnschiz Haws vnd Garttenn</i>) služi	11 soldov
28	Jurij, pisar (<i>Jorg Schreiber</i>) služi	3 den
29	Ožbalt ŽVEPEL (<i>Oswold Swepl</i>)	9 den
30	COF (<i>Zopph</i>) služi od hišice od vrta	3 den, 11 1/2 soldov, 1/2 den
31	Antona MALINGER-ja oštat (<i>Anthoni Mallinger hofstat</i>)	5 1/2 den
32	JANEŽIC (<i>Jannasiz</i>) služi	3 den
33	Tibold (<i>Thibolld</i>) služi od hiše in vrta	11 den
34	Jurij JARIN (<i>Jüri Jarin</i>) služi	3 den
35	Mihael-a HUDMIKLAV-a sin (<i>Michel Hudmiklaws Sun</i>) služi	3 den
36	Jurij iz Slepška (<i>Jorg von Plintnpach</i>) služi	3 den
37	Matija HAFNER (=lončar) (<i>Mathia Haffner</i>)	1 1/2 den
38	Miklav VALH in Janez pri (trških) vratih (<i>Miklaw Walch vnd Hensl bej dem Tor</i>)	1 1/2 den
39	Jakob SIROMAK (<i>Jacob Siramakh</i>) služi od hiše od vrta	3 den 5 1/2 den
40	Peter SIROMAK (<i>Petter Siramakh</i>) služi	3 den
41	Lenart ASE (<i>Liennhart Asse</i>)	5 1/2 den
42	Tampe GAJER (<i>Tampe Gejër</i>)	5 1/2 den

43	Peter GAMODA (<i>Petter Gamoda</i>) služi od hiše od vrta	5 1/2 den 10 1/2 den
44	Herman VEBER (=tkalec) (<i>Herman Weber</i>)	8 den
45	LAKER (<i>Lager</i>) služi, pripisano: zdaj pust	3 den
46	INKER-jev oštata (<i>Innkher hofstat</i>)	1 1/2 den
47	MARCE (<i>Marce</i>) služi	3 den
48	TOMIŠ-ev oštata (<i>Thomisch hofstat</i>) služi, pripisano: zdaj pust	5 1/2 den
49	Starega CINDERLE-ta oštata (<i>des Allttin Zÿnerle hofstat</i>) pripisano: pust	3 den
50	Martin-a VOLK-a oštata (<i>Marttin Wolkh hofstat</i>), pripisano: pust	3 den

V obeh popisih so za poznavanje trške topografije zgovorne omembe štirih delov trga zunaj trškega obzidja: trije posestniki se omenjajo na Frengi (*an der freyung*), trije pred vrati obzidja (*vor dem tor*), eden ob vratih (*bey den tor*) in eden v Paradižu (*im Paradeis*), kar pomeni skupaj vsaj osem domov na zunanji strani zidu. Vendar pa iz tako skopih omemb mikrolokacij še vedno ne dobimo natančne posestne slike števila domov zunaj in znotraj obzidja. Popolno posestno podobo spoznamo šele dobrih sto let pozneje v urbarju iz leta 1610. Ta navaja ob 30 posestnikih (v trgu) tri na Frengi in 11 pred spodnjimi vrati.⁶⁴ V samem trškem jedru, obzidanem pred letom 1340, je bilo tako prostora za okoli 30 stavbišč, kar v glavnem predstavlja prvotno srednjeveško trško naselbino, preden se je razširila zunaj obzidja. Mokronog poznega srednjega veka je tako po velikosti primerljiv s tremi po nastanku mlajšimi in neobzidanimi dolenskimimi trgi - Litijo (30 oštata), Trebnjem (33 oštata) in Svibnim (okoli 30 domov).⁶⁵

O geografskem in socialnem izvoru prebivalcev mokronoškega trga je še posebej za srednji vek mogoče ugotoviti komaj kaj določnejšega. Kakor pri drugih trgih in mestih ostajamo omejeni na sklepanja, ki temeljijo na skromnem znanem imenskem fondu prebivalcev. Urbar iz leta 1502 navaja poleg edinega etnonima Walch (Lah, Italijan) nekaj oseb, poimenovanih po okoliških krajih in mikrotoponimih: po Bistrici pri Šentrupertu (*Fewstrizer*), Slepšku (*von Plinttenpach*), Klancu (*von Glanz*) in Ostrožniku (*von Pranpach*).⁶⁶ Mokronožani so,

⁶⁴ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s. p.

⁶⁵ B. Golec, Družba, str. 151-152.

⁶⁶ StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 76-78', 97-100.

sodeč po teh skromnih podatkih, povečini izhajali iz bližnje okolice, iz podložniških domov domačega in sosednjih zemljiških gospodarstev. Majhen radij priseljevanja je pri večini dolenjskih mest in trgov pogojevala zlasti njihova utesnjenost v spone lokalnega tržišča. Temu ustrežna je bila tudi etnična podoba Mokronožanov. Glasovna vrednost osebnih imen in priimkov je sicer v urbarju zaradi nemškega zapisovanja mestoma precej zamegljena, a je pri veliki večini še vedno jasno razpoznaven njihov slovenski izvor.

Glede pravnega položaja trških prebivalcev je treba poudariti, da so bili podložniki oziroma natančneje povedano rojenjaki⁶⁷ mokronoškega gospodarstva, zato se kot taki niso mogli neovirno preseliti drugam. V nasprotju z mesti, v katerih so priseljeni podložniki po enem letu nemotenega bivanja mogli pridobiti osebno svobodo s pravico do trajne naselitve in sprejema med polnopravne meščane (po načelu: "mestni zrak osvobaja"), naselja s statusom trga niso uživala takšne pravice. Naselitev podložnega človeka v trgu ni prinašala osebne svobode niti ni bila mogoča brez privolitve njegovega zemljiškega gospoda.

Gospodarska podoba trga

O gospodarskem položaju mokronoškega trga prav tako izvemo nekaj več šele ob zatonu srednjega veka, ko je bilo posebej na Dolenjskem še vedno čutiti posledice najhujših turških vpadov na slovenska tla v sedemdesetih letih 15. stoletja. Slednje velja zlasti za neagrarno gospodarstvo, posebej za tranzitno trgovino, ki so jo tem bolj ovirale negotove varnostne razmere pokrajine ob hrvaški meji. Le-te so se okoli leta 1500 nazorno odrazile v zelo nizki davčni odmeri obmejnih mest Kostanjevice, Metlike, Črnomlja, Krškega in Loža.⁶⁸

Mokronoški urbar iz leta 1502 tudi izrecno govori o gospodarskem pešanju tržanov in prepolovitvi njihovih obveznosti v zadnjih nekaj letih, kar je bila posledica vojn (*von der kriegslewwff vnnd der bürger verderbens*);⁶⁹ mišljeni so

⁶⁷ Pojem rojenjak (*Erbhold*) zajema vse podložne osebe, ki so z rojstvom postale podaniki zemljiškega gospoda, na katerega zemlji so se rodile. Podložnik (*Untertan*) pa je lahko tudi ožji pojem za rojenjaka, ki ima kot gospodar kosa zemlje do svojega zemljiškega gospoda določene dajatvene in služnostne obveznosti.

⁶⁸ Prim. Sergij Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, v: Zgodovinski časopis VI-VII (1952-1953), str. 431.

⁶⁹ StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 76.

nedavno minuli turški roparski pohodi in zasedba sosednjega salzburškega Posavja do Sevnice s strani ogrskega kralja Matije Korvina (1479-1490).

Omenjeni urbar je najzgodnejši in za zahajajoči srednji vek tudi edini vir podatkov o poklicih dobršnega dela tržanov. Po poklicni oznaki - enkrat samkrat je ta navedena poleg priimka, sicer pa ga nadomešča - so tedaj v Mokronogu živeli pisar, mesar, padar, lončar, tkalec, čevljar in krojač, ni pa bilo nikogar s priimkom ali oznako kramar.

Prav ničesar ne vemo o trgovini, katere osrednje prizorišče so predstavljali letni in tedenski sejmi. Medtem ko razmeroma dobro poznamo sejme dolenskih mest, je precej manj znanega o sejmarstvu v trgih, kar je povsem razumljivo, če pomislimo, da izhaja védenje o prvih izključno iz privilegijev, teh pa je za trge tako iz srednjega kot iz novega veka komaj za pokušino. Ker večina trških privilegijev zadeva prav sejme, je pomenljiva njihova odsotnost v mokronoškem trškem redu (1531).⁷⁰ Ko je le-ta nastajal, med gradom in trško srenjo očitno ni bilo razloga za urejanje sejmskih zadev. Vse kaže, da so mokronoški tržani sploh samo uživali sejmske ugodnosti, niso pa imeli pravice do pobiranja pristojbin na sejmi, sicer bi bilo to zagotovo zabeleženo v krških računskih knjigah in v obravnavanem urbarju.

O obstoju letnih in tedenskih sejmov v srednjem veku ne more biti nikakršnega dvoma, saj so praviloma prav redni tedenski sejmi sploh pogojevali nastanek in obstanek trških naselbin. Najzgodnejši podatek o tedenskem sejmu je sicer šele iz leta 1562, ko je krški škof Urban na cesarskem dvoru prosil za njegovo obnovitev.⁷¹ Sejem je namreč še pred sredo 16. stoletja propadel, pri čemer Mokronog v tem pogledu med dolenskimi trgi ni bil nikakršna izjema.⁷² Poleg nemirnih vojnih časov so k pešanju in ugašanju trških tedenskih sejmov prispevala gospodarska prestrukturiranja, še posebej vzpon mestom in trgom konkurenčne kmečke trgovine in tovarništva.

⁷⁰ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., Strassburg. Objava v: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 17-19.

⁷¹ ARS, Mesto Višnja Gora, fasc. VII, 8. 4. 1562.

⁷² Prim. B. Golec, Družba, str. 181.

Kulturna slika Mokronoga do konca srednjega veka

Kulturna podoba Mokronoga je tako kot pri vseh manjših mestih in trgih poznega srednjega veka predvsem odsev verskega in cerkvenega življenja. Za urbana naselja, ki so po pravilu nastala zunaj starejših župnijskih središč, je bilo tem pomembneje, da so si znala pridobiti lastnega duhovnika in postati sedež cerkvene uprave. Mokronog je prvotno sicer zelo verjetno spadal pod pražupnijo v Šentrupertu,⁷³ a je najpozneje v prvi polovici 14. stoletja pripadel župniji s sedežem v Gorenjem Mokronogu. Tamkajšnja župnija je bila namreč leta 1331 inkorporirana kostanjeviški cisterci,⁷⁴ prav ta pa je v šestdesetih letih 14. stoletja uredila nejasnosti v zvezi z mokronoškim beneficijem. Cerkev neimenovanega patrocinja z Marijinim oltarjem se prvič omenja leta 1349, ko jo je za večne maše in luč obdaroval Friderik Mehovski.⁷⁵ Leta 1364 je izpričano, da je šlo za cerkev sv. Tilna (Egidija) in za zgodnjo mašo v Dolenjem Mokronogu (*cz Nider Nazznfÿz*), zaradi katere se je z ustanoviteljem in njegovim bratom poravnal kaplan iz Gorenjega Mokronoga (*chapplan cz Ober Nazznfuez*).⁷⁶ Videti je torej, kot da trg še ni imel stalnega kaplana in da ga je oskrbovala župnija, vendar se kmalu izkaže drugače. Naslednje leto se namreč omenja poseben kaplan pri Marijinem oltarju, ki mu je kostanjeviški samostan za lažje opravljanje zorne maše po potrebi obljubil še enega duhovnika,⁷⁷ Mehovskim pa zagotovil, da bo po njihovi smrti upravljal njihovo kaplanijo in potrjeval kaplane.⁷⁸ Kolikor poznamo posestne pridobitve zornične kaplanije v 15. stoletju, je šlo za volila Me-

⁷³ O tem, ali je župnija Mokronog izšla iz šentruperške ali iz gorenjemokronoške župnije, sta se sredi 17. stoletja prepirala kostanjeviški opat in novomeški prošt. Prim. Jože Mlinarič, *Kostanjeviška opatija 1234-1786*, Kostanjevica na Krki 1987 (odslej J. Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*) str. 402-403. Prim. Ivan Steklasa, *Zgodovina župnije Šentrupert na Dolenjskem*, Ljubljana 1913 (odslej I. Steklasa, *Zgodovina župnije*), str. 113.

⁷⁴ J. Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 35.

⁷⁵ ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Velesovo, 1349 I. 6., s. l.

⁷⁶ ARS, Gospostvo Dol, fasc. 179, prepisi listin, pola 28, 1364 VI. 24., s. l.

⁷⁷ ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij II, 1365 s. d., s. l. - Nadzor nad opravljanjem zorne maše je imel gorenjemokronoški župnik Albreht (*Albrecht der pharrer cze Nazznfÿz*), ki se prejšnje leto imenuje kaplan (*Albrecht chapplan cz ober Nazznfuez*).

⁷⁸ ARS, Zbirka listina, Listine iz HHStA, Repertorij II., 1365 I. 12., s. l. - Opat in konvent se v listini obračata tudi na "den erbern lewten vnd den purgern ze Nider Nazzenfÿzz" in jim obljubljata postavljati sposobne duhovnike.

hovskih in za zamenjavo z Auerspergi.⁷⁹ Kot je trdil I. Steklasa, naj bi pri cerkvi sv. Tilna ustanovili vikariat šentrupeške župnije že leta 1509,⁸⁰ vendar je tako zgodnja letnica ustanovitve povsem nedokazana. Mokronoška cerkev je bila denimo v popisu kranjskih cerkvenih dragocenosti leta 1526 še vedno obravnavana le kot navadna podružnica, pri kateri je obstajala tudi neka bratovščina.⁸¹

Tako kot ni domala nič znanega o verskem življenju trškega prebivalstva, ni prav nikakršnih poročil o morebitni šoli ali učitelju. Razmeroma majhen trg v tem ni kakšna posebna izjema, saj so pričevanja o šolstvu nasploh zelo redka ne le pri dolenjskih trgih, temveč tudi pri mestih.⁸²

Uporaben, čeprav ne vedno zanesljiv pokazatelj potencialnih šolskih središč te dobe, je krajevni izvor študentov dunajske univerze. V slabem poldrugem stoletju od 1377 do 1518⁸³ je v njenih matrikah daleč največ študentov s slovenskega etničnega ozemlja imenovanih po krajih z mestnim in manj s trškim statusom. Za njimi močno zaostajajo stara prafarna in večja župnijska središča ter zlasti manjši kraji. Po označbah rojstnega kraja se torej zdi, da so domala vsi študentje izšli iz mest in trgov, a je gotovo, da je vsaj del prihajal s podeželja in se samo označeval po najbližjem mestu, gospodstvu ali domači župniji.⁸⁴

Če se omejimo na Dolenjsko, je zaslediti daleč največ študirajočih, pri katerih se kot geografski izvor navaja Ribnica (do 53).⁸⁵ Sledijo Kočevje (45), Novo mesto (38), Metlika (33), Krško (23) in Višnja Gora (22). Od 10 do 20 študentov je izhajalo iz Žužemberka (17), Mokronoga (15) in Kostanjevice (14) ter iz Stične kot pomembnega verskega središča. Pri tem ne gre prezreti dejstva, da je z Ribnico, Kočevjem ali Metliko lahko mišljena celotna pokrajina oziroma

⁷⁹ KLA, Geschichtsverein für Kärnten, Hs. 2/8, fol. V-221', 1405 VIII. 26.; fol. II-56', 1446 X. 17.; Hs. 2/9, fol. IV-84-84', 1466 III. 11.

⁸⁰ I. Steklasa, Zgodovina župnije, str. 113.

⁸¹ Anton Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (IMDK) V (1895), str. 238.

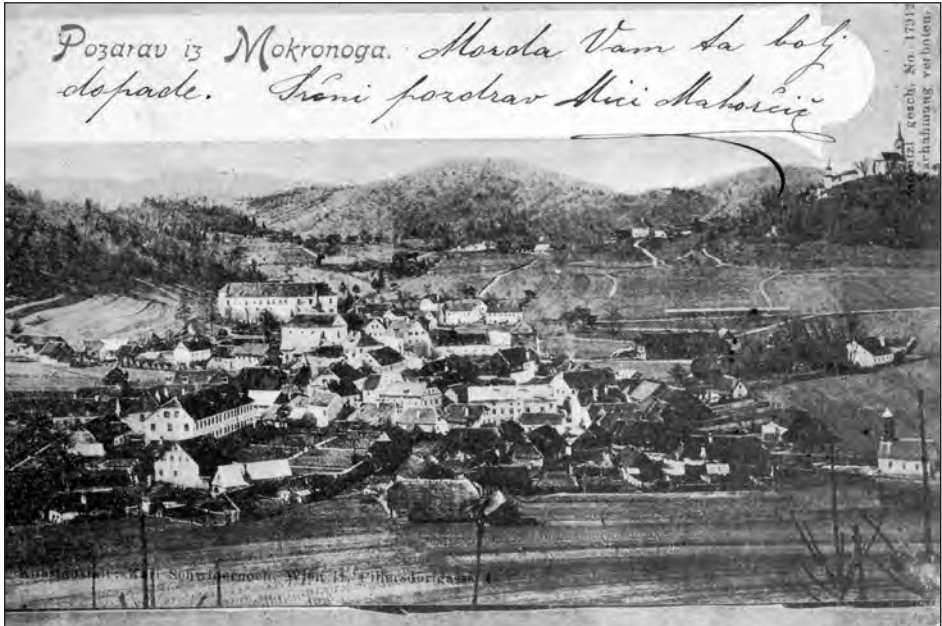
⁸² Prim. B. Golec, Družba, str. 231-234.

⁸³ Die Matrikel der Universität Wien, I. Band 1377-1450, Graz-Köln 1956; II. Band 1451-1518, Text; II. Band 1451-1518, Register der Personen- und Ortsnamen, Graz-Wien-Köln 1967.

⁸⁴ Prim. Anton Ožinger, Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365-1518), v: Kronika 23 (1975), str. 152.

⁸⁵ Zaradi istovetnega imena z nekaterimi avstrijskimi kraji (Reifnitz) ni gotovo, ali gre vedno za kranjsko Ribnico, verjetnost pa je tem večja, ker je Ribnica na Dolenjskem v 15. stoletju izpričana kot pomembno šolsko središče (prim. B. Golec, Družba, str. 233).

obsežna župnija. V tem oziru je potrebna previdnost tudi pri ocenjevanju števila mokronoških študentov. Ni sicer nemogoče, da je vseh 15 izšlo iz trga, treba pa je upoštevati, da se v tem času za imenom Mokronog zlahka skrivata tudi zemljiško gospostvo in župnija Gorenji Mokronog.

Razglednica Mokronoga, odposlana leta 1899.

MOKRONOG V NOVEM VEKU DO ODPRAVE TRŠKE AVTONOMIJE (1811)

Pravni položaj trga in njegov sodno-upravni ustroj

Od izumrtja grofov Celjskih (1456) in habsburškega prevzema posesti Walseejcev (1466-1472) so skoraj vsa kranjska mesta in trgi sodili v skupen politični okvir, utelešen v komorni posesti Habsburžanov kot deželnih knezov. Na Dolenjskem so do leta 1456 prišla v deželnoknežje roke vsa štiri starejša mesta, Habsburžani so nato na trških temeljih ustanovili tri nova (1471-1478) in posedovali tudi domala vsa zemljiška gospostva, v katerih so se v poznem srednjem veku razvili novi trgi. S tem se je izoblikovala povsem drugačna podoba od tiste v prvi polovici 15. stoletja, ko je bil habsburški le manjši del meščanskih naselij, saj so na Kranjskem od skupaj 16 srednjeveških trgov stali na tleh nekomornih (nedeželnoknežjih) gospostev samo štirje, od tega na Dolenjskem poleg krškega Mokronoga edinole miniaturni Turjak v posesti Auerspergov-Turjaških.

Tako se je politična zgodovina mokronoškega trga približno 170 let precej razlikovala od razvoja glavnine kranjskih mestnih in trških naselij, ki sta jih povezovala deželnoknežje lastništvo in skupna centralna uprava, utelešena v uradu deželnega vicedoma s sedežem v Ljubljani.

Takšno stanje je trajalo celotno 16. stoletje tja do drugega in tretjega desetletja 17. stoletja, ko so tako komorna gospostva kot tudi krško gospostvo Mokronog s prodajami naglo prešla v zasebne roke. S tem je nastala v politično-upravnem oziru značilna bipolarnost, ki je še dodatno poglobila razlike med mesti na eni in trgi na drugi strani. Nasproti deželnoknežjim mestom, ki jih je naseljevalo osebno svobodno prebivalstvo in so spadala pod centralno upravo vladarjevih oblastev, so zdaj stali nedeželnoknežji, t. i. privatni trgi, v celoti odvisni od novih plemiških lastnikov. V odnosu do slednjih so trški prebivalci veljali za osebno nesvobodne podložnike oziroma rojenjake, kar je tako kot že izza poznega srednjega veka predstavljalo bistveno razliko med trškim in mestnim življenjem. Mesto kot tako je bilo poleg tega skupaj s svojim pomirjem pravno izvzeto iz podeželja, medtem ko je trg vseskozi ostajal njegov sestavni del in bil tako kot kmečka naselja podvržen zemljiškemu gospodu. Drugače kot mesta, ki so v skladu s privilegiji v mejah svojega pomirja izvajala upravno in sodno oblast izključno po lastnih organih, so trgi znotraj zemljiških gospostev premoogli le del tovrstnih avtonomnih pravic ali sploh nobenih. Tako se je na Kranjskem večina

trgov v pravnem pogledu razlikovala od vasi le po naslovu.⁸⁶

Končno se je sredi 18. stoletja z upravnimi reformami Marije Terezije začela v mestno in trško samoupravo vmešavati država ter s tem odprla novo poglavje v pravni in politični zgodovini naših mest in trgov. Povečanemu nadzoru nad upravo in sodstvom je postopoma sledilo krnjenje dotedanjih pravic, dokler ni francoska zasedbena oblast trških in večine mestnih samouprav leta 1811 sploh povsem odpravila.

Politično zgodovino mokronoškega trga do ukinitve trške avtonomije moremo razdeliti na obdobji pred in po letu 1616, ko je trg skupaj z gospostvom in gradom prešel v zasebne plemiške roke in je bilo konec stoletne oblasti krških škofov. Prehod v zasebno last je za trge, med njimi tudi za mokronoškega, praviloma pomenil zastoj v razvoju trške sodne in upravne avtonomije. Novi lastniki so sicer skupaj s trgi prevzeli tudi dolžnost spoštovati njihove svoboščine, v praksi pa so jih neredko kršili, in to tem laže, ker večina nekdanjih dežel-noknežjih zdaj privatnih trgov, svojih pravic ni imela zapisanih v obliki dežel-noknežjih privilegijev.

Mokronog je imel v tem pogledu veliko prednosti, saj je že izza srednjega veka užival večjo avtonomijo od vseh drugih kranjskih trgov. Zapisane pravice iz leta 1531, ki jih je priznal že škof Matevž Lang (škof med 1505 in 1519), so tudi po letu 1616 predstavljale privilegijsko pravo trga, kakršnega je v deželi premogel samo ta trg. Privilegija, oba deželnoknežja in starejša od mokronoškega, sta imela sicer še obkolpski tržec Poljane (Stari trg ob Kolpi) in gorenjski Tržič, vendar se po vsebini nobeden niti približno ni mogel meriti z mokronoškim.⁸⁷

Mokronoški trški privilegij je bil sam po sebi razmeroma skromen zapis trškega reda, pravzaprav nekakšna razsodba spornih zadev in razmejitve pristojnosti med gosposčinsko in trško upravo. Glavnina reda se je nanašala na dve zadevi: na manj pomembna določila v zvezi s točenjem dvornega (desetinskega) vina in na ureditev sodnih pristojnosti. V trškem sodišču (*markhtgericht*) naj bi trški sodnik (*markhtrichter*) poslej sodil vse "častne zadeve" in prestopke brez vmešavanja gosposčinskega oskrbnika. Le-ta za kaznovanje "častnih zadev" ni smel nobenega tržana odvesti iz trga v grad in ga tam držati zaprtega, če pa mu je imel kaj očitati, ga je smel oziroma moral tožiti le pred trškim sodnikom. Šele v primeru težjih kaznivih dejanj (*malefizhandel*), za katere je kazen presegala

⁸⁶ B. Golec, Družba, str. 309 sl.

⁸⁷ Prim. isti, str. 326-328.

štiri marke, je mogel oskrbnik tržana sam aretirati in mu soditi. Trško sodišče je imelo torej pristojnosti za manjše kazenske zadeve, medtem ko je glede civilnega prava določeno le to, da se je tujec, ki je postal tržan, smel z vednostjo in dovoljenjem sodnika odseliti drugam, če je prej poravnaval vse obveznosti, nasprotno pa se tržan - domačin ni mogel svobodno odseliti, ker ga je vezalo rojenjaško razmerje do gospodstva. Trški red je oskrbniku še nalagal, naj sodniku in tržanom v sodnih zadevah vselej pomaga z nasveti, in ga hkrati pooblašča, da sme ukrepati v primerih, ko sodnik in tržani ne bi ravnali v skladu s svojimi svoboščinami. Privilegij vsebuje še določilo o ribolovnih pravicah tržanov na Mirni in v okoliških potokih, čisto na koncu pa potrjuje že uveljavljeno pravilo, da se vsakokratni trški sodnik voli in umešča ob božiču.⁸⁸

Trški red naj bi torej predvsem odpravljajočo se oskrbnikovo samovoljo ter natančno določil pristojnosti trškega sodišča za civilne in manjše kazenske zadeve. Pri tem je treba poudariti, da tako jasno definirane trške avtonomije ni premogel noben drug kranjski trg, od katerih jih je sploh samo pet, vsi na Dolenjskem, uspelo razviti lastno nižje sodstvo in upravo. Mokronogu so se po stopnji samouprave najbolj približale Radeče, z zamudo in v manjši meri Žužemberk, medtem ko sta vseskozi precej zaostajala trga Ribnica in Litija.⁸⁹

Razburkano 16. stoletje, ki je v glavnem dalo dokončne oblike trškim avtonomijam dolenjskih trgov srednjeveškega nastanka, je za Mokronog pomenilo obdobje institucionalizacije že stoletje prej uveljavljenega lastnega sodstva in uprave. Trški red krškega škofijskega administratorja Antona iz leta 1531, ki ni bil privilegij v ožjem pomenu besede niti ne sistematičen zapis trških pravic, je v drugi polovici stoletja postal temeljni privilegijski akt Mokronoga. Tržani so ga do začetka 17. stoletja predložili v potrditev vsakokratnemu škofu, prvič leta 1567, drugič 1579 in zadnjič 1606. Vsakič si je škof pri tem izrecno pridržal pravico do povečanja ali zmanjšanja trških pravic, v potrditvi iz leta 1567, izdani na mokronoškem gradu, pa je škof Urban dodal omejitve, po kateri noben tržan brez vednosti njega oziroma njegovih naslednikov ne sme prodati hiše ali zemljišča v trgu (tujemu) gospodu ali njegovemu podložniku.⁹⁰ Tako dopolnjen

⁸⁸ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., Strassburg. Objava v: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 17-19.

⁸⁹ Prim. B. Golec, Družba, str. 381 sl.

⁹⁰ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., vidimus v: 1567 IX. 9., Mokronog, v: 1579 VI. 10., Strassburg, v: 1606 VI. 29., Mokronog, prepis z dne 17. 9. 1792, Ljubljana. - Privilegija zaradi kratkotrajnosti škofovanja ni potrdil le škof Johann pl. Schönburg (1552-1555).

trški privilegij so leta 1610 vnesli v glavni urbar gospostva Mokronog,⁹¹ s čimer je po prodaji gospostva in trga v plemiške roke (1616) postal obvezujoč tudi za nove lastnike in nekoliko okrnjen ostal v veljavi vse do odprave trške avtonomije leta 1811.

Kot že rečeno, je najpomembnejšo prelomnico v zgodnjenovoveški zgodovini trga pomenil njegov prehod v zasebne roke. Sprva je sicer kazalo, da bo novi lastnik gospostva in trga postal dotedanji gosposčinski upravitelj in hkrati trški svétnik (*rathsburger*) Sebastijan Schrott, ki mu je škof Janez Jakob leta 1608 gospostvo za tri leta podelil v zakup za letno zakupnino 200 renskih goldinarjev.⁹² Toda stvari so se kmalu zatem obrnile drugače, saj je isti škof leta 1616 z dovoljenjem deželnega kneza prodal gospostvo in trg Jožefu Mohorčiču iz Ljubljane.⁹³

Naslednjih dvesto let se je nato na mokronoškem gradu zamenjalo kar nekaj rodbin povečini sicer sorodstveno povezanih gospodarjev. Janez Jakob Mohorčič je gospostvo leta 1650 prepisal na svaka Ernesta Schera pl. Scherenburga.⁹⁴ Od te rodbine ga je leta 1668 kupil grof Janez Matija Strassoldo,⁹⁵ a ga je obdržal le kratek čas. Valvasor zato Strassolda kot lastnika Mokronoga sploh ne omenja, temveč trdi, da so Scherenburgi gospostvo prodali svojemu sorodniku baronu Danijelu Kheysellu, ki je umrl nesrečne smrti in čigar žena je Mokronog posedovala še ob izidu Valvasorjeve Slave (1689).⁹⁶ Le malo pozneje, leta 1693, ga je prodala baronu Gottfridu Ehrenreichu Wintershofnu,⁹⁷ ki ga je obdržal samo kratko dobo. Okoli leta 1695 je namreč postal lastnik Franc Ernest grof Reissig, po katerem je gospostvo leta 1707 podedoval sin Karel Danijel.⁹⁸ Pol stoletja pozneje, leta 1758, so ga s poroko pridobili baroni Formentiniji, od 1789 je bila lastnica baronica Schöfmann, nato njena hči in od leta 1811 kot solastnik hčerkin mož baron Mandel. Ta je umrl ravno v letu zemljiške odveze 1848,⁹⁹ ko

⁹¹ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s.p., Volgt der burgerschaft zu Vndernassenfueß confirmation ihrer ordnung vnnnd alten herkhumens.

⁹² ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 12. 6. 1608.

⁹³ P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 19. - ADG, Alte Temporalien, Fasz. IX/3, 1615 VI. 3., Krka, prepis 7. 12. 1630.

⁹⁴ ARS, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1618-1661), fol. 128'.

⁹⁵ ARS, Collectanea, fasc. 3, 1668 IX. 24., Dolenji Mokronog.

⁹⁶ J. W. Valvasor, Die Ehre, XI, str. 395-396.

⁹⁷ ARS, Collectanea, fasc. 3, 1693 VIII. 28., Mokronog.

⁹⁸ ARS, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662-1757), fol. 200. - Prim. Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982 (odslej M. Smole, Graščine), str. 301.

⁹⁹ ARS, Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. 5, fol. 414. - Prim. M. Smole, Graščine, str. 301.

je gospostvo izgubilo podložniško posest in so se s tem pretrgale še zadnje fevdalne vezi med gradom in trgom.

Trg in njegova samouprava sta v dobrih dvesto letih pod plemiškimi lastniki beležila obdobja boljšega kakor tudi slabšega sožitja z zemljiškim gospostvom. Mokronožane je privilegij daljnosežno štivil pred predolgo "roko pravice" njihovega gospodarja, pri čemer je bilo spoštovanje privilegija vendarle v znatni meri stvar dobre volje lastnikov in upraviteljev gospostva. Ko je denimo gospostvo okoli leta 1695 prišlo v roke rodbine grofov Reissig, so se odnosi med gospostvom in trgom za lep čas občutno poslabšali. Grof Reissig in njegovi gosposčinski uslužbenci trške avtonomije sicer niso mogli preprosto odpraviti, zato pa so Mokronožane občasno poniževali in obravnavali kot navadne rojenjake, ne da bi se ozirali na zapovedi in prepovedi trškega reda. Trški sodnik in svet sta grofa in njegove zategadelj večkrat tožila pred deželno glavarškim in ograjnim sodiščem v Ljubljani. Sodni spor je vsakokrat sprožilo kršenje osebne nedotakljivosti trških prebivalcev. Le-teh gosposčinski organi ne bi smeli preprosto aretirati in zapirati, temveč v skladu s trškim privilegijem najprej tožiti pred njihovim lastnim sodnikom. Leta 1704 je denimo gosposčinski upravitelj zaprl v grad hlapca nekega tržana, nakar so ga Mokronožani tožili za kratenje njihove prve sodne instance. Upravitelj se je pred dvorno pravdo kranjskega ograjnega sodišča zagovarjal, da instanca sama po sebi ne pomeni ničesar, saj je podrejena gospostvu in naj bi tako do podobnega primera aretacije prišlo tudi že dve leti prej.¹⁰⁰ Sodba, katere vsebine ne poznamo, je ostala "in suspenso", vnovičen poskus "odvzema instance" pa se je leta 1711 z razsodbo deželno glavarškega sodišča končal za gospostvo neugodno.¹⁰¹ Sporov s tem še ni bilo konec, saj je dal nov povod za tožbo incident, ko je bil neki sotrzan leta 1718 poklican v grad in tam pretepen. Tokrat so tržani tožili pred dvorno pravdo samega grofa in ne gosposčinskega upravitelja. Vse kaže, da je bil razplet kljub grofovemu spretnemu zagovoru vendarle ugodnejši za tržane, zaradi česar se je njihov zemljiški gospod poslej očitno vsaj za nekaj časa vzdržal samovolje.¹⁰²

¹⁰⁰ ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 18 (1704-1707), pag. 30-31, l. 12. 1704.

¹⁰¹ O suspenzu sodbe iz leta 1704 in o sojenju pred deželno glavarškim sodiščem so razpravljali v procesu med trgom in grofom Karlom Danijelom Reissigom leta 1718 (ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 20 (1714-1718), pag. 789-790).

¹⁰² Razsodbe ne poznamo, ker v seriji protokolov ograjnega sodišča z istim letom nastopi štiriletna vrzel, zato pa so tržani leta 1722 za neko še starejše nasilje nad svojim sotrzanom od grofa iztržili lepo odškodnino 112 goldinarjev (prav tam, pag. 6, 24. l. 1722).

Sodni spori iz prve četrtine 18. stoletja so hkrati zgovorno pričevanje o samopodobi tržanov in o njihovem obravnavanju s strani zemljiškega gospodstva, predvsem pa o sodno-upravnih pristojnostih trga. Mokronožani so denimo leta 1704 trdili, da njihov trg ni podoben drugim trgom, ker mora gospodstvo v skladu s trškim privilegijem tožiti tržane pred trškim sodiščem, nadalje ker njihov sodnik sam pobira sejemsko stojnino, ker gospodstvu plačujejo zgolj davek in kontribucijo in ker imajo poleg tega tudi lastno pomirje (*burgfridt*).¹⁰³ Dajatvi sta resnično pobirala sodnik in svet in ne gospodstvo neposredno, kar je sicer izpričano že okoli leta 1500, povsem nov pa je podatek o trškem pomirju. O njegovem obstoju sicer ne more biti dvoma, saj grof trditvi ni oporekal, čeprav si je pravno naravo trškega predstojništva razlagal precej drugače kot tržani. Po grofovem mnenju namreč trški privilegij iz leta 1531 ni zmanjševal dejstva, da so Mokronožani njegovi rojenjaki, ki mu vsako leto kot svojemu gospodu "odložijo sodno instanco" ter jo nato od njega zopet izprosijo in sprejmejo. Tržani so oboje zanikali, češ da je povsod običajno, da tržani sodnika volijo in gospodstvo potrjuje, poleg tega pa naj bi sodnika in svet "konstituiral" deželni knez in ne gospodstvo.¹⁰⁴

Glede vsakoletnih volitev in umestitve trškega sodnika na božič govori kot o starem običaju že trški red iz leta 1531, zato ta pravica ni mogla biti vprašljiva, s sodnikovo umestitvijo pa je bila kajpak mišljena potrditev s strani zemljiškega gospodstva, ki je trški red izrecno ne navaja, saj je veljala za samoumevno.

Poseben položaj trga znotraj mokronoškega gospodstva nato sredi 18. stoletja nazorno potrjuje terezijanski kataster. Fasija napovedi gospodstva Mokronog je že naslovljena z dodatkom: "skupaj z vtelesnim trgov" (*samt den incorporirten Markt*), pri čemer je vse napovedi za trg samostojno sestavilo, podpisalo in pečatilo trško predstojništvo (sodnik in svet).¹⁰⁵ V gosposčinskih napovednih tabelah in urbarju, t. i. štiftregistru, je trg temu ustrezno zajet zgolj pod sumarno postavko in ne z vsakim gospodarjem posebej, saj so že izza srednjega veka pobirali dajatve tržani sami po svojem predstojništvu in jih kot celoto plačevali gospodstvu, ki je javne davke odvajalo naprej v deželno blagajno. Drugo bistveno razliko s podeželjem je predstavljala pravna narava posesti. Medtem ko so hube

¹⁰³ Prav tam, protokoli št. 18 (1704-1707), pag. 30-31.

¹⁰⁴ Prav tam, protokoli št. 20 (1714-1718), pag. 789-790.

¹⁰⁵ ARS, Terezijanski kataster za Kranjsko (odslej Ter. kat.), RDA, N 156, No. 8, s.d.; No. 2, s.d.; BT, N 156, No. 21, s.d.; No. 36, 14. 12. 1753.

(kmetije) po vaseh veljale zgolj za zakupne in bile obremenjene tudi z malo pravdo in tlako, je posest v trgu označena kot lastniška (*eygenthumlich*), njene dajatve pa so bile izključno denarne.¹⁰⁶

Samostojno pobiranje dajatev in vodenje lastnih urbarjev so od dolenskih trgov poleg Mokronoga poznale samo še Radeče, vendar njihovo razmerje do zemljiškega gospodstva tozadevno ni bilo povsem dorečeno. Ko je namreč radeško trško predstojništvo tako kot mokronoško samo oddalo napoved za terezijanski kataster, je lastnik radeškega gospodstva takšno ravnanje označil za samovoljo.¹⁰⁷ Povsod drugod so trgi v tem pogledu uživali bistveno manj ugoden položaj. Trški posestniki so bili namreč v odnosu do zemljiškega gospodstva povsem izenačeni z navadnimi podložniki. Njihove obveznosti so individualno vpisovali v gospoščinski in ne v poseben trški urbar, zato so jih posestniki tudi plačevali neposredno gospodstvu.

V Mokronogu je visoko stopnjo trške avtonomije sicer res zagotavljal privilegij krških škofov, kot smo videli, pa si je moral trg vseskozi prizadevati za njegovo udejanjenje in spoštovanje s strani zemljiškega gospodstva. Od srede 18. stoletja, dobe vladanja cesarice Marije Terezije (1740-1780), je v pravni položaj mest in trgov ter v njihov notranji sodno-upravni ustroj začela čedalje intenzivneje posegati tudi država. Njena podaljšana roka so postali leta 1748 ustanovljeni okrožni uradi (kresije), za Dolenjsko t. i. dolenska kresija s sedežem v Novem mestu. Za mestne in trške samouprave se je s tem začelo obdobje njihovega postopnega krčenja in podrejanja državni upravi oz. delegiranim zemljiškim gospodstvom. Pri Mokronogu, ki je imel po novem status t. i. municipalnega trga, je v tem pogledu predstavljalo prelomnico leto 1775, ko je instrukcija deželnega glavarstva, o kateri bo govor na drugem mestu, redefinirala razmerje med trgov in gospodstvom.

V zvezi s pravnim okvirom trga se velja pred tem še enkrat pomuditi pri trškem pomirju, prvič omenjenem poznega leta 1704, ko je trg tožil grofa Reissiga zaradi kršitev trških svoboščin. Pomirje (*in vnsern Markt Nassenfusserischen Burgfridt*) navaja kot samoumevno dejstvo tudi 45 let mlajši sodni spis pravde med trgov in gospodstvom Otočec (1749).¹⁰⁸ O njegovem obstoju torej ne more biti dvoma, vprašljiv pa je pravni status pomirja. Pomenljivo je namreč dejstvo, da trško pomirje pogrešamo v dodatku k terezijanskemu katas-

¹⁰⁶ Prav tam, RDA, N 156, No. 29, štiftregister 1756.

¹⁰⁷ Prav tam, RDA, N 168, No 24, s. d.

¹⁰⁸ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, Haupt Wäysungs Abschrift, 15. 12. 1749.

tru iz leta 1762, ki med privilegiranimi pomirji znotraj mokronoškega deželskega sodišča navaja samo pomirje domačega župnišča.¹⁰⁹ Pomirje trga torej v očeh gospostva ni imelo statusa pravega pomirja, skoraj gotovo zato, ker ni bilo izrecno navedeno v trškem privilegiju iz leta 1531. Čeprav govori slednji samo o pristojnostih trškega sodnika v trgu, se je vendarle že tedaj nedvomno dobro vedelo, do kod sega trško ozemlje - pomirje. Njegovega natančnega obsega sicer ne poznamo, sta pa iz nekega neohranjenega ukaza deželnih stanov leta 1742 znani dve skrajni mejni točki. Trg naj bi bil dolžan vzdrževati cesto od Smetovšč, mikrolokacije v smeri proti Laknicam, skozi celoten trg do križnega znamenja na drugi strani Mokronoga (zagotovo ob cesti proti Puščavi), kjer se pomirje konča.¹¹⁰

V območju malega trškega pomirja je torej trški sodnik s svetom izvrševal celotno upravno, civilnosodno in nižjo kazenskosodno oblast. Mokronoško gospostvo je imelo v skladu s trškim privilegijem nad trško samoupravo le nadzorno oblast. Nadzorovalo je volitve in imelo pravico posegati v trške zadeve ob morebitnih nepravilnostih. Druga ali prizivna sodna instanca zoper odločitve trškega sodišča pa je zelo verjetno - tako kot pri patrimonialnih sodiščih zemljiških gospostev - pripadala neposredno deželnoglavarskemu sodišču za Kranjsko v Ljubljani (po 1749 deželni pravdi) in ne morda patrimonialnemu ali deželskemu sodišču na mokronoškem gradu.¹¹¹

Pristojnosti mokronoškega deželskega sodišča¹¹² v posesti vsakokratnega lastnika gospostva Mokronog so bile na trškem ozemlju omejene zgolj na težje kazenske delikte, kot jih je predpisoval deželskosodni red za Kranjsko. V takih primerih je bil deželski sodnik pristojen za vsa storjena kazniva dejanja na ozemlju sodišča ter za vse kmečke in trške ljudi, ne glede na to, kateremu zemljiškemu gospodu so bili sicer podložni kot rojenjaki. Med težje kazenske delikte so sodili zločini, ki so jih kaznovali s smrtjo (uboj, rop, večja tatvina, posilstvo, sodomija idr.) in jih zato od 16. stoletja ni smel obravnavati deželski

¹⁰⁹ ARS, Ter. kat., RDA, N 156, No. 13, 28. 8. 1762.

¹¹⁰ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, s. d. 1805, pola 9.

¹¹¹ Ob kopalnih knjigah je v fondu Deželni glavar za Kranjsko v ARS ohranjen en sam fascikel spisov deželnoglavarskega sodišča iz obdobja 1600-1747, v katerem pa ni mokronoških zadev.

¹¹² Deželsko sodišče Mokronog je obsegalo okoli sto vasi, predvsem na levem bregu Mirne, ter imelo skupno mejo z deželskimi sodišči Otočec, Svibno, Radeče, Boštanj in Rekštanj; na južni strani je le streljaj od Frengje mejilo na sodišče Otočec, na zahodu se je raztezalo do Škrljevega, na severu do Črne gore in Brunka, na vzhodu pa do Trebelnega (StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 115-116; prim. Erläuterungen, Bl. 36).

sodnik sam, ampak je bilo gospostvo dolžno za vsak primer posebej poklicati deželnoknežjega krvnega sodnika (*pannrichter*) iz Ljubljane. Kot je bil nasploh običaj pri deželskih sodiščih, so za prisednike “krvnih pravn” tudi tu vabili po nekaj mož iz okoliških mest in trgov. Urbar gospostva Mokronog iz leta 1610 vsebuje o krvnem sodstvu določilo (*Mallefiz Rechtsbefürderung*), po katerem se sodni proces odvija pod milim nebom v trgu pred trško hišo (*vor dem Camaun*), prisednike (*bejsitzer*) pa vabi lastnik gospostva iz najbližjih mest in trgov. V skladu z deželskosodnim redom nosi gospostvo tudi vse stroške za krvnega sodnika, rablja in njegovo opravo.¹¹³

Do francoske dobe, ko je bilo krvno sodstvo gospostvu odvzeto, je torej Mokronog videl prenekatero javno “krvno pravdo” in izvršitev smrtne kazni, pri samem sojenju pa je po nekaj izbranih mokronoških tržanov smelo nastopati v vlogi prisednikov. Kje natanko so stale vislice ali “gavage”, kjer so smrtno kazen izvrševali, iz razpoložljivih virov ni razvidno. Vsekakor so morale biti zunaj Mokronoga, a hkrati na dovolj vidnem kraju nedaleč od trga in gradu. Bržkone gre njihovo lokacijo iskati blizu zgornjih trških vrat, saj se leta 1796 pri dviznem mostu omenja lokacija s pomenljivim imenom “pod Obejšence” (!) (*Pod obeischenze genannten bey dem Fahl-thor*).¹¹⁴

Notranji ustroj trške uprave in sodstva je bolje dokumentiran šele za zadnjih sedemdeset let obstoja trške avtonomije, t. j. od začetka vladanja Marije Terezije (1740) do francoske okupacije (1809-1813). Iz tega obdobja namreč izvira glavnina ohranjenega trškega arhiva v sicer skromnem obsegu enega fascikla. O poslovanju trških organov vemo nasprotno razmeroma malo za 16. in 17. stoletje. V trškem arhivu so se iz teh dveh stoletij ohranile skoraj samo potrditve omenjenega temeljnega trškega privilegija, medtem ko je zelo malo pričevanj o njegovem praktičnem udejanjanju.

Zgoraj omenjeni primeri sodnih procesov pred ograjnim in deželno-glavarskim sodiščem podajajo skupaj z drugimi dokumenti deželnih oblastev jasno sliko sodno in upravno avtonomnega trga, v katerem sta izvoljeni trški sodnik in svet opravljala vlogo prve sodne ter najnižje upravne instance.¹¹⁵ Listine v kapiteljskem arhivu Novo mesto pa pričajo predvsem o izvajanju pra-

¹¹³ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s. p., Mallefiz Rechtsbefürderung.

¹¹⁴ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, knjiga trških protokolov 1784-1811, 29. 12. 1796.

¹¹⁵ ARS, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. registratura (odslej Stan. A. I), šk. 448, fasc. 292a, pag. 1147-1150, 27. 10. 1601. - ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, šk. 11, fasc. 7, 30. 1. 1613. - ARS, Deželni glavar za Kranjsko, kopalna knjiga 1660-1663, 13. 6. 1663.

Grb trga Mokronog po Valvasorjevi grbovni knjigi - 2. različica.

vice trškega predstojništva (sodnika in sveta), da v svojem imenu izdaja različne dokumente, med njimi še posebej pomembne prezentacije, tj. pisne predloge kapitlju za imenovanje mokronoških vikarjev in župnikov.¹¹⁶

Normativne pristojnosti trške samouprave pa tudi njen notranji ustroj so v drugi polovici 18. stoletja občutno omejili posegi državne uprave, ki so trg bolj kot dotlej podredili neposrednemu nadzoru mokronoškega gospostva in s tem tudi njegovim vse hujšim samovoljnim pritiskom. Takšen razvoj so Mokronožani v marsičem zakrivili sami, še posebej v šestdesetih in sedemdesetih letih, ko so si zaradi potratnega ravnanja trškega predstojništva nakopali velike dolgove. Iz obračuna trškega sodnika za čas od 29. decembra 1766 do 25. februarja 1768 je razvidno, da se je trg otepaval s finančno nelikvidnostjo, posebej ker si je moral pri treh petičnejših tržanih izposoditi 300 goldinarjev nemške

¹¹⁶ Prim. France Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva (Acta ecclesiastica Sloveniae 17), Ljubljana 1995 (odslej F. Baraga, Kapiteljski arhiv), str. 171 (št. 343), 241 (št. 539). - Prim. I. Steklasa, Mokronog, str. 22-23.

veljave, potrebnih za plačilo cesarskega sejemskega privilegija (1767).¹¹⁷ S takim ravnanjem so Mokronožani izzvali poseg domačega gospostva, okrožnega urada v Novem mestu ter končno še deželnega glavarstva v Ljubljani kot najvišjega državnega oblastva na Kranjskem.

Mokronoški trg je bil sprva tako kot drugi trgi deležen le občasnih nadzornih pregledov, ki so jih v imenu kresije opravljali v ta namen začasno imenovani uradniki z okoliških gradov, pred letom 1774 pa mu je kresija določila stalnega političnega komisarja v osebi Jakoba Schullerja, sicer upravitelja mokronoškega gospostva. Čeprav je Schuller zaupano funkcijo opravljal v imenu državne uprave, so tržani njegovo imenovanje razumeli kot podreditev trga gospostvu. Ob njegovo ravnanje so se začeli bolj ali manj upravičeno spotikati, končno pa so konec leta 1774 v pritožbi deželnemu glavarstvu zahtevali Schullerjevo zamenjavo. Pri tem gotovo niso slutili dolgoročnih posledic takega početja. Najprej so si nakopali jezo novomeškega okrožnega glavarja, ki je v poročilu deželnemu glavarstvu omalovažujoče govoril o "samooklicanih tržanih", glede trških privilegijev pa zapisal, da so odvisni zgolj od dobre volje vsakokratnega lastnika gospostva, ki jih lahko zato vsak trenutek odpravi in s tem Mokronožane izenači z drugimi podložniki.¹¹⁸ Le nekaj dni zatem se je na deželno glavarstvo obrnil še lastnik mokronoškega gospostva Mokronog Jožef Ignac pl. Formentini in naznanil, da se v trgu "tako na političnem kot na gospodarskem področju" že dalj časa dogajajo številne nepravilnosti. Deželno glavarstvo je zato prosil, naj novomeškemu okrožnemu glavarju "čimprej dovoli izvedbo natančne preiskave stanja in uvedbo boljšega reda v skladu z najvišjimi predpisi".¹¹⁹ Deželna oblast je prošnji nemudoma ugodila in okrožnemu glavarju prižgala zeleno luč za začetek ukrepanja.¹²⁰

Kot posledica povedanega je sledila t. i. "instrukcija za upravo trga Mokronog, podložnega gospostvu Mokronog", ki jo je 1. septembra 1775 v Ljubljani izdal deželni glavar Marija Jožef grof Auersperg in s katero so trg v vseh pogledih in še posebej glede gospodarskih dejavnosti podredili strogemu nadzoru mokronoškega gospostva. Prvi ukrep je prizadel razvejano trško upravo, ki se je morala omejiti na vsega dva notranja svétnika in sodnika, medtem ko so letne plače ukinjenega osebja prišteli k trškim prihrankom. Volitve trškega sodnika so se po

¹¹⁷ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, sodniški obračun 1766-1768.

¹¹⁸ ARS, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 55, lit. N, No. 2, Vol. 1, predstavljeno 15. 12. 1774.

¹¹⁹ Prav tam, s. d. predstavljeno 20. 12. 1774.

¹²⁰ Prav tam, 23. 12. 1774.

starem običaju odvijale še vedno ob božiču, vendar po novem le v navzočnosti zemljiškega gospoda ali njegovega predstavnika, za sodnika pa ni smel biti izvoljen nepismen ali kakorkoli oporečen človek. Kandidatom za sodniško službo je bilo odslej tudi prepovedano, da bi z besedo ali darili vplivali na volivce, pri čemer se volitev niso smeli udeležiti tržani, ki bi bili s kandidati v krvnem sorodstvu ali svaštvu do drugega kolena. Instrukcija je v zvezi z volitvami zgolj utrdila nenapisane pristojnosti zemljiškega gospoda, da novo izvoljenega sodnika potrdi oziroma zavrne, novost pa je predstavljala pravica do službenega imenovanja sodnika mimo volje tržanov. Odpravljene so bile tudi vse dotlej običajne in razmeroma bogate pogostitve in obdarovanja po volitvah. Nova pravila so nasploh občutno omejila finančno samostojnost trga. Kot kaznivo so na primer označila dotedanjo navado, da je vsakokratni sodnik oproščen plačevanja vseh gosposčinskih in deželnoknežjih dajatev od svojih hiš v trgu. Še več, za boljši nadzor nad obdavčenjem je moralo davčno odmero vseh davčnih obvezancev v trgu vsakič posebej potrditi zemljiško gospostvo. Le-to je lahko obdavčitev po potrebi tudi spremenilo, povečalo ali zmanjšalo, trg pa je moral vsakokrat počakati s pobiranjem, dokler od gospostva za to ni dobil posebnega ukaza.

Tudi razpolaganje s trškimi financami je bilo zaradi dotedanjega slabega gospodarjenja poslej močno okrnjeno. Iz trške blagajne, ki je morala imeti po novem namesto enega dva ključa, trg ni mogel narediti nobenega izdatka brez soglasja zemljiške gosposke. Enaka omejitev je zadevala sprejemanje glavnice ter zastavljanje, prodajo in sploh vsakršno odtujevanje trških nepremičnin. Nadalje trg pod grožnjo kazni ni več smel brez dovoljenja podeljevati t. i. miznih naslovov bodočim duhovnikom niti mu ni bilo dovoljeno, da bi se spuščal v pravne spore. Kar pa zadeva trško sodstvo, so poslej šteje za neveljavne vse denarne kazni, o katerih zemljiška gosposka ne bi bila predhodno obveščena, saj naj bi bile poprej izrečene sodne globe pogosto previsoke. Te globe odslej tudi niso več pripadale trškemu sodniku, ampak so se morale v celoti stekati v trško blagajno. Sodnik je moral poleg tega vsako leto sestaviti natančen obračun prejemkov in izdatkov ter ga predložiti v pregled in potrditev zemljiški gosposki. Tej je do preklica pripadala tudi naloga policijskega nadzora, ki jo je opravljal za to posebej nastavljeni policijski komisar v osebi upravitelja mokronoškega gospostva. Če sodnik novih pravil ne bi spoštoval, mu je grozila izguba službe ali glede na okoliščine še večja kazen.¹²¹

¹²¹ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1. 9. 1775, Instruktion etc.

Za naslednje leto 1776 je deželno knjigovodstvo sočasno z instrukcijo izdalo t. i. "sistemski osnutek" ali predračun bodočega finančnega poslovanja trga. Ta je na prvem mestu potrjeval dotedanjo prakso, da trški sodnik od tržanov vsako leto pobere davke in gosposočinske dajatve ter jih proti prejemu računa izroči gospostvu, v nadaljevanju pa je natančno specificiral dovoljene trške izdatke, kar naj bi letno prineslo dobrih 30 goldinarjev prihrankov in v sedmih letih zategovanja pasu omogočilo trški blagajni ponoven presežek.¹²² Kot pričata ohranjena letna obračuna sodnika Janeza Matije Povšeta za leti 1788 in 1789, je postavljeni sodni upravitelj Anton Strel že prvo leto izkazal natanko predpisani prihranek. Trg si je v nekaj letih resnično opomogel, saj je bilo v trški blagajni obkrajati stokrat sto goldinarjev. Največ so prinašale najemnine od raznih trških nepremičnin, precej manj osebni davek gostaških družin in nekaj malega stojnine na treh letnih sejmih. Letni prejemki okoli 30 goldinarjev so zdaj vsaj za nekaj goldinarjev presežali skromne izdatke, še posebej ker sodnik za svoje delo ni več prejemal plačila, oba svétnika pa le vsak po 2 goldinarja na leto.¹²³

V zadnjih desetletjih trške samouprave srečujemo tudi edino trško ustanovo - ubožnico ali hiralnico (*Armen-Institut*). Glede na njeno odsotnost v ohranjenih sodniških obračunih je sklepati, da ni bila ustanovljena pred letom 1790. V virih se prvič javlja leta 1793, ko je gospostvo v pravdi s trgovcem posmehljivo odgovorilo, da se velikodušno odreče taks v korist ubožnice,¹²⁴ kar slej ko prej kaže, da ta ustanova tedaj še ni obstajala. Tudi deset let pozneje, leta 1803, ni povsem jasno, ali ubožnica že deluje ali ne. Eden zadnjih sklepov trškega sveta, sprejetih v sodni hiši, porušeni istega leta, je namreč za tiste, ki bi samovoljno prestavljali mejnike, določal kazen 4 goldinarje in pol v korist ubožnice.¹²⁵ Za dejanski obstoj trške ubožnice (*Markt Nassenfusser Armenhaus*), zidane stavbe na koncu Frenge, izvemo šele dobrih dvajset let pozneje, v franciscejskem katastru leta 1826.¹²⁶

Politično življenje trga je bilo do začetka 19. stoletja osredotočeno v trški ali sodni hiši, morda tudi tu ljudsko imenovani rotovž. Zanj prvič izvemo iz opisa krvnosodnih pravnih v gosposočinskem urbarju leta 1610, ki jo imenuje "komun"

¹²² Prav tam, 1. 9. 1775, Systemal Entwurf etc.

¹²³ Prav tam, sodniška obračuna 1788 in 1789.

¹²⁴ Prav tam, s. d. 1805, pola 5.

¹²⁵ Prav tam, knjiga trških protokolov, 26. 4. 1803.

¹²⁶ ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, Protocoll der Bau Parzellen der Gemeinde Nassenfuss, 28. 2. 1826.

(*Camaun*).¹²⁷ Neki sodni protokol jo nato leta 1741 prvokrat naslavlja kot “sodno hišo” (*Gerichts Hauß des Markhts Nassenfuess*), kar je v zapisih trškega izvora nasploh običajna oznaka.¹²⁸ Stavba (*Comaun*) se zadnjič omenja leta 1805 v pritožbah trga zoper gospostvo, ker jo je le-to dalo 7. junija 1803 “povsem protipravno” do tal porušiti.¹²⁹ Vir pravi, da je obstajala že od nekdanj, pri čemer ne moremo mimo vprašanja, zakaj jo pogrešamo v trškem redu iz leta 1531.

Na čelu trške samouprave je kot predstojnik uprave in trškega sodišča vso obravnavano dobo stal trški sodnik, izvoljen za enoletni mandat. Kdo vse je v treh stoletjih novega veka opravljal sodniško funkcijo, ostaja zaradi neugodne strukture virov v veliki meri neznanka. Za najzgodnejšim po imenu znanim sod-

Žezlo mokronoškega trškega sodnika iz 18. stoletja.

¹²⁷ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s. p., Mallefiz Rechtsbefürderung.

¹²⁸ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, sodni protokol 17. 3. 1741; sodniški obračun 1766-1768. - Pozneje se “Gerichtshaus” nekajkrat omenja še v knjigi trških protokolov 1784-1811, zadnjič 26. 4. 1803, tri mesece preden so jo porušili.

¹²⁹ Prav tam, s. d. 1805, pola 10.

nikom iz leta 1513 srečujemo dobrih dvesto let samo sodniško funkcijo, imena konkretnih oseb pa šele od 1737 dalje, največ v najstarejši mokronoški poročni matici in edini ohranjeni knjigi trških protokolov. Od skoraj tristo sodniških mandatov med letoma 1513 in 1811 poznamo tako le 33 imen sodnikov, kar pa v primerjavi z večino drugih dolenskih trgov niti ni malo.

Še manj je znanega o samih sodniških volitvah, če izvzamemo občasne spore med trgov in gospostvom glede primernosti izvoljenega sodnika. Takšen spor je leta 1775 vodil celo v začasno odpravo volitev, tako da je imel trg nekaj časa namesto sodnika zgolj t. i. postavljenega sodnega upravitelja (*angesetzter Gerichtsverwalter*), ki ga je imenovalo gospostvo.¹³⁰ Leta 1804 si je gospostvo prisvojilo še pravico, da tržanom predlaga v izvolitev tri sodniške kandidate po lastni izbiri. Trg se je zoper takšno ravnanje pritožil deželnemu glavarstvu, pri čemer izvemo, da so tri kandidate dotlej vseskozi predlagali tržani in da je imela volivno pravico celotna tržanska občina, tj. vsi polnopravni tržani.¹³¹ Ni pa gotovo, ali so bili po spremenjenem predlagalnem postopku od leta 1804 dalje izvoljeni tudi drugi trški sodniki v zadnjih letih pred dokončno odpravo trške avtonomije.

Trški sodniki 1513-1810

Leto	Sodnikovo ime
1513	Janez Schneyder (Hans schneyder) ¹³²
1737	Anton Lukman ¹³³
1740	Anton Lukman ¹³⁴
1741	Mihael Hostnik (PMK) ¹³⁵
1742	Matija Povše (PMK)
1748	Ignac Wuzin (PMK)
1752	Ignac Vrhovšek (PMK)

¹³⁰ Prvič naletimo na funkcijo postavljenega sodnega upravitelja leta 1776, drugič in zadnjič pa 1784 (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, obračun za leto 1776; knjiga trških protokolov 1784-1811, 6. 4. 1784).

¹³¹ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, s. d. 1805, pola 7.

¹³² ADG, Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog.

¹³³ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, s. d. 1805, pola 7.

¹³⁴ Prav tam, sodni protokol, 17. 3. 1741.

¹³⁵ Kratica PMK se nanaša na najstarejšo ohranjeno poročno matično knjigo župnije Mokronog 1738-1770 v: Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), ŽA Mokronog.

1756	Ignac Vrhovšek (PMK)
1764	Ignac Vrhovšek (PMK)
1766-1768	Janez Matija Povše ¹³⁶
1770	Janez Matija Povše (PMK)
1775-1776	Anton Strel kot postavljeni sodni upravitelj ¹³⁷
1784	Janez Matija Povše kot postavljeni sodnik (trški protokoli) ¹³⁸
1785	Janez Matija Povše (trški protokoli)
1788	Janez Matija Povše (trški protokoli)
1789	Janez Matija Povše (trški protokoli)
1790	Janez Matija Povše (trški protokoli)
1792	Herman Deu (trški protokoli)
1793	Anton Strel (trški protokoli)
1795	Anton Strel (trški protokoli)
1796	Anton Strel (trški protokoli)
1797	Jožef Mahtiger (trški protokoli)
1798	Jožef Mahtiger (trški protokoli)
1802	Jožef Mahtiger (trški protokoli)
1803	Jožef Mahtiger (trški protokoli)
1804	Jožef Mahtiger (trški protokoli)
1805	Jožef Usenik ¹³⁹
1807	Jožef Usenik (trški protokoli)
1808	Jurij Dermota (trški protokoli)
1809	Janez Šuster (trški protokoli)
1810	Janez Šuster (trški protokoli)

Po zgledu mest in na način, kakršen je za dolenske trge od konca 17. stoletja najbolj dokumentiran za Žužemberk,¹⁴⁰ so v Mokronogu poleg sodnika volili trški svet, imenovali uslužbence ter iz vrst domačinov in priseljencev formalno-pravno sprejemali nove polnopravne tržane.

¹³⁶ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, sodniški obračun 1766-1768, 18. 1. 1768.

¹³⁷ Prav tam, obračun za leto 1776.

¹³⁸ Kratica trški protokoli se nanaša na: ARS, Trg Mokronog, knjiga trških protokolov 1784-1811.

¹³⁹ ARS, Trg Mokronog, s. d. 1805, pola 7.

¹⁴⁰ Prim. Boris Golec, Trg Žužemberk v dobi trške samouprave (do 1849), v: Žužemberški grad. Suhokranjski zbornik, Žužemberk 2000 (odslej B. Golec, Trg Žužemberk), str. 30-45.

O trškem svetu (*rath*) sicer ni poročil pred drugo polovico 16. stoletja, kar je nenazadnje pogojeno tudi z neugodno strukturo starejših virov. Leta 1513 se denimo v najstarejši ohranjeni trški listini poleg sodnika omenjajo le t. i. "sosede",¹⁴¹ svet pa se prvič pojavi dobrega pol stoletja pozneje. Naslavljanju "n. sodnik, svet in tržani" je moč slediti v vseh potrditvah trškega reda, ki so jih izdali krški škofje od leta 1567 dalje,¹⁴² kar vsekakor pomeni, da so se tako predstavljali Mokronožani sami. Poslej sta namreč sodnik in svet (*n. Richter und Rath des Markts Nassenfuss*) kot nekaj povsem običajnega navedena v vseh uradnih inskripcijah in intitulacijah.¹⁴³ V začetku 17. stoletja srečamo tudi edinokrat izpričano poimenovanje trški svetnik (*rathsburger*) za člana sveta,¹⁴⁴ šele ob vsiljeni reformi trške uprave leta 1775 pa izvemo, da je svet dotlej sestavljalo 12 svetnikov - dvanajstnikov ali "cvelfarjev" (*zwölfer*). Odtlej so ob sodniku pustili le dva svetnika t. i. notranjega sveta (*innern raths=verwandte*) in nedotaknjeno občino tržanov (*gemeinde*).¹⁴⁵

Ravno o sestavi in številčnosti občine tržanov pa vso obravnavano dobo ne vemo ničesar. Med tržane ali "purgarje" (*Bürger*) in s tem med člane trške občine vsekakor niso avtomatično spadali vsi odrasli moški, ampak so jih, tako kot v mestih med meščane, v tržanstvo sprejemali posamič, proti plačilu določene pristopne pristojbine (*Bürger-Recht*). Drugi trški prebivalci so sicer v širšem pomenu besede prav tako veljali za "purgarje", vendar kot nečlani trške občine niso imeli političnih pravic, tj. pravice do sodelovanja v trški samoupravi, kar konkretno pomeni voliti in biti izvoljen v trške organe.¹⁴⁶

Individualne podelitve tržanstva je Mokronog brez dvoma poznal že zelo zgodaj, a jih v virih srečujemo šele od srede 18. stoletja, večinoma zabeležene v knji-

¹⁴¹ ADG, Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog.

¹⁴² 1567 IX. 9., Mokronog, vidimus v: 1579 VI. 10., Strassburg, v: 1606 VI. 29., Mokronog, prepis z dne 17. 9. 1792, Ljubljana. - Prim. P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 18-19.

¹⁴³ Npr. ARS, Stan. A. I, šk. 881, 8. 4. 1595. - ARS, Deželni glavar za Kranjsko, kopiačna knjiga 1625, 15. 3. 1625, 3. 4. 1625. - O dokumentih trške pisarne prim. I. Steklasa, Mokronog, str. 23.

¹⁴⁴ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 12. 6. 1608.

¹⁴⁵ P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 19.

¹⁴⁶ Razlikovanje med polnopravnimi tržani (*civis*) in ostalimi trškimi prebivalci (*oppidanus, ancilla* itd.) razkrivajo tudi latinsko pisane župnijske matične knjige v zadnjih desetletjih obravnavane dobe (NŠAL, ŽA Mokronog, poročna in mrliška matična knjiga 1738-1771). Delitev na tržane (*burger*) in "gostače" (*inwohner*), dejansko kajzarje, kot jo pozna terezijanski kataster, pa nasprotno ne temelji na osebnopravnem položaju, temveč na različnem tipu in obsegu zemljiške posesti (ARS, Ter. kat., BT, N 156, No. 21, s.d.).

gi trških protokolov. Vanjo so leta 1793 iz prejšnje knjige protokolov prepisali imena, datume sprejema in plačila zahtevanih pristojbin vseh tedaj še živečih 25 polnopravnih tržanov, sprejetih med letoma 1751 in 1781.¹⁴⁷ Seznam zaradi posebnih okoliščin nastanka ni popoln, saj manjkajo umrli tržani in vsi tisti, ki so jim tržanstvo podelili po letu 1781. Nekaj imen novih tržanov zasledimo še v postavki plačanih pristojbin v sodniškem obračunu za obdobje 1766-1768,¹⁴⁸ medtem ko v knjigi protokolov nasprotno ni navedb o novih sprejemih, ampak le tu in tam kakšna prošnja za sprejem.¹⁴⁹

Seznam novosprejetih tržanov 1751-1781

H. št.	Ime in priimek	Datum sprejema
16	Martin ZUPANČIČ	25. 02. 1751
45	Anton STREL	25. 02. 1762
19	Blaž PREŠEREN	25. 02. 1763
61	Mihael PLESKOVIČ	25. 02. 1763
88	Jurij KOREN v Grmovju	25. 02. 1765
85	Andrej RIŽNAR	25. 02. 1765
30	Andrej PUNČUH	25. 02. 1765
37	Andrej MAHTIGER	25. 02. 1767
8	Miha GRABLIČ	25. 02. 1767
10	Mihael ŠETINA	29. 12. 1767
54	Miha LUKNAR	26. 02. 1768
60	Andrej TURK	29. 12. 1768
24	Jožef PLESKOVIČ	25. 02. 1769
81	Anton KERSNAR	26. 02. 1770
4	Martin KORBAN	26. 02. 1772
17	Jakob ZORC	26. 02. 1773
44	Andrej GAJŠEK	26. 02. 1773
58	Gospod Jožef MAHTIGER	29. 09. 1775
57	Jenže MAJCEN kot tujec (<i>als fremder</i>)	26. 02. 1778

¹⁴⁷ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, knjiga trških protokolov 1784-1811, ad 17. 04. 1793.

¹⁴⁸ Leta 1767 so bili med tržane sprejeti Andrej Mahtigar, Miha Grabelč, trgovec (materialist) Janez Sollero in Jožef Johant (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, sodniški obračun 1766-1768).

¹⁴⁹ Prav tam, knjiga trških protokolov 1784-1811, 23. 4. 1795, 22. 01. 1808.

77	Mihael ŠETINA ali GREBENC	26. 02. 1776
65	Matija MAJER	leta 1777
76	Blaže MAJER	leta 1777
21	Jožef ŠETINA	16. 03. 1779
43	Marko GAČNIK	25. 06. 1780
79	Gregor MAJER	leta 1781

O skupnem številu polnopravnih tržanov moremo sklepati, da jih je bilo nekaj deset, po analogiji z Žužemberkom gotovo manj kot trških hiš. Kot kaže žužemberški primer, so pri sprejemanju zelo verjetno tudi tu uživali prednost večji gospodarji: lastniki oštатов pred kajžarji, od slednjih pa obrtniki pred osebami brez poklica.¹⁵⁰

Razmeroma slabo poznamo tudi trško upravo, ki je morala imeti na svoji najvišji razvojni stopnji podobno razvejano paletu uslužbencev kot dobro znana žužemberška uprava, tem prej ker trg Žužemberk v odnosu do zemljiškega gospodarstva še zdaleč ni užival tolikšne samostojnosti kot Mokronog.¹⁵¹ Nepogrešljiv uslužbenec je bil trški pisar, ki se bržčas skriva že v priimku Jorga Schreiberja v urbarju iz leta 1502,¹⁵² nakar je funkcija kot taka izpričana šele poznega leta 1718.¹⁵³ Za sestavo uslužbencev izvemo še pozneje, leta 1775, ko je deželna oblast kot "odvečni personal" odpravila t. i. malega sodnika (*klein richter*), trškega pisarja in trškega slugo.

Poostitve in omejitve, ki jih je leta 1775 prinesel novi trški red (instrukcija), so prizadele tudi trško pisarno. Dotlej je namreč listine in denar hranil vsakokratni trški sodnik, poslej pa mu je ostala blagajna (*kassetruhe*), ki je imela dve ključavnici, oba svétnika pa sta hranila vsak po en ključ.¹⁵⁴ Nasploh poznamo trško pisarniško poslovanje predvsem iz posrednih pričevanj. Iz obravnavane dobe so se ohranili samo dokumenti trškega predstojništva v javnih zadevah,¹⁵⁵ ne pa tudi listine, izdane zasebnikom, saj so se takšni izdelki trškega pisarja

¹⁵⁰ Prim. B. Golec, Trg Žužemberk, str. 34-36.

¹⁵¹ Prim. isti, str. 34-35, 37-38.

¹⁵² StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 99.

¹⁵³ ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 20 (1714-1718), pag. 789-790.

¹⁵⁴ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1. 9. 1775, Instruktion etc. - Objava: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 19-20.

¹⁵⁵ Prim. I. Steklasa, Mokronog, str. 22-23.

neprimerno hitreje porazgubili. Glede na omejitveno določilo v osnutku trškega reda iz leta 1793, po katerem bi smel trški sodnik poslej izdajati pogodbe in listine samo za tržane in jih vsakič predložiti v ratifikacijo gosposčinski pisarni,¹⁵⁶ je jasno, da je bilo pisarniško poslovanje precej razvejano, trška pisarna pa za potrebe raznih uradnih pisarij na voljo tudi okoliškemu kmečkemu življu.

Naše poznavanje trškega poslovanja bi bilo lahko veliko boljše, če trška pisarna že v obravnavani dobi ne bi vsaj dvakrat doživela temeljitega očiščenja. Videti je sicer, da je trško predstojništvo dele arhiva obakrat samo posodilo na vpogled, a jih je s tem za vselej izgubilo. Prvič se je to zgodilo leta 1793, ko je, kot beleži edina ohranjena knjiga trških protokolov, "upravitelj gospodstva na ukaz okrožnega urada v Novem mestu iz rok trškega sodnika pobral trške akte (*hiesige marckhts acta*), tj. inventarje, oporoke, spise sodnih obravnjav in leta 1744 začeto knjigo protokolov". Ker so Mokronožani slutili trajno izgubo, so v tekočo knjigo protokolov prepisali že znane podatke o novosprejetih tržanih in pozneje še dva spomina vredna dogodka.¹⁵⁷ Drugo znatno izgubo je trški arhiv utrpel leta 1805, ko je trg odvetniku dr. Francu Repiču zaradi pravdanja z gospodstvom posodil tri fascikle s skupno 189 originalnimi in prepisanimi dokumenti.¹⁵⁸

Iz zadnjih treh desetletij trške samouprave se je tako ohranilo le malo dokumentov, med katerimi je najpomembnejši omenjena knjiga trških protokolov iz let 1784-1811.¹⁵⁹ Vanjo so vpisovali zgolj civilnopravne zadeve, tj. razne kupoprodajne, ženitne in druge pogodbe ter sklepe, pa še te precej neenotno ter z daljšimi, tudi več let trajajočimi prekinitvami. Po vsem sodeč so v knjigi naše mesto le posamezne zadeve, zapisane na zahtevo trških mož ali prizadetih strank, ter tu in tam še kakšen pomemben sklep javne narave.¹⁶⁰ Kot izvemo iz protokolov in v istem času še iz pritožb zoper gospodstvo, je mokronoški trg tedaj

¹⁵⁶ Prim. P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 23.

¹⁵⁷ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, knjiga trških protokolov, ad 17. 4. 1793, s. d., Ad Memoriam haec Sequentia notata sunt.

¹⁵⁸ Prav tam, Ausweis etc., s. d. - Morda je dr. Repič izhajal prav iz Mokronoga, saj srečamo v trškem urbarju 1797-1808 kot gospodarja hiše št. 80 nekega Marka Repiča.

¹⁵⁹ Kot priča zapis z dne 14. maja 1788, so knjigo imenovali trški protokol (*in disen Markht Protocoll*).

¹⁶⁰ Vseh vpisov je 104, ker pa nekateri niso datirani, ni moč ugotoviti, ali so nastali v istem letu kot predhodni vpis ali že v letu naslednjega vpisa. Po posameznih letih je njihovo število naslednje: 1784: 2, 1785: 3-4, 1786: 4-5, 1787: 0, 1788:1, 1789: 1, 1790: 1, 1791: 0, 1792: 1, 1793: 8, 1794: 0, 1795: 4-5, 1796: 6-7, 1797: 3, 1798: 7, 1799-1801: 0, 1802: 12, 1803: 9, 1804: 5, 1805: 2, 1806: 2, 1807: 2, 1808: 7, 1809: 11, 1810: 8-9 in 1811: 2-3.

vodil tudi lastno zemljiško knjigo.¹⁶¹ Od drugih pomembnejših podatkov v knjigi velja navesti, da sta v začetku 19. stoletja še obstajali funkciji nočnega čuvaja (*Nachtwächter*) in trškega sluge (*Marktknecht*),¹⁶² in to navkljub temu, da je instrukcija iz leta 1775 slednjega izrecno odpravljala. Poleg tega so v knjigi protokolov dragoceni prepisi nekaterih starejših listin, med njimi najstarejše iz leta 1692. Zadnji vpisi datirajo že v dobo Ilirskih provinc, v začetek leta 1811, v katerem je trška samouprava doživela svoj konec.

Odprava mokronoške trške avtonomije je bila sicer posledica ukinitve vseh trških in večine mestnih avtonomij na območju Ilirskih provinc, a so jo po drugi strani v Mokronogu že dolgo prej na mnoge načine sistematično pospeševali lastniki mokronoškega gospostva, ki sicer niso mogli niti slutiti, kako naglo se jim bodo uresničile želje po popolni podreditvi trga. Že prej ne posebej zgledni odnosi med gospostvom in trgovom so se hudo zaostri ravno zadnji dve desetletji trške avtonomne dobe. Kot so na vrhuncu sporov, v pravdi leta 1805, tožili trški očetje, so se pritiski stopnjevali, odkar je postala lastnica gospostva baronica Schöfmannova (1789). Ni naključje, da so si Mokronožani jeseni 1792 dali v registraturi deželnega glavarstva prepisati trški privilegij, ki jim ga je zadnjič potrdil krški škof Janez Jakob davnega leta 1606 in ga je medtem deloma že okrnila deželnoglavarska instrukcija leta 1775. Sklicevanje Mokronožanov na stare zapisane in nezapisane pravice ter njihovo vztrajno dokazovanje kajpak nista bila posebej uspešna, saj je imela baronica Schöfmannova zoper svoje trške podanike precej močnejša orožja, od povzročanja malih krivic in občasnih nasilnih dejanj vse do poskusov legalizacije svojih zahtev, sklicujoč se na razne dvorne patente.

Tako je bil spomladi 1793 trgu dostavljen "načrt novega reda med trgovom in gospostvom", ki naj bi sicer utrdil nekatere pozicije trških prebivalcev, trško avtonomijo kot takšno pa bi na drugi strani omejil na minimum. Zahteve mokronoškega gospostva, nespornega avtorja predloženega osnutka, so bile očitno pretirane ne le za Mokronožane, ampak nesporejmljive tudi v očeh okrožnega urada in deželnega glavarstva, zato načrt nikoli ni doživel ustrezne

¹⁶¹ Koncept pritožb jo imenuje "Grund- vnd Gabenbuch" (ARS, Trg Mokronog, s. d. 1805, pola 5), knjiga trških protokolov pa govori o "Vormerkbuch" (prav tam, knjiga trških protokolov 1784-1811, 16. 05. 1807, 07. 12. 1808, 17. 01. 1809).

¹⁶² Trški hlapec (*Marktsknecht*) se omenja 4. junija 1802, nočni čuvaj (*Nachtwächter*) pa 22. januarja 1808.

potrditve pristojnih oblasti.¹⁶³ V zameno za nepomembne koncesije, ki trški samoupravi ne bi prinesle takorekoč nič novega, bi se namreč trška pisarna “de facto” podredila gosposčinski, saj naj bi odslej vse njene dokumente ratificirala gosposčinska pisarna, trško sodstvo pa bi se omejilo le na obravnavanje malenkostnih upravnih sporov, osebnih žalitev in sporov glede imetja do vrednosti pičlih 5 goldinarjev. Trškemu sodniku bi v korist gospostva odvzeli celo pravico inventariziranja in cenitve premoženja umrlih tržanov, pri katerih bi sicer smel biti navzoč na izrecno povabilo gospostva.

Čeprav načrt nikoli ni stopil v veljavo, ga je gospostvo naslednja leta skušalo, kolikor se je le dalo, samovoljno izvajati. O tem nazorno spričuje spor, ki ga je trg sprožil leta 1805 in ga poznamo iz obsežnega, na deželno glavarstvo naslovljenega koncepta brez števila pritožb zoper ravnanje lastnikov in upraviteljev gospostva. Gre za vsebinsko bogat historiat sporov med trgom in gospostvom vse od druge polovice 17. stoletja dalje, napisan na skoraj sto straneh velikega formata.¹⁶⁴ Mokronožani so sicer pretiravali v razlaganju pravnega položaja trga, ki naj bi bil po njihovem povsem neodvisna zemljiška gosposčina (dominij) pod okriljem gospostva Mokronog kot odvetniškega gospostva, vendar moramo “neupravičene” zahteve ogroženih “purgarjev” razumeti predvsem kot obrambo zoper sistematično povzročane krivice. Čeprav je apelacijsko sodišče v Celovcu v letih 1796 in 1798 razsodilo, da sme trg še naprej samostojno upravljati s svojim gospodarskim in politično-sodnim uradom, je gospostvo tržane na vse načine šikaniralo, ravnalo z njimi kot da bi bili njegovi navadni podložniki in se pri tem posluževalo tudi vzvodov, ki so gospostvu pripadali kot od države pooblaščenemu okrajnemu komisariatu in kot sedežu v osemdesetih letih ustanovljenega krajevnega sodišča. Tako je gospostvo od trga med drugim zahtevalo na vpogled zasebne listine, izdane v trški pisarni, iztrgalo trški podsodnosti dva oštata (Švabov turn in Schrottovo oz. Poberjevo hišo), brez sodelovanja trškega predstojništva med trškimi mladeniči novačilo vojake, si prilaščalo trgu pripadajoče takse ob spremembah lastništva, klicalo tržane pred gosposčinsko sodišče, namesto da bi jih tožilo pred trškim sodnikom, predstavljalo trške mejnike, zgradilo trško gmajno, nadzorovalo uteži trških pekov in mesarjev, dva do trikrat na leto pa naj bi Mokronožane nadlegovalo tudi z nočnim

¹⁶³ Danes pogrešani dokument je bil leta 1853 še shranjen v trškem arhivu in ga poznamo samo iz objave P. Hitzingerja z napačno letnico 1783 (P. Hitzinger, *Auszug aus dem Archiv*, str. 21-23).

¹⁶⁴ ARS, Trg Mokronog, s. d. 1805, pola 1-23.

patruljiranjem in vdiranjem v zasebne hiše. Med primeri namernega povzročanja gmotne škode so Mokronožani navedli zgraditev mostu čez trški potok leta 1801, zaradi česar naj bi bilo ob vsakem večjem deževju do višine oken poplavljenih osem trških hiš. Že od leta 1756 naj bi trg povrh tega plačeval gospostvu kar dvainpolkrat previsoko dajatev dvornega šilinga, kar je v 49 letih nanese več kot 1.500 goldinarjev, ki jih je trg zdaj z obrestmi vred zahteval nazaj. Kot kaže, se je teptanje trških kolektivnih pravic še posebej stopnjevalo v letih 1803 do 1805. Nezaslišano grob poseg je predstavljalo že omenjeno porušenje trške ali sodne hiše, čemur je sledilo samovoljno modificiranje volitev trškega sodnika, ko je kandidate predlagalo samo gospostvo in zbranim volivcem povrh tega dovolilo glasovati tudi v imenu odsotnih tržanov. Istega leta 1804 je gospostvo poteptalo še trško patronatsko pravico, v skladu s katero je trg dotlej skupaj z gospostvom predlagal novega mokronoškega župnika.

Mokronožani so s sklicevanjem na predložene listine v glavnem samo dokazovali svoj prav, ponudili pa le eno konkretno rešitev zanje neznosnega položaja. Predlagali so, da bi se trg izločil iz krajevnega sodišča gospostva Mokronog, češ da mokronoški krajevni sodnik (justiciar) v nasprotju s predpisi nima pravne izobrazbe in položaju ni kos, medtem ko naj bi v trgu živelo več šolanih mož in nekdanjih uradnikov. Če že trgu ne bi priznali lastnega krajevnega sodišča, kot ga ima denimo trg Radeče, naj bi se vsaj sedež obstoječega sodišča prenesel z gradu Mokronog na grad Rakovnik.

Kako se je spor razpletel in ali je do razpleta sploh prišlo, ni znano in konec koncev niti ni toliko pomembno, saj so se z avstrijsko-francoskimi vojnami prav leta 1805 začele nezadržno bližati veliko korenitejše spremembe in z njimi zaključno dejanje mokronoške trške avtonomije. Francoska zasedbena oblast je namreč upravno in sodno strukturo Ilirskih provinc leta 1811 prilagodila francoskim vzorom, kar je na lokalni ravni pomenilo odpravo patrimonialnega sodstva zemljiških gospodov nad podložniki in uvedbo prvih modernih občin na naših tleh. Razen v glavnih mestih provinc so bile s tem odpravljene tudi dotedanje mestne in trške samouprave, ki so jih na upravnem področju nadomestile teritorialno večje občine ali merije z imenovanimi župani in odbori, na sodnem področju pa po okrajih organizirana državna sodišča z nazivom kantonalnih sodišč.

Četudi kantonalno sodišče in župan nista bila gosposčinska, ampak državna uslužbenca, se Mokronožani niso mogli znebiti vtisa, da se je trg končno podredil svojemu tradicionalnemu nasprotniku - mokronoškemu gospostvu. Ne le, da je bil zdaj v gradu sedež kantonalnega sodišča, ampak je francoska oblast za župana (maira) občine Mokronog postavila nikogar drugega kot

upravitelja mokronoškega gospostva Jožefa Scarso.¹⁶⁵ Od nekdanje trške avtonomije ne bi ostalo ničesar, če ne bi Francozi trgu pustili vsaj trške blagajne in funkcije trškega blagajnika (*Marktkassir*).¹⁶⁶

Vendar pa po ponovni vzpostavitvi avstrijske oblasti (1813) v nasprotju s pričakovanji ni bilo nič več enako kot pred francosko zasedbo. Mokronog je tako kot druga kranjska mesta in trge prizadelo spoznanje, da ukinitvev trške avtonomije ostaja v veljavi. Za nekaj desetletij se je tako vsa oblast nad trgom - politična, sodna in davčna - osredotočila v rokah gradu, tj. gospostva Mokronog in tamkajšnje okrajne gosposke, leta 1843 preoblikovane v okrajni komisariat. Nekdanjo avtonomijo je le malo odtehtalo dejstvo, da je novomeška kresija trgu leta 1817 priznala pravico, naj se v bodoče vsaka tri leta voli trški blagajnik z dvema odbornikoma.¹⁶⁷ Trg kot avtonomni subjekt je kljub temu praktično ugasnil, četudi Mokronog ni izgubil trškega naziva in statusa, v praksi udejanjenega v skromni, a lastni trški blagajni. To je bil tudi glavni razlog, zakaj leta 1842 v cesarski listini o potrditvi letnih sejmov kot naslovnik ni bil naveden trg, temveč zgolj občina Mokronog (*Gemeinde Nassenfuss*).¹⁶⁸ Nekaj let prej, leta 1835, je povrh tega prenehala tudi patronatska sopravica trga nad mokronoško župnijo; kresija jo je namreč priznala mokronoškemu gospostvu,¹⁶⁹ katerega lastniki so jo tržanom že dolgo odrekli.

Namesto avtonomije s trškim sodnikom, ljudsko imenovanim trški rihtar, je Mokronog za območje svoje katastrske občine, obsegajoče trg in Martinjo vas, do konca predmarčne dobe imel zgolj navadnega rihtarja, ki ga je, tako kot pri kmečkih občinah, imenovala okrajna gosposka. Čeprav je bilo v Mokronogu poleg sedeža navadne občine (*Untergemeinde*) z rihtarjem (*Gemeinderichter*)¹⁷⁰

¹⁶⁵ Edina znana omemba maira Jožefa Scarso je z dne 14. marca 1814, ko je nastopal kot krstni boter nekemu mokronoškemu otroku (NŠAL, ŽA Mokronog, rojstna matična knjiga 1812-1835, pag. 9). V tem času je sicer francosko oblast že zamenjala avstrijska, ki pa je še približno leto dni ohranila strukturo francoske uprave.

¹⁶⁶ Za trškega blagajnika Janeza Nahtigala prav tako izvemo iz rojstne matične knjige (prav tam, pag. 78, 11. 4. 1812).

¹⁶⁷ P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 23.

¹⁶⁸ Listina 1842 x.31., Dunaj. Listina je v zasebni lasti.

¹⁶⁹ P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 23.

¹⁷⁰ Iz dvajsetih let 19. stoletja je znano le eno ime rihtarja (*Gemeinderichter*), in sicer Franca Kravcarja, lastnika hiše št. 52 v trgu, ki je bil, enako kot oba občinska odbornika Martin in Jernej Kovačič, nepismen. (ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, Grenzbeschreibungs Protokoll der Gemeinde Nassenfuss, 6. 7. 1824).

tudi središče širše ozemeljske skupnosti - glavne občine (*Hauptgemeinde*) na čelu z nadrihtarjem (*Oberrihter*)¹⁷¹, se trg po tem ni v ničemer razlikoval od številnih drugih sedežev glavnih občin na Kranjskem. Občina oz. glavna občina namreč v tem času nista pomenili občinske samouprave, temveč zgolj zaokrožen teritorij ene ali več katastrskih občin, na katerem so imenovani (nad)rihtar in dva odbornika predstavljali in izvrševali pomožno oblast v imenu okrajne oblasti, v mokronoškem primeru okrajne gosposke (pozneje komisariata) Mokronog. Tako se nista rihtar in nadrihtar nikoli niti po imenu enačila z nekdanjim trškim sodnikom (*Marktrichter*), saj novi funkciji ne v stvarni ne v teritorialni pristojnosti nista imeli s prejšnjo prav nobene zveze.¹⁷²

Trške hiše in prebivalstvo

Stanje virov za proučevanje naselitvene podobe trga je za zgodnji novi vek precej boljše kot za prejšnje obdobje. Zvrstno in časovno so viri ohranjeni neenakomerno, a so v primerjavi z večino dolenskih trgov in zlasti mest celo na zavidljivi ravni. Poleg že obravnavanega najzgodnejšega urbarja iz leta 1502 sta se v arhivu krške škofije ohranila priročni urbar iz leta 1544 ter zadnji temeljni urbar, nastal leta 1610,¹⁷³ malo preden je škofija gospostvo skupaj s trgom prodala rodbini Mohorčič (1616). Nikakršno naključje ni, da gosposčinske urbarje v celoti pogrešamo za obdobje po prehodu gospostva v zasebne roke. Tako kot pri mnogih drugih zemljiških gospostvih se namreč od gosposčinskega arhiva ni ohranilo ničesar.¹⁷⁴ Konec 18. stoletja je bil dodobra počiščen tudi trški arhiv, v

¹⁷¹ Kot mokronoška nadrihtarja se v župnijskih maticah do leta 1830 omenjata, Franc Deu (26. 3. in 7. 11. 1826) in Jožef Pibernik (21. 11. 1830), (NŠAL, ŽA Mokronog, rojstna matična knjiga 1812-1835).

¹⁷² Nova doba avtonomne uprave, vendar z bistveno drugačno vsebino, se bo za Mokronog začela šele leta 1849 z uveljavitvijo avstrijskega občinskega zakona. Z ustanovitvijo občine Mokronog letje ne bodo vrnjene pristojnosti izpred francoske zasedbe, ampak bo zgolj ena od več sto podeželskih občin na Kranjskem. Edinole Mokronogu kot naselju bo še naslednjih sto let ostal pravno izpraznjen naziv trga, ki ga bo slednjič odpravila nova oblast po koncu 2. svetovne vojne.

¹⁷³ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610; Hs. 108, Urbar Landsperg und Nassenfuß 1544.

¹⁷⁴ Gosposčinski arhiv naj bi lastnik gospostva Mandel leta 1841 odnesel s seboj v Gradec (A. Dimitz, Ueber Archive und Siegel der Städte und Märkte in Krain, v: Mittheilungen der k.k. Centra-Commission zur Erforschung der Kunst- und historischen Denkmale, N. F. 12, 1886, str. CLX), zadnji morebitni ohranjeni gosposčinski urbarji in spisi pa so, kot še marsikje drugje na Dolenjskem, med drugo svetovno viхро delili usodo grajske stavbe.

katerem najdemo danes od virov urbarialne narave le tri popise, nastale v pol-stoletju od srede 18. do začetka 19. stoletja.

Več obžalovanja vrednih uničenj je poleg tega doživljal mokronoški župnijski arhiv. Najstarejše krstne, poročne in mrliške matične knjige, neprecenljiv vir proučevanja prebivalstva, so končale v velikem požaru leta 1681, iz tega ali onega razloga pa so krstne matice izgubljene tudi za naslednjih devetdeset let. Do danes so se tako ohranile razmeroma mlade matice, poročne in mrliške od leta 1738 dalje, krstne pa šele od 1770.¹⁷⁵

Pri predstavitvi trškega prebivalstva se za začetek pomudimo pri priročnem urbarju gospostva Mokronog iz leta 1544. V njem tako kot v prejšnjem urbarju najdemo popis trških plačnikov dvornega činža ali šilinga, pomenljivo pa je, da ni več zaslediti popisa davka, ki so ga tržani pobirali sami in o tem vodili tudi ustrezno evidenco. Po izpovedni vrednosti je ta urbar zelo podoben obema starejšima popisoma iz časa okoli leta 1500. Poleg imena obdavčenca in vsote njegove dajatve mestoma izvemo, na katere nepremičnine (hiše in vrtove) se obveznost nanaša, nimamo pa natančnega razvida nad vsemi nepremičninami.

Popis dvornega šilinga leta 1544¹⁷⁶

1	Janžek (<i>Janseghk</i>) služi od svojega	11 pfenigov (den)
2	Martin na Frengi (<i>Martin an der Freyung</i>)	22 1/2 den
3	Pongrac (<i>Pongratz</i>) od hiše od vrta	6 den 3 den
4	Mihael DRAGOMEL (<i>Michel Dregemell</i>)	5 1/2 den
5	Ruprecht KONRAD (<i>Rueprecht Kunradt</i>)	22 1/2 den
6	Luka ZARUC (ZOREC) (<i>Lucas Sarutz</i>)	5 1/2 den
7	FABJANKA pred (trškimi) vrati (<i>Fabianckha vor dem Thor</i>)	3 helerje ¹⁷⁷
8	Blaže CIMERMAN (=tesar) (<i>Blase Zimmerman</i>)	5 1/2 den
9	PAVLECIN (<i>Paulletzin</i>) ali njegova žena	5 1/2 den
10	Ambrož (<i>Ambros</i>) od hiše Od Friksnovega oštata (von des Frichsn hoffstat)	5 1/2 den 2 1/2 den
11	Tomaz (<i>Thomas</i>)	5 1/2 den

¹⁷⁵ Prim. Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije (Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki, 1. zvezek), Ljubljana 1972, str. 361.

¹⁷⁶ ADG, Hs. 108, Urbar Landsperg und Nassenfuß 1544, fol. 178'-179'.

¹⁷⁷ Heler (Heller, Haller) znaša pol pfeniga, 8 helerjev torej en krajcar.

12	Jernej GARCER (<i>Jarnni Gartzer</i>) od vrta na Frengi	22 1/2 den
13	Matevž KOZINA (<i>Matheus Khosina</i>)	3 helerje
14	Primož ECJAMEK (<i>Primoss Ezyamegh</i>)	3 helerje
15	Fabe KOZINA (<i>Fabe Khosina</i>)	3 helerje
16	Štefan CEL, mežnar (<i>Steffan Zell Mesner</i>)	3 helerje
17	Klemen ŠUSTER (=čevljar) (<i>Clemen Schuster</i>)	6 den
18	Ruprecht VELIC (<i>Rueprecht Welliz</i>)	6 1/2 den
19	Marko pred (trškimi) vrati (<i>Marckho vor dem thor</i>)	3 den
20	WOLF (=VOLK) iz Martinje vasi (<i>Wolff von Mautersdorff</i>)	5 1/2 den
21	Mihael, mesar (<i>Michel Flaischagker</i>)	11 den
22	Jurko VIC (<i>Jurco Witz</i>)	2 den
23	Matevž ZICAN (ŽIČAN) (<i>Matheus Sizan</i>)	3 helerje
24	Ruprecht in njegova žena (<i>Rueprecht vnd sein wejßb</i>) od dveh oštатов od vrta na Frengi	5 1/2 den 11 soldov, 1 heler
25	Ruprecht MIKLAVŽIC (<i>Miclausiz Rueprecht</i>)	3 helerje
26	ŽAKLOV oštat (<i>des Sagkhel hoffstat</i>)	5 1/2 den
27	Jure SUSA (SUŠA, ŽUZA) (<i>Jure Susa</i>)	3 helerje
28	Žena Jeronima RAVNA (<i>des Jeronime Raunen wejßb</i>)	5 1/2 den
29	Jakob ŠMIT (=kovač) (<i>Jacob Schmýdt</i>)	3 den
30	Pavel, krojač (<i>Paull Schneýder</i>)	3 helerje
31	Urban, krojač (<i>Vrban Schneýder</i>) od hiše	3 helerje
32	Jakob ŠMIT (=kovač) (<i>Jacob Schmýdt</i>)	3 den
33	Jure SADIC (SODEC) (<i>Jure Sadiz</i>)	3 1/2 den
34	Sebastjan KRAMAR (<i>Sebastian Cramer</i>)	5 1/2 den
35	Mihael ŠVARC (<i>Mihel Schwartz</i>)	3 helerje
36	Jure ŠAJH (<i>Jure Schaich</i>)	3 den
37	Martin KOZINA (<i>Martin Khosina</i>) od hiše od vrta	3 den 22 1/2 den
38	Luka VUHILC (<i>Lucas Wuhiltz</i>) od hiše od vrta	6 den 22 1/2 den
39	Gregor HIRT (=pastir) (<i>Gregor Hiert</i>) od dveh oštатов Janeza Mordaxa (<i>von des Hans Mordachs zwayen hoffstet</i>)	3 helerje 11 den
40	Lenart, krznar (<i>Leonnhardt Khürsner</i>)	3 helerje
41	Primož KERIN (<i>Primos Kherin</i>)	3 helerje

42	Matevž ŠETRE (Matheus Schetre)	4 krajcarje ¹⁷⁸ (kr)
43	Jure SUSLAN (ŠUŠLAN) (Jure Suslan) od vrta na Frengi	6 kr, 1 heller
44	Martin ŠMIT (=kovač) (Martin Schmýdt) od hiše	2 1/2 den
45	Urban HUDOVILAR (Vrban Chudouiller)	5 den
46	Rupreht (Rueprecht) od 2 vrtov	5 1/2 den

Skupno lahko zdaj naštejemo 46 obdavčencev ali nekaj manj kot dobrih štiri-deset let prej. Nič novega, česar ne bi poznali že iz prejšnjega urbarja, pa ne izve-mo o trški toponomastiki: pri treh obdavčencih se omenja Frenga in pri nadaljn-jih dveh lokacija “pred vrati”.

Posest je navedena samo pri 12 ali dobri četrtini obdavčencev: skupaj šest hiš, šest oštatov in osem vrtov. Če drži, da so razen treh posestnikov vrtov vse druge posestne enote predstavljale naseljene domove, je bilo slednjih samo 43. Potemtakem je v zadnjih nekaj desetletjih izginilo pet domov, kar priča o precej neugodnih gospodarskih razmerah. Slednje konec koncev ilustrira podatek, da je bil trg pred letom 1562, torej v času obravnavanega urbarja, že lep čas brez tedenskega sejma, ker se ta ni uspel obdržati.¹⁷⁹

Tako kot v začetku stoletja je med obdavčenci še vedno precej oseb, ki kot pri-imek ali namesto njega nosijo poklicno-obrtniško oznako, medtem ko na geografski izvor kaže edinole pridatek Volka (Wolfa) iz Martinje vasi. Čeprav pri-imki v tem času še niso ustaljeni in vselej dedni, vendarle nemalo preseneča ugo-tovitev, da srečamo le štiri enake kot leta 1502, a še od teh so trije na moč vprašljivi. Dva obdavčenca se zdaj pišeta Kuzina (prej eden), Volk iz Martinje vasi najbrž ni v sorodstvu z Martinom Volkom, prav tako pa tudi pri oznakah Schuster in Fleischhacker zelo verjetno še ne gre za podedovani priimek, temveč zgolj za posestnikov poklic. Podobno velja za oznake oseb po lokacijah “na Frengi” in “pred vrati”, ki niso nujno potomci posestnikov iz leta 1502. Četudi bi šlo v vseh navedenih primerih resnično za prenos priimka na potomce, je Mokronog v prvih desetletjih 16. stoletja zamenjal veliko večino posestniških rodbin, kar nekaj hiš pa se je izpraznilo ali sploh povsem izginilo.

¹⁷⁸ Krajcar (Kreuzer) znaša štiri pfenige.

¹⁷⁹ ARS, Mesto Višnja Gora, fasc. VII, 8. 4. 1562.

Zelo podobno sliko naseljenosti ponuja popis dvornega činža v urbarju leta 1610, prvem natančnem razvidu vseh nepremičnin, ki ni več zgolj popis imen obdavčencev ter njihovih sumarnih obveznosti.

Popis dvornega činža iz leta 1610¹⁸⁰

“Dvorni šiling ali dvorni činž trga Mokronog, ki ga plačujejo od svojih hiš, oštator in vrtov in se od nekdej pobira na božični večer v belih ali nemških kovancih.”

1	Jurko /pozneje Janže/ ŠIBKOŠEK (<i>Jurkho/Jänsche Schibkhoschegkh</i>) od hiše v trgu	1 krajcar (kr), 2 pfeniga (den)
2	Sebastijan SCHROTT od hiše	1 kr, 2 den
3	Hanž /pozneje Jure/ PETRO (<i>Hannsch/Jure Petro</i>) od hiše	1 kr, 2 den
4	Gospod Erazem SCHWAB (<i>Her Eraßemb Schwab</i>) oštat Pripisano: od knežje milosti bil oproščen, premora za to podeljeno svoboščinsko pismo	1 kr, 2 den
5	Gospod Wolf SCHWAB od Mordaxovih oštator, pozneje: Jurij Pečaher (<i>Geörg Pitschacher</i>) od Schwabovih oštator	1 kr, 2 den
6	Sebastijan HOFSTETTER od hiše	1 kr, 2 den
7	Jamže VIDMAR (<i>Jännsche Vidmer</i>) od spodnje hiše	1 kr, 2 den
8	Matija ZUPANČIČ (<i>Mathia Supantschitsch</i>) - dva oštata in hiša, ki je bila padarjeva (so Baders gewesen)	1 kr, 3 den
9	Andrej HRUŠOVAR (<i>Anndre Hruschovar</i>) od hiše	3 kr
10	Matija MAROLT (<i>Mathia Marolt</i>) od hiše	1 kr
11	Sebastijan VALE, nato OBINO (<i>Sebastian Wälle</i>) od dveh oštator	1 kr, 2 den
12	Jurij PLANTARIČ (<i>Jörg Plantoriz</i>) od dveh oštator	1 kr, 2 den
13	Boštjan OBINA (<i>Bastian Obina</i>) od hiše	3 kr
14	Janez PRISPAR (<i>Hannß Prispar</i>) od hiše	3 kr
15	Bošte VALE (<i>Wasste Walle</i>) od hiše od vrta	3 kr 1 kr, 1 den

¹⁸⁰ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610.

16	Mihel PRAPREČAR (<i>Michel Präpretscher</i>) od hiše	1 kr
17	Primož SIRŠE (<i>Primus Sierische</i>) od hiše	1 kr
18	Marina VIDIČEVA (<i>Marina Viditschin</i>) od dveh oštatov	2 kr
19	Lovre MIKLAVČIČ (<i>Laure Micklautschitsch</i>) od hiše	3 kr
20	Andrej ŠMALC (<i>Andre Schmalz</i>) od hiše, pozneje: Lovre MIKLAVČIČ	3 kr
21	Andreja RIEMERJA (=jermenarja) hiša (<i>Anndree Rüemers Hauß</i>), pozneje: Jurij PEČAHER (<i>Geörg Petschocher</i>)	2 kr
22	Jurija PEČAHERJA hiša (<i>Geörgen Petschochers Hauß</i>)	1 kr, 2 den
23	Matevža MAROLTA hiša (<i>Matheußen Maroldth Hauß</i>) in vrt	1 kr 1 kr
24	Janžeta VIDMARJA hiša (<i>Jännsche Vidmehr Hauß</i>)	1 kr
25	Janeza HOFSTETTERJA hiša (<i>Hannsen Hofstetter Hauß</i>) in zraven ležeči oštat	1 kr, 2 den 1 kr, 2 den
26	Matija VIDIČA hiša (<i>Mathia Viditsch Hauß</i>), pozneje: Matija LIPOVIC (<i>Mathia Lipouiz</i>)	1 kr, 2 den
27	Primoža VOGRINICA hiša (<i>Primußen Vogriniz Hauß</i>)	3 kr
28	Sebastijana SCHROTTA majhna hišica	3 kr
29	Matije CIMERMANA (=tesarja) hiša (<i>Mathia Zimermans Hauß</i>)	3 kr
30	Matija KOREN (<i>Mathia Khoren</i>) od vrta	7 kr, 2 den
	Na Frengi (An der Freyung)	
31	Jurko, pozneje Štefan ŠIBKOŠEK (<i>Jurckho/Steffan Schibkhoschekh</i>) od hiše Ruprehta KURETA (<i>Rueprechten Khureth</i>) in dveh oštatov	6 kr, 2 den
32	Blaže ZIHERL (<i>Blase Ziherl</i>) od hiše in oštata	1 kr, 2 den
33	Lovre (Laure) na Frengi (<i>an der Freyung</i>) od hiše in ŠUŠLANOVEGA vrta (<i>Schußhlans Garten</i>), pozneje Matija CMERL (<i>Mathia ZMERL</i>)	6 kr, 1 den
	Pred spodnjimi vrati (Vor dem Vnnterm Thor)	
34	Lenart /pozneje Andrej/ MIHELČIČ (<i>Leonnhart/Andree Michelschitsch</i>)	2 kr
35	Luka ROGLAN (<i>Lucas Roglan</i>)	2 kr
36	Janžeta KORSNIKA (<i>Jännsche Khorßnikh Hauß</i>) hiša	2 kr
37	Gregorja POBULŠEJA hiša (<i>Gregor Pobulschey Hauß</i>)	1 kr, 1 den
38	Janže PETRE (<i>Jännsche Petre</i>) od spodnje hiše, pozneje Mihael PRAPREČAR (<i>Michael Präpretscher</i>)	1 kr, 2 den

39	Bošte VALE (<i>Wasste Wälle</i>) od PRISPARJEVE hiše (<i>Prispars Hauß</i>)	2 kr
40	Urbana DRAGOMLA hiša (<i>Vrban Dragomel Hauß</i>)	2 kr
41	Krištova ŠMITA (=kovača) vrt (<i>Christoffen Schmidts Gartten</i>), pozneje vdova Urša (<i>Vrscha wittib</i>)	3 kr
42	Polona PECH (=morda Smola) (<i>Pollona Pechin</i>) od hiše od Petretovega vrta	1 kr, 2 den 4 kr
43	Ahac MESSERSCHMID (=nožar) (<i>Achaz Mesßerschmidt</i>) od hiše, pozneje Gregor DEBELC (<i>Gregor Dewelz</i>)	1 kr, 2 den
44	GOMOSE Marina VIDIČ (<i>Gomoße Marina Viditschin</i>) od hiše in vrta, pozneje Matija LIPOVIC (<i>Mathia Lipouiz</i>)	2 kr
	Vsota spodaj popisanege dvornega šilinga ali dvornega činža trga Mokronog	1 gld, 23 kr, 3 den

Urbar je toliko dragocenejši tudi zaradi preglednosti sestavnih delov Mokronoga: poleg obzidanega trga s 30 posestniki podaja jasno sliko dveh mikrolokacij zunaj obzidja. Na Frengi onstran zgornjih vrat beleži tri obdavčence, pred spodnjimi ali čreteškimi vrati pa 11. Ker nekateri obdavčenci premorejo še po eno dodatno hišo ali oštac, drugi pa le vrt, lahko ugotovimo naslednje število stavbišč oz. potencialno število stanovanjskih hiš: v ožjem obzidanem trgu 34, na Frengi 4 in pred spodnjimi vrati 10, skupaj 48, kar pomeni, da je Mokronog zacelil rane 16. stoletja.

Če primerjamo priimke posestnikov z onimi iz leta 1544, je treba najprej poudariti, da v začetku 17. stoletja noben mokronoški gospodar ne nastopa več brez priimka. Tudi zaradi ustaljenosti priimkov je njihova kontinuiteta v zadnjih 66 letih med 1544 in 1610 večja kot v skoraj polovico krajšem časovnem razponu od 1502 do 1544. Kot "stare trške rodbine" moremo zdaj z večjo ali manjšo mero gotovosti prepoznati Dragomle, Miklavčiče (prej Miklavžic), dve družini Vidicev (prej Vic), prej ko ne pa tudi dve družini Valetov (prej Velic) ter morda še Cimermane in Šmite, kolikor ne gre obakrat zgolj za poklicni oznaki tesarja in kovača. Priimek Jureta Suslana ali Šušlana, ki je leta 1544 posedoval vrt na Frengi, srečamo leta 1610 v označbi Šušlanovega vrta, zdaj v lasti Lovreta s Frenge.

Posestnemu razvoju nato iz že znanih razlogov ne moremo slediti skoraj pol-drugo stoletje, tj. do nastanka terezijanskega katastra v petdesetih letih 18. sto-

letja. Mokronog kaže zdaj, po skoraj 150 letih, precej drugačno podobo, ki priča, da se je trg gospodarsko opazno okreplil. Če leta 1610 in vsaj sto let pred tem ni premogel niti petdeset domov, se je njihovo število medtem povzpelo na dobrih sedemdeset, in sicer predvsem po zaslugi novo nastalih kajžarskih delov zunaj trškega obzidja. Po močni navzočnosti kajžarjev sta ga od dolenskih trgov prekosila le Žužemberk in Ribnica, na Dolenjskem po številu domov hkrati edini trški naselji, večji od Mokronoga. Ta se je po obljudenosti sicer mogel meriti tudi z nekaterimi dolenskimi mesti, saj so bila slednja celo za slovenske razmere nadpovprečno majhna. Izstopalo je edinole Novo mesto, vseskozi drugo največje kranjsko mesto, Metlika pa je visoko število hiš izkazovala zgolj zaradi kajžarskih predmestij, v katerih je stalo več kot dve tretjini vseh domov. Ob nastanku terezijanskega katastra (okoli 1752), ki prvi omogoča primerljiv pregled nad posestnim stanjem vseh slovenskih urbanih naselij, je bilo številčno stanje hiš v sedmih dolenskih mestih in trinajstih trgih naslednje:¹⁸¹

Trgi, mesta	Trgi	Število domov	Mesta	Število hiš
nad 100 hiš			Novo mesto Metlika Krško Črnomelj	262 167 108 104
81-100 hiš	Žužemberk Ribnica	97 93	Kočevje	82
61-80 hiš	Mokronog Raka	72 61	Višnja Gora	66
41-60 hiš	Radeče Dol. Toplice	57 46	Kostanjevica	51
21-40 hiš	Litija St.trg/Poljane Vinica	39 30 27		
pod 20 hiš	Turjak Pobrežje Kostel Svibno	16 11 10 3		
	Skupaj (13)	562	Skupaj (7)	840
	Povprečje	43,2	Povprečje	120

¹⁸¹ B. Golec, Družba, str. 627. - Zaradi narave vira pri trgih niso upoštevane maloštevilne stavbe na dominikalni zemlji (grajske stavbe, župnišča in kaplanije).

Dolenjska kot celota je od drugih slovenskih pokrajin opazno odstopala ne le po majhnosti mestnih, temveč tudi trških naselij. Njena prav posebna značilnost so bili štirje miniaturni, praktično ugasli trgi z manj kot dvajsetimi naseljenimi domovi. Ob teh so sredi 18. stoletja obstajali še trije tržci z manj kot 40 domovi, niti največji dolenski trg Žužemberk pa ni premogel sto hiš. Večji trgi so se po številu domov mogli primerjati s štirimi najmanjšimi mesti, pri čemer je Mokronog, po velikosti tretji trg, prekašal najmanjši kranjski mesti Višnjo Goro in Kostanjevico.

Poleg tega je pri Mokronogu od terezijanskega katastra dalje zaznati občuten trend naraščanja obljudenosti. Beležijo ga predvsem trije urbarialni popisi iz trškega arhiva, ki omogočajo natančen pregled posestnega razvoja za vsako posamezno hišo. Zdaj si namreč pri ugotavljanju identičnosti hiš v različnih popisih drugače kot poprej ni treba pomagati zgolj s primerjavo priimkov in z redkimi navedbami mikrolokacij, saj imamo na voljo urbarialne številke in od leta 1770 dalje še hišne številke. Določene težave pri zasledovanju posestnih sprememb nastopijo šele zaradi preštevilčenja hiš leta 1820, zlasti ker za ta čas, ki sicer ni več predmet naše obravnave, zaradi izgubljene zemljiške knjige ne poznamo urbarialnih števil.¹⁸²

Naslednja preglednica beleži posestno stanje vključno s spremembami hišnih posestnikov, in sicer na podlagi treh virov: 1) fasije terezijanskega katastra iz okoli leta 1775, dopolnjevana še kakšnih trideset let, 2) konskripcijske tabele iz leta 1775 in 3) edinega ohranjenega trškega urbarja za obdobje 1797-1808.¹⁸³ Imena posestnikov so poslovenjena, priimki, razen evidentno tujih, pa prilagojeni sodobnemu črkopisu, vendar tako, da je ohranjena glasovna vrednost zapisa. Iz časovno različnih zapisov istega priimka moremo mestoma slediti tudi njegovemu razvoju (npr. Vosenik-Usenek, Pavše-Povše, Golečar-Golčar).

¹⁸² Zaradi postavitve novih domov med starimi od 1770 dalje je s preštevilčenjem prišlo v celotnem številu trških domov do zamika za 12 hišnih števil. Zadnja hiša na Frengi je po novem namesto št. 82 nosila št. 94, na Žalostni gori pa je edina hiša, dotlej s št. 94, dobila novo št. 106.

¹⁸³ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, fasija terezijanskega katastra ok. 1755, konskripcijska tabela (1775), trški urbar 1797-1808.

Posestna kontinuiteta trga Mokronog od okoli 1755 do 1808

Urb. št.	TEREZIJANSKI KATASTER OKOLI 1755	KONSKRIPCIJSKA TABELA 1775	H. št.	TRŠKI URBAR 1797-1808
	Ošetarji			
1	Anton /nato Janez/ BUKOVIC	Marija ZORC, vdova	17	Jurij SMREKAR
2	Gregor KRUŠEC, Blaž PREŠEREN, pek	nato Blaže PREŠEREN	19	Martin MAJER
3	G. Matija PAVŠE	Matija POVŠE	20	Andrej GUTMAN
4	G. Ignac VELE	Ignac VELE	15	Matija STREL
5	Franc KAJZER, nato Herman DEU	Mihael KAJZER	14	Herman DEU
6	G. Jožef /nato Anton/ WOLFGRUBER	Matija VERNAR	39	Janez WOLFGRUBER
7	Franc /nato Jenže/ KAJZER	---	106	Martin KOVAČIČ
8	Gospodstvo Mokronog ¹⁸⁴	---	---	---
9	Gospod Janez SCHROTT, od njega je gospodstvo dolžno sprejeti letno pristojbino in jo obračunati ¹⁸⁵	---	---	---
10	Janez PUEFFING, nato Anton WOLFGRUBER, nato Matija MAJER	Jožef WOLFGRUBER, nato Matija MAJER	65	Matija MAJER
11	G. Jožef MIKIC	Jožef MIKIC	12	Vincenc MIKIC
12	Andrej SEKOVŠEK, nato Gregor SKUBIC	Mihael ŠETINA	25	Jožef GAČNIK
13	Peter RAVNAHER, nato Mihael GAČNIK	Miha GAČNIK, usnjar	10	Mihael /nato Anton/ ŠETINA, vulgo Turner
14	Ignac WUZZIN, nato Gašper HAMEREL	Gašper HAMEREL, lončar	9	Janez /nato Miha/ ŠAVS, nato Ignac ŠETINA
15	Janez AVSEC, nato Anton LUKMAN, nato Mihael GRABELČ	Anton LUKMAN	8	Mihael GRABLIČ
16	G. Anton LUKMAN	Anton LUKMAN	7	Janez SCHLEIFFER
17	Janez ŠUTINA	Janez ŠETINA, mesar	6	Valentin ŠETINA

¹⁸⁴ Kot razkriva pritožba trga zoper gospodstvo iz leta 1805, je šlo v primeru rektifikacijske (urbarske) številke 8 za Švabov dvorec (Schwabey) v lasti mokronoškega gospodstva, vendar pod jurisdikcijo trga (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, s. d. 1805, pola 3).

¹⁸⁵ Po svoboščinskem pismu z dne 21. julija 1692 se je gospodstvo Mokronog obvezalo, da bo poslej trgu plačevalo vse obveznosti te posesti (prepis v: ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, knjiga trških protokolov, 13. 07. 1802).

18	G. Janez /nato Jožef/ VODNIK, nato Anton STREL	Anton STREL	45	Matija STREL, nato Franc GRUDEN
19	G. Jožef MAHTIGAR	Jožef MAHTIGAR	58	Jožef MAHTIGER
20	Andrej PLEŠKOVIČ, nato Andrej TURK	Andrej TURK	60	Ignac TURK
21	Miha PLEŠKOVIČ	Mihael PLEŠKOVIČ	61	Mihael /nato Janez/ PLEŠKOVIČ
22	G. Ignac VRHOVŠEK, nato Jenže MAJCEN, nato Franc Ksaverij CERAR	Ignac VRHOVŠEK	57	Gregor MILAČ, nato Franc Ksaverij CERAR
23	G. Janez MLAKAR	Janez MLAKAR	73	Wolfgang /nato g. Leopold/GALL, baron pl. Gallenstein
24	Ignac SKUBIC, nato Jurij ZORE	Jurij ZORE	74	Franc ZORE
25	Jurij ZORE, nato Katarina JENŽIČ, nato Jožef JOHANT ml.	Jožef JOHANT mlajši	72	Vdova Jera /nato Janez/ JOHANT
26	Mihael SKUBIC, nato Jožef PLEŠKOVIČ	Jožef PLEŠKOVIČ, usnjar	24	Jožef PLEŠKOVIČ
27	G. Mihael /nato Franc Jernej/ HOSTNIK	Franc HOSTNIK, padar	27	Karel HOSTNIK, nato Jožef USENIK, nato Jurij DERMOTA
28	Mihael VRHOVŠEK	Mihael VRHOVŠEK, čevljar	46	Jožef VRHOVŠEK, nato Jožef DRAGAN
29	Mihael WOLFGRUBER	---	43	Marko GAČNIK
30	Matija VOSENIK	Matija USENEK, kovač	42	Matija STREL
31	Janez ŠUKOVIČ, nato Matija KOŠAK, nato Franc KOŠAK	Matija KOŠAK, usnjar	40	Franc KOŠAK
32	Vas Grmovje (<i>Dorff Stauden</i>)	Grmovje (<i>Stauden</i>)	87	Grmovje (<i>Stauden</i>)
	Hanže KOVAČIČ	Jenže /nato Matija/ KOVAČIČ		Matevž KOVAČIČ
33	Na Šeginkah (<i>Na Skeginkhach</i>)	Na Šeginkah (<i>Amb Scheginkhe</i>)	84	Na Šeginkah (<i>Na Scheginkach</i>)
	Jurij GROZDEK, nato Jurij KOVAČIČ	Jurij KOVAČIČ, usnjar		Martin /nato Jožef/ KOVAČIČ
	Kajzarji (<i>Inwohnerejen</i>)	/Kajzarji/		Kajzarji (<i>Einwohnerejen</i>)
34	Jurij EVEJRA, nato Jurij KOREN	Jurij KOREN	88	Jurij KOREN, nato Martin LUŽAR
35	Matija GAJŠEK	---	44	Andrej GAJŠIK
36	Andrej TEKOLIČ, nato Mihael OVNIČ	Mihael OVNIČ	56	Jurij TURK, nato Anton ŽELEZNIK
37	Jenže BERK	Jožef BERK	67	Karel BERK
38	Matija VIRNER, nato Anton WOLFGRUBER, nato Mihael KAJZER	Anton WOLFGRUBER, usnjar	13	Herman DEU

Trg Mokronog od nastanka do odprave trrke avtonomije

39	Jenže MAHTIGER	Andrej MAHTIGAR	37	Andrej MAHTIGER
40	Marko KUPIC, nato Lovrenc PUST	Lovrenc DOLINAR, barvar	36	Lovrenc /nato Jernej/ DOLINAR
41	Jenže PLANTARIČ	Marija PLANTARIČ	35	Jakob PLANTARIČ
42	G. Anton LUKMAN, nato Matije POVŠE	Anton LUKMAN	34	Andrej GUTMAN
43	Simon REGLEN, nato Boštjan DRČAR	Boštjan DRČAR, zidar	33	Lovrenc ZUPANČIČ, nato Franc PLEŠKOVIČ
44	Jenže PUNČUH	Andrej PUNČAH	30	Andrej PUNČAH, nato Anton MAJER
45	Franc PETERLIN	Franc PETERLIN	29	Andrej PETERLIN
46	Lovre SEDLAR, nato Anton KOREN	Anton KOREN	28	Matija KOREN
47	Janez HLADE, nato Filip AVSEC	Janez HLADE, čevljar	26	Filip AVSEC
48	Mihael ŠETINA	Gregor ŠUBIC, tkalec	11	Janez ŠUSTER
49	G. Jakob SKUBIC, nato Jenže PLESKOVIČ	Mihael ŠUBIC, padar	23	Jakob KOVAČ
50	Anton MAJER	Anton MAJER, krojač	22	Franc MAJER
51	G. Jurij HERMAN	Felicita DEU, vdova	21	Terezija ŠETINA, vdova
52	Andrej VEZJAK, nato Martin ŽUPANČIČ	Martin ZUPANČIČ	16	Martin ZUPANČIČ
53	Jenže ZOREC	Janez BUKOVIC, usnjar	18	Jožef BUKOVIC
54	Andrej WOLFGRUBER	Andrej WOLFGRUBER	59	Matevž ANDREJČIČ
55	Lovrenc ZAJC, nato Andrej TEKAVČIČ	Andrej TEKAVČIČ	5	Janez KAJZER
56	Jožef /nato Andrej/ CESAR nato Jožef MIKIC	Andrej CESAR, tkalec	82	Andrej CESAR,
57	Anton PRESNAR	Anton PRESNAR, kovač	81	Mihael MIKLAVČIČ
58	Janeza CAJER-ja vdova, nato Jožef ROŽEN	Jožef VORSE	80	Marko REPIČ
59	Jurij VOGRINC, nato Gregor MAJER	Jurij VOGRINC	79	Gregor MAJER
60	Jakob MAJER	Neža MAJER, vdova	76	Blaž MAJER
61	Jožef JOHANT nato Janez KNOBLACHER	Jožef JOHANT starejši	78	Janetz ŠETINA,
62	Andrej AVSEC, nato Mihael SEKOVŠEK	Andrej KOTAR, nato Mihael SEKOVŠEK	66	Mihael SEKOVŠEK
63	Anton SEKOVŠEK, nato Janez AVSEC, nato Gašper LAVRENČIČ	Gašper LOVRENCIČ, usnjar	48	Franc KAJZER
64	Matija MARINC	Matija MARINC	47	Matija /nato Miha/ KUŠLIN
65	Jakob PUNČUH nato Bernard JAKI	Jakob PUNČAH	49	Fortunat JAKI
66	Matevž GOLC, nato Jožef PLESKOVIČ, nato Jakob GOLC	Jakob GOLC, krojač	55	Filip Jakob /nato Karel/ GOLC

67	Primož LOKNER	Mihael LUKNER, tkalec	54	Mihael /Janez/ LUKNER
68	Anton CMERL, nato Matevž GRABNER	Mihael GRABELČ	53	Matevž GRABNER, nato Jurij DERMOTA
69	Martin SVETAL, nato Jožef VODNIK	Jožef VODNIK, barvar	68	Jernej DOLINAR
70	Pangre GOLEČAR	Mihael GOLČAR	41	Matija GOLČAR
71	Andrej ČELESNIK	Andrej ČELEŠNIK	51	Marko TAKORIČ, nato Miha SELKO
72	Hanže RIŽNAR	Jenže RIŽNAR	85	Jožef RIŽNAR
73	Še ne obstaja.	Matija JANEŽIČ	52	Valentin HAIMERL
74	Še ne obstaja.	Peter RAUPAHER	50	Jožef /nato Jernej/ KOVAČIČ
75	Še ne obstaja.	Andrej KRAVCAR	32	Andrej /nato Lovrenc/ KRAVCAR
76	Še ne obstaja. ¹⁸⁶	Franc KALČIČ, mesar	70	Mihael /nato Janez/ ŠETINA, vulgo Grebenc
77	Še ne obstaja.	Mihael RORMANCIČ	31	Janez GREBENC
78	Še ne obstaja.	Jakob KORBAN, čevljar	4	Martin KORBAN
79	Še ne obstaja.	Eva PRELESNIK, nato Luka KOLENC	3	Franc TEKAVČIČ
80	Še ne obstaja.	Jurij TOMŠIČ, Krašovic	38	Jakob DREJNOVŠEK, nato Janez BORŠTNER
		Na /Žalostni/ gori (Amb Pergg)	94	
81	Še ne obstaja.	Primož ZAGORIC		Gospod župnik, nato Franc VERNEKER, nato Janez GAČNIK, nato Jurij KUS
82	Še ne obstaja.	Janez ŠETINA, Grebenc	77	Mihael ŠETINA, vulgo Grebenc

Za spoznavanje same topografske podobe trga oziroma lokacij posameznih hiš se zdi na pogled najzgovornejši prvi popis, terezijanski kataster iz okoli leta 1755, saj posestne enote deli na oštate, med katere uvršča tudi enega na Šeginkah in drugega v zaselku Grmovje, ter na kajže (*Inwohneren*). Glede na to, da je posestnikov oštatorv v trgu 31 ali le eden več, kot je bilo leta 1610 vseh obdavčencev znotraj obzidja, bi mogli sklepati naslednje: vseh 31 oštatorv terezijan-

¹⁸⁶ Dejansko gre za sporno hišo Franca Kalčiča na Frengi, postavljeno leta 1747, ki naj bi stala že na zemljišču gospostva Otočec in je trško predstojništvo ni vneslo v svojo katastrsko napoved (več o tem gl. v nadaljevanju pri obravnavanju Frenge).

skega katastra z izjemo onih dveh na Šeginkah in v Grmovju se nanaša na obzidani del trga, vseh 39 kajž pa predstavlja domove zunaj obzidja, tj. pred glavnimi, spodnjimi in zgornjimi vrati ali na Frengi.

Če se ne bi ohranila še dva mlajša urbarska popisa, s pomočjo katerih lahko potegnemo rdečo nit do franciscejskega katastra, prvega topografskega načrta Mokronoga iz leta 1825,¹⁸⁷ naše spoznavne možnosti ne bi presegle takšnih sklepanj. V resnici je bilo stanje sredi 18. stoletja precej drugačno, že tedaj zelo podobno onemu v času franciscejskega katastra sedemdeset let pozneje. Primerjava priimkov ter urbarskih in hišnih številčk je namreč pokazala, da oštati niso zgolj hiše v obzidanem trgu, kakor tudi kajže niso samo domovi zunaj obzidja. Kajže so po pravilu mlajšega nastanka in premorejo manjšo ohišnico, medtem ko naj bi mokronoški oštati po terezijanskem katastru ustrezali velikosti tretjinske hube (kmetije). Razlika med enimi in drugimi je torej v starosti, obsegu posesti in pravni naravi nepremičnine, ne pa v lokacijah.¹⁸⁸

Kot razkriva franciscejski kataster, je bilo leta 1825 v obzidanem trgu samo 18 domov ali skoraj za polovico manj kot dobrih dvesto let prej, leta 1610. Zasedovanje posestnikov ter hišnih in urbarialnih številčk je nadalje pokazalo, da je moralo biti v obzidanem delu Mokronoga 18 hišnih številčk tudi že ob prvem oštevilčenju hiš leta 1770 in vsaj že nekaj desetletij prej, vsekakor pred nastankom terezijanskega katastra okoli leta 1755. V samo približno petnajstih letih od nastanka katastra do oštevilčenja domov leta 1770 - tega poznamo iz župnijskih matičnih knjig in pregledno iz konskripcijske tabele leta 1775 - je na zunanjih robovih sklenjenega naselja zraslo še deset hiš in hišic.¹⁸⁹ Ker sta dve starejši stavbišči medtem opusteli, se je skupno število domov, vključno z dvema hišama na Frengi, podložnima gospostvu Otočec, povečalo z 72 na 80.

¹⁸⁷ ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, mapa.

¹⁸⁸ Zanimiva je specifično mokronoška oznaka "Inwohneri" za kajžo, saj slednji drugod ustrežata oznaki "Keusche" ali "Untersasserei" (podružništvo), z izrazom "Inwohneri" pa bi lahko razumeli gostaštvo, t. j. domovanje najemnika-gostača (*Inwohner*) brez lastne posesti. Nasprotno je "Inwohner" v Mokronogu pomenil kajžarja, kar izhaja med drugim iz tožbe mokronoških kajžarjev zoper trškega sodnika in svet iz leta 1751, češ da kajžarji glede na oštatarje plačujejo previsok denarni prispevek, namenjen za skupne trške potrebe in kranjsko (tj. slovensko) imenovan "uluga" (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 22. 10. 1751).

¹⁸⁹ Kot nove "Inwohneren und andere Keüschlern" z urbarskimi številčkami 73-82 jih navaja tudi dopolnilo k fasiji terezijanskega katastra (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 30. 6. 1775).

Prvotno hišno oštevilčenje (1770), ki je bilo predružačeno leta 1820, se je začelo pri gradu (h. št. 1), se spustilo k Škarpi in Paradižu zunaj obzidja (št. 2-6), vstopilo v obzidani trg, šlo po desni strani trške ulice do spodnjih vrat (št. 7-15), zajelo desno stran domov pred vrati (št. 16-29), odtod zavilo v Šavrgaso (št. 30-40), se nato po drugi strani vračalo nazaj k spodnjim vratom (št. 41-56), zajelo levo stran trške ulice znotraj obzidja (št. 57-63), se nadaljevalo onstran zgornjih vrat na Frengi in končalo pri hišah pod grajskim hribom (št. 64-82). Zunaj sklenjenega sklopa so stale tri trgu pripadajoče hiše: prva na Šeginkah (št. 84), druga v Grmovju (št. 87), obe torej v bližini cerkve sv. Florijana severno od trga, ter tretja na Žalostni gori (št. 94), ki je v času terezijanskega katastra edine še ni bilo in ki po hišni številki ni sledila najvišji številki v trgu (št. 88). Kot priča trški urbar iz leta 1797, je po letu 1775 nastala le še ena hiša s prav tako nepovezано hišno številko 106, zgrajena na nekem že poprej naseljenem in medtem opustelem stavbišču.

V zvezi s posestno oz. naselitveno podobo trga se kot poglobitno postavlja naslednje vprašanje: kaj se je moralo zgoditi v času med urbarjem leta 1610 in terezijanskim katastrom sredi 18. stoletja, da se je število stavbišč v obzidanem trgu zmanjšalo s 34 na samo 18 ali za skoraj polovico, obenem pa se je število vseh domov dvignilo kar za dve petini? Posredno se odgovor skriva v pravni naravi posestnih enot terezijanskega katastra. Oštatov je namreč okoli leta 1755 31 (brez onih dveh na Šeginkah in v Grmovju), torej le trije manj kot leta 1610, ko so bili, sodeč po urbarju, tedaj še vsi strnjeni za obzidjem. Potemtakem so se oštati kot posestne enote ohranili, le da si je skoraj polovica njihovih posestnikov postavila novo domovanje zunaj obzidja, kjer so po letu 1610 množično rastle tudi kajže.

Takšno sklepanje potrjuje franciscejska katastrska mapa iz leta 1825.¹⁹⁰ Pogled nanjo namreč priča, da je moglo v obzidanem trgu v preteklosti resnično stati dobrih 30 hiš. Nekaterne parcele so se medtem združile, tako da je namesto nekdanjih dveh manjših stala zdaj ena sama večja hiša, vsa jugozahodna stran trga pa je bila takorekoč nepozidana, enako kot vsaj že ob prvem oštevilčenju hiš pol stoletja prej (1770). V notranjem trgu je na izpraznjenih stavbiščih zrasla komaj kakšna kajža, saj analiza urbarjev in katastra od skupno 40 kajž odkriva tu vsega tri.

¹⁹⁰ ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, mapa.

Zgornje ugotovitve rojevajo kar nekaj novih vprašanj. Prvič, kdaj se je število "predtrških" domov, zlasti z rastjo kajžarstva, povečalo s približno 15 leta 1610 na dobrih 50 sredi 18. stoletja? Drugič, kdaj in zakaj se je vsaj ducat domov iz notranjega trga preselil na njegovo obrobje? In nenazadnje, kakšno zvezo imajo te spremembe z varnostnimi razmerami in obstojem trškega obzidja?

Sam proces razvoja kajžarskega dela je zaradi pomanjkanja virov med 1610 in okoli 1755 komaj otipljiv. Povečanja prebivalstva ni moč niti posredno spremljati iz števila krščencev, ker se ohranjene krstne matice začenjajo prepozno (1770).¹⁹¹ Lahko pa sklenemo, da večina novonastalih domov spada še v 17. stoletje, saj moremo na Valvasorjevi upodobitvi iz leta 1689 na zunanji strani obzidja naštetih kar okoli 30 streh, bodisi samo hiš bodisi skupaj z gospodarskimi poslopji.¹⁹² To je hkrati čas temeljite obnove trga po katastrofalnem požaru, ki je leta 1681 upepelil celoten Mokronog.¹⁹³ Bakrorez v Valvasorjevi Slavi nastal že po požaru, zato bi bila za primerjavo tem pomembnejša Valvasorjeva starejša upodobitev v Topografiji leta 1679,¹⁹⁴ ta pa je - tudi če pustimo ob strani vprašanje dokumentarne vrednosti obeh bakrorezov - le malo uporabna, saj kaže Mokronog z druge strani, in še to predvsem zgornji del trga z gradom in s cerkvijo. Tako ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, koliko je sam požar pripomogel k morebitni preselitvi Mokronožanov iz notranjosti na manj ugledno obrobje trga, kjer so že prej prevladovale kajže.

Razlogi za tak korak so pravzaprav težko razumljivi. Zakaj bi si nekdo zgradil nov dom pred trškimi vrati namesto na prestižni lokaciji ob trški ulici? Motivi za takšno odločitev bi morali biti resnično dovolj močni: denimo prostorska stiska v trškem jedru, diskontinuiteta posestniških rodbin, prenos gospodarskega težišča zunaj obzidja ter morebitni takšni in drugačni subjektivni dejavniki. Poglavitni razlog je verjetno potrebno iskati v prostorski stiski. Lastniki oštatorv so se, kot pričajo poznejši viri, pretežno ukvarjali s kmetovanjem,¹⁹⁵ kar je zahtevalo gospodarska poslopja z dvoriščem poleg hiše ter čim

¹⁹¹ NŠAL, ŽA Mokronog, rojstna matična knjiga 1770-1804.

¹⁹² J. W. Valvasor, Die Ehre XI, str. 394.

¹⁹³ P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 24.

¹⁹⁴ Janez Vajkard Valvasor, Topographia ducatus Carnioliae modernae. Bogenšperk na Kranjskem 1679, Ljubljana-München 1970.

¹⁹⁵ Po napovedni tabeli za nepremičnine je bilo v Mokronogu sredi 18. stoletja med 30 gospodarji oštatorv samo 12 obrtnikov, med 41 kajžarji pa 20 (ARS, Ter. kat., BT, N 156, No. 21, s.d.).

manj oviran dostop do trške kmetijice. Dokler je ožji trg obdajalo obzidje in je bilo vanj mogoče priti le skozi troje trških vrat, je bilo tozadevno torej kar nekaj ovir. Trška rodbina se je poleg tega tem laže odločila za postavitve novega doma v “predtrgu”, odkar je obzidje zaradi ugodnejših varnostnih razmer naglo začelo izgubljati nekdanji pomen.

Obzidja naših mest so se sicer obdržala do zadnje četrtine 18. stoletja, dejansko pa so bila že v 17. stoletju v zelo slabem stanju, kar še posebej jasno razkrivajo detajli na Valvasorjevih vedutah. Upodobitev Mokronoga s severozahodne strani (1689) kaže na videz še trdne in pokrite stolpe obzidja, vendar je bilo, sodeč po starejši upodobitvi (1679), obzidje na drugi strani že dodobra načeto. Kdaj natančno je padla glavna zidovina, iz virov ni razvidno. Iz lokacij, ki jih navaja knjiga trških protokolov, moremo razbrati, da je leta 1804 še stal dvizni most na Trati pri zgornjih vratih (*Na Tratti Am Eck und Fahrweeg bey dem Fall-thor*),¹⁹⁶ ki ga na franciscejski katastrski mapi dobrih dvajset let pozneje že pogrešamo.¹⁹⁷

O zunanji podobi trga pričajo poleg obeh Valvasorjevih upodobitev le redka pričevanja mlajšega nastanka, ki že zaradi avtorstva in namembnosti ne morejo biti povsem nepristranska. Trško predstojništvo je denimo leta 1753 v napovedi za terezijanski kataster navajalo, “da so trške hišice zelo skromne in majhne, zato lastniki zaradi prostorske stiske ne morejo vzeti na stanovanje niti enega najemnika-gostača (*nicht einmal einen inwoner einzunehmen vermögend*)”.¹⁹⁸ Da je šlo za posplošeno pretiravanje, priča na drugi strani konskripcijska tabela iz leta 1775, ki poimensko navaja gostače in hlapce pri več kot četrtini hiš (23).¹⁹⁹ Glede gostačev (*ohnbehauste Inwohner*) pravi sočasni “sistemski osnutek za trg Mokronog”, da je njihovo trenutno število 30, običajno pa naj bi jih bilo le 15.²⁰⁰

V zvezi s hišami na trških tleh velja posebej izpostaviti tri pravne posebnosti: Frengo, Švabov ali Strelov turn v trškem obzidju in Schrottovo oz. Poberjevo hišo, izmed katerih sta bili zadnji dve sedeža majhnih zemljiških gosposčin, čeprav sta stavbi kot takšni sodili pod trško jurisdikcijo.

¹⁹⁶ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, trški protokol, s. d. 1804. - Dvizni most se v istem viru omenja tudi 29. 12. 1796 (Pod obeischenze genannten bey dem Fahl-thor an dem Fahr-Weeg).

¹⁹⁷ ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, mapa.

¹⁹⁸ ARS, Ter. kat., BT, N 156, No. 22, 14. 12. 1753.

¹⁹⁹ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, konskripcijska tabela, s.d. (1775). Kot gostači so izrecno označeni štirje moški, od tega dva poročena, kot hlapci pa dve osebi.

²⁰⁰ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1. 9. 1775, Systemal Entwurf etc.

Še iz srednjega veka je izviralala Frenga, lokacija na južni strani zunaj trškega obzidja. Kot že rečeno, se je pred letom 1500 zlila s trškim ozemljem, pri čemer je njen skrajni zgornji, tj. južni del še naprej ostajal pravno-teritorialna posebnost. Zgornji konec Frenge je namreč ležal na tleh deželskega sodišča Otočec, katerega meja je tu potekala le streljaj od zgornjih trških vrat in gradu. Spodnji del Frenge je nasprotno sodil v trško pomirje, pod oblast trškega sodnika in sveta, v deželskosodnem pogledu pa pod deželskega sodnika na mokronoškem gradu.

V zvezi s Frengo se je ohranilo zanimivo pričevanje v sodnem spisu iz srede 18. stoletja, ki odkriva vrsto podrobnosti o zapletenem vprašanju pripadnosti tega koščka Mokronoga. Razdeljenost Frenge dolgo ni nikogar motila, saj je bila na otoški strani meje le neposeljena gmajna, potek meje pa povsem neznanovan. Najpozneje okoli leta 1680 je na gmajni zrasla Pretnarjeva hiša, podložna gospostvu Otočec, in nato v prvi polovici 18. stoletja še druga hiša, last mlajšega od bratov Pretnar. Meja je postala predmet spora šele potem, ko si je leta 1747 med obema hišama postavil dom mokronoški tržan Franc Kalčič, ki se je leto prej priženil iz Novega mesta ter začel z mesarsko obrtjo in vinotočem. Otoški gosposčinski upravitelj je namreč trdil, da se je Kalčič naselil na tleh otoškega gospostva, zato je od novega naseljenca Frenge (*na Frienge*) zahteval plačilo deželskosodne pristojbine za opravljanje obrti. Prizadeti je obveznosti dotlej poravnaval deloma trgu in deloma mokronoškem gospostvu kot deželskosodni oblasti, zato je iskal zaščito pri trškem predstojništvu kot svoji neposredni nadrejeni oblasti. V letih 1749 in 1750 je pred deželno pravdo Kranjske tekel sodni proces med Otočcem na eni strani ter trškim sodnikom in svetom na drugi, v katerem so vsi zaslišani kmetje, sicer podložniki Otočca, zatrjevali, da stoji nova hiša na otoških in ne na mokronoških tleh.²⁰¹ Končne razsodbe žal ne poznamo, a ni dvoma, da se je za trg končala ugodno. V terezijanskem katastru nekaj let pozneje Kalčič sicer ni vpisan ne kot podanik trga ne kot podložnik Otočca, medtem ko sta brata Pretnar kot otoška podložnika napovedana skupaj na eni tretjinski hubi (kmetiji).²⁰² Vprašanje podsodnosti Kalčičeve hiše je bilo tedaj očitno še odprto in nato dokončno rešeno pred oštevilčenjem hiš leta 1770. Kalčič je tedaj dobil hišno številko 70 in se povsod

²⁰¹ Prav tam, Haupt Wäysungs Abschrift, 15. 12. 1749.

²⁰² ARS, Ter. kat., RDA, N 210, No. 5, 15. 11. 1755; No. 19, s. d.

navaja kot trški podanik, sosednji hiši Pretnarjev, podložni gospostvu Otočec, pa sta nosili številki 69 in 71.²⁰³

Druga pravno-teritorialna posebnost, Švabov ali Strelcov turn, je prav tako izvirala še iz srednjega veka. Kot že rečeno, se stolp v mokronoškem obzidju prvič omenja leta 1403, nakar njegova usoda ni znana za skoraj dve stoletji, od 1446 pa vse do 1630, ko je bil v lasti Erazma Schwaba pl. Lichtenberga.²⁰⁴ Morda se stolp poprej skriva v pustem oštatu (*öden daselbst im markht ligunden hofstat*), ki ga je omenjeni Schwab leta 1621 kupil od lastnikov gospostva Mokronog in ga dal v kranjski imenjski knjigi pripisati k svojemu imenju,²⁰⁵ ali pa v enem od dveh Schwabovih oštatu v urbarju iz leta 1610.²⁰⁶ Po Schwabovi rodbini so stolp še dolgo imenovali Švabov turn ali Švabov dvorec, čeprav ga je že leta 1647 od Ferdinanda Schwaba pl. Lichtenberga kupil novi lastnik mokronoškega gospostva Ernest pl. Scherenburg. Po njem ga je nasledil sin Mihael Ernest, v čigar rokah se kot "Švabov dvorec" (*der Schwabische hoff*) omenja ob njegovi smrti leta 1667.²⁰⁷ Vdova je stolp naslednje leto skupaj z mokronoškim gospostvom in gradom prodala grofu Matiji Strassoldu,²⁰⁸ kmalu zatem pa se je usoda stolpa in pripadajoče posesti spet ločila od usode gospostva. Lastniki so postali pl.

²⁰³ Lokacijo obeh hiš na Frengi in njuno podložnost Otočcu potrjuje krstna matična knjiga (NŠAL, ŽA Mokronog, rojstna maticna knjiga 1770-1804, 31. 1. 1773, 23. 2. 1775). V konskripcijski tabeli iz leta 1775, ki obravnava samo trške podanike, sta številki 69 in 71 ravno zato izpuščeni (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, konskripcijska tabela, s.d., 1775).

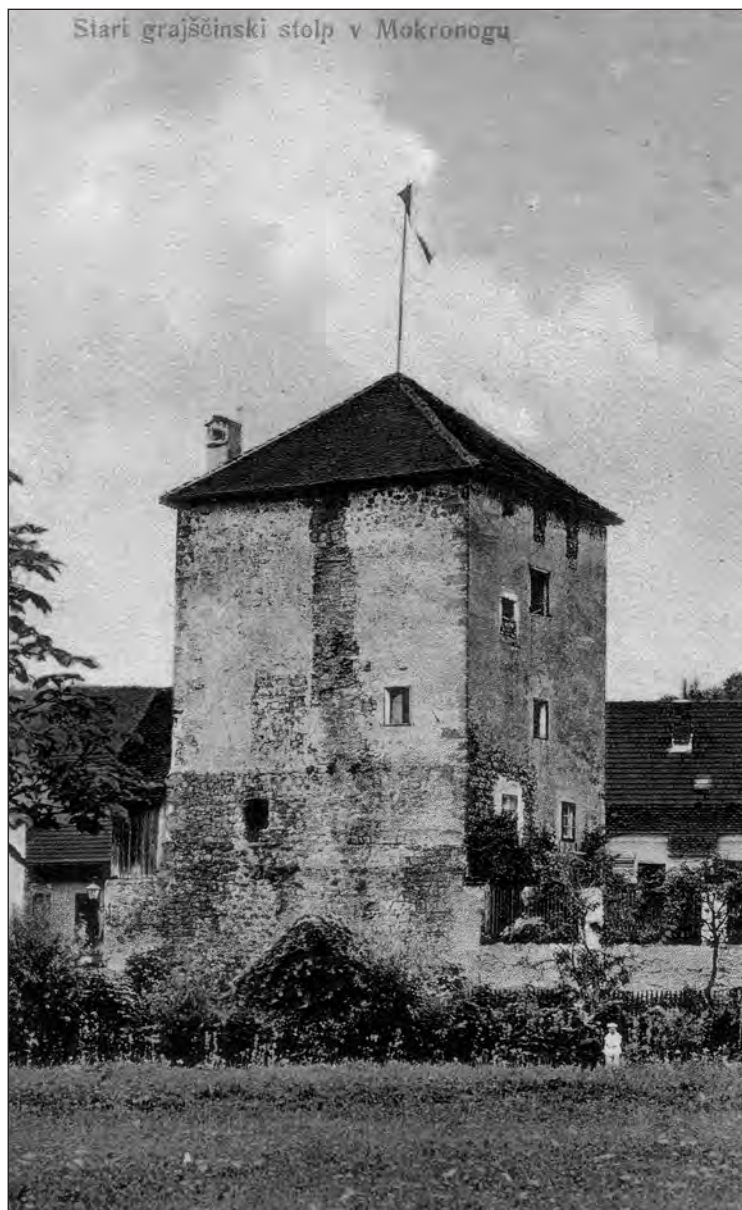
²⁰⁴ ARS, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej Zap. inv.), fasc. XLI, S-13, 19. 8. 1630, str. 32.

²⁰⁵ ARS, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1618-1661), fol. 128'.

²⁰⁶ "Gospoda" Erazem in Wolf Schwab sta leta 1610 posedovala v trgu vsak po en ošt, Erazem svojega s škofovim svoboščinskim pismom (*freybrieff*) (ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s.p.).

²⁰⁷ ARS, Zap. inv., fasc. XLII, S-29, 24. 5. 1657, str. 6; fasc. XLII, S-35/II, 26. 11. 1667, str. 1, 5. - Prim. M. Smole, Graščine, str. 431.

²⁰⁸ Renata Katarina pl. Scherenburg je leta 1668 prodala grofu Matiji Strassoldu in njegovi ženi Mariji gospostvo Dolenji Mokronog skupaj z "dem Schwäbischen vnter dem schloß im markht liegenden hoff" (ARS, Collectanea, fasc. 3, 1668 IX. 24., Dolenji Mokronog). V mokronoškem urbarju iz leta 1610 in ob prodaji gospostva in trga (1615) se Turn ne omenja (ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s.p.; ADG, Alte Temporalien, Fasz. IX/3, K 14, 1615 VI. 3., Krka, prepis 7. 12. 1630).

Švabov ali Strelcov turn v Mokronogu, okoli leta 1910.

Höfferji in za njimi leta 1699 pl. Galli.²⁰⁹ Njihova posest, v terezijanskem katastru leta 1752 imenovana Turn v Mokronogu, je tedaj premoгла dobrih 15 podložnih hub (kmetij), raztresenih po okolici, v samem Mokronogu pa Turn ni imel podložnih domov niti ne pristave.²¹⁰ Od Gallov so posest leta 1757 kupili pl. Formentiniji, ki so v tem času postali tudi lastniki mokronoškega gospodstva. Odtlej sta imela gospodstvo in majhna zemljiška gosposčina Turn vse do druge polovice 19. stoletja zopet skupne lastnike.²¹¹ Turn se je tako praktično zlil z gospodstvom in se ob zamenjavi lastnika leta 1822 označuje kot "gospodstvu Mokronog inkorporirano imenje Turn".²¹²

Zanimiv je bil pravni položaj samega stolpa, ki je, čeprav sedež male gosposčine, spadal pod jurisdikcijo trga in veljal za oštata z urbarsko številko 8. Po terezijanskem katastru je vse obveznosti oštata do trga plačevalo mokronoško gospodstvo kot njegov novi lastnik. Pozneje je gospodstvo to stavbišče trgu tako ali drugače odtegnilo, saj ga ne srečamo ne v konskripcijski tabeli trga leta 1775 ne v trškem urbarju 1797-1808. Pač pa se je trg še leta 1805 skliceval na terezijanski kataster, ki po njegovem dokazuje, da je oštata z urbarsko številko 8, imenovan Švabovo (*Schwabey genannt*), sicer v lasti gospodstva, a podsoden trški jurisdikciji.²¹³

Stolp je moral ostati trajno nenaseljen že pred prvim oštevilčenjem hiš leta 1770, saj ni dobil hišne številke ne tedaj ne ob preštevilčenju trških hiš petdeset let pozneje. S tem v zvezi je dejstvo, da leta 1825 sploh ni bil vrisan v franciscejsko katastrsko mapo. Parcela, na kateri stoji, v katastru niti ni označena kot stavbišče, ampak zgolj kot zelenjavni vrt v lasti gospodstva Mokronog, v čigar rokah je tudi kovačija na robu vrta ob trški ulici.²¹⁴

Tretjo posebnost sredi trškega ozemlja je predstavljala Schrottova, pozneje Poberjeva hiša nasproti cerkve, nedaleč od zgornjih vrat oziroma tik ob poznejši šoli. Njen prvi znani lastnik, tedanji mokronoški župnik Sebastijan Schrott, je leta 1692 od lastnice gospodstva baronice Kheysell za znatno plačilo izposloval

²⁰⁹ ARS, Zap. inv., fasc. XIX, G-99, 30. 12. 1750, str. 47, 13.

²¹⁰ ARS, Ter. kat., RDA, N 198, No. 1, 14. 6. 1752; No. 8, s.d.

²¹¹ ARS, Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. 9, fol. 410; gl. knj. 5, fol. 414.

²¹² M. Smole, Graščine, str. 301, je zmotno menila, da je bil šele tedaj inkorporiran gospodstvu.

²¹³ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, s. d. 1805, pola 3.

²¹⁴ ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, mapa in protokol. Stolpa ni niti v poznejših katastrskih dopolnitvah.

svoboščinsko pismo, po katerem je bila hiša skupaj s pritiklinami odvezana vseh gospoščinskih dajatev in davščin. Ostale so ji sicer urbarske obveznosti do trga, ki pa jih je bilo po novem dolžno poravnovati gospodstvo.²¹⁵ Zdi se verjetno, ni pa tega moč potrditi, da je šlo za isto hišo, ki jo v posesti znane Schrottove rodbine srečamo že v urbarju iz leta 1610. V terezijanskem katastru okoli 1755 jo nato prepoznamo kot hišo Janeza Schrotta z urbarsko številko 9, katere obveznosti do trga poravnava gospodstvo. Podobno kot Švabov turn tudi to hišo (h. št. 63) pogrešamo tako v konskripcijski tabeli leta 1775 kot v trškem urbarju s preloma iz 18. v 19. stoletje. Od Franca Danijela Schrotta jo je pridobil Franc Ksaverij Pober, zelo verjetno leta 1769, ko je kupil dve Schrottovi imenji. Poberjeva rodbina je poslej od tod upravljala svojo podložno posest in v Mokronogu po moški strani ugasnila v prvi polovici 19. stoletja.²¹⁶

Zgoraj obravnavani popisi posestnikov omogočajo skupaj z župnijskimi maticami od srede 18. stoletja dalje precej boljši vpogled v mokronoško prebivalstvo, kot smo ga imeli dotlej. Za čas pred terezijanskim katastrom lahko praktično ugotovimo le, da je Mokronog v poldrugem stoletju od 1610 do okoli 1755 doživeljal znatno diskontinuiteto rodbin, po čemer med dolensjimi mesti in bolj urbanimi trgi ni bil niti najmanj izjemen. Sicer pa je časovna razdalja med viroma prevelika, da bi mogli katerokoli rodbino identificirati s hišno posestjo 150 let prej. Ugotovimo lahko samo dejstvo, da je v obeh urbarskih popisih enakih le pet priimkov: Šibkošek-Sekovšek, Plantarič, Vele-Vale, Vogrinc in Cmerl, kar samo po sebi ne dokazuje rodbinske kontinuitete, temveč odraža samo njeno verjetnost. Ignac Vele iz terezijanskega katastra denimo zanesljivo ni bil potomec Valetov iz leta 1610, saj se je v trg priženil šele leta 1748.²¹⁷ Za primerjavo naj še

²¹⁵ Originalno pogodbo, sklenjeno 21. julija 1692 na mokronoškem gradu, je v začetku 19. stoletja hranil tedanji lastnik hiše Ksaverij Pober in jo dal 13. julija 1802 prepisati v knjigo trških protokolov (ARS, Trg Mokronog, fasc. 1).

²¹⁶ ARS, Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. 5, fol. 430; gl. knj. 8, fol. 210. - Prvo imenje, izvirajoče iz nekdanje posesti kaplanije Naše ljube Gospe, je leta 1808 podedovala Magdalena Zurchaleg roj. Pober in ga isto leto izročila Francu Ksaveriju Zurchalegu, nakar je leta 1832 pripadlo Francu Dolinarju. Drugo imenje, imenovano Schrottovo, je Magdalena Zurchaleg pridobila leta 1825, ga dve leti pozneje prodala Jožefu Kavčiču, ta pa leta 1835 baronu Ludviku Mandlu in njegovi ženi Mariji Ani, tako da je imelo odtlej skupne lastnike z mokronoškim gospodstvom. Samo hiša z novo h. št. 73 (stavbiščna št. 76) je bila po franciscejskem katastru leta 1826 še last Franca Ksaverija Poberja (ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, Protocoll der Bau Parcellen der Gemeinde Nassenfuss, 28. 2. 1826).

²¹⁷ NŠAL, ZA Mokronog, poročna in mrliška matična knjiga 1738-1770, 27. 10. 1748.

povemo, da sta se od navedenih petih priimkov do začetka 19. stoletja (1808) med trškimi posestniki ohranila samo dva, Sekovšek in Plantarič, do franciscejskega katastra iz leta 1826 pa le še slednji.

Večje število enakih priimkov je razumljivo izpričano za polstoletni razpon od okoli 1755 do 1808, ko moremo po urbarskih virih in ob pomoči matičnih knjig slediti tako rodbinski kontinuiteti kot tudi neprekinjenemu lastništvu hiše v rokah iste rodbine. Pri lastništvu je kontinuiteta opazno manjša, saj od srede 18. do prvega desetletja 19. stoletja le ducat hiš ali vsaka šesta ni zamenjala priimka lastnika. Vseskozi sta po dve hiši ostajali v rokah Mahtigarjev in Majerjev ter po ena v posesti rodbin Mikic, Šetina, Pleskovič, Berk, Plantarič, Peterlin, Golčar in Rižnar.

Sodeč po priimkih je bilo med mokronošskimi gospodarji nekaj mož z nemškimi koreninami. Ob tipično nemških priimkih, kot so Wolf(s)gruber, Pueffing, Machtiger ali Hamerel, srečamo tudi take, ki sicer tudi zvenijo nemško, a so verjetneje nastali na slovenskih tleh (Lukman, Gutman, Majer idr.). Bržkone je kateri od teh resnično prišel v Mokronog iz nemškega prostora, zlasti v stoletjih, ko sta bila gospostvo in trg v rokah škofov iz koroške Krke in so ti semkaj pošiljali svoje gosposočinske uradnike. Nikakor pa ni šlo za utečeno priseljevanje s severa, saj ugotovljivi migracijski tokovi nazorno pričajo, da se je prebivalstvo trga polnilo predvsem s priseljenci iz okolice. V slovenskem okolju so se potomci nemških rodbin že po dveh ali največ treh generacijah povsem stopili z domačim življenjem, tudi če so še znali nemško. Tako denimo srečamo posestnike z nemškim priimkom, a hkrati s tipično ljudsko obliko osebnega imena, kot so npr. Jenže Mahtiger, Jenže Kajzer ali Jenže Puncuh.

Za 18. stoletje imamo v primerjavi s prejšnjimi obdobji tudi precej več konkretnih podatkov o socialnem in geografskem izvoru priseljencev, vendar le za tiste, ki so se v Mokronogu poročili in bili vpisani v mokronoške poročne matice, ohranjene od leta 1738 dalje. V prvih treh desetletjih do 1770²¹⁸ je v najstarejši poročni knjigi zaslediti ducat moških od drugod, o katerih iz popisov posestnikov vemo, da so se v trg tudi dejansko priženili in niso odtod zgolj odpeljali neveste domačinke. Po kronološkem zaporedju so bili to naslednji možje: Matija Gol(e)c iz župnije Laško (1738), Matija Vernar iz župnije Šentvid pri Stični (1742), Franc Kalčič, meščanski sin iz Novega mesta (1746), Janez

²¹⁸ NŠAL, ŽA Mokronog, poročna in mrliška matična knjiga 1738-1770.

Avsec, krojaški mojster z Mirne (1747), "gospod" Ignac Vele, po rodu iz Radeč, a ob poroki že mokronoški tržan (1748), Martin Zupancič iz župnije Višnja Gora (1748), Janez Plantarič iz bližnjega Slepška (1751), "plemeniti gospod" Matija Povše, vdovec in oskrbnik Auerspergovega gospostva Nadlišek v župniji Bloke (1752), Matija Janežič iz soseske in župnije Mirna (1760), "gospod" Blaž Prešir(en), pek iz Škofje Loke (1761), odsluženi vojak Andrej Kotar iz župnije Šentrupert (1763) in "gospod" Gašper Lavrenčič iz Vipave (1769). Vsi so nosili slovenske priimke in kar enajst od dvanajstih se jih je priselilo s Kranjskega. Osem jih je izhajalo iz dolenskih krajev, dva iz mestnega okolja (Novo mesto, Škofja Loka) in dva iz trškega (Radeče, Vipava).

Bolj pisano podoba kažejo kraji izvora v Mokronog priženjenih nevest. Tiste, ki so se poročile v mokronoški župnijski cerkvi in ne v domačem kraju, kot je bil običaj, so pred poroko praviloma služile v kakšni mokronoški tržanski hiši ali na gradu. V obdobju 1738-1770 srečamo 14 takih nevest, doma iz župnije Vransko (1740), iz Bistrice pri Šentrupertu (1749), Šentvida nad Ljubljano (1751), Kamnika (1755), iz župnije Šentrupert (1755), meščansko vdovo iz Ljubljane (1757), dve meščanski hčerki iz Ljubljane (1757 in 1760), vdovo iz Trebnjega (1761), dekle iz župnije Radeče (1763), služkinjo v župnišču Gorenji Mokronog (1764), Ljubljančanko in Gorenjko, obe v službi pri grofih Formentinijih na mokronoškem gradu (1764), ter služkinjo pri tržanu, po rodu iz župnije Vavta vas (1768). Zlasti na gradu so bila v službi "boljša dekleta" iz meščanskih družin. Tako so v Mokronogu ostale vsaj tri hčerke in ena vdova ljubljanskih meščanov, pa tudi dekleta iz bolj oddaljene Gorenjske in Štajerske.

Mokronoški grad je bil nasploh prehodno domovanje služinčadi iz zelo različnih koncev. Med grajskimi "Matički" in "Nežkami" se je spletlo tudi nekaj zakonskih zvez, kar je običajno pomenilo preselitev para drugam. Tako so se v Mokronogu poročili par s Koroškega (1738), škofjeloško-ljubljanski (1742) in štajersko-gorenjski par (1751), med grajskimi spletičnami pa je našel zakonsko družico, rojeno Ljubljančanko, tudi gosposčinski oskrbnik Franc Mihael Kajzer (1760), hkrati lastnik hiše v trgu.

Število trškega prebivalstva lahko za čas pred zadnjo četrtino 18. stoletja samo približno izračunamo na podlagi znanega števila hiš in času ustreznih koeficientov. Pri mnogokratniku 5 oseb na hišo dobimo za leto 1544 le okoli 215 prebivalcev, za leto 1610 pa 240. Precej večjo obljudenost kaže Mokronog v drugi polovici 18. stoletja. 72 trgu podsodnih domov okoli leta 1755 je po izračunu naseljevalo kakšnih 360 duš, 79 hiš leta 1775 pa že blizu 400. Pri tem je treba poudariti, da v izračun niso vštet mokronoški grad, župnišče ter dve hišni številki na Frengi, spadajoči pod gospostvo Otočec.

Trdnejšo oporo pri ugotavljanju dejanske obljudenosti trga nudi konskripcijska tabela iz leta 1775, nekakšen poimenski popis vseh moških prebivalcev. V

samem trgu so tedaj našteali 102 gospodarja z njihovimi moškimi družinskimi člani vred, ob teh pa še 40 hlapcev, vajencev in gostačev, skupaj 142 moških oseb. Če prištejemo še moške v štirih trgu pripadajočih hišah v okolici sv. Florijana (Šeginke in Grmovje) in Žalostne gore, je v prvo skupino sodilo 108, v drugo pa 42 ljudi, vsega skupaj 150 moških. Skupno z ženskami bi tako prišli do števila dobrih 300 Mokronožanov, kar znaša manj kot štiri osebe na hišo. Tako majhno povprečje je v resnici prenizko, saj imamo iz leta 1778 na voljo natančne podatke vojaške konskripcije za tedaj še miniaturno mokronoško župnijo, ki je obsegala trg in kakšnih 25 hiš v okoliških zaselkih. V skupaj 107 hišah je prebivalo 127 družin in 571 prebivalcev, od tega 267 moških in 304 ženske, kar znaša v povprečju 5,34 osebe na hišo ter 4,50 na družino.²¹⁹ Samo tri leta starejša konskripcijska tabela torej ni mogla biti povsem natančna. Kot kaže, so vanjo neenotno vpisovali predvsem mladoletne otroke. Po preprostem izračunu na podlagi količnika 5,34 bi morale namreč tedaj v samem trgu živeti okoli 450 prebivalcev. Poleg tega je prebivalstvo v tistih letih stalno naraščalo. Tako je župnija po konskripciji okoli leta 1780 izkazovala že 612 prebivalcev,²²⁰ kar ob potencialno nespremenjenem številu 107 hiš pomeni 5,72 osebe na hišo.

Glavnino trškega prebivalstva so predstavljali osebno nesvobodni rojenjaki (*erbhold*), neposredno podvrženi trgu in posredno mokronoškemu gospodarstvu. Rojenjaško razmerje je moglo posameznike ovirati predvsem pri nameravani selitvi iz trga. Tako kot podložne osebe drugih gospodov, ki so se nameravale naseliti drugje, so morali tržani poskrbeti za odkup iz rojenjaštva, če so se sami hoteli preseliti na podložno posest pod tujo gosposčino, v trg ali mesto. Trški privilegij iz leta 1531 izrecno določa, da se sme tujec (*ain fremder mann*), ki se je priselil iz drugega gospodarstva in postal tržan, neovirano odseliti, če je v mokronoškem trgu in gospodarstvu poravnal vse dolgove, medtem ko se mora tržan, rojen v gospodarstvu, preseliti na kakšno hubo domačega gospodarstva.²²¹ Enako ali podobno načelo je veljalo za trge nasploh. Prosta selitev domačinov je bila omejena na domače zemljiško gospodarstvo, nasprotno pa je zemljiški gospod spodbujal priseljevanje od drugod, saj je, kot je razbrati iz privilegija, brez zadržkov sprejel tujca, ki se je želel nastaniti v trgu.

²¹⁹ Vlado Valenčič, Prebivalstvo po župnijah na Kranjskem v letih 1778 in okrog 1780, v: Zgodovinski časopis 50 (1996), str. 56.

²²⁰ Prav tam.

²²¹ Trški red, ki ga je izdal krški škofijski administrator Anton, naj bi bil po uvodnih besedah sestavljen v času škofa Matevža (Matevž Lang, škof v letih 1505-1519). - ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., Strassburg. Objava: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 17.

Šele iz zadnjih desetletij trške avtonomije sta znana tudi dva konkretna primera odkupa oziroma odpusta iz rojenjastva, oba povezana z rojenjakovo odselitvijo. Tako sta trški sodnik in svet Mokronoga leta 1781 izdala odpustnico Janezu Avscu, sinu tržana in usnjarskemu pomočniku, ki je plačal odkupnino (*abkhauffs summa*) v višini 8 goldinarjev in 35 krajcarjev, da se je lahko naselil v mestu Višnja Gora.²²² Ko je naslednje leto 1782 Jožef II. izdal nevoljniški patent o prosti selitvi podložnega prebivalstva, se prebivalcem mokronoškega trga ob nameravani odselitvi ni bilo več treba odkupiti, ampak je zadoščala zgolj odpustnica trškega predstojništva. V knjigi trških protokolov se je ohranil prepis takšne odpustnice (*Entlassschein*) iz leta 1793, v kateri sta se trški sodnik in svet sklicevala prav na omenjeni cesarski patent. Odpustnico sta izdala trškemu rojenjaku Tilnu Peterlinu, ki se je že prejšnje leto naselil na kupnopravni kmetiji v vasi Ribnik, podložni državnemu gospostvu Pleterje.²²³

Na enako preprost način je zdaj potekalo tudi priseljevanje rojenjakov drugih gospodov. Ko se je leta 1795 želel v trg priženiti Jurij Smrekar, rojenjak gospostva Mirna, in je hkrati zaprosil za sprejem med tržane, mu je trško predstojništvo naložilo, naj prinese odpustnico svojega zemljiškega gospostva. Smrekar jo je dobil takoj naslednji dan na mirnskem gradu s pridržkom, da je veljavna le, če se bo resnično oženil in naselil v mokronoškem trgu.²²⁴

Med trškimi prebivalci velja posebej izpostaviti tiste maloštevilne osebe, ki niso bile osebno podvržene trški gosposčini, ampak so uživale privilegiran pravni položaj osebno svobodnih ljudi. Mednje je seveda na prvem mestu sodila grajska družina, nadalje vsi v Mokronogu delujoči duhovniki, tu živeči drugi plemiči ter maloštevilne neplemiške osebno svobodne osebe. Prav bivanje plemičev v trgu je med dolenskimimi trgi ena od posebnosti Mokronoga. V obravnavani dobi namreč ni bilo nenavadno, če si je plemič kupil hišo v mestu, veliko redkeje pa je zaslediti plemiško hišno posest v trgih. Niti najmanj ne preseneča, da naletimo na plemiče kot lastnike hiš predvsem v obeh najbolj meščanskih med dolenskimimi trgi, v Mokronogu in Radečah.²²⁵

²²² K. Črnologar, Nassenfuß, str. 27-28.

²²³ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, knjiga trških protokolov, 7. 2. 1793.

²²⁴ Prav tam, 23. 4. 1795, 24. 4. 1795.

²²⁵ Prim. B. Golec, Družba, str. 494-495.

Rodbina Schwab, po kateri se imenuje Švabov ali Strelcov turn, je, kot kaže, kupila neko hišo v mokronoškem trgu že leta 1558, petnajst let prej, preden je prevzela še plemiški naslov pl. Lichtenbergov.²²⁶ Gospoda Erazem in Wolf Schwab sta nato leta 1610 posedovala vsak po en oštati, in sicer slednji s škofovim svoboščinskim pismom (*freybrieff*).²²⁷ Erazem, ki je imel hišo tudi v Ljubljani, je nato pred letom 1630 od neznano koga kupil mokronoški Turn,²²⁸ še dolgo po prodaji pl. Scherenburgom (1647) znan pod imenom "Švabov".²²⁹

Druga mokronoška trška plemiška rodbina so bili pl. Wallenecki. Hiša z dvema oštatom v trgu, pogorela v velikem požaru leta 1681, je namreč v drugi polovici 17. stoletja izpričana kot njihov edini dom, iz katerega so upravljali tri združena imenja v mokronoški okolici.²³⁰

Med nepriviligiranim prebivalstvom trgov so se našle tudi maloštevilne osebe, ki jih ni omejeval rojenjaški odnos in jih moremo šteti za osebno svobodne. Zanimiv je primer rodbine Schrott, ki ji je v Mokronogu mogoče slediti skoraj dvesto let. Prvi znani predstavnik tega rodu je Sebastijan Schrott, mokronoški gosposčinski oskrbnik, ki ga ob priselitvi gotovo ni vezalo rojenjaško razmerje. Mož ni izhajal iz trga, saj njegovega priimka v gosposčinskem urbarju iz leta 1544 ni zaslediti. Sebastijana srečamo prvič leta 1582 kot oskrbnika gospostva,²³¹ nato kot zasebnika (*wohnhafft zu Vnder Nassenfues*), od leta 1595

²²⁶ V zapuščinskem inventarju Erazma Schwaba pl. Lichtenberga se omenja kupno pismo za hišo, sklenjeno med Martinom Gallom in Erazmom Schwabom pl. Lichtenbergom (!) leta 1558 (ARS, Zap. inv., fasc. LI, S-11, 19. 8. 1630, str. 64). V registru se je bržčas prikradla napaka, saj Erazmov soimenjak v tem času v nasprotju z Martinom Gallom ni izpričan. Leta 1573 sta rodbinski grb združila z grbom izumrlih Lichtenbergov brata Jurij in Kristof Schwab, sicer kranjska deželana (Karel Friedrich von Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806*, IV, Schloß Seufftenegg 1973, str. 282).

²²⁷ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s.p.

²²⁸ ARS, Zap. inv. fasc. LI, S-11, 19. 8. 1630, str. 32. - V zapuščinskem inventarju ni navedeno premično in nepremično premoženje, temveč samo listine, na prvem mestu listine v Ljubljani (prav tam, str. 1-22).

²²⁹ ARS, Zap. inv., fasc. XLII, S-29, 24. 5. 1657, str. 6; fasc. XLII, S-35/II, 26. 11. 1667, str. 1, 5. - Prim. M. Smole, *Graščine*, str. 431.

²³⁰ ARS, Zap. inv., fasc. II, W-31, 25. 6. 1676; fasc. II, W-35, 16. 4. 1682. - V mlajšem od obeh inventarjev, zadevajočem zapuščino Franca Ernesta pl. Wallenecka, je hiša označena kot do tal pogorela. Wallenecki so sicer posedovali Černetovo, Schrottovo in Blandovo imenje, skupaj 17 hub in pol. O imenjih prim. ARS, *Imenjska knjiga*, št. 5 (1619-1662), fol. 425-425', št. 7 (Freisasser, 1662-1756), fol. 362-365.

²³¹ ARS, Vicedomski urad za Kranjsko (odslej Vic. A.), šk. 373, protokoli zaslišanj 1582-1584, str. 71, 27. 5. 1582.

zopet kot oskrbnika²³² in tri leta pozneje v kranjski imenjski knjigi kot zemljiškega gospoda z majhno imenjsko rento dobrih petih hub.²³³ Ko mu je krški škof Janez leta 1608 podelil v triletni zakup gospostvo in grad Mokronog, se Schrott v reverzu zakupne pogodbe naslavlja že kot mokronoški trški svétnik (*rathsburger zv Vndernassenfueß in Crain*),²³⁴ kar pomeni, da si je prej priskrbel tržanske pravice in se kot izkušen mož povzpел na trški hierarhični lestvici. Dve leti pozneje je v urbarju izpričan tudi kot lastnik hiše in hišice v trgu,²³⁵ kar je bil nedvomno pogoj za pridobitev tržanstva. Kot tržan se kajpak ni lotil kakšnega rokodelstva, ampak je spretno kopicil podložniško posest in postal manjši zemljiški gospod. Po kranjski imenjski knjigi je leta 1619 premogel že skoraj 20 hub, a mu je čez tri leta poleg nekega zastavljenega imenja ostalo samo izhodiščnih pet hub in pol.²³⁶ Schrottovi potomci so imenje pol stoletja pozneje, leta 1673, izgubili²³⁷ in nato živeli v Mokronogu kot navadna tržanska rodbina. Naravno bi bilo, da so najpozneje z izgubo imenja postali podsodni trškemu sodišču ter zdrknili v položaj osebno nesvobodnih trških rojenjakov, vendar domneve ni moč ne potrditi ne ovreči. Ker ni ohranjenih urbarjev in starejših župnijskih matic, je o Schrottih pozneje sploh malo podatkov. Ni dvoma, da je iz te rodbine izšel mokronoški župnik Janez Schrott, ki je leta 1692 za svojo hišo nasproti cerkve dosegel pri gospostvu oprostitev vseh dajatev.²³⁸ Malo pozneje, leta 1703, pa sta trški sodnik in svet tožila imetnika rubežne pravice Wollenegovega imenja, da je protipravno odvezel konja nekemu Schrottu, očitno trškemu podaniku.²³⁹

²³² Leta 1595 je pri dvorni pravdi v Ljubljani tožil vdovo Gašperja Apfaltrerja z Roj za pred osmimi leti prej posojenih sto goldinarjev (ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 10 (1593-1595), s.p., 17. 4. 1595). Potem ko je bil istega dne pri isti sodni instanci tožen mokronoški oskrbnik Janez Gazivoda (prav tam), srečamo dva meseca pozneje v vlogi obtoženega kot oskrbnika ponovno Sebastijana Schrotta (prav tam, s.p. 19. 6. 1595).

²³³ ARS, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546-1618), fol. 404.

²³⁴ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 12. 6. 1608. - Kot "lastnik" Mokronoga se omenja še leta 1613, naslednje leto pa že kot bivši lastnik (ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 11 (1613-1614), s.p., 2. 11. 1613, 20. 10. 1614).

²³⁵ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s.p.

²³⁶ ARS, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619-1662), fol. 425-425'.

²³⁷ Imenje Sebastijana Schrotta je zašlo v dolgove in bilo leta 1673 s strani deželnega rentnega mojstra zarubljeno (ARS, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 7 (Freisasser 1662-1756), fol. 362), kljub temu pa se je v terezijanskem katastru še vedno imenovalo "Schrottische gült bey Nassenfues" (ARS, Ter. kat., RDA, N 229, 3. 9. 1752).

²³⁸ Prepis listine z dne 21. julija 1692 v: ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, knjiga trških protokolov, 13. 07. 1802).

²³⁹ ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 17 (1701-1704), pag. 370, 12. 1. 1703.

Zadnje Schrotte v Mokronogu zasledimo pol stoletja pozneje, sredi 18. stoletja, ko je bil Janez Schrott lastnik prej omenjenega "osvobojenega" oštata pod trško gosposčino,²⁴⁰ Franc Danijel Schrott pa prvi vpisan v deželno desko kot posestnik dveh Schrottovih imenj.²⁴¹ Slednji je po materi podedoval tudi graščinico Zagorica, naredil nato uspešno uradniško kariero v Novem mestu in nazadnje v šestdesetih letih vse svoje imetje v Mokronogu in okolici razprodal.²⁴²

Končno velja omeniti še zanimiv primer rodbine Pleskovič, ki je med Mokronožani sicer povsem neupravičeno veljala za nekakšno propadlo plemstvo. Trški sodnik Jožef Mahtigar je namreč 13. februarja 1802 Janezu Krstniku Pleskoviču, sinu tedaj že pokojnega, v trgu rojenega tržana Franca Pleskoviča, izdal kaj sumljivo spričevalo (*Zeügnis*). Kot naj bi sodniku pripovedovali njegovi tedaj že pokojni starši, je bil Pleskovičev rod "pred časom plemiškega pokolenja in se je imenoval "gospodje pl. Pleskovič" (*Herrn von Pleskouitsch*)".²⁴³ V resnici ni v relevantnih virih ne duha ne sluha o plemičih ali poplemenitencih s tem primkom,²⁴⁴ lahko pa je kateri od Pleskovičev kdaj opravljal kakšno grajsko službo in se tako na lokalni ravni uvrstil med "žlahtno gospodo".

Gospodarska podoba trga

V zgodnjem novem veku, še posebej v 18. stoletju, za katerega razpolagamo s številnejšimi in zanesljivejšimi viri, se Mokronog v primerjavi z drugimi dolenskimimi trgi kaže kot izrazito obrtniško in veliko manj kot trgovsko-sejmsko središče. Dobro primerjavo dobimo iz poročil o obrti in sejmih, ki so jih morali leta 1752 vsi pomembnejši kranjski trgi poslati svojim kresijam, med njimi pet vodilnih dolenskih trgov okrožnemu uradu v Novem mestu. Mokronoški trški sodnik in svet sta poročilu priložila poimenski seznam obrtnikov, stanje nea-

²⁴⁰ ARS, Ter. kat., RDA, N 156, No. 8, s.d..

²⁴¹ ARS, Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. 9, fol. 210.

²⁴² Prav tam, gl. knj. 5, fol. 429; gl. knj. 8, fol. 210. - Prim. M. Smole, Graščine, str. 551.

²⁴³ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, knjiga trških protokolov 1784-1811, 13. 2. 1802.

²⁴⁴ Prim. Anton v. Globočnik, Der Adel in Krain, v: MMVK XII (1899), str. 1-16, 52-64. - Prim. Karl Friedrich von Frank, Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806, I-V, Schloß Seufftenegg 1973.

Komercialna tabela za trg Mokronog iz leta 1762.

grarnega gospodarstva v trgu pa strnjeno predstavila z besedami: “Večino obrtnikov našega ubogega trga sestavljajo ljudje, ki se preživljajo le z ruralnim gospodarstvom. Trg je zdaj tako zelo propadel, da nima ne letnih ne tedenskih sejmov, čeprav jih je bil poprej upravičen imeti in jih je tudi resnično premogel. Popisani marljivi rokodelci morajo zato prodajati svoje izdelke na prošenjih v sosednjih krajih in tam iskati svojo srečo. Večina pa si je sredstva za življenje sploh prisiljena priskrbeti z delom na zemlji.”²⁴⁵

Kot bomo videli iz drugih sočasnih virov, ta slika za sredo 18. stoletja v marsičem drži. Vendar, gledano z nevtralnimi očmi, stanje ni bilo tako zelo neugodno, saj je mokronoško prebivalstvo v tem času opazno naraščalo, trg pa trdno ostajal med vodilnimi na Dolenjskem.

²⁴⁵ ARS, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani (odslej RK), fasc. XXVIII, šk. 88, 10. 12. 1752.

Koliko predstavnikov posameznih obrti je živelo v trgu pred sredo 18. stoletja, tako kot za večino drugih mest in trgov ni znano. Poklice Mokronožanov poznamo do nastanka terezijanskega katastra le iz posamičnih omemb, še največ iz že znanih urbarjev gospostva Mokronog. Tako si moremo ustvariti vsaj približno podobo o tem, katere obrti so v trgu mogle uspevati. V urbarju iz leta 1544 nosi poklicno oznako, bodisi kot dejanski poklic bodisi že kot dedni priimek, dobra četrtnina trških obdavčencev, in sicer: trije kovači, dva krojača ter po en tesar, čevljar, mesar, krznar, kramar, pastir in mežnar - skupaj 12 oseb.²⁴⁶ Z ustalitvijo dednih priimkov se delež poklicnih priimkov pozneje še zmanjša, saj lahko v urbarju iz leta 1610 glede na priimek prepoznamo edinole jermenarja, tesarja in kovača, od katerih je slednji, pač zaradi požarne varnosti, domoval pred spodnjimi trškimi vrati.²⁴⁷

Sklepiti moremo, da so bili tako kot sredi 18. stoletja tudi prej najštevilnejši in najpomembnejši obrtniki čevljarji in usnjariji, predstavniki tiste obrtne panoge, ki je trg najbolj zaznamovala. Tako ni naključje, da se je v trškem arhivu kot tretji najstarejši dokument ohranil ukaz nadvojvode Ferdinanda vsem lokalnim oblastem na Kranjskem, naj na svojem ozemlju ne trpijo čevljarjev, ki se obrti niso izučili in nimajo odprtih delavnic v mestih in trgih. Izdajo diplome je leta 1600 izposloval čevljarski ceh na Kranjskem, mokronožski mojstri pa so si leta 1630 pri deželnem vicedomu priskrbeli njen prepis in ga tem skrbneje hranili, ker je kot druge trške obrtnike tudi njih ščutil pred potujočimi šušmarji.²⁴⁸

Glede zastopanosti posameznih obrtnih panog v trgu je v primerjavi z urbarji veliko določnejši terezijanski kataster, natančneje njegov dve napovedni tabeli za posevek in živino, prva iz okoli leta 1750 in dopolnitvena iz leta 1753.²⁴⁹ Z majhnimi razlikami beležita poklic pri 32 posestnikih, od tega pri 12 oštetarjih in 20 kajžarjih. Kot je razvidno iz spodnje preglednice, so bile v trgu najmočnejše zastopane naslednje panoge: čevljarsko-usnjarska, mesarska, tkalska in krojaška, vendar največkrat ni šlo za specializirane obrtnike, temveč za t. i. "kmečke" rokodelce, ki so delali za okoliško kmečko tržišče. Obrt je bila po pričakovanjih močnejše razširjena med kajžarji kot med oštetarji, pri čemer kataster očitno

²⁴⁶ ADG, Hs. 108, Urbar Landsperg und Nassenfuß 1544, fol. 178'-179'.

²⁴⁷ ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s. p.

²⁴⁸ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, listina 1600 V. 12. Gradec, vidimus 1630 IV. 16.

²⁴⁹ ARS, Ter. kat., BT, No. 21, s. d.; No. 22, 14. 12. 1753.

označuje s poklicno oznako le obrtnike - posestnike, ki so imeli delo skozi vse leto. Specificiranih 32 oseb pomeni dobri dve petini vseh trških posestnikov, medtem ko je pri drugih izrecno zapisano, da so brez poklica. Dejansko je bilo v trgu precej več rokodelcev - posameznikov. Konsignacijska tabela, sumarni popis, ki ga je trško predstojništvo leta 1752 sestavilo na zahtevo okrožnega urada v Novem mestu, jih vključno s štirimi krčmarji in edinim kramarjem izkazuje kar 55. Pri tem ob mojstrih nedvomno upošteva vsaj vse rokodelske pomočnike, če ne tudi vajence.²⁵⁰

Mokronoški obrtniki po popisih iz petdesetih let 18. stoletja

Poklic	Po napovedni tabeli okoli leta 1750			Po dopolnitveni tabeli 1753	Po konsignaciji obrtnikov 1752
	Oštetarji	Kajžarji	Skupaj		
usnjarji	-	-	-	6 (kmečki)	7
čevljarji	4	6	10	5 (3 kmečki)	10
mesarji	3	-	3	5	7
tkalci	-	6	6	5 (3 kmečki)	6
krojači	-	4	4	3 (1 kmečki)	8
barvarji	1	1	2	2	2
mizarji	1	1	2	2 (1 kmečki)	2
kovači	2	-	2	1 (kmečki)	2
peki	1	-	1	1	1
steklarji	-	1	1	1	1
pačarji	-	1	1	1	2
lončarji	-	-	-	-	1
sodarji	-	-	-	-	1
krčmarji	-	-	-	-	4
kramarji	-	-	-	-	1
Skupaj	12	20	32	32	55

²⁵⁰ ARS, RK, fasc. XXVIII, šk. 88, specifikacija ad 10. 11. 1752.

Deset let pozneje, leta 1762, je trško predstojništvo o stanju obrti v trgu predložilo oblastem precej drugačno poročilo, sestavljeno v obliki t. i. komercialne tabele.²⁵¹ V Mokronogu naj bi bilo zdaj vsega skupaj le 19 obrtnikov in devet različnih obrti, kar je glede na stanje leta 1752 komaj verjetno. Trški očetje so očitno navedli samo število obrtnikov s stalno celoletno zaposlitvijo, zamolčali pa vse ostale, na kar kaže zaznamba "nestalen" (*ist unbeständig*) pri edinem lončarju. Komercialna tabela je poleg tega zgolj sumarni izkaz brez poimenskih navedb posameznih rokodelcev. V trgu so po njenih podatkih delovali štirje usnjarji, trije mesarji, trije tkalci, po dva čevljarja, barvarja in krojača ter po en podkovač, mizar in lončar.

Zato pa smo iz tega vira veliko bolje poučeni o obsegu njihove proizvodnje in tržiščih obrtnih izdelkov. Edini lončar s sicer nestalnim delom je glino pridobival na tleh rakovniškega gospostva ter za prodajo doma in v okolici letno izdelal po 300 loncev, 70 skled in 180 vrčev. Štirje usnjarji so letno predelali 10 volovskih, 15 kravjih, 10 telečjih in 15 ovčjih kož, kupljenih v domačem trgu, v Šentrupertu, na Mirni in na Bučki. Iz njih so izdelali 240 parov navadnih podplatov in 40 kosov navadnega usnja, izdelke pa poleg prodaje v domačem trgu nosili naprodaj še v Novo mesto, na Mirno, v Šentrupert, na Bučko in Žalostno goro. Več dela in obsežnejše tržišče kot usnjarji so imeli trije mokronoški mesarji. Na leto so zaklali in predelali 10 volov, 24 krav, 40 telet ter 60 ovc in koštrunov, kupljenih v soseščini in na bližnjih sejemskih proščenjih. Njihova letna proizvodnja je po navedbi v komercialni tabeli znašala 70 centov mesa, pet in pol centov loja ter 134 kož. Glede tržišč so bili mesarji veliko manj zaprti kot usnjarji. Meso in kože naj bi prodajali doma, v okoliških župnijah in na proščenjih, pa tudi v oddaljenejših krajih, kot so Višnja Gora, Ljubljana in gorenjski Tržič. Preostalih enajst predstavnikov drugih šestih mokronoških obrtnih panog pa naj bi po besedah trškega predstojništva delalo zgolj po naročilu in se deloma preživljalo z obdelovanjem svojih zemljišč. Rubrike o obsegu njihove proizvodnje ter o tržiščih za surovine in končne izdelke so zato pri njih preprosto ostale prazne.

Od obrtnikov so pripombe in pritožbe navedli v komercialni tabeli edinole usnjarji, ki jim niso bile pogodu visoke mitnine in naj bi zato namesto od opravljanja obrti povečini živeli od svojih zemljišč. Pri drugih obrteh so bili

²⁵¹ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 31. 09. 1762.

način in rezultati dela očitno že dlje časa ustaljeni in brez posebnih omembe vrednih pretresov. Če torej komercialni tabeli odrekamo verodostojnost glede navajanja števila obrtnih panog in obrtnikov, je iz nje na drugi strani jasno razvidna lokalna omejenost mokronoške trške obrti. Dlje kot do Novega mesta so posegali edinole mesarji, ki so se, kot vse kaže, dejavno vključevali v trgovske tokove z živino v smeri jugovzhod-severozahod, tj. s Hrvaškega in Dolenjskega proti Ljubljani in Gorenjski.

Dokaj popoln seznam mokronoških obrtnikov ponuja nato še konskripcijska tabela odraslih moških in konj, nastala leta 1775. Med 77 hišnimi gospodarji je bilo tedaj 29 "pravih" rokodelcev, med gostači pa trije, skupaj 32 oseb ali natanko toliko, kot jih ima tabela terezijanskega katastra iz leta 1753. Tako kot prej je bilo največ usnjarjev (8), nato čevljarjev (5), tkalcev (3) in krojačev (3), tem so sledili po dva mesarja, padarja, barvarja, kovača in krznarja ter po en lončar, zidar in pek.²⁵²

Mokronog se je v tem času kakor tudi prej uvrščal med tiste dolenjske trge, ki so izstopali po obrtniškem značaju. Od skupno kakšnega ducata naselij s trškim naslovom sta bila takšna poleg Mokronoga še dva tradicionalna trga zgodnjega nastanka, Radeče in Ribnica, vsi trije pa hkrati tudi edini trški kraji s poklicnimi kramarji. Meščanskemu naselju so sredi 18. stoletja funkcijsko najbolj ustrezale Radeče, ki so jih odlikovale tri značilnosti: največje število kramarjev in sejmov ter največja pestrost obrtnih strok. Pri tem je za ta trg zanimiva relativna maloštevilnost predstavnikov iste stroke, kar je nedvomno oviralo nastanek cehovskih združenj. Radeče so tako zadovoljevale široke potrebe zaledja po obrtnih izdelkih, ne da bi posebej slovele po kakšni stroki. Odsotnost sejmov je na drugi strani še bolj poudarila izrazito obrtniško usmerjenost Mokronoga, kjer število obrtnih strok ni bistveno zaostajalo za Radečami, izstopali pa so predstavniki čevljarsko-usnjarske obrti. Podobno vlogo je imelo v Ribnici krznarstvo, pri čemer je na Ribniškem vključno s trgov živela še močna hišna lesna obrt sezonskega značaja, povezana s krošnjarjenjem. Drugačna gospodarska struktura je zaznamovala Žužemberk, zaradi močnega kajžarstva sicer najbolj obljuden dolenjski trg, ki je premogel tudi daleč največ sejmov, vendar v njem razen čevljarjev in usnjarjev ni bilo omembe vrednih obrtnikov drugih strok.²⁵³

²⁵² Prav tam, Comissarische Local Conscriptions Tabell des Markts Naßenfues, s. d.

²⁵³ Prim. B. Golec, Družba, str. 572.

Tako kot v mestih so pomen posamezne trške obrti najvidneje odražala cehovska združenja, bodisi privilegirana bodisi organizirana zgolj kot stanovsko-religiozne bratovščine. V dolenskih trgih so bili cehi in cehovski obrtniki v primerjavi z mesti zastopani le v skromni meri, saj je tudi trška obrt zvečine ostajala na dokaj nezavidljivi kvalitativni stopnji. Dolenjski okrožni glavar je leta 1752 ugotavljal, da kljub številčnosti tudi pri Mokronožanih in Radečanih ne gre za "nikakršno višjo stopnjo" obrti, saj se ti ljudje povečini preživljajo s poljedelstvom in z drugim kmečkim delom, brez katerega ne bi mogli preživeti.²⁵⁴ Mokronožani so tudi sami opozorili, da so njihovi rokodelci prisiljeni prodajati svoje izdelke na sejmih v sosednjih krajih, ker v trgu ni nikakršnih sejmov, večina pa živi sploh težko življenje.²⁵⁵

Celo v gospodarsko najmočnejših dolenskih trgih v celoti pogrešamo cehovska združenja, če izvzamemo leta 1604 prvič omenjeno žužemberško čevljarstvo bratovščino.²⁵⁶ Ko je dunajski dvor v petdesetih letih 18. stoletja zahteval, naj vsi cehi predložijo svoje privilegije v ponovno potrditev, tako iz teh krajev na Dunaj niso pošiljali drugega kot samo prošnje po podelitvi novih privilegijev, ki pa so bile uslišane le deloma. Od drugih cehov so se osamosvojili cehi v treh dolenskih trgih: Žužemberku, Ribnici in Dolenjskih Toplicah. Marija Terezija je najprej potrdila cehovska pravila ribniškim čevljarjem (1758),²⁵⁷ dve leti pozneje še tamkajšnjim krznarjem,²⁵⁸ ter istega leta 1760 izdala skupna pravila ceha čevljarjev in usnjarjev iz Kočevja, Žužemberka in Dolenjskih Toplic, treh krajev, ki so bili v posesti knezov Auerspergov.²⁵⁹

Zanimivo je, da Mokronog tedaj sploh ni bil med prosilci za privilegij, čeprav so njegovi čevljarji in usnjarji mojstri že v začetku 18. stoletja skušali izposlovati lasten privilegirani ceh, s čimer bi se izognili obveznemu članstvu v čevljarškem cehu Novega mesta. Tako so leta 1706 prosili cesarja Jožefa I., naj jim kot posebno potrditveno diplomu izda enak rokodelski privilegij, kot ga je pred dobrimi sto leti, 12. maja 1600, nadvojvoda Ferdinand podelil čevljarškemu cehu na Kranjskem. Njihove želje poznamo sicer le iz dopisa, ki ga je cesarska pisarna

²⁵⁴ ARS, RK, fasc. XXVIII, šk. 88, 23. 11. 1752.

²⁵⁵ Prav tam, 10. 11. 1752.

²⁵⁶ ARS, Cehi, šk. 21, Čevljarji in usnjarji ceh v Višnji Gori, 31. 1. 1604.

²⁵⁷ ARS, RK, fasc. XIX, šk. 52, lit. S, No. 26, 8. 5. 1758.

²⁵⁸ Prav tam, fasc. XIX, šk. 50, lit. K, No. 6, 22. 11. 1760.

²⁵⁹ Prav tam, fasc. XIX, šk. 52, lit. S, No. 27, 30. 4. 1760.

skupaj s prilogami poslala v presojo deželnemu vicedomu v Ljubljani.²⁶⁰ Prošnja tedaj ni bila uslišana, cesar Jožef I. pa je leta 1708 območje Mokronoga preprosto vključil v cehovski distrikt Novega mesta.²⁶¹

Čevljarjem in usnjarjem Mokronoga, ki jih je bilo leta 1752 kar 17, je nato šele leta 1768 uspela izločitev "četrtinske skrinjice" (*viertl laad*) iz novomeškega ceha. Z odkupom za 165 goldinarjev nemške veljave je nastal praktično neodvisen čevljarско-usnjarски ceh municipalnega trga Mokronog, ki ga je na matično rokodelsko združenje v Novem mestu vezala le še ohlapna vez, izražena tudi v pogodbeni obveznosti, da ob naslednjih potrditvah novomeških cehovskih pravil na dvoru plača eno četrtno stroškov. Mokronoški ceh torej ni imel lastnega cesarskega privilegija in je pravno ostajal sestavni del matičnega ceha. S kupoprodajno pogodbo z novomeškimi mojstri, ki jo je 7. januarja 1768 v Novem mestu namesto nepismenih mokronoških mojstrov podpisal trški sodnik Janez Matija Povše, je novi četrtinski ceh s sedežem v Mokronogu nazadnje dobil še majhen cehovski distrikt, v katerem matični ceh ni imel več nikakršnih pristojnosti. Meja distrikta je potekala od mirnskega gospostva na Veselo Goro, odtod na Šentrupert, Mokronog, Trebelno in Klenovik pri Škočjanu. Tako določeno območje je po pogodbi obsegalo kraje, ki so že dotlej sodili pod mokronoške mojstre,²⁶² nakar je matični ceh leta 1777 izdal še natančnejši opis distrikta, v katerem imajo mokronoški mojstri pravico nadzorovanja in kaznovanja.²⁶³ Takšna pravica je poleg preganjanja potujočih šušmarjev vsebovala tudi nadzor nad kvaliteto usnja in čevljarških izdelkov, ki so jih obrtniki od drugod prodajali na letnih sejmi in proščenjih znotraj cehovskega distrikta.

Cehovstvo je v tem času praktično že doživljalo zaton, med francosko zasedbo (1809-1813) pa so v tedanjih Ilirskih provincah, kamor je sodila domala vsa

²⁶⁰ ARS, Vic. A., šk. 243, I/128, lit. N I-2, 18. 9. 1706, s.d. (ad 18. 9. 1706). - Zadeva je pri notranjeavstrijski vladi v Gradcu zabeležena le v kopijalni knjigi, sami akti pa se niso ohranili (StLA, Innerösterreichische - Regierung, Cop-1706-IX-29).

²⁶¹ ARS, RK, fasc. XIX, šk. 52, lit. S, No. 24, 18. 4. 1708.

²⁶² ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 7. 1. 1768.

²⁶³ Prav tam, 18. 9. 1777. - Meja distrikta četrtinskega ceha je potekala od Mirne na Sv. Križ (Gabrovko), šla od tam v Dole pri Litiji, k sv. Frančišku Ksaveriju na Veseli Gori, v Šentjanž, k sv. Trojici v Tržišču, k sv. Ulriku na Slančjem Vrhu, odtod čez Klenovik k sv. Antonu na Blečjem Vrhu, nato k sv. Križu na Trebelnem, k sv. Heleni pri Mirni in nazaj na Mirno. Znotraj navedenih meja so posebej izpostavljene župnijske in podružnične cerkve, kjer so se odvijali proščenjski sejni. Navedene so cerkve sv. Ruperta (Šentrupert), sv. Roka (Hrastovica) in na Veseli Gori ter tri neimenovane cerkve mokronoške župnije.

vojvodina Kranjska, cehe sploh odpravili. Pozneje so nekateri delovali le kot stanovska združenja, katerih člani niso uživali več nikakršnih prednosti pred cechovsko neorganiziranimi obrtniki.

V primerjavi z obrtjo je bila šibkejša stran Mokronoga domača sejemska trgovina. Sejmi, predznak vsakega trškega naselja, so pri dolenskih trgih in mestih zgodnjega novega veka na splošno doživljali več padcev kot vzponov. Neredek pojav je bil propad tedenskega sejma, značilen zlasti za čas gospodarskih sprememb in vzpona kmečke trgovine. Za ugasle tedenske sejme več starejših in uveljavljenih trgov izvemo iz obnovitev in z njimi povezanih prošenj v drugi polovici 16. stoletja, tako denimo za mokronoškega (1562),²⁶⁴ žužemberškega (1564)²⁶⁵ ribniškega (1580)²⁶⁶ in radeškega (1596).²⁶⁷

V Mokronogu je tedenski sejem propadel še pred sredo 16. stoletja, nakar je krški škof Urban leta 1562 na cesarskem dvoru prosil za njegovo obnovitev.²⁶⁸ Okoliški kraji temu seveda niso bili posebej naklonjeni, zato prošnja za četrtkov sejem še devet let pozneje ni bila rešena.²⁶⁹ Morda so Mokronožani sejem izposlovali leta 1572,²⁷⁰ vsekakor pa pred koncem 16. stoletja, ko so se nad novo uvedenima sejmoma v Mokronogu in Žužemberku pritoževali Višnjani, češ da zaradi njiju propadajo tedenski sejmi v mestu Višnja Gora.²⁷¹

Nasprotno ni prav ničesar znanega o morebitnih mokronoških letnih sejmih, ki se ne omenjajo ne med proščenji v mokronoškem urbarju leta 1610²⁷² in ne konec stoletja pri Valvasorju v opisih trga in župnije.²⁷³ Po posrednem pričevanju mesta Ljubljane iz leta 1693 naj bi imeli v preteklosti v Mokronogu vseskozi letni sejem, ko pa je lastnica Marija Marjeta Kheysell pred šestimi leti prosila za njegovo obnovitev, je bila prošnja zavrnjena.²⁷⁴ Da v trgu tedaj in desetletje

²⁶⁴ ARS, Mesto Višnja Gora, fasc. VII, 8. 4. 1562.

²⁶⁵ ARS, Vic. A., šk. 274, I/139, lit. S XVI-1, 23. 3. 1564, 7. 5. 1564.

²⁶⁶ Prav tam, šk. 260, I/135, lit. R XII-1, s. d., predstavljeno 11. 6. 1580.

²⁶⁷ Prav tam, lit. R IX-1, s.d., predstavljeno 9. 5. 1596.

²⁶⁸ ARS, Mesto Višnja Gora, fasc. VII, 8. 4. 1562.

²⁶⁹ ARS, Vic. A., šk. 243, I/128, lit. N I-1, 17. 2. 1571.

²⁷⁰ Na zahtevo dvorne komore je vicedom 14. 3. 1572 odposlal poročilo, katerega vsebina ni znana (prav tam).

²⁷¹ ARS, Vic.A., šk. 284, I/145 lit. W I-3, s.d. (prošnja deželnim stanovom).

²⁷² Urbar navaja v mokronoškem gospodarstvu enajst proščenj, a nobenega v trgu (ADG, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s.p.).

²⁷³ Prim. J. W. Valvasor, Die Ehre XI, str. 393-396; VIII, str. 825.

²⁷⁴ ARS, Vic. A., šk. 183, I/103, lit. K I-11, 10. 3. 1693.

Dopis o izdanem privilegiju cesarice Marije Terezije za tri letne sejme trgu Mokronog iz leta 1767.

pozneje resnično ni bilo nikakršnih sejmov, potrjuje njihova odsotnost v dveh natančnih seznamih sejmov novomeške okolice z začetka 18. stoletja, v katerih se sicer omenja več sejmov v širši mokronoški okolici. Leta 1702 so med 41 sejmi navedeni po eden v Šentrupertu in pri mirnski sv. Heleni ter po dva pri sv. Trojici v Tržišču in v vasi Mirna.²⁷⁵ Pol stoletja mlajša navedba mokronoškega trškega predstojništva iz leta 1752, da je trg brez tedenskih in letnih sejmov, ki jih je nekoč že imel,²⁷⁶ bi se torej lahko nanašala tudi na veliko zgodnejše stanje.

Mokronog je pomanjkanje domačega sejemskega trgovanja vsekakor občutil ne le na gospodarskem področju, temveč vsaj toliko tudi kot udarec ponosu in prestižu tržanov glede na kmečko okolico: biti trg, a hkrati brez vsakršnih sejmov, medtem ko so jih premogli celo Šentrupert, Mirna ali Tržišče. Trški sodnik in svet sta zato leta 1747 prosila cesarski dvor za obnovev treh ugaslih sejmov in pri tem uporabila preizkušeni izgovor, da so stari sejmski privilegiji pogoreli. Prošnja očitno ni bila dovolj utemeljena, saj ji na Dunaju še dolgo niso ugodili. O postopku je znano le to, da je c. kr. katedralna in politična reprezentanca v Ljubljani zahtevala od kranjskega deželnega glavarja, naj o zadevi pridobi mnenje sosednjih dolenjskih mest.²⁷⁷ Že tako gospodarsko oslabela mesta gotovo niso brez zadržkov podpirala uvedbe novih konkurenčnih sejmov, če ji že niso odkrito nasprotovala, zato se je stvar zavlekla še za dve desetletji. Nove sejmske privilegije za tri letne sejme so Mokronožani namreč izposlovali pri Mariji Tereziji šele leta 1767. Pridobljene sejmske pravice so se nanašale na sejme na dan sv. Tilna (1. septembra), sv. Simona in Jude (28. oktobra) ter na zeleni (velikonočni) četrtek, vsakokrat vključno z osemdnevno sejmsko svoboščino po navedenih dneh.²⁷⁸

Pridobitev privilegija je bila za Mokronog tako pomemben dogodek, da so zapis o njem četrto stoletja pozneje (1793), ko so morali dovršen del trškega arhiva oddati na kresijo, prepisali iz starega v novi trški protokol: "28. oktobra 1767 so se v trgu Mokronog ponovno začeli letni sejmi." Za ta svoj ponos in potrebo je trg plačal dvorni pisarni zajetno vsoto 300 gldinarjev nemške veljave, ki si jih

²⁷⁵ ARS, Collectanea, fasc. 11, seznam sejmov v okolici Novega mesta leta 1702. - Leta 1713 so Novomeščani v oddaljenosti do treh milj od mesta našli 62 sejmov, med njimi tri pri sv. Heleni in dva na Mirni (ARS, Vic. A., šk. 183, I/103, lit. K I-5, s. d., po 20. 1. 1713).

²⁷⁶ ARS, RK, fasc. XXVIII, šk. 88, 10. 11. 1752.

²⁷⁷ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 9. 5. 1747.

²⁷⁸ Prav tam, 14. 8. 1767. - Za privilegij letnih sejmov so Mokronožani prosili leta 1761 (ARS, RK, fasc. XXVIII, šk. 96, No. 58, Designation, Febr. 1761).

je bila trška blagajna priseljena izposoditi,²⁷⁹ to pa je pičli trški proračun bremenilo še leta.²⁸⁰

Sejmi so odtlej ostali značilnost trga vse do današnjih dni, le da so se sčasoma spremenili semanji dnevi. Ko je leta 1842, že po koncu obravnavane dobe, cesar Ferdinand I. Mokronogu potrdil štiri letne sejme, se je denimo edinole sejem na sv. Simona in Judo ujemal z enim od sejmskih terminov iz leta 1767.²⁸¹

Pri obravnavanju gospodarske podobe Mokronoga nazadnje nikakor ne moremo mimo agrarnega gospodarstva, za premnoge trške rodbine pomembnejšega ali sploh edinega načina preživljanja. Še teže kot v mestih si lahko v trgih predstavljamo hišo, ki ne bi premogla vsaj zelenjavnega vrta, medtem ko so bile nekatere trške domačije sploh prave manjše kmetije. Pred sredo 18. stoletja imamo o posesti in pridelkih sicer le malo konkretnih podatkov. Kot pričajo urbarji, so trški gospodarji svoje obveznosti do trga in gospostva poravnali v denarju, le t. i. dvorno vino, dajatev gospostvu Mokronog, so plačevali v naravi. Komaj kaj zvemo tudi o vrsti njihovih nepremičnin, največkrat označenih kot oštat, tu in tam razširjen še s kakšnim dodatnim vrtom.

Terezijanski kataster, ki v petdesetih letih 18. stoletja na široko odpre vpogled v agrarno podobo našega prostora, odkriva za mokronoški trg značilno posestno strukturo starejših meščanskih naselij: razdeljenost na majhne posestne enote, oštate in mlajše kajže. Kot je leta 1753 zapisalo trško predstojništvo, so mnogi trški posestniki v katastru resda označeni kot tretjinski kmetje, vendar v resnici nihče ne poseduje tretjine hube (kmetije), temveč le z nakupi pridobljene lastniške njive.²⁸²

Dober pokazatelj agrarne podobe Mokronoga je posevek zimske rži, zlasti ker kataster omogoča tudi primerjavo z večino drugih najpomembnejših dolenskih trgov.²⁸³

²⁷⁹ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, sodniški obračun 1766-1768.

²⁸⁰ Prav tam, 1. 9. 1775, Sýstemat Entwurf etc.

²⁸¹ Listina 1842 X. 31., Dunaj. Listina je v zasebni lasti.

²⁸² ARS, Ter. kat., N 156, BT, No. 22, 14. 12. 1753.

²⁸³ Podoba bi bila popolna in od predstavljene spremenjena le malenkostno, če bi za Mokronog razpolagali tudi s podatki o posevku dveh gospodarjev na tleh gospostva Otočec, pri Radečah za oba mlina, podložna gospostvu Krumperk, ter pri Litiji za dve hiši pod graščino Grmače.

Posevek po terezijanskem katastru

Posevek zimske rži (število sejalcov)	brez posevka	do 1 mernik	1-2 mernika	2-5 mernikov	5-10 mernikov	nad 10 mernikov
Mokronog (71) ²⁸⁴	36 (50,7%)	3 (4,2%)	9 (12,7%)	10 (14,1%)	10 (14,1%)	3 (4,2%)
Radeče (9) ²⁸⁵	ok. 48 (84,2%)	1 (1,8%)	3 (5,3%)	3 (5,3%)	2 (3,5%)	0
Ribnica (87) ²⁸⁶	26 (29,9%)	13 (14,9%)	14 (16,1%)	23 (26,4%)	8 (9,2%)	3 (3,4%)
Žužemberk (99) ²⁸⁷	1 (1,0%)	3 (3,0%)	10 (10,1%)	38 (38,4%)	32 (32,3%)	15 (15,1%)
Litija (20) ²⁸⁸	0	1 (5%)	2 (10%)	2 (10%)	3 (15%)	12 (60%)

Majhen delež sejalcov med gospodarji in razmeroma skromen povprečen individualen posevek Mokronoga se lepo ujemata z mokronoškim poudarjeno obrtniškim značajem. Polovica Mokronožanov sploh ni imela njivskega posevka, kar gre pripisati številnim kajžarjem, vendar je na drugi strani tretjina gospodarjev sejala nad dva mernika. To dejstvo Mokronog oddaljuje od podobno močno obrtniških Radeč, kjer je izkazoval posevek komaj vsak šesti hišni gospodar. Tako kot po deležu obrtnikov je bila Mokronogu v tem pogledu najbližja Ribnica, prav tako trg s številnimi kajžarji, ki pa so tu vendarle sejali v večjem številu kot mokronoški. Žužemberk in Litija sta nasprotno beležila precej večji delež posestnikov z nadpovprečno velikim posevkom in sta tudi sicer med petimi tradicionalnimi dolenskimimi trgi veljala za najbolj agrarna. Vendar pa se jima je po staležu živine sredi 18. stoletja močno približeval Mokronog, ki v tem pogledu izkazuje dvojnost: na eni strani obrtniškega in na drugi razmeroma močnega agrarnega središča.

²⁸⁴ ARS, Ter. kat., BT, N 156, No. 21, s. d.

²⁸⁵ Prav tam, N 168, No. 9, 5. 6. 1752.

²⁸⁶ Prav tam, N 169, No. 2, s.d.; N 27-28, No. 4, s.d.

²⁸⁷ ARS, Ter. kat., RDA, N 183, No. 20, s. d.; N 32, No. 11, s. d.

²⁸⁸ ARS, Ter. kat., BT, N 205, No. 8, s. d.

Stalež živine po terezijanskem katastru

Trg (domovi)	Konji	Biki	Voli	Krave	Voliči	Telice	Teleta	Stare svinje	Mlade svinje	Ovce	Jag- njeta
Mokronog ²⁸⁹	28	-	6	45	-	12	3	28	25	-	-
Radeče ²⁹⁰	1	-	4	17	7	2	-	7	19	15	10
Ribnica ²⁹¹	7	-	10	16	2	45	13	42	-	-	-
Žužemberk ²⁹²	2	-	39	12	4	9	2	2	18	-	-
Litija ²⁹³	2	-	24	21	-	-	1	7	6	-	-

Za večino trgov je pokazatelj zastopanosti živinoreje stanje prevladujoče goveje živine. Razumljivo je visoko število vprežnih volov v trgih z obsežnim posevkom, kakršna sta bila Žužemberk in Litija, kjer je število volov opazno presevalo krave in mlado govedo. Veliko večji razpon je zaslediti pri konjereji. Tu je preočito odstopal Mokronog z enim konjem na povprečno poldrugo hišo. Mokronožani so imeli za rejo konj vsekakor ugodne pogoje na t. i. "tržanski gmajni" (*burgerliche gemain*), imenovani "v Pečari".²⁹⁴ Izjemno majhno število volov pa spričuje, da je šlo pri mokronoških konjih bržčas povečini za vprežne živali in šele nato za jezdne ali tovarne, po katerih v prometno precej odmaknjem Mokronogu ni bilo posebnega povpraševanja. Drugod konji niso imeli niti približno tolikšnega pomena, saj so več kot dva našteji le v Ribnici, kjer je šlo vsekakor tudi za tovarne konje. Glede prašičereje moremo ugotoviti, da je bila precej bolj razširjena v trgih z opaznejšim obrtniškim deležem in še posebej v Mokronogu, kjer je dobršnemu delu hišnih gospodarstev primanjkovalo obdelovalnih površin in možnosti za živinorejo. Nasprotno pa so v Radečah namesto svinj v večji meri redili ovce, izpričane le v tem trgu.

Največji posevek in največ živine srečamo nasplošno v rokah gospodarjev, ki so v katastru označeni kot osebe "brez poklica" (*ohne Profession*). To velja tudi za izrazito obrtniške Radeče in Mokronog. Tudi tu se namreč vodilni kmetovalci - lahko bi jih označili kot tržane-kmete - niso ukvarjali z obrtjo, ki je bila v Mokronogu sploh predvsem domena kajžarjev.

²⁸⁹ Prav tam, N 156, No. 36, 14. 12. 1753.

²⁹⁰ Prav tam, N 168, No. 9, 5. 6. 1752.

²⁹¹ Prav tam, N 169, No. 1, 23. 2. 1752.

²⁹² Prav tam, N 183, No. 4, s.d.

²⁹³ Prav tam, N 205, No. 2, 1. 5. 1752.

²⁹⁴ Prav tam, N 156, No. 21, s.d.

Kakšne spremembe je gospodarska struktura Mokronog doživljala v naslednjih sedemdesetih letih, preden jo temeljito obravnava franciscejski kataster, je moč bolj sklepati kot zanesljivo dognati. Iz konskripcijske tabele leta 1775 izhaja edinole ugotovitev, da se je v zadnjih dveh desetletjih občutno zmanjšalo število konj (z 28 na 14), povečal pa stalež volov (s 6 na 10).²⁹⁵ Nihanj je moralo biti v naslednjih desetletjih še več, nasplošno pa se je stalež živine do leta 1830 znatno okrepil.²⁹⁶ Iz sočasnega sumarnega popisa obrtnikov²⁹⁷ moremo nasprotno ugotoviti opazno nazadovanje obrti. V Mokronogu so tedaj skupaj z Martinjo vasjo našeli le 18 pravih rokodelcev, in sicer po tri krojače, tkalce in mesarje, po dva čevljarja in usnarja ter po enega klobučarja, irharja, tesarja, kovača in sedlarja. Natanko toliko je bilo drugih poklicev: trije mlinarji, pet kramarjev in kar deset gostilničarjev, kar kaže, da je Mokronog v zadnjih desetletjih temeljito spremenil svojo gospodarsko naravnost. Namesto ukvarjanja s tradicionalnimi proizvodnimi obrtni so se trški prebivalci preusmerili v donosnejše kramarstvo in krčmarjenje. Preobrat ne preseneča, saj je Mokronog iz odmaknjenega tržca, katerega obrtniki so morali svoje blago nositi naprodaj po okoliških sejmi, po letu 1767 postal živahno sejemsko središče. Zdaj so namreč v veliko večji meri prihajali k Mokronožanom po kupčiji ljudje od drugod, tako kmetje kot obrtniki, in dajali zaslužka zlasti domačim preprodajalcem, vinočem in krčmarjem.

Prolegomena h kulturni podobi Mokronoga

V versko-duhovnem življenju Mokronoga in okolice moramo za obravnavani čas izpostaviti predvsem dvoje: obdobje protestantizma ter dobo katoliške preнове in baroka, katerega najvidnejša sled je Žalostna gora. V cerkvenoupravnem oziru je vzporedno s tem najprej prišlo do ustanovitve vikariata in nato do popolne osamosvojitve mokronoške župnijice.

V versko kot tudi politično razgibanem protestantskem 16. stoletju bi znanilce nove vere pričakovali tudi v Mokronogu, saj so bili na Slovenskem poleg

²⁹⁵ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, konskripcijska tabela, s.d., 1775.

²⁹⁶ Mokronog skupaj z Martinjo vasjo izkazuje po konskripciji leta 1830 že 86 konj, 15 volov, 189 krav in mladih govedi, dve muli in 240 prašičev (ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, N 166, k. o. Mokronog, Catastral-Schaetzungs-Elaborat der Gemeinde Nassenfuss).

²⁹⁷ Prav tam.

gradov prav mesta in trgi glavna opora novi veri in njeni cerkveni organizaciji. O protestantih v Mokronogu pa imamo le nekaj posrednih namigov, kar niti ne preseneča. Trg in grad v posesti krških škofov pač nista bila kraj, kjer bi se mogel zlahka udomiti protestantski predikant, čeprav ni dvoma, da je del Mokronočanov pritegnil novim glasnikom in vsaj prikrito prestopil v luteranstvo. Ugodnejše možnosti za razmah protestantske cerkvene organizacije so obstajale v nekaterih drugih dolenjskih trgih, zlasti v Radečah, Žužemberku in Ribnici, kjer so mogli stalni predikanti delovati ob podpori domačih plemičev.²⁹⁸ Za Mokronog imamo zgolj lapidaren podatek, ki ga je ob vizitaciji Dolenjske med letoma 1592 in 1596 zabeležil arhidiakon P. Montagnana: Beneficij sv. Tilna v Mokronogu je v rokah "krivoverca" (heretika) gospoda Franca pl. Galla z gradu Luknja pri Novem mestu.²⁹⁹ Pri tem lahko samo ugibamo, ali je pl. Gall v resnici nastavljal za beneficiata duhovnika, naklonjenega ali celo odkrito predanega novi veri.

Tudi potem ko so po izgonu predikantov iz naših dežel (1598) protireformacijske komisije preganjale preostale protestantizmu zveste meščane, tržane in kmete, na seznamih "krivovercev" ni zaslediti nikogar iz Mokronoga. Pač pa so leta 1615 v Ljubljani zaslišali nekaj oseb iz sosednjih župnij Šentrupert in Trebnje, kar potrjuje živo navzočnost protestantov v Mirnski dolini.³⁰⁰ Ker sta med njimi imeni oskrbnikov gradov Podpeč³⁰¹ in Mirna, vse kaže, da je bilo zadnje zbirališče protestantov iz doline na mirnskem gradu, dokler ni cesar Ferdinand I. leta 1628 pregnal tudi luteranskih plemičev in njihovih predikantov, ki so zadnjih trideset let mogli delovati le še na gradovih.

Precej temeljiteje kot razmeroma kratko obdobje protestantizma je duhovno in kulturno plat Mokronoga zaznamovala katoliška prenova 17. in 18. stoletja. V njen okvir, najverjetneje v prvo polovico 17. stoletja, sodi tudi osamosvojitev ozemeljsko zelo majhne duhovnije Mokronog, ki je do jožefinskih reform

²⁹⁸ Prim. zlasti Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Ljubljana 1910-1916, str. 732, 737, 808.

²⁹⁹ Janez Höfler, *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja* (SAZU, Viri za zgodovino Slovencev, Knjiga šesta), Ljubljana 1982 (odslej J. Höfler, *Trije popisi*), str. 97. - Prim. Anton Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, v: *IMDK II* (1892), str. 71.

³⁰⁰ A. Dimitz, *Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634*, v: *MHVK* 1867, str. 120, 121-122.

³⁰¹ Omenjeni Franc pl. Gall je nastavljal tudi beneficiata v kapeli sv. Pavla apostola v Podpeči (J. Höfler, *Trije popisi*, str. 71).

Podobica s podobo Marije sedem žalosti z Žalostne gore, prva polovica 19. stoletja.

obsegala le trg z bližnjo okolico in je sprva veljala za župnijski vikariat, bržčas bolj formalno kot dejansko odvisen od župnije - matere. Valvasor leta 1689 pomenljivo govori o "župniji ali vikariatu" Dolenji Mokronog, ki spada pod župnijo Gorenji Mokronog, ter pridaja, da "župnika" prezentirajo prebivalci Mokronoga sami.³⁰² Sočasni viri potrjujejo njegove trditve le deloma. Vprašanje

³⁰² J. W. Valvasor, Die Ehre VIII, str. 825-826.

pripadnosti mokronoške župnije ni docela pojasnjeno.³⁰³ Kostanjeviški samostan, ki mu je bila podrejena gorenjemokronoška župnija, namreč ni mogel uveljaviti svojih domnevnih pravic nad vikariatom sv. Tilna, saj si je tega veliko uspešneje lastila župnija Šentrupert, inkorporirana novomeškemu kapitlju. Tako sta mokronoško gospostvo in trg bodoče vikarje oz. župnike prezentirala kapitlju in ne Kostanjevici, ki se je Mokronogu slednjič tiho odrekla.³⁰⁴ Prezentacijska pravica novega duhovnika novomeškemu kapitlju je v praksi prvič izpričana leta 1646, ko sta jo skupaj udejanila lastnik gospostva in trška občina, pozneje pa nekajkrat le gospostvo samo, ki je trgu občasno odrekalo sopatronatstvo. Nedorečen ostaja tudi formalnopравни naslov duhovnika, saj se poimenovanji župnik in vikar v prezentacijah in drugih virih prepletata še vse do sedemdesetih let 18. stoletja.³⁰⁵ Netočna je trditev I. Steklase, da je vikariat postal župnija leta 1649,³⁰⁶ saj darovnica tedanjega lastnika gospostva Ernesta pl. Scherenburga še ne pomeni nujno tudi dejanske ustanovitve župnije.³⁰⁷ Vprašanje bo treba torej še temeljiteje raziskati, pri čemer ni izključeno, da lahko o povsem neodvisni župnji govorimo šele od jožefinskih cerkvenoupravnih reform v osemdesetih letih 18. stoletja dalje.

Medtem ko dokaj dobro poznamo imena mokronoških duhovnikov, pogrešamo kakršnakoli sodobna pričevanja o tem, kje v Mokronogu iskati njihovo domovanje. Po F. Šerbelju naj bi bilo župnišče oziroma stanovanje mokronoškega vikarja pred preselitvijo na Žalostno goro v hiši na trgu, nasproti gostilne Pri lipi (pri Pletersku).³⁰⁸ Sodeč po darilnih pismih za gradnjo novega

³⁰³ J. Ravnikar je leta 1894 ugotavljal, da je vikariat spadal "zdaj pod Šentrupersko, zdaj pod Trebeljsko župnijo" (J. Ravnikar, Mokronog z okolico, v: Letno poročilo štirirazredne ljudske šole v Mokronogu, Ljubljana 1894, str. 5).

³⁰⁴ Prim. Jože Mlinarič, Kostanjeviška opatija, str. 402-403. - V dokumentu oglejskega patriarha, ki je leta 1691 razmejil arhidiakonatske pravice stiškega samostana in novomeškega kapitlja, je vikariat sv. Tilna v Dolenjem Mokronogu naveden kot sestavni del šentruperske župnije (J. Mlinarič, Stiška opatija, str. 654).

³⁰⁵ France Baraga, Kapiteljski arhiv, str. 171 (št. 343), 186 (št. 393), 208 (št. 454), 212 (št. 466), 217 (št. 484), 220-221 (št. 494), 222 (št. 497), 241 (št. 539), str. 332. - O patronatski pravici prim. tudi I. Steklasa, Zgodovina župnije, str. 113-114.

³⁰⁶ I. Steklasa, Zgodovina župnije, str. 113.

³⁰⁷ Regest listine v: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archive, str. 24.

³⁰⁸ Ferdinand Šerbelj, Žalostna gora nad Mokronogom, dolenska božja pot, Mokronog 1999, str. 59.

župnišča iz let 1714 in 1728, je novo župnišče na Žalostni gori zraslo še v prvi polovici 18. stoletja.³⁰⁹ Njegova preselitev iz trga je bila kajpak povezana z naraščajočim pomenom čedalje bolj znanega in obiskovanega romarskega svetišča, s tem pa je prenehala stoletna navzočnost stalnih duhovnikov v samem trgu, kar mnogim Mokronožanom tedaj in pozneje ni bilo pogodu.

Odras verske vneme in ponosa Mokronožanov 18. stoletja je nenazadnje tudi svečani prenos relikvij mučenca sv. Vincencija iz Ljubljane v Mokronog leta 1766, kar kot enega od dveh spomina vrednih dogodkov beleži četrto stoletja mlajši zapis v knjigi trških protokolov.³¹⁰

Precej manj ugodno sliko kaže mokronoški trg glede kulturne in izobrazbene ravni svojega prebivalstva. Iz pravde pred kranjskim ograjnim sodiščem izvemo, da leta 1718 v Mokronogu nihče od tržanov s trškim sodnikom vred ni znal pisati, zato je moral trške očete pod tožbo zoper zemljiškega gospoda podpisati trški pisar.³¹¹ Izobrazbena podoba pravzaprav v nobenem dolenjskem trgu tistega časa ni bila bistveno drugačna. Z izjemo članov plemiških, oskrbniških in mitničarskih družin bi tudi v sodno-upravno najbolj avtonomnih trgih podobno kot v malih mestih našli komajda kakšnega pismenega človeka. Za primerjavo velja navesti nekaj primerov iz dolenjskih mest v prvih dveh desetletjih 18. stoletja. V Metliki je znalo tedaj poleg mestnega sodnika pisati nekaj mož, v Črnomlju sodnik in pisar, v Višnji Gori od vseh meščanov samo sodnik in v Kostanjevici celo samo mestni pisar.³¹²

Podobo trškega življa je v tem pogledu dobro zadel grof Wolf Engelbert Auerperg, ko je leta 1646 v sodnem sporu z Litijo opisal svoje podanike, litijske tržane. Ne brez podcenjevanja in cinizma jih je označil za navadne kmete, med katerimi nihče ne zna ne brati ne pisati in so po naravi, običajih ter dolžnostih trški kmetje ali kmečki tržani (*burgerliche paurn oder peüerliche burger*).³¹³

Precej podobno je 130 let pozneje, leta 1774, v jezi zapisal o Mokronožanih novomeški okrožni glavar Janez Karel pl. Klaffenau. Ti "samočklicani tržani" naj

³⁰⁹ Prav tam. - Prim. regesta darovnic v: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv, str. 24.

³¹⁰ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, trški protokoli 1784-1811, s. p., Ad Memoriam haec Sequentia nota sunt.

³¹¹ ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 20 (1714-1718), pag. 789-790.

³¹² Boris Golec, "Butale so vas, pa ji pravijo mesto". Butalstvo spodnjekranjske purgarije v predrazsvetljenski dobi, v: Zgodovina za vse IV (1997), št. 2, str. 38.

³¹³ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Archiv Auersperg, A-X-31, Conv. 1, 30. 5. 1646.

bi bili ljudje kmečkega mišljenja, objestni in sebični, vsi bi hoteli biti člani parlamenta, dejansko pa jih kot slepo čredo vodi enooki pastir v ovčji koži. Še več, Mokronožane more gospostvo z eno samo besedo degradirati v kmete, ki so jim že tako ali tako na moč podobni, medtem ko so v svoji topoglavi smelosti celo daleč pod njihovo ravtnjo.³¹⁴

Mnogi Mokronožani se po navadah, vedenju, obleki in načinu preživljanja resnično niso dosti razlikovali od okoliškega kmečkega življa. Tembolj so se morali otepati revščine tisti, predvsem kajžarji, ki niso opravljali nobenega rokodelstva in povrh niso premogli dovolj lastne zemlje. Okrožni glavar je tako zagotovo v precejšnji meri zadel v živo: Mokronožane, nekoliko posmehljivo imenovane tudi Mokronajzarji, je od kmetov neredko ločeval zgolj napuh, lažna zavest o pomembnosti in vzvišenosti "purgarjev" nad podložniki, pri čemer so hoté pozabljali, da so, čeprav v nekoliko milejši obliki, tudi sami podložniki.

Trški živelj se je, razen posameznikov, od kmečkega le malo ločil zlasti po izobrazbi in splošni razgledanosti. Tako kot v večini manjših mest in trgov Dolenjske tudi v Mokronogu vse do konca 18. stoletja niso veliko dali na šolanje in izobrazbo. Trški sodniki iz zadnjih desetletij avtonomne uprave so sicer drugače kot oni iz leta 1718 obvladali nemško pisarijo, vendar so morali v mladih letih po znanje odhajati drugam. Noben sodoben vir namreč v Mokronogu ne omenja učitelja ali šole. Tako kot pri drugih župnijah so sicer s "šolmoštrom" naslavljali cerkovnika oziroma organista, zadolženega za cerkveno glasbo in v tem okviru kvečjemu za pouk petja, bilo pa bi zmotno, če bi pod izrazom "ludi rector" ali "ludi magister", ki se pojavlja zlasti v matičnih knjigah, razumeli učitelja pisanja, branja in drugih večšin.³¹⁵

V tem pogledu so zgovorni uradni podatki o organiziranosti trivialnih (nemških) šol v šestdesetih in sedemdesetih letih 18. stoletja. Po poročilih, ki jih je od župnikov dobil okrožni urad v Novem mestu, so leta 1761 na Dolenjskem delovale le štiri prave šole - v Novem mestu, Krškem, Kočevju in Šentvidu pri Stični -,³¹⁶ po trinajst let mlajšem poročilu iz leta 1774 pa se je obstoječim medtem

³¹⁴ ARS, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 55, lit. N, No. 2, prejeto 15. 12. 1774.

³¹⁵ V prvi mokronoški poročni matici se v vlogi poročnih prič omenjajo naslednji "šolmoštri" (*ludimagister*) Anton Motvoz (23. 11. 1751), Franc Stojner (4. 11. 1765), Janez Funca (29. 7. 1767) in Janez Šifrer (18. 1. 1769) (NŠAL, ŽA Mokronog, poročna in mrliška matična knjiga 1738-1770).

³¹⁶ ARS, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 75, lit. T, No. 4, poročilo novomeškega okrožnega glavarja z dne 14. 7. 1761.

pridružila še peta trivialka v Radečah.³¹⁷ Iz mnogih župnij so sicer poročali o t. i. "šolmoštru", ki je nosil učiteljski naslov, a se je vsa njegova pedagoška dejavnost omejevala na cerkveno petje in igranje.³¹⁸ Dolenjska kresija je nasploh opazno zaostajala za gorenjsko, ki je imela utečene in dobro obiskane mestne šole,³¹⁹ prednjačila pa je pred notranjsko kresijo, kjer ni delovala nobena šola razen italijanskih v avstrijski Istri (Pazinski grofiji).³²⁰ V primerjavi z gorenjskimi šolami so dolenske izkazovale tudi precej manjši obisk: novomeška od 10 do 12 otrok obeh spolov, med njimi redkokatero deklico, krška 13 ali 14 učencev in kočevska običajno 15 dečkov.³²¹

Kljub vsemu bi bila pretirana trditev, da v Mokronogu nikoli ni bilo nobene "šole", saj je v navedenih primerih govor le o javnih šolah. Če nič drugega, je občasno obstajal zasebni pouk za enega ali več otrok, v vsakem primeru vsaj za grajske otroke. Kar zadeva trške in okoliške, si moremo takšno šolo predstavljati po analogiji s Semicem, kjer po poročilu iz leta 1774 mežnar z naslovom "šolmoštra" zaradi pomanjkanja otrok sicer ni imel redne šole, a je vsaj od časa do časa učil kakšnega fanta brati, pisati, ministrirati in moliti.³²² Za vstop v gimnazijo in za morebitno nadaljevanje šolanja na univerzi takšno znanje seveda ni zadoščalo. V tej zvezi je zgovorno poročilo župnika iz Šentvida pri Stični, kjer je

³¹⁷ Prav tam, šk. 23, lit. F, No. 12, Vol. 1, 31. 3. 1774 (Radeče), 5. 4. 1774 (Šentvid pri Stični), 8. 4. 1774 (Krško), 27. 4. 1774 (Kočevje), 30. 4. 1774 (Novo mesto).

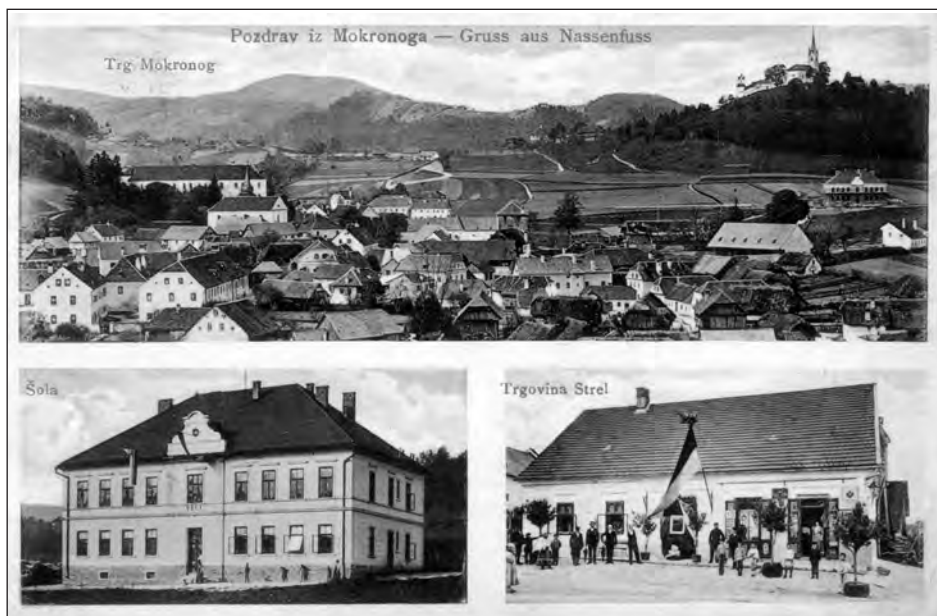
³¹⁸ Cerkovniki in organisti so v obravnavanem prostoru izpričani kot nominalni "šolmoštri" v naslednjih župnijah: v vikariatu Vavta vas mežnar, "den man vulgo schuelmeister nennt" (12. 4. 1774), v župnijah Metlika, Črnomelj in Semic organisti, "der abusum schullmeister genannt wirdt" (30. 3. 1774, 12. 4. 1774), v župniji Žužemberk "einer den man schulmeister nenet" (11. 4. 1774), v župniji Otočec cerkovnik in mežnar "wird zwar ein schulmeister abusive genent" (6. 4. 1774), v župniji Šentjernej "ein schulmeister" (5. 4. 1774), pri župnijah Krka, Šentvid pri Stični, Šmartno pri Litiji, Šmarje in Višnja Gora prav tako "einige so betitlte schulmeisters" (21. 4. 1774).

³¹⁹ V obeh ljubljanskih šolah je bilo skupaj okoli 120 učencev, v kranjski 40, kamniški 30, radovljiški okoli 10 in v škofjeloški navedeno število. Poleg mestnih šol sta obstajali še Auerspergova šolska ustanova v Trziču in znamenita Glavarjeva šola v Komendi (ARS, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 75, lit. T, No. 4, poročilo gorenjskega okrožnega glavarja z dne 17. 8. 1761; 17. 9. 1761, Ausweis etc.).

³²⁰ Prav tam, poročilo notranjskega okrožnega glavarja z dne 8. 9. 1761.

³²¹ Prav tam, poročilo gorenjskega okrožnega glavarja z dne 17. 8. 1761, 13. 6. 1761.

³²² Prav tam, šk. 23, lit. N, Vol. 1, 30. 3. 1774.

Mokronog, podoba trga, šole in trgovine Strel pred letom 1910.

sicer organist leta 1761 vodil trivialno šolo, če pa je hotel kakšen fant študirati, so starši naprosili tega ali onega duhovnika, da ga nauči še osnov latinščine.³²³

Mokronog je dobil redno šolo šele tri desetletja zatem, ko je elementarno šolstvo z reformo Marije Terezije leta 1774 prevzela država in so na podeželju hitro zrasle številne nove trivialke. V Mokronogu takšne šole tedaj niso odprli, a se je namesto tega začel vsaj rednejši šolski pouk. Mokronoško zasilno šolo je tako kot mnoge druge, denimo sosednjo radeško, vodil cerkovnik. Ta je leta 1782 kot učitelj prejemal letno 18 goldinarjev, večino dohodkov (24 goldinarjev) pa je predstavljala njegova cerkovniška plača.³²⁴ Šola v cerkovnikovi hiši je nato še dobrih dvajset let ostala zasilna. Šele ko je leta 1805 osnovno šolstvo iz državnih rok prevzela Cerkev, je tudi v Mokronogu zavel nov veter. Skupina tržanov je

³²³ Prav tam, šk. 75, lit. T, No. 4, poročilo novomeškega okrožnega glavarja z dne 14. 7. 1761.

³²⁴ Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, II. knjiga, Ljubljana 1988 (odslej V. Schmidt, Zgodovina šolstva), str. 194.

prosila ljubljanski škofijski ordinariat za ustanovitev trivialke, ki je začela delovati leta 1808. Tako kot prej je bila nastanjena v cerkovnikovi hiši, v t. i. "stari šoli" blizu zgornjih trških vrat, saj je novi učitelj hkrati opravljal tudi službo organista in cerkovnika. Prvo leto je od 54 šoloobveznih otrok, kolikor so jih našli v trgu (44) in treh okoliških vaseh (10), sedlo v šolske klopi 22 šolarjev, od tega 18 fantov in 4 dekleta. Prav vsi so bili iz trga, pri čemer je še enkrat toliko trških otrok, skupaj z vsemi okoliškimi, ostajalo doma. Kot enorazrednica je šola doživela in preživela francosko okupacijo ter ukinitve trške samouprave.³²⁵

Čeprav je težko neposredno povezovati dolgotrajni neobstoje javne šole in število izobražencev, ki so v tej dobi izšli iz Mokronoga, vse kaže, da gre malostevilnost mokronoških univerzitetnih študentov v precejšnji meri pripisati prav tej pomanjkljivosti. Primerjava s poznim srednjim vekom vzbuja namreč nemalo presenečenja. Če je od ustanovitve dunajske univerze 1377 do leta 1518 v njenih matrikah izpričanih 15 Mokronožanov, je v naslednjih dveh stoletjih, od 1518 do 1710/1715, na obeh najbližjih univerzah zabeleženih le sedem mokronoških študentov, od tega trije na dunajski in štirje na graški univerzi, ustanovljeni leta 1586.³²⁶ Čeprav v matrikah niso dosledno zapisovali krajevnega izvora študirajočih, je razlika tem zgovornejša ob ugotovitvi, da je v zgodnjem novem veku število študentov s slovenskega ozemlja nasplošno opazno naraslo. Tako jih je bilo pred 1518 po dolenjskih mestih in trgih imenovanih 260,³²⁷ v naslednjih dveh stoletjih pa na obeh univerzah skupaj 391 ali za polovico več.³²⁸

Na srednji stopnji izobraževalnega sistema so se z zmago protireformacije namesto razpršenih šolskih središč uveljavile gimnazije pri jezuitskih kolegijih. Na Slovenskem je najpomembnejša delovala v Ljubljani od leta 1597 do razpusta jezuitskega reda 1773. Ker je moral na Kranjskem vanjo skoraj vsakdo, ki si je

³²⁵ NŠAL, ŠAL, Šolstvo, fasc. 40, Dekanija Trebnje, Šola v Mokronogu 1806-1816.

³²⁶ Die Matrikel der Universität Wien, III. Band 1518 II - 1579 I, Wien-Köln-Graz 1971; IV. Band 1579/II-1658/59, Wien-Graz-Köln 1961; V. Band 1659/60-1688/89, Wien-Köln-Graz 1975; VI. Band 1689/90-1714/15, Wien-Köln-Weimar 1993. - Johann Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1 (1586-1630), Graz 1977; Band 2 (1630-1662), Graz 1980; Band 3 (1663-1710), Graz 1987.

³²⁷ Prim. B. Golec, Družba, str. 229-230.

³²⁸ Prim. isti, str. 872.

hotel pridobiti srednješolsko ali višješolsko izobrazbo³²⁹, so k ljubljanskim jezuitom hodili drgnit šolske klopi tudi po imenu neznani mokronoški "študenti".³³⁰

Kot vse kaže, želja po šolanju na višjih šolah med Mokronožani vendarle ni bila tako majhna. Ko je leta 1746 pri novomeških frančiškanih zaživela najstarejša in dolgo edina gimnazija na Dolenjskem in so se s tem za Dolenjce znatno izboljšali materialni pogoji šolanja, se je v tej šoli znašlo kar nekaj mokronoških "študentov". Koliko je bilo vseh Mokronožanov, ki so kdaj od znotraj videli novomeško gimnazijo, sicer ni moč ugotoviti, saj ohranjene matrike beležijo le tiste, ki so šestletno šolanje tu tudi zaključili. Zanimiva je ugotovitev, da so Mokronožani gimnazijo najbolj množično obiskovali prvih dvanajst let njenega obstoja (1746-1758), ko je končalo šolanje osem mladeničev. Že prvo leto sta se v matriko absolventov vpisala barona Ignac in Franc Saleški pl. Gall, ki sta prej študirala drugje, za njima pa še šest Mokronožanov, med njimi štirje s priimkom, kakršnega v tem času nosijo trški posestniki. Zatem je v letih 1758-1779 ter 1780-1800 minilo kar dvakrat po dvajset let brez enega samega mokronoškega absolventa, le vmes so v letih 1779 in 1780 šolanje zaključili trije, od teh dva s trškim priimkom. Drugo obdobje povečanega obiska iz Mokronoga predstavljajo leta 1807-1818 s šestimi absolventi, od tega s tremi trškimi sinovi, tem pa so v dvajsetih letih 19. stoletja sledili trije mokronoški študenti, po priimku sodeč dva iz trga. Tako je novomeško gimnazijo v prvih 85 letih njenega obstoja (1746-1830) uspešno zaključilo 21 Mokronožanov, velika večina doma iz samega trga.

Pri tem velja poudariti, da je v primerjavi z drugimi dolenjskimi trgi dal domači gimnaziji največ absolventov prav Mokronog. V istem 85-letnem časovnem razponu se je namreč med novomeške gimnazijske absolvente vpisalo le 14

³²⁹ Prim. Helmut Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens*, Band 2, Wien 1983, str. 135; Gernot Heiß, *Notranjeavstrijske "deželne stanovske šole"*. Poskus njih uvrstitve v šolski in izobraževalni sistem 16. stoletja, v: *Zgodovinski časopis* 41 (1987), str. 585 sl.; V. Schmidt, *Zgodovina šolstva I*. knjiga, str. 64 sl.; Jože Ciperle, *Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani*, v: *Jezuiti na Slovenskem*. Zbornik simpozija, Ljubljana 1992, str. 157-160.

³³⁰ Med poimensko znanimi gojenci seminarja za revne v letih 1600-1626 in 1645-1739 pri večini pogrešamo navedbo krajevnega izvora in tako tudi ni zaslediti Mokronoga, čeprav je denimo od Dolenjcev mogoče naštetih lepo število Novomeščanov (50) ali Krčanov (19) (Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Zbirka rokopisov, št. 156).

Žužemberčanov, 15 Ribničanov in trije Radečani, sicer pa 19 mladeničev iz Trebnjega, ki ni veljalo za trg. V navedenih primerih moramo računati tudi na netrške ljudi s podeželja, pri čemer je šlo povsod za precej večje župnije od majhne mokronoške. Mokronog se je mogel poleg tega po številu absolventov (21), še posebej glede na svojo majhnost, vsekakor primerjati tudi z dolenskimi mestnimi naselji, izvzemši seveda v vseh pogledih vodilno Novo mesto s 198 absolventi. Druga mesta, deloma tudi vključno z zaledjem, so v gimnazijskih matrikah zastopana takole: Črnomelj (33 absolventov), Kostanjevica (23), Metlika (21), Krško (17), Kočevje (14) ter Višnja Gora (8), a moramo pri zadnjih dveh upoštevati njuno tesnejšo navezanost na Ljubljano kot na Novo mesto.

Prednosti, ki jih je v primerjavi s kmečko okolico omogočalo kulturno in gmotno naprednejše trško okolje, pridejo jasno do izraza, če za primerjavo navedemo še število vseh dijakov iz Mirnske doline. Iz Šentruperta jih je v istem obdobju izšlo enajst, z Mirne dva in iz Gorenjega Mokronoga eden, skupaj 14 ali za tretjino manj kot iz Mokronoga, ki je dal sam kar tri petine od skupno 35 novomeških "študentov" iz doline.³³¹

³³¹ Prim. objavljeni seznam gimnazijcev: Milan Dodič, Dvesto petindvajset let novomeške gimnazije. Zgodovinski oris (1746-1971), v: 225 let novomeške gimnazije, Novo mesto 1971, str. 397-413. - V celotnem številu 1.149 novomeških absolventov v časovnem razponu od 1747 do 1830 predstavlja 35 dijakov iz Mirnske doline 3-odstotni delež, sam Mokronog pa 2%.

Marjeta Bregar

KATASTRSKA OBČINA MOKRONOG V PRVI TRETJINI 19. STOLETJA¹

Katastrsko občino (k. o.) Mokronog v prvi tretjini 19. stoletja, to je v času neposredno po odpravi trške samouprave, prikazujem na osnovi cenilnega operata (c. o.), ki je sestavni del franciscejskega katastra.² Za Kranjsko je ta kataster nastal med letoma 1822 in 1826. Za vse katastrske občine ni ohranjen, največji del za Kranjsko pa hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani. Cenilni operati so na Kranjskem nastajali v letih med 1830 in 1833, za sovesko in k. o. Mokronog že julija 1830. leta.³ Sestavljeni so iz opisa občine in vprašalnika. Ta dodatek katastrskemu operatu je nastal ob razvrščanju parcel v kakovostne razrede in ocenitvi donosa, ki ga je opravil cenilni komisar za potrebe odmere zemljiškega davka. V pomoč cenilnemu komisarju, predvsem pri izpolnjevanju vprašalnika, je bila skupina ljudi, ki so jih v posameznih občinah ali soveskah izbrali, da so pripravili odgovore na vprašanja. Ko sem c. o. in vprašalnik obdelala, sem ugotovila, da so bili mokronoški pomočniki popisovalcev dokaj skopi s podatki in bi lahko o posameznih temah napisali več.

Opis k.o. je v nemškem jeziku (gotici). Vprašalnik vsebuje vprašanje v nemškem in slovenskem, odgovore pa le v nemškem jeziku. Je kar zajeten, saj vsebuje kar 100 listov. Opis vsebuje geografski opis, strukturo in število prebivalstva, zemljiške posesti, živine, vrsto zemljišč in pridelkov, prehrano, trgovino, opis hiš, ocenitev zemljišč in pridelkov ter način kolobarjenja. Vprašalnik je namenjen predvsem temam o obdelovanju zemljiških površin: njiv, travnikov, pašnikov,

¹ Precej podatkov povzemam iz svojega prispevka, ki sem ga pripravila za Etnološki raziskovalni tabor v Šentrupertu leta 1993 in obsega dosegljive vire za Mokronog in Šentrupert od konca 18. stoletja do leta 1945 z ozirom na prebivalstvo.

² O Franciscejskem katastru več v: Peter Ribnikar, Zemljiški kataster kot vir za zgodovino, v: Zgodovinski časopis 36 (1982), str. 321-337 (odslej P. Ribnikar, Zemljiški kataster).

³ Franciscejski kataster za k.o. Mokronog se nahaja v Arhivu Republike Slovenije (ARS) pod oznako AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166. Reambulančni kataster za to občino iz leta 1869 ter njegovi popravki iz leta 1880 pa pod oznako AS 181, N 166.

gozdov, vinogradov in vrtov. V bistvu le bolj podrobno obdela posamezno temo kot c.o. Pri nekaterih primerjavah sem se oprla tudi na ostale dele franciscejskega katastra ter nekatere teme obdelala še s pomočjo drugih virov, ki jih sproti navajam v opombah.

Topografski opis k. o.

K.o. Mokronog združuje sam trg Mokronog s pripadajočimi vasmi, med katerimi je najbolj oddaljena Martinja vas (tričetrt ure). Ostale vasi so Bruna vas, Preloge in Slepšek. Franciscejski kataster vsebuje imena vseh vasi, medtem ko je v c.o. omenjena le Martinja vas. Najbrž so tu podatke o ostalih vaseh prišteli k mokronoškem trgu, saj se podatki številčno ujemajo. Geografski opis občine je podoben današnjemu. Obdelovalne površine soseske so ležale deloma na gričevnatem svetu deloma v dolini. Kot je še danes megla precejšnja nadloga, je bila tudi takrat. V dolini se je zadrževala skoraj vse leto, kar je slabo vplivalo na rast žit.

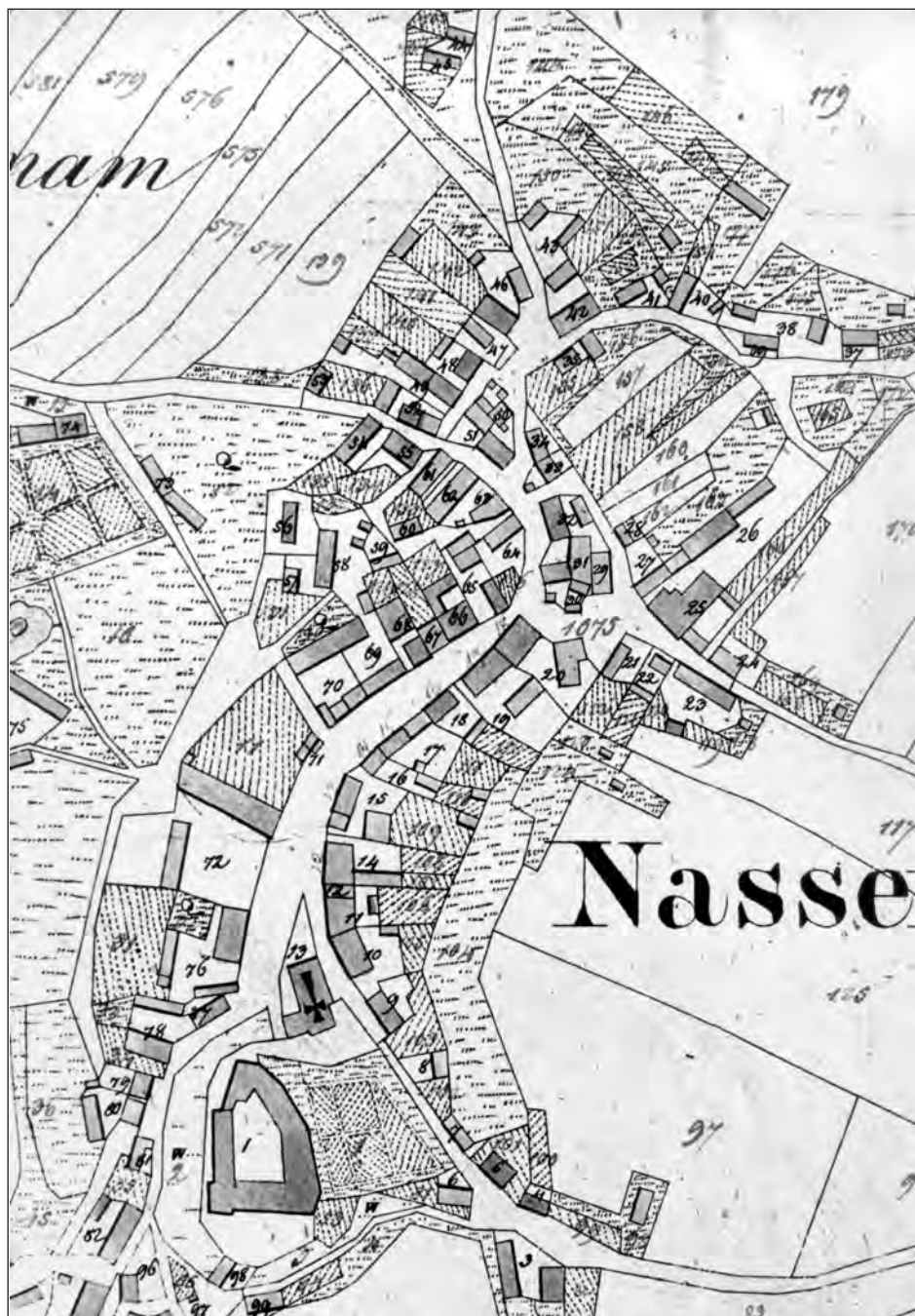
K. o. Mokronog je mejila na šest k.o., in sicer na Tržišče, Pijavice, Laknice, Trebelno, Bistrico in Ostrožnik. V dolini je večje število manjših voda, pomembnejša pa sta potok Savrica (*Saver*) in reka Mirna (*Neudegg*). Mirna je pogosto poplavljala tamkajšnje travnike, potok Savrico pa so izkoriščali za poganjanje treh zasebnih mlinov s tremi ali štirimi kolesi. Ta potok je mejil na k.o. Ostrožnik in se izlival v reko Mirno. V tem času se omenjajo trije mlinarji, katerih mlini naj bi bili postavljeni ob tem potoku. Žal v karto franciscejskega in kasneje reambulčnega katastra niso vrisani. Ribolova se ljudje niso preveč posluževali. Gospostvo Mokronog je z njim namreč zaslužilo le tri goldinarje letno.

Celotna površina je merila 1100 oralov (johov) in 921 kvadratnih klafter (kv. klf.)⁴ Večina površine je bila obdelana (1066 oralov in 1448 kv. klf.), neuporabljene je bilo 11 oralov in 48 kv. klf., neuporabne pa 22 oralov in 1025 kv. klf.⁵

Največ površine občine so zavzemali gozdovi (52 odstotkov), njive (28 odstotkov), travnikov je pol manj kot njiv, pašnikov je zgolj 5 odstotkov, površina vinogradov in vrtov pa skoraj ni vredna omembe.

⁴ 1 oral = 1600 kv. klf. ali 0,57564 ha; 1 kv klf. = kv. seženj = 3,597 m² ; 1 dolžinska klf = seženj = 1,896 m.

⁵ Če seštejemo površine, ugotovimo, da je skupne površine dejansko 1100 oralov in 911 kv. klf.

Trg Mokronog na franciscejski katastrski mapi k. o. Mokronog iz leta 1825.

Posest k. o. je bila razdeljena na dominikalno⁶ in rustikalno⁷ zemljišče (imeno-
vano tudi hišno zemljišče⁸) ter svobodno pridobljeno zemljišče⁹. Podatkov za
velikost dominikalne posesti nam operat žal ne prinaša, gospostvo Mokronog pa
je posedovalo 4 hiše. V kategorijo pridobljenega zemljišča so spadali vinogradi
in travniki v precej majhnem obsegu.

Rustikalna posest je bila že dodobra razdrobljena. Deljenih kmetij je bilo
namreč že 72 odstotkov, če ne upoštevamo kajžarjev. Največ kmetov je imelo
četrt kmetije, katere posest je merila od 3/4 do 1 orala (0,5 do 1 hektara), in sicer
64. Pol kmetije med 1 in 1 3/4 orala je obdelovalo 26 kmetov. Za cele kmetije (2
1/4 do 4 1/2 orala - med 1,3 in 2,6 hektarov) je skrbelo 35 kmetov. Kajžarji so
premogli od 1/16 do 7/16 orala (od 3,5 do 25 arov) posesti in jih je bilo 26. Iz
gornjih podatkov lahko razberemo, da so imeli kmetje zelo majhne posesti, ob
tem da naj bi se jih večina preživljala z delom na kmetiji. V primerjavi s kmeti
nekaterih dolenskih k. o. so imeli tu kar 4 do 5-krat (ali celo še več) manjše po-
sesti. Cele kmetije na Dolenjskem so merile od dveh pa do nekaj deset oralov
(tudi do 30 oralov).¹⁰ Žal pa to ne pove dosti, saj je bila "prava" velikost kmetije
odvisna od kvalitete zemlje. Pogoje za življenje je dajalo poljedelstvo in v mokro-
noški k. o. so njive ležale na najboljši zemlji. Zanimivo je, da je število kmetij
večje od števila hiš, če upoštevamo tudi 26 kajžarjev, ki pa so običajno posedovali
le manjše ali večje vrtove ob hišah. Če pa kajžarjev ne štejemo se ujema število
hiš in kmetij. Prebivalci te k. o. so najverjetneje "gostovali" kot posestniki
zemljišč še v drugih k. o., podobno kot danes (predvsem vinogradi). Dodaten vir
zaslužka mokronoških kmetov pa je potrebno iskati tudi v različnih obrteh in
trgovini.

⁶ Dominikalna zemlja je bila v lasti fevdalnega gospoda, ki je poskrbel tudi za njeno obdelavo s
tlako.

⁷ Rustikalno zemljo je obdeloval podložnik in se z njo preživljal. Od nje pa je moral dajati razne
dajatve.

⁸ To je bila posest, ki je podložnik brez odobritve ni smel deliti oz. ločiti od hiše.

⁹ Pridobljeno zemljišče (*freye Ueberland*) ali izven hubno zemljišče je bilo tisto, ki ni bilo sestavni
del kmetije podložnika. Ponavadi je bilo v lasti drugega zemljiškega gospoda. S takimi parcelami
so lahko podložniki razpolagali ločeno od kmetije in neodvisno od glavnega zemljiškega gospoda.
Lastniki so jo lahko po svobodni volji delili, prodajali ali zamenjavali. Glej Pavle Blaznik, *Enote
individualne posesti*, v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I., Agrarno gospodarstvo*,
Ljubljana 1970, str. 166.

¹⁰ Stane Granda, *Življenje v Podgorju v prvi polovici 19. stoletja*, v: *Gorjanci, Dolenjski zbornik*
(1997), str. 170.

Kraj in prebivalstvo

Gospodstvo Mokronog je bilo sedež okrajne gosposke in davčnega okraja, ki je spadal pod okrožje Novo mesto. Takratna posestnika gospostva sta bila baron Ludvik Mandl in njegova žena Marija Ana Storch pl. Sturmbrand.¹¹ Živela sta na mokronoškem gradu, ki se je dvigal nad trgom. Danes so vidne le njegove ruševine, saj je bil leta 1943 požgan.

V trgu je stala in stoji še danes cerkev sv. Tilna, ki so jo zgradili na mestu majhne, stare trške cerkve. Dokončno je bila dograjena in blagoslovljena leta 1828.¹² Zanimivo je, da so imeli šolo in učitelja, kar je za tisti čas kar precej napredno. Precej krajev na tem območju Dolenjske namreč šole še ni imelo. Pa tudi celotna Kranjska je bila v prvi polovici 19. stoletja zelo slabo preskrbljena s šolami.¹³ O šolstvu in pouku pa žal kaj več niso zapisali. Krajevna šola naj bi sicer delovala od leta 1808.¹⁴ Pomembno vlogo pri organiziranju šolstva v trgu je imel Janez Šuster, ki naj bi že leta 1807 postal krajevni šolski nadzornik.¹⁵ Dopise v zvezi s šolo, njenim slabim stanjem, tako zgradbe kot učiteljevimi dohodki, je še v letih 1815 - 1817 naslavljal na okrožno mesto Novo mesto. V njih je seveda navedel tudi zahteve za njihovo izboljšanje.¹⁶

Sam kraj ni premogel kakšne posebne znamenitosti, razen znamenite romarske cerkve Svete Matere Božje na Žalostni gori.¹⁷ Še v tistem času so okoliški prebivalci k njej romali vsako drugo nedeljo. Zapisali so, da je to kraj, kjer je "doma sreča".

Leta 1830 je živelo v trgu 626 ljudi (305 moških in 321 žensk) v 160 družinah in 126 hišah. V povprečju so družino tako sestavljale 3,9 osebe, v hiši pa je živelo

¹¹ Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 301.

¹² Peter Hitzinger, Mittheilungen des historischen Vereines für Krain VIII, 1853, str. 24.

¹³ Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, II. del, Celje 1993, str. 409 (odslej J. Mal, Zgodovina).

¹⁴ Enciklopedija Slovenije, 7. zvezek, Ljubljana 1993, str. 208.

¹⁵ Slovenski šolski muzej, Šolska mapa šole v Mokronogu, prevedeni povzetki pisem za legalizacijo mokronoške šole v začetku 19. stoletja, prevod Franc Gabrič.

¹⁶ ARS, AS 155, Trg Mokronog, spisi 1531 - 1817, spisa z datumom 26. 11. 1815 in 5. 4. 1817. V dopisih je Janez Šuster (*Johann Schuster*) še vedno podpisan kot krajevni šolski nadzornik oz. preglednik (*Ortsschullaufseher*).

¹⁷ Več o zgodovini cerkve na Žalostni gori v: Ferdinand Šerbelj, Žalostna gora nad Mokronogom, dolenska božja pot, Mokronog 1999.

The image shows an open historical church register book. The left page is titled 'Rojstva' (Births) and the right page is titled 'Registret' (Deaths). Both pages contain handwritten entries in a structured table format. The birth register has columns for date, names, and other details. The death register has columns for date, names, and other details. The handwriting is in a cursive script typical of the early 19th century.

Rojstna in krstna matična knjiga župnije Mokronog 1812 - 1835.

v povprečju 4,96 prebivalcev. Dobra polovica hiš (62) je bilo že zidanih¹⁸, 60 pa še lesenih. V trgu je imelo 41 družin le hišo z dvoriščem, drugi pa so imeli ob hišah vsaj še lesen hlev za živino.¹⁹ Kmečki domovi so se razširjali z gospodarskimi, večinoma lesenimi poslopji (hlev, skedenj) in so skupaj z dvoriščem tvorili zaključeno celoto. Ker je bilo v trgu precej lesenih zgradb, je pogosto prihajalo do požarov, ki so stavbe uničevali. Zanimivo je, da je bilo 22 hiš k.o. zavarovanih pri splošni vzajemni protipožarni zavarovalnici, kar v tistem času ni tako pogost primer.

V Martinji vasi je živelo enako število moških in žensk, in sicer 47, skupno torej 94, v 26 družinah, hiš pa je bilo 19. Povprečje števila oseb v družini je tu nekoliko nižje (3,6 oseb) kot v Mokronogu, vendar še vedno značilno za razmere

¹⁸ Podatek, da so bile nekatere zasebne hiše v trgu zidane že v drugi polovici 18. stoletja, najdemo v Jožefinski deželni izmeri, v: Slovensko ozemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja, uredil Vincenc Rajšp, Ljubljana 1994, str. 115.

¹⁹ ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, zapisnik stavbnih parcel 1826.

takrat. Hlapec ali dekla sta povečala število oseb v družini le pri velikih kmečkih gospodarstvih. Število oseb v eni hiši pa je tu primerljivo s povprečjem v trgu, in sicer 4,94 oseb. Razmišljanje ljudi danes o mnogoštevilnih družinah nekoč za to k. o. torej ne drži. K temu je pripomogla prav gotovo tudi velika umrljivost pri otrocih v tistih časih.²⁰

Ljudje so se prehranjevali pretežno z zeljem, krompirjem, ovseno in ajdovo kašo. Poleg so jedli zelenjavo in zmesni kruh iz ajde, ječmena in nekaj rži. Meso je bilo na mizi redko, največkrat ob velikih praznikih. V času, ko so sestavljali c.o., ni bilo na Kranjskem nič več velikih lakot, kot npr. zadnja, leta 1817. Tri zaporedna lakotna leta 1817 -1819 so pospešila uvajanje novih kultur, predvsem krompirja, koruze in strniščnih posevkov. To je razvidno tudi iz vsakodnevnih prehrane Mokronožanov, kot sem že zapisala zgoraj. V lakotnem letu 1817 je umrlo kar 38 prebivalcev trga, vendar pri nobenem kot vzroka smrti niso zapisali lakote. I. Šašelj meni, da bi lahko lakoto kot vzrok smrti navedli vsaj v šestih primerih.²¹ Morda so delno tudi te razmere pripomogle k ustanovitvi ubožnice 1826. leta v hiši na trgu številka 87.²² Najverjetneje so tu živeli ljudje, ki se niso mogli preživljati sami, so bili bolni in je zanje skrbel celoten trg. Kmetje te soseske so se v prvi polovici 19. stoletja oblačili podobno kot drugje po Dolenjskem. Za oblačila so uporabljali grobo sukno, barvano platno in usnje. Tipično nošo so sestavljali suknjič, telovnik, hlače in visoki škornji.²³

Pretežni del prebivalstva, kar 146 družin se je ukvarjal s kmetijstvom. Obrt in kmetijstvo sta bila zaslužek za 36 družin. Le ena družina se je ukvarjala samo z obrtjo. Poučevanje mladeži v krajevni šoli je imela na skrbi ena družina, za dušno blagostanje prebivalcev pa sta skrbeli dve osebi. V k.o. je obstajalo 13 različnih vrst obrti, ki jih je opravljalo 36 oseb: kar deset gostilničarjev, pet kramarjev, trije mlinarji, trije mesarji, trije krojači, trije tkalci, dva usnjarja, dva čevljarja, irhar, klobučar, kovač, sedlar in tesar.

²⁰ Številčne podatke lahko dobimo v mrljskih matičnih knjigah pa tudi v statusih animarum za župnijo Mokronog za tisti čas.

²¹ Dolenjske novice, 17. januar 1918, št. 3, str. 11.

²² Ubožnica je bila lastnica devetih zemljiških parcel. ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, abecedni seznam zemljiških posestnikov 1826.

²³ Angelos Baš, Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja, Ljubljana 1984, str. 107.

Število obrtnikov - usnjarjev, ki je zapisano v c. o. za celotno k. o. Mokronog, je majhno za opravljanje kakšne večje usnjarske dejavnosti. Omenjeno je tudi, da industrijske obrti na tem območju ni bilo. Že samo podatek, ki sem ga našla v Rojstni in krstni knjigi župnije Mokronog 1812 - 1835 pa nas pripelje do razmišljanja, da morda to ne drži. Samo za mokronoški trg so v letih 1820 do 1830 vpisani trije tržani, ki so bili usnjarji.²⁴ Po podatkih Enciklopedije Slovenije²⁵ je bila usnjarna zgrajena že leta 1815. Po letu 1828 naj bi predniki (to naj bi bil Andrej Penca) kasnejšega lastnika industrijskega obrata Franca Pence pričeli z večjo usnjarsko obrtjo.²⁶ Glede na gornje podatke preseneča, da popisovalci c. o. niti z besedo niso omenili usnjarne oz. kakšne večje usnjarske obrti. Sicer pa v Zapisniku stavbnih parcel franciscejskega katastra k. o. Mokronog iz leta 1826 priimka Penca sploh ni. Lahko da se je zgoraj imenovani usnjar Andrej Penca naselil v trgu po tem letu. V pregledanih virih sem ga najprej zasledila v letu 1831.²⁷ V zapisniku reambulančnega katastra iz leta 1869 in 1880 je kot lastnik omenjen že njegov sin Franc Penca.²⁸ Sicer pa v celotnem mokronoškem okraju²⁹ kakšne posebne industrijske obrti ni bilo vsaj do 1880. leta. Kot izjemi bi omenila navadno žago Gustava barona Berga v Mokronogu za izdelovanje

²⁴ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), ŠAL/ŽA Mokronog, rojstna in krstna matična knjiga 1812 - 1835. Pregledala sem le podatke za trg, ne pa za ostale vasi župnije. Pri podatku o očetu otroka - krščenca so nekateri župniki približno od leta 1820 naprej vpisali tudi podatek o njegovem poklicu. Žal teh podatkov niso vpisovali vsi župniki oz. poklica niso navedli za vse očete rojenih in krščenih otrok.

²⁵ Glej op. 14.

²⁶ Spominski zbornik Slovenije, Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 658. (odslej Spominski zbornik)

²⁷ NŠAL, ŠAL/ŽA Mokronog, rojstna in krstna matična knjiga 1812 - 1835. Andrej Penca, usnjar, je vpisan leta 1831 kot oče tistega leta rojene hčerke. Njegovega naslednika, sina Franca (roj. 7. novembra 1832), sem kot lastnika hiše na trgu št. 59 našla zapisanega najprej leta 1861 v: ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, razdelitev zemljiških parcel davčne občine Mokronog 1861.

²⁸ ARS, Reambulančni kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, abecedni seznam zemljiških in hišnih posestnikov davčne občine Mokronog 1869, popravki 1880.

²⁹ Mokronog je bil okrog leta 1880 sodni in davčni okraj, v okvir katerega so spadale občine Škocjan, Šmarjeta, Mokronog, Šentrupert, Trebelno in Tržišče (Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Laibach über die volkswirtschaftliche Zustände in Krain für das Jahr 1880, Laibach 1880, str. 94-96).

Mokronoški usnjarski mojstri leta 1880.

tavolet³⁰, ki je delovala od leta 1858.³¹ Poleg nje je obstajala od leta 1857 še žaga za furnir pri Štatenberku.³² Leta 1860 je v celotnem okraju Mokronog delovalo 10 usnjarjev in trgovcev z usnjem in kožami.³³ Usnjarna kot industrijski obrat je začela delovati šele ob začetku 20. stoletja.³⁴

³⁰ Tavolette so izdelovali iz bukovega lesa prvega razreda, brez spok in drugih hib. To so bile tanke deske za zaboje, ladijski pod... Prim. Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Laibach über den Handel, die Industrie und Verkehrsverhältnisse in Krain während des Jahres 1870, Laibach 1872, str. 330 (odslej Statistischer Bericht 1870).

³¹ Prav tam, str. 330 in 332.

³² Bericht der Handels und Gewerbekammer für das Kronland Krain zu Laibach an das hohe k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft über den landwirtschaftlichen, industriellen und commerziellen Zustand ihres Kammerbezirkes in den Jahren 1857 bis inclus. 1860, Laibach 1861, str. 61 (odslej Bericht 1857 bis inclus. 1860).

³³ Prav tam, str. 84 in 85. Tudi v tem pregledu usnjarna v Mokronogu ni omenjena.

³⁴ Spominski zbornik, str. 658.

Pri pregledu dejavnosti k.o. pogrešam tudi omembo ranocelnika in zdravnika. Ranocelnik Karl Raunacher je tržane zdravil že leta 1803, zdravnik pa naj bi se v trgu naselil leta 1817.³⁵ V protokolu stavbnih posestnikov franciscejskega katastra za k. o. Mokronog je za leto 1826 kot ranocelnik naveden Janez Šuster,³⁶ ki je imel na trgu hišo s hišno številko 14 in hlev.³⁷ Na Kranjskem so sredi 19. stoletja zdravili ljudi v glavnem ranocelniki. Bilo jih je namreč 60 in le sedem zdravnikov.³⁸

Ceste, trgovina

Cestne povezave soseske z drugimi kraji so bile dobre. Okrajne ceste so vodile v štiri smeri; prva cesta se je povezovala z ljubljansko komercialno cesto.³⁹ Ta cesta je bila mokronoška komunalna deželna pot, ki se je na zgornjo državno cesto priključila ob vznožju hriba Medvedjek.⁴⁰ Druga je šla v smer Novega mesta,⁴¹ tretja preko Gorenjega Mokronoga v k. o. Trebelno, četrta pa proti

³⁵ Glej op. 14. Prvi zdravnik naj bi bil dr. Poher. Glej Dr. Hinko Heferle, Gradovi v Mirenski dolini, v: Dolenjski list, 15. december 1966, št. 49, str. 16. V šematiznih ljubljanskega gubernija za leto 1819 in v šematiznih za naslednja leta do 1847 so navedeni tudi okrožni in distriktni zdravniki ter okrožni in okrajni ranocelniki za novomeško okrožje. Za leto 1819 je kot distriktni zdravnik za Mokronog zapisan dr. Andrej Frank. Za njim so se v trgu do leta 1847 zvrstili še naslednji zdravniki: Julij Gregor Cerar (*Zörer*), Vincenc Eržen (*Erschen*) in Franc Papež (*Papetschi*), ki je bil tudi magister porodničarstva. Glej Schematismus des Laibacher Gouvernement Gebieths für das Jahr 1819 - 1847.

³⁶ To je Janez Šuster, ki je že omenjen v zvezi z delovanjem krajevne šole. Kot ranocelnik (*Wundartz*) je vpisan že 25. aprila 1811 v rojstni in krstni matični knjigi župnije Mokronog 1805 - 1830, NŠAL, ŠAL/ŽA. Za podatek se zahvaljujem dr. Borisu Golcu. V šematiznih, ki so navedeni pod op. 32, je Šuster zabeležen kot okrajni ranocelnik za Mokronog med letoma 1833 in 1842. Po njegovi smrti 9. aprila 1842. je službo ranocelnika (vsaj do leta 1847) opravljal Maks Talmeiner.

³⁷ ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, k.o. Mokronog, zapisnik stavbnih parcel 1826.

³⁸ J. Mal, Zgodovina, str. 440.

³⁹ Najbrž je tu mišljena Zagrebška komercialna in poštna cesta med Ljubljano in Bregano. - Prim. Eva Holz, Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju, Ljubljana 1994, str. 26 (odslej E. Holz).

⁴⁰ Smer te poti je bila od Mokronoga preko Martinje vasi, Rakovnika, Mirne, Brezovice, Hudej, Račjega sela, Mrzle luže, Velike Loke do vznožja hriba Medvedjek (E. Holz, str. 37).

⁴¹ Ta smer je bila naslednja: preko Laknic, Čelevca, Zagorice, Šmarjete, Družinske vasi, Kronovega, Sv. Petra, Mačkovca do Novega mesta. Dolga je bila dobre 4 milje (1 milja = 7,5859 km). Ta cesta je bila v rabi v šestdesetih letih 19. stoletja, verjetno pa je bila smer podobna tisti v tridesetih letih., tako da jo tu lahko omenim (Bericht 1857 bis inclus. 1860, str. 166 in 167).

Privilegij cesarja Ferdinanda I. občini Mokronog za štiri letne sejme (1842).

Tržišču in Sevnici po cesti Velika Loka - Boštanj.⁴² Vse te okrajne ceste so bile oddaljene približno uro. Popisovalci so zapisali, da so bile poljske poti k.o. v dobrem stanju. Kaj pomeni “dobro stanje”, niso zapisali in niti to, kako so poti in ceste vzdrževali. Na Kranjskem so bile namreč ceste v tedanjem času označene kot slabe oz. slabo vzdrževane.

Najbližji tržni kraj za prebivalce k. o. Mokronog je bilo Novo mesto, kjer se je odvijal tedenski sejem ob ponedeljkih. Kdor se je želel odpraviti v štiri milje oddaljeno mesto ob Krki, se je peljal po dobro oskrbovani okrajni cesti. Ničesar pa niso zapisali o tržnih pravicah trga Mokronog. Cesarica Marija Terezija je 21. marca leta 1767 podelila trgu pravico do treh letnih sejmov - na dan sv. Tilna

⁴² Ta cesta je vodila od Velike Loke preko Mrzle Luže, Račjega sela, Hudej, Brezovice, Mirne, Trstenika, Straže, Rakovnika, Bistrice, Pijavic, Tržišča in Gabrja do Boštanja. Iz Mokronoga se je cesta priključila nanjo preko Brune vasi in Kaplje vasi (E. Holz, str. 165).

(1. septembra), sv. Simona in Jude (28. oktobra) ter na zeleni (velikonočni) četrtek.⁴³ V pregledu letnih in živinskih sejmov za leta od 1834 do 1840 zasledimo za Mokronog že štiri letne sejme, in sicer 5. aprila, 4. maja, 20. avgusta in 28. oktobra.⁴⁴ Vsi sejmi so potekali ne glede na dan v tednu,⁴⁵ kar pa prebivalcem verjetno ni preveč ustrezalo, saj sta kasneje dva sejemska termina padla na soboto. Po 31. oktobru 1842 so se sejmi tako odvijali ob sobotah pred tiho nedeljo tj. peta postna nedelja ali 14 dni pred Veliko nočjo, ob sobotah pred sv. Jernejem tj. sobota pred 24. avgustom, na spominski dan sv. Simona in Jude (28. oktober) ter 9. decembra tj. dan po Marijinem brezmadežnem spočetju.⁴⁶ V drugi polovici 18. in v 19. stoletju⁴⁷ je na isti dan potekal le sejem 28. oktobra, ostali termini pa so se spreminjali. Mokronoški kmetje pridelkov v glavnem niso prodajali, včasih, če je bila letina dobra le nekaj mernikov pšenice. Trgovci za žito so jo odkupili kar pri kmetu, tako da temu ni bilo potrebno hoditi na trg.

Živinoreja

Cenilni operat nam nudi pregled stanja živine, tako število kot njihovo uporabnost, celotne k. o. Tako je obravnavana k. o. premogla 86 konj, 15 volov, 189 krav in telic, dva mezga in 240 prašičev. Povprečno je imelo veliko gospodarstvo v občini dva konja, dve kravi in dva do tri prašiče, ki so jih v največ primerih vzrejali sami. Redili so domačo pasmo. Konje so pozimi hranili s senom, slamo in deteljo. Poleti so jih pasli, ko pa so z njimi delali na polju, so jih hranili s senom in ovsom. Goveja živina je pozimi jedla v glavnem slamo. Tudi v poletnem času je pogosto ostajala v hlevu, kjer so jo krmili s senom in deteljo, saj pašnikov za pašo v soseski ni bilo dovolj za vso živino. Deloma so se kmetje posluževali paše tudi v gozdovih. Ker je živina skoraj vse leto preživela v hlevu,

⁴³ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, listina 1767 X. 21., Dunaj.

⁴⁴ Schematismus des Laibacher Gouvernements im Königreiche Illyrien für das Jahr 1834, str. 220. Enaki datumi sejmov so tudi v šematizmah do leta 1840. Žal ni navedeno, od kdaj so bili ti štirje sejmi dovoljeni. V pregledanih virih žal ni podatkov o letnih sejmih na Kranjskem pred letom 1834.

⁴⁵ Glede dnevov primerjaj večni koledar za leta 1834 do 1840.

⁴⁶ Privilegij, ki ga je občini Mokronog podelil cesar Ferdinand I. z dne 31. oktober 1842. Originalna listina v zasebni lasti.

⁴⁷ Statistischer Bericht der Handels-und Gewerbekammer in Laibach über die volkswirtschaftliche Zustände in Krain für das Jahr 1875, Laibach 1878, str. 299. Sejem ob sobotah pred tiho nedeljo je bil dovoljen s privilegijem iz leta 1842. Od kdaj in s katerimi privilegiji so bili dovoljeni ostali trije letni sejmi ni znano.

so kmetje pridobili na ta način precej gnoja za gnojenje polj. Prašiče so redili z zelenjavnimi odpadki ter nekaj krompirja in rumene repe. Za steljo živini so grabili listje in nabirali praprot. S slamo, ki so jo ponekod uporabljali za krmljenje živine, so pokrivali tudi strehe. Za vprego in delo na polju so uporabljali tako konje kot vole. Kdor je najel par vprežne živine za dan dela na polju, je moral odšteti dva goldinarja, najetemu delavcu pa dati še 20 krajcarjev.⁴⁸ Vprežne živine v soseski so imeli dovolj, večji problem je bil denar. S konji in voli so prevažali tudi razno obrtno blago. Krave so redili za mleko, ki so ga predelovali v maslo in prodajali kar doma. Prašiče so kmetje sami zaklali za domače potrebe. Del mesa so porabili za slanino, del pa so ga prekadili.

Zgornje število živine v občini je bila za skupino zapisovalcev c.o. zadovoljivo. Da pa bi kmetje to stanje lahko obdržali, so takratni občinski veljaki ugotovili, da morajo povečati predvsem površine njiv in travnikov.

Poljedelstvo

Obdelovalno površino so glede na kakovost zemlje in pridelkov razvrstili v več razredov. Njive in travnike v tri razrede (dobre, srednje in slabe), gozdove v dobre in slabe, vinograde in vrtove pa le v en - slab razred. Soseska ni imela veliko parcel, ki bi jih dajala v zakup. Te so se nahajale od trga oddaljene največ pol ure.

Polja so zavzemala najboljšo zemljo v občini. Skozi vse leto so na njih gojili kulture, žita so zamenjevali tudi s krmnimi rastlinami. Pridelovali so enake kulture kot v drugih krajih po Dolenjskem: pšenico, ječmen, oves, koruzo, proso, ajdo, krompir, repo in deteljo. Vsi pridelki so bili srednje kvalitete, predvsem zaradi pogoste megle, rje in ožiga žita. Izjema je bila ajda, ki je tu še posebno dobro uspevala. Na manjših parcelah so posamezni kmetje sejali še rumeno repo in sadili fižol. Industrijske rastline so tu pokrivala 24. del njivskih površin, predvsem lan in konoplja, ki ju danes ni več. Za Dolenjsko je bilo v tridesetih letih 19. stoletja značilno osemletno kolobarjenje brez prahe, in sicer v naslednjem zaporedju: krompir, pšenica ali ječmen in strniščna ajda, detelja, pšenica in strniščna ajda, proso, pšenica in strniščna ajda, rž in strniščna ajda ter proso.⁴⁹

⁴⁸ 1 goldinar ima v tem času 60 krajcarjev.

⁴⁹ Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970, str. 244.

V tej soseski se čiste prahe, to pomeni, da se vse leto na določeni njivi ali delu njive ni sejalo, niso posluževali. Tudi predprahe ali predrali niso delali. Na dobrih in srednjih njivah so kulture vrstili pet let, na slabih pa so se posluževali triletnega kolobarja. Tako so dobre in srednje njive prvo leto pognojili in posejali pšenico z deteljo, zatem deteljo, tretje leto so spet gnojili in zasejali deteljo, za njo pa kot drugi pridelek ajdo. Četrto leto so sejali ječmen, proso, posadili koruzo in na pognojeni del njive krompir, in sicer so vsaki kulturi namenili četrtno površine. Zadnje, peto leto so sejali na eni polovici rž in na drugi, pognojeni polovici, ječmen. Za njima pa so kot druga pridelka posejali ajdo in repo. Na slabih njivah so menjavali pšenico, krompir in oves. Povprečna vrednost donosa na enem oralu najboljše njive je bila 30 goldinarjev in 47 krajcarjev. K pospešenemu uvajanju kolobarja je pripomoglo uvajanje hlevske živinoreje, pri kateri je nastalo več gnoja pa tudi nove krmne rastline, ki so zemljo manj izčrpale kot žita. Njive so gnojili enkrat letno, in sicer so na en oral speljali 20 voz gnoja. Vsak voz je tehtal 10 centov oz. 560 kg.⁵⁰ V ne tako oddaljeni k. o. Zbure⁵¹ naj bi kmetje na en oral navozili celo še enkrat več gnoja kot Mokronožani. Vprašanje je seveda, ali so vsi kmetje sploh imeli toliko gnoja. Pri kmetijskih opravilih so uporabljali za tisti čas značilno kmetijsko orodje: plug, valjar, motike, železne brane, rovnice, srpe. Gnojili in orali so z dvovprego, branali pa le z enovprego. Pšenico, rž in ječmen so sejali v drugi polovici septembra, oves konec marca oz. najkasneje v začetku aprila, proso v drugi polovici maja, ajdo v drugi polovici julija. Koruzo so sadili konec aprila, ravno tako krompir, repo pa v drugi polovici julija. Žeti so pričeli v prvi polovici julija, in sicer rž, ječmen in pšenico, oves v začetku avgusta, proso v začetku septembra. Z žetvijo so zaključili konec septembra, ko so poželi še ajdo. Koruzo so trgali v začetku oktobra, krompir in repo pa so pobrali ravno takrat. Če opisano primerjamo z danes, opazimo razlike pri krompirju, saj ga danes sadimo že marca ali v začetku aprila, pobiramo pa mesec dni prej kot takrat. Na vse površine so ne glede na kvaliteto zemljišča sejali enako količino semena. Polja so obdelovali s pridnostjo in zažganostjo, da bi pridelali čimveč.

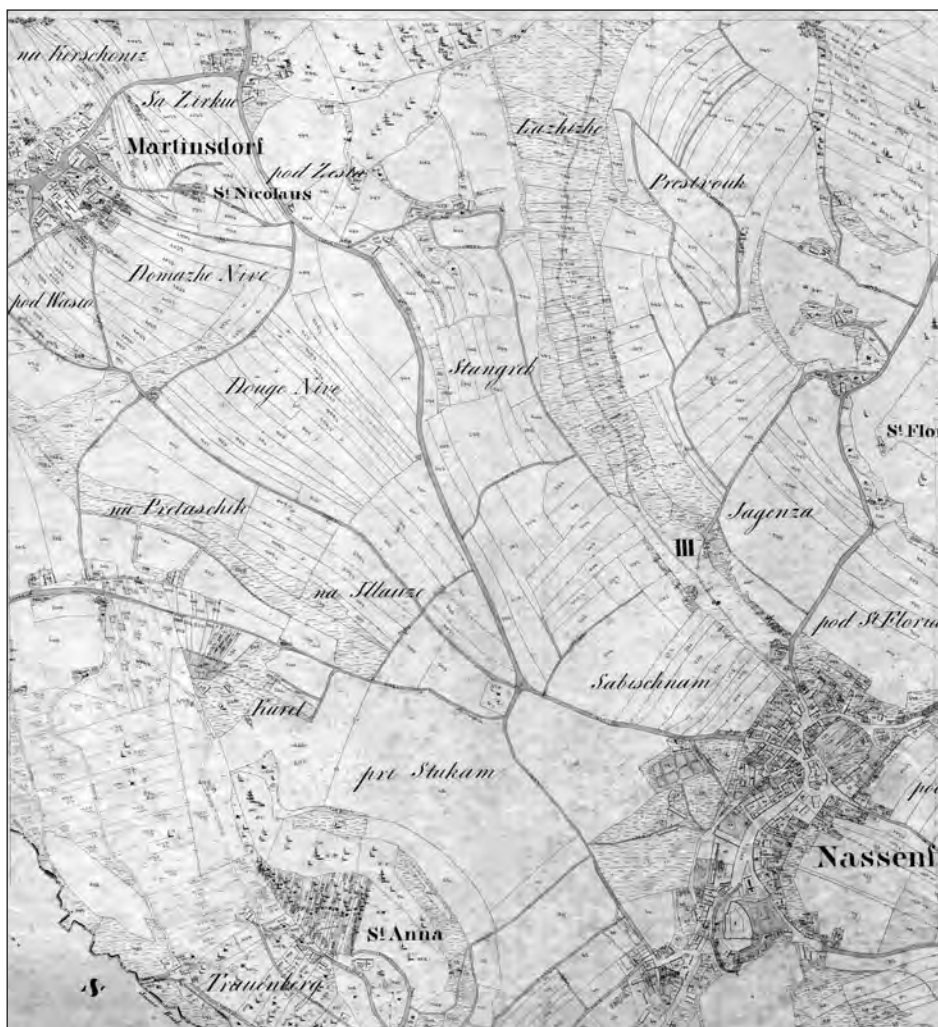
Sadni in zelenjavni vrtovi

Sadnega drevja so imeli kmetje zelo malo, le nekaj jabolk in češenj, ki so jih pridelovali kar na svojih vrtovih ob hišah. To sadje so pojedli še sveže, ozimnice

⁵⁰ 1 cent je 100 funtov oz. 56,001 kg.

⁵¹ Stane Granda, Dolenjska vas v prvi polovici 19. stoletja, v: Dolenjski zbornik (1990), str. 167.

si niso pripravljali. Večji sadovnjaki in vrtovi so pripadali gospodstvu Mokronog. Na zelenjavnem vrtu, ki ga je imela skoraj vsaka hiša, so gojili vse vrste zelenjave za domačo potrebo. Ker pa so bili po površini majhni, so nekatere dele njive obdelovali kot zeljnike. Poleg zelja so tu sadili še zelenjavo. Gnojili so jih enkrat letno s hlevskim gnojem in lesnim pepelom, in to kar precej. V primerjavi z gnojenjem vinogradov kar 16-krat več. Zapisovalci so pripomnili, da so omembe vredni stroški nastali le pri obdelavi sadnih in zelenjavnih vrtov gospodstva Mokronog. Stroški za vzdrževanje kmečkih vrtov pa so bili tako majhni, da se jih ni splačalo omenjati.

Žalostna gora na reambulančni katastrski mapi k. o. Mokronog iz leta 1869.

Travniki

Travnike so razdelili v tri kakovostne razrede, vendar jih je bilo v prvem zelo malo. Kosili so jih dvakrat letno (mrva in otava). Glede na lego parcel je bila mrva sladka in kislja. Te površine niso gnojili oz. sploh skrbeli za njih. Prepuščeni so bili delovanju narave. Čistili so jih ponavadi le spomladi, ko je reka Mirna nanosila ob poplavih precej peska in nesnage. Za čiščenje enega orala sta bila potrebna dva delavca. Proti poplavam so se poskušali obraniti s kopanjem jarkov, kamor naj bi se stekala odvečna voda. Ker pravih planin za pašo v mokronoški kotlini ni bilo, so takoj, ko so pospravili otavo, na travnikih pasli živino. Če je bilo vreme ugodno, je paša trajala prav do zime. Paša za živino je bila dobra tudi v gozdovih.

Gozdovi

Gozdne površine so uvrstili v dobre in slabe. V obeh sta prevladovali smreka in bukev. Smrekov les so potrebovali za gradnjo ali izdelavo desk, bukev pa za drva. Pravil, kdaj so lahko sekali in kako stara naj bi bila drevesa, soseka ni imela. Dreves, ki bi jih sekali za drva, je tu primanjkovalo. Drva so pripravljali spomladi, ko so sekali drevesa, stara okrog treh let. V gozdovih je bilo dovoljeno grabiti listje za steljo in pasti živino. Da pa bi pridobili nove površine, gozdov tu niso požigali.

Vinogradi

Vinska trta je rasla le na osmih parcelah na gozdnem območju. Vse so bile ocenjene kot slabe. Vino, ki so ga na njih pridelali, je bilo namreč slabe kakovosti in kislo. Pet vinogradov je bilo na Priči, dve na Žalostni gori ter ena Na Dolini. V podatkih iz leta 1869⁵² se parcele na Žalostni gori in Na Dolini ne omenjajo več, na Priči se zdaj deloma združijo s sadnim drevjem. Povečanja števila parcel ni, pa tudi zidanice niso omenjene. Mokronožani so imeli prav gotovo vinograde tudi v drugih k. o., podobno kot danes. V c. o. tega niso zapisali. Trte so

⁵² ARS, Reambulančni kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, zapisnik zemljiških parcel.

takrat rodile tri do štiri leta, nato pa so jih vsako leto četrtno obnovili - na novo posadili. V nekaterih krajih so v vinograde sadili sadna drevesa, zelenjavo in celo krompir, vendar tega tu niso delali. Za vse delo, ki so ga morali opraviti skozi vse leto na površini enega orala vinogradov, je bilo potrebnih kar 81 najemnikov. Gnojili so enkrat letno z žitnimi plevi. Na en oral so zvozili 30 centov gnoja. Pridelali so malo, na enem oralu med leti 1810 in 1824 povprečno 12 avstrijskih veder⁵³ vina. Od vinogradov so plačevali gornino, cesarskokraljevi davek ter desetino od vsakega 12. vedra, ki je pripadala mokronoški cerkvi.

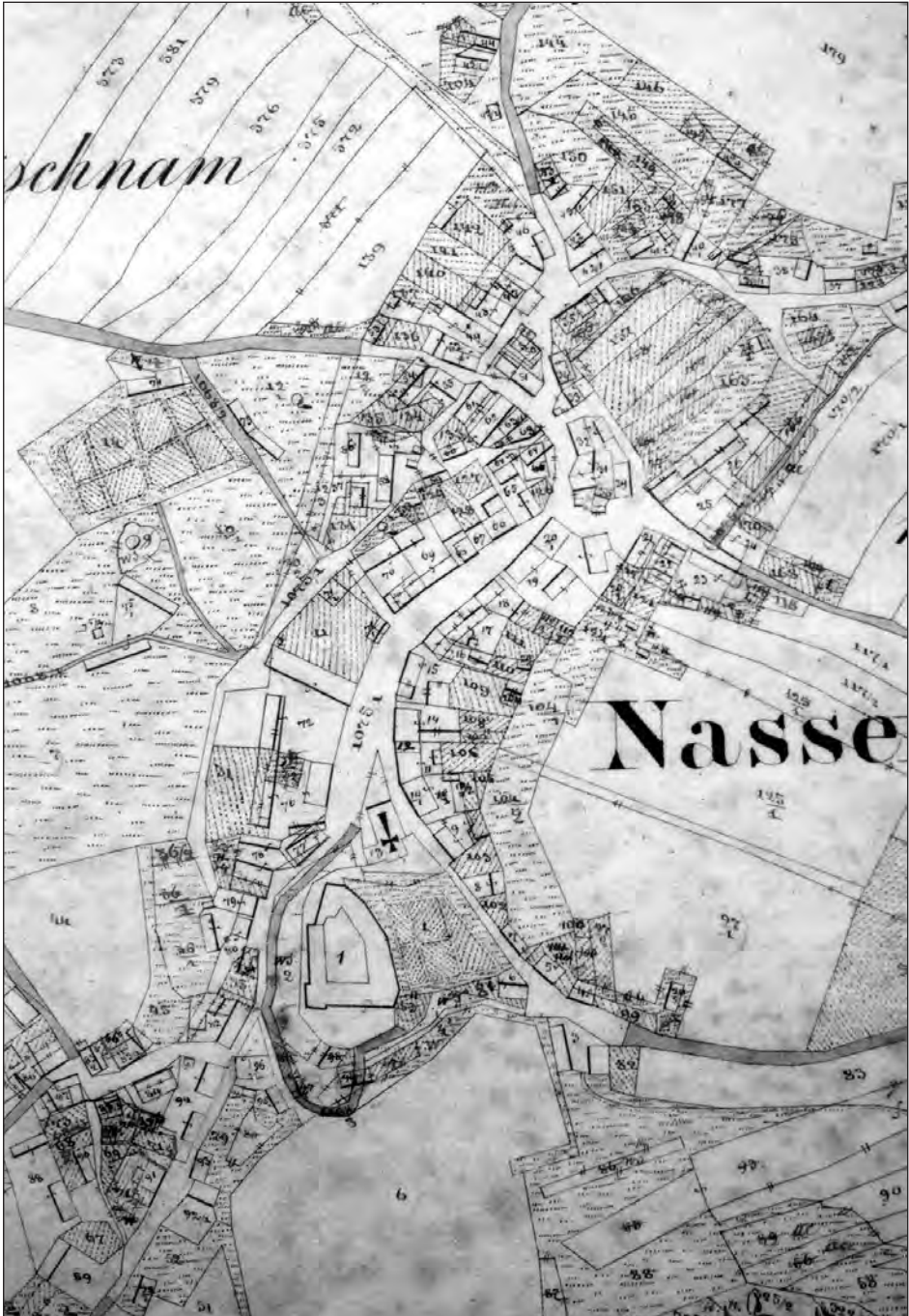
Večina posestnikov kmetij ni bila premožna, zato so bili prisiljeni za lastno preživetje obdelati vsak najmanjši kos zemlje. Kljub temu, da so zemljo obdelovali za takratni čas v največji možni meri, so pridelali skoraj vsako leto enako.

Zemljiška gospostva in dajatve

Kmetije na tem območju so spadale v okvir več zemljiških gospostev, in sicer so to bila: Mokronog, Mirna, Rakovnik, Češnjice pri Moravčah, Žovnek, Pleterje, imenje Čretež, kaplanija in župnija Mokronog ter župniji Mirna in Šentrupert. Pravico do dajatev pa niso imela vsa. Desetino od vseh zemljiških površin sta prejemale gospostvo in cerkev Mokronog. Posestvu Trata je po odbitku petine⁵⁴ pripadal vsak deseti snop ter vrečna desetina. Gospostvu Mokronog je šla tudi gornina in pravica lova v občini s pripadajočim letnim zneskom 10 goldinarjev.

⁵³ Eno vedro je 56,6 l.

⁵⁴ Od petine pridelka ni bilo potrebno plačevati dajatev.

Trg Mokronog na reambulančni katastrski mapi k. o. Mokronog iz leta 1869.

Marjeta Bregar

PREBIVALCI MOKRONOGA V 19. STOLETJU

V pričujočem prispevku predstavljam število prebivalcev in imena lastnikov stavb trga Mokronog v 19. stoletju. Za primerjavo predvsem pri številu prebivalcev podajam še podatke iz 18. in 20. stoletja. Ob predstavitvi imen lastnikov stavb (oštevilčenih in neoštevilčenih) sem imela namen navesti tudi hišno ime (vulgo) določene hiše skozi celotno 19. stoletje in ga primerjati z začetkom 20. stoletja. Žal se je ta namen izjalovil, ko sem pregledala dosegljive vire s temi podatki. Hišna imena so zapisovali v popisih hiš in družin t. i. statusih animarum.¹ V ohranjenih statusih za župnijo Mokronog so namreč hišna imena

Požar v Mokronogu leta 1911.

¹ Statuse animarum so pričeli pisati po župnijah v drugi polovici 18. stoletja kot zabeležko opravljanja velikonočne spovedi. Vodení so po hišah oz. družinah. Popisani so vsi člani, njihovi medsebojni sorodstveni odnosi, rojstva, tudi poroke, poklic in podobno. Posamezen status so župniki vodili več let. Najstarejši za župnijo Mokronog je ohranjen v Nadškofijskem arhivu Ljubljana (NŠAL) 1750 - 1832. Za pomoč pri iskanju virov se zahvaljujem dr. Borisu Golcu.

Število prebivalcev in hiš trga Mokronog

Prebivalstvo so pričeli na današnjem slovenskem ozemlju preštovati v drugi polovici 18. stoletja. To so narekovale potrebe vojske v času cesarice Marije Terezije. Prvo štetje prebivalcev Habsburške monarhije je v letu 1754 opravila cerkev po župnijah in posvetna oblast po gospostvih.³ Na tak način so preštivali prebivalce dobrih sto let. Tako pridobljeni podatki razumljivo niso tako zanesljivi kot kasnejši popisi prebivalcev. Prvi sodobni popis na območju slovenskih dežel je bil opravljen leta 1857 na podlagi posebnega zakona, ki je bil pri naslednjem popisu leta 1869 še dopolnjen, nato pa so si popisi sledili vsakih deset let (1880, 1890, 1900).⁴

Poleg štetja ljudi pa je čas cesarice Marije Terezije prinesel tudi oštevilčevanje hiš, uvedeno leta 1770. Prav tako kot popis prebivalcev je bilo tudi oštevilčenje izvedeno za potrebe vojske. Današnji termin naselje ali kraj lahko povežemo s takratno skupino hiš z zaporednimi številkami, ki je postala števeni oddelek za vojsko oz. konskripcijska enota.⁵

Razpredelnico o številu prebivalcev in hiš v 19. stoletju začnjam z letom 1782.⁶ Za to leto sem v pregledanih virih našla najstarejši podatek o številu prebivalcev trga Mokronog, ki ga je pripravila župnija Mokronog⁷ v času župnikovanja Franca Bernekarja. K trgu so prišteli tudi zaselek Preloge, ki je tudi danes sestavni del Mokronoga, in sicer ena izmed ulic. V virih za leta do 1880 je podatek zapisan za trg, leta 1880⁸ pa so število prebivalcev Mokronoga prikazali posebej za trg in posamezne zaselke (danes del Mokronoga): Sv. Florijan, Šeginke, Škarpa, Žalostna gora, Dolina, Preloge in Štajngrab, ki spada danes pod Martinjo vas. Pri naslednjem štetju leta 1890⁹ so nekaj zaselkov že všteli v sam

³ Enciklopedija Slovenije , zvezek 13, Ljubljana 1999 (odslej ES 13(1999)), str. 139.

⁴ ES 9 (1995), str. 142.

⁵ ES 5 (1991), str. 250.

⁶ NŠAL, ŠAL/ŽA Mokronog 1678 - 1850, Zbirna tabela iz leta 1782 za župnijo Dolenji Mokronog, njene podružnice in vasi (odslej Zbirna tabela 1782). Tabela vsebuje podatke o številu takratnih dušnih pastirjev, številu potrebnih dušnih pastirjev, podatke o oddaljenosti od župnijske cerkve, številu oštevilčenih hiš, številu družin in duš ter legi kraja.

⁷ Podatke o številu prebivalcev celotne mokronoške župnije nam nudi že popis v vojaške namene iz leta 1778 ter okrog leta 1780. Objavil jih je Vlado Valenčič, *Prebivalstvo po župnijah na Kranjskem v letih 1778 in okrog 1780*, v: *Zgodovinski časopis* 50, Ljubljana 1996, str. 53-63. Mokronoška župnija je leta 1778 štela 571, okoli leta 1780 pa že 612 prebivalcev.

⁸ *Special Orts-Repertorium von Krain*, Obširen imenik krajev na Kranjskem, Dunaj 1884, str. 32.

⁹ *Spezialni repertorij krajev na Kranjskem*, Dunaj 1894, str. 32.

treh desetletjih 20. stoletja. V Mokronog se je vrnila industrija (Tovarna Iskra Elektroliti, Proizvodnja elektrolitskih kondenzatorjev, obrat Induplati Jarše, obrat čevljev Zmaga), ki je v letih po drugi svetovni vojni v kraju ni bilo. To je prav gotovo eden izmed poglobitnih vzrokov, da so prebivalci v kraju ostali oz. da so se doselili novi.

Razmerje med spoloma je za tista leta, za katera obstajajo podatki, vedno v prid žensk. To razmerje je približno 49% : 51%. Najbolj očitno pa je to v prvem štetju po drugi svetovni vojni (Leta 1953 je bilo le 45% moških in 55% žensk.).

Število prebivalcev in hiš v 19. stoletju¹¹

Leto	Vsi prebivalci	Moški	Ženske	Hiše	Družine
1782	612			109	125
1817	508			122	
1830	626	305	321	125	160
1852	798				
1854	767			131	
1869	843	406	437	135	
1880	855	402	453	141 (135)	
1890	844	421	423	147	
1900	881 (798) ¹²	427	454	160	

¹¹ Podatki za tabelo se nahajajo v naslednjih virih:

NŠAL, ŠAL/ŽA Mokronog 1678 - 1850, Zbirna tabela 1782 (za leto 1782); Haupt Ausweis über die Entheilung des Laibacher Gouvernementsgebiethes in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirksobrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften nebst deren Häuser und Seelenzahl in Jahre 1817 (za leto 1817); ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, katastrska občina (k. o.) Mokronog, cenilni operat (za leto 1830); NŠAL, ŠAL/ŽA Mokronog, status animarum 1759 - 1893 z začetkom leta 1833 (za leto 1852); Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, VI. del, Ljubljana 1857, str. 116 (za leto 1854); Imenik krajev vojvodine Kranjske, Ljubljana 1874, str. 28 (za leto 1869); Obširen imenik krajev na Kranjskem, Dunaj 1884, str. 32 (za leto 1880); Specijalni repertorij krajev na Kranjskem, Dunaj 1894, str. 32 (za leto 1890); Gemeinde Lexikon von Krain, Wien 1905, str. 48 (za leto 1900); Župnijski urad Mokronog, status animarum 1906 - 1945 (podatek vpisan v oklepaju za leto 1900).

¹² Podatki v oklepajih za to tabelo in tabelo Prebivalci Mokronoga v 20. stoletju so povzeti iz statusa animarum 1906 - 1945, ki ga hrani Župnijski urad Mokronog.

Prebivalci Mokronoga v 20. stoletju¹³

Leto	Vsi prebivalci	Moški	Ženske
1910	903 (954)		
1920	(793)		
1931	798 (809)		
1948	684		
1953	687	312	375
1961	700		
1966	666		
1971	632	297	335
1981	633		
1991	702		

Pri predstavitvi števila hiš sem se omejila na 19. stoletje. Za 20. stoletje imam teh podatkov malo oz. za čas po letu 1945 le podatke za gospodinjstva in stanovanja. Število hiš oz. oštevilčenih stavb je podobno kot število ljudi v porastu. Med letoma 1782 in 1817 (35-letno obdobje) se trg statistično poveča za 13 novih hiš. Toliko novih oštevilčenih hiš je zraslo konec 19. stoletja le v enem desetletju. Po letu 1782 do leta 1900 so zgradili 51 novih oštevilčenih hiš. Statusi animarum nam omogočijo tudi vpogled v preseljevanje družin iz ene hiše v drugo znotraj samega kraja, delno pa tudi za preseljevanje v druge kraje. V eni hiši je lahko živela ena družina, pogosto dve, v nekaterih pa celo tri. Oštevilčevali pa niso le stanovanjska, ampak tudi gospodarska poslopja, cerkev, župnišče. V trgu je bilo skozi celotno 19. stoletje tudi nekaj neoštevilčenih stavb (cerkev, kaplanija, nekatere privatne hiše).

¹³ Podatki za tabelo se nahajajo v naslednjih virih:

Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, Ljubljana 1971, str. 587 (za leta od 1869 do 1966); Dr. Živko Šifrer, Prebivalstvo naselij 1869 - 1966, Ljubljana 1969, str. 253 (za leta od 1869 do 1966); Župnijski urad Mokronog, status animarum 1906 - 1945 (podatek vpisan v oklepaju za leta 1910, 1920 in 1931); Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939, str. 125 (za leto 1931); Popis prebivalstva (PP) 1961, knjiga X, Beograd 1965, str. 251 (za leta 1948 in 1961); PP 1953, knjiga XIII, Beograd 1959, str. 235 (za leto 1953); PP 1971, knjiga VII, Beograd 1975, str. 273 (za leto 1971); PP 1981, Ljubljana 1981, št. 228, str. 175 (za leto 1981) in PP 1991, Ljubljana 1991, št. 538, str. 100 (za leto 1991).

Ko primerjamo podatke o številu hiš in prebivalcev s pomočjo različnih virov, opazimo razlike. Tako se podatki za trg Mokronog, pridobljeni s popisi prebivalcev in podatki zapisani v statusih animarum, razlikujejo za tista leta, za katera obstajajo podatki iz obeh virov. Natančne vzroke za te razlike bo potrebno še raziskati.

Podatke o prebivalstvu za posamezne kraje je težko dobiti za čas med letoma 1918 in 1945. V popisih prebivalstva za leti 1921 in 1941 je število prebivalcev navedeno za posamezne občine in ne tudi posamezne kraje.¹⁴ Nekatero podatke, razen števila prebivalcev, o samem kraju Mokronog pa najdemo tudi za leto 1937.¹⁵

V prilogi predstavljam seznam lastnikov hiš trga Mokronog v 19. stoletju s številkami stavbnih parcel za leti 1826 in 1869, ki sem ga sestavila na osnovi arhivskih virov v Arhivu Republike Slovenije (ARS) in Nadškofijskem arhivu v Ljubljani (NŠAL).¹⁶ Imena lastnikov sem poslovenila, prav tako priimke, glede na današnje stanje v Mokronogu in okolici. Prvotno obliko sem ohranila le pri izrazito neslovenskih oblikah (npr. Wolfgruber, Weibel, Waschnitius...) priimkov. Domača imena (vulgo) iz leta 1845 sem zapisala v enaki obliki kot v statusu, le šumnike (npr. zh =č, sh= ž) sem pretvorila v sodobni črkopis.

Primerjava števil stavbnih parcel franciscejskega in reambulančnega katastra nam pokaže, da se prenekatera družina v triindvajsetih letih ni preselila na drugo lokacijo v trgu, kot je morda iz tabele razvidno na prvi pogled. Ob bolj natančnem pregledu lahko ugotovimo, da je prišlo v tem obdobju tudi do preštevilčenja hišnih števil v trgu. Pri nekaterih stavbnih parcelah je leta 1869 že opazna delitev na več delov - drobljenje enotne posesti. Kljub temu, da se je število hišnih števil povečalo za deset, število stavbnih parcel ni večje. Ponekod se je posest, verjetno ob dedovanju, razdelila med družinske člane, spet drugje je s prodajo prehajala v tuje roke.

¹⁴ Popisi so bili 31. januarja 1921, 31. marca 1931 in 31. julija 1941. leta. V Beogradu je leta 1925 izšel Riječnik mjesta kraljevine Jugoslavije, ki pa ne vsebuje podatkov o številu prebivalcev leta 1921, ampak prinaša "stare" podatke o številu prebivalcev leta 1900.

¹⁵ Leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 265.

¹⁶ To so: ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 166, katastrska občina (k. o.) Mokronog, zapisnik stavbnih parcel iz leta 1826; NŠAL, ŠAL/ŽA Mokronog, status animarum 1759 - 1847, začetek leta 1845 in ARS, Reambulančni kataster za Kranjsko, N 166, k. o. Mokronog, abecedni seznam zemljiških in hišnih posestnikov davčne občine Mokronog 1869 in vnešeni popravki za leto 1880 ter poročilo o stanju zemljiških posestnikov davčne občine Mokronog z vasjo Martinja vas 1880.

S primerjavo priimkov lastnikov stavb 19. stoletja in priimkov, ki jih nosijo prebivalci Mokronoga v letu 2001,¹⁷ ugotavljam, da je v kraju živih še 18 priimkov iz leta 1826, 20 iz leta 1845, 23 iz leta 1869 in 27 iz leta 1880. Skozi celotno 19. stoletje se pojavi 136 različnih priimkov lastnikov stavb. V vseh štirih predstavljenih letih 19. stoletja se vedno navaja 29 priimkov, izmed katerih jih je leta 2001 v kraju še 10. Ti so naslednji: Gorenc, Kovačič, Lovše, Mikec, Novak, Plantarič, Pleskovič, Strel, Vrabc in Zupančič. Priimkov, ki se pojavijo vsaj enkrat v 19. stoletju in so enaki tem v letu 2001, pa je 34. Verjetno je takih priimkov še več, saj je pogosto živelo v eni hiši, kot je še danes, več družin z različnimi priimki.

Hiša trgovca Strela v Mokronogu v začetku 20. stoletja.

¹⁷ Za primerjavo so mi za leto 2001 služili priimki prebivalcev Mokronoga, navedeni v Telefonskem imeniku za leto 2001, str. 7-93 in 7-94, kljub temu, da prav gotovo niso navedeni vsi lastniki hiš v Mokronogu za to leto.

Priloga

Hišna št.	Franciscejski kataster 1826	Status animarum iz leta 1845 ¹	Reambulančni kataster 1869	Podatki za leto 1880
1	Ludvik Mandel: 1 ² glej mapo, str. 113	Ludvik Mandel	Ludvik Berk: 1 ³ glej mapo, str. 128	Ludvik Berk
2	Franc Lovše: 2	Anton Lovše ⁴ ; per Knapču, na cesti	Blaž Bukovec: 100/2	Blaž Bukovec
3	Janez Šetina: 3	Janez Šetina; per paradiškim Turnarji	Jožefa v. Marquart: 2	Terezija Tomšič
4	kaplanija: 4	kaplanija	Janez Šetina: 3	Janez Šetina
5	Jožef Tekavčič: 5	Jožef Tekavčič; per paradiškim (Jožetu)	Gašper Mavzer: 4	Gašper Mavzer
6	Franc Korban: 6	Franc Korban; per Korbanu	Karol Tekavčič: 5	Karol Tekavčič
7	Martin Korban: 7	Lavrencij Šporn; per Špornu	Jožef Šetina: 6	Jožef Šetina
8	Lucija Kajzer: 8	Franc Kajzer; per Kajsarji	Jožef Šporn: 7	Jožef Šporn
9	Janez Majer: 9	Janez Kajzer; per Korošču	Franc Kajzer: 8	Miha Umberger
10	Ludvik Mandel: 10	Janez Pleskovič; per (Pobarji) Kostnarji, per Pleškovcu	Pavel Kajzer: 9	Anton Plantarič
11	Janez Grablič: 11	Marija Grablič; per Grabliču	Janez Pleskovič: 10/1 in 10/2	Janez Pleskovič
12	Ignac Šetina: 14	Franc Šetina; per Grebencu	Ferdinand Sever: 11	Ana Waschnitius

¹ V Nadškofijskem arhivu v Ljubljani je ta status vpisan kot status animarum 1759 - 1847.

² Poleg imena lastnika hiše je z dvopičjem (:) ločena in posevno napisana številka stavbne parcele (hiše) iz leta 1826. Zapisnik stavbnih parcel k. o. Mokronog, februar 1826.

³ Poleg imena lastnika hiše je z dvopičjem (:) ločena in posevno zapisana številka stavbne parcele (hiše) iz leta 1869. Zemljiški zapisnik občine Mokronog z vasjo vred Martinja vas, 1869.

⁴ Najprej je napisano ime lastnika leta 1845 ter nato še hišno ime (vulgo), ločeno s podpičjem (;).

13	Anton Šetina: 15	Franc Šetina; per plaškim Turnarji	Janez Šašel: 14	Janez Šašel
14	Janez Šuster: 16	Janez Kump; per Padarji, per Kumpi	Marija Makuc: 15	Janez Makuc
15	Vincenc Mikec: 17	Vincenc Mikec; per Verbancu	Jožef Tekavčič: 16	Jožef Tekavčič
16	Herman Deu: 18	Ignac Dolinar; per Golcu	Marjana Kos: 17	Marjana Kos
17	Franc Strel: 19	Franc Strel; per Šmajdlerji	Ignac Dolinar: 18	Ignac Dolinar
18	Franc Strel: 20	Jožef Strel; per Šmajdlerji, per birtu mladim spodnjim	Peter Strel: 19	Janez Povše
19	Jožef Zupančič: 21	Janez Lazar; per Ševenchanu, per Lasarji	Jožef Strel: 20/1 in 20/2	Janez Majcen
20	Hermagor Makuc: 22	Hermagor Makuc; per Klobučarji, per Moharji	Jožef Gorenc: 21	Jožef Gorenc
21	Jurij Smrekar: 23, 36	Janez Smrekar; per Mihaletu	Franc Makuc: 22	Jožefa Makuc
22	Jožef Bukovec: 24	Jožef Pleskovič; per Bukovcu, per Plahtinu	Franc Smrekar: 23	Franc Smrekar
23	Franc Majer: 25	Matija Pehani; per Pehanitu	Anton Borštnar: 24	Jožef Pehani
24	Matija Pehani: 26	Matija Pehani; per Pehanitu	Jožef Pehani: 26/1 in 26/2	Jožef Pehani
25	Matija Pehani: 27	Jožef Šetina; per Strahu	Jožef Pehani: 25	Jožef Pehani
26	Herman Šetina: 28	Herman Šetina; per Hermančku	Anton Plantarič: 29	Janez Smrekar
27	Franc Majer: 29	Jernej Majer; per Pišlajtu, per šterni	Janez Kolenc: 30	Janez Kolenc
28	Mihael Fisolt: 30	Jožef Šetina; per Strahu, per šterni	Ferdinand Sever: 31	Alojz Gatsch
29	Jožef Pleskovič: 31	Marija Pleskovič; per Andreskovih	Leonhard Pibernik: 32	Anton Pišmaht

Prebivalci Mokronoga v 19. stoletju

30	Janez Gačnik: 32	Janez Gačnik; per Merkliču	Margareta Avsec: 33	Margareta Avsec
31	Filip Avsec: 33	Ana Avsec; per Lipkovih	Janez Pibernik: 51	Martin Šantaj
32	Janez Šetina: 51	Janez Pibernik; per Piberniku	Andrej Kovačič: 34	Andrej Kovačič
33	Matija Koren: 34	Matija Koren; per Gašperji	Andrej Kovačič: 50	Ignac Dolinšek
34	Andrej Peterlin: 50	Andrej Kovačič; per Petkovih	Janez Gorenc: 35	Janez Gorenc
35	Franc Pižmaht: 35	Franc Gorenc; na Trati per Traških	/	/
36	Janez Gorenc: 37	Janez Gorenc; per Buriču	/	/
37	Lorenc Kravcar: 38	Agnes Kravcar; per Kravcarji	Jožef Rus: 37	Janez Dolinar
38	Janez Wolfsgruber: 39	Franc Lovše; per Knapču	Agnes Žagar: 38	Agnes Žagar
39	Matija Pehani: 40	Franc Majer; per Pišlajtu	Janez Lovše: 39/1	Janez Lovše
40	Jakob Plantarič: 41	Franc Pižmaht; per Pišmu	Ana Borštnar: 39/2	Ana Borštnar
41	Jožef Dolinar: 42	Jožef Dolinar; per spodnjim farbarji	Vincenc Mikec: 40/1	Franc Mikec
42	Franc Pleskovič: 43	Franc Pleskovič; per Cenčkovih	Jakob Pleskovič: 41/2	Jaka Pleskovič
43	Janez Borštnar: 45	Lavrencij Benedik; per Satlerji na Ložiču	Alojz Dolinar: 42/1 in 42/2	Alojz Dolinar
44	Jernej Petrič: 44	Jakob Petrič; per Kozofurjevih	Franc Pleskovič: 43/1 in 43/2	Franc Pleskovič Janez Kolenc
45	mežnarija Sv. Florijan: 146	mežnarija, mežnar Janez Gričer	Janez Kolenc: 45/1	
46	Matija Dovjak: 139	Marija Pleskovič vdova Dovjak; per Terusovih na Šeginki	Janez Pleskovič: 44	Franc Pleskovič
47	Jožef Rižnar: 138	Jožef Bevc; per Pretku	Franc Pleskovič: 139	Neža Pleskovič
48	Ludvik Mandel	Konopni dol	Janez Bevc: 138	Janez Bevc

49	Jožef Kovačič: 137 v germoji per	Jožef Kovačič; 46 Germovšku	Jožef Strel, nasled:	Jožef Strel, nasled
50	Martin Luzar: 136	Jožef Štepic; per Koreničku	Anton Žabkar: 47	Anton Žabkar
51	Jakob Jaki: 46	Jožef Strel; per loškem Nandeki, per Šmajdlerji, per Ledrarji	Anton Pižmaht: 48	Janez Lovše
52	Franc Kravcar: 47	Matija Golčar; per Pangretu, starim	Janez Kolenc: 49	Janez Kolenc
53	Matija Golčar: 48	Matija Golčar; per mladim Pangretu	Peter Deu: 52	Janez Deu
54	Matija Strel: 49	Janez Kolenc; per Knapovih	Agnes Vagner: 53	Avgust Vagner
55	Janez Pibernik: 52,53	Matija Čampa, Peter Deu; per Čampatu, per Tišljerji	Jožef Plantarič: 54	Janez Deu
56	Matej Kušlin: 54	Franc Plantarič, Uršula Kos; per Ogrincu	Janez Dolinar: 55	Janez Dolinar
57	Janez Dolinar: 55	Janez Dolinar; per Kramarji	Maks Pasecki: 61	Jožef Weibel
58	Jurij Gorenc: 56	Andrej Gorenc; per Jurkatovih	Janez Kajzer:	/
59	Jožef Jaki: 57	Andrej Penca, vdovec; per Andrejcu	Franc Penca: 57	Franc Penca
60	Jernej Kovačič: 58	Jožef Kovačič, nato Anton Koračin; za zidam, per Zazidenskih	Franc Kolb: 58	Franc Kolb
61	Miha Selko: 59	Franc Selko; per Koljegarji Selkotu	Franc Selko: 59	Franc Selko
62	Anton Heimerl: 60	Anton Heimerl; per Lončarji, per potu	/	/
63	Jakob Kovač: 61	Jožef Kovač; per Platku	Jožef Lukner: 63/1	Jožef Lukner
64	Helena Lukner: 62	Jožef Lukner; per Princu	Matija Bevčič: 63/2	Konrad Kajzer

65	Karl Golc: 63, 123	Matija Bevčič; per Taborskim	Janez Pleskovič: 64	Janez Pleskovič
66	Anton Železnik: 64	Anton Železnik; per Železniku	Janez Kolb: 65	Anton Tratar
67	Jurij Kisovec: 65	Janez Kolb; per Hanselnu	Primož Kadivic: 66	Ignac Pavlin
68	Matija Kadivic: 66	Primož Kadivic; per Kadivcu	Primož Kadivic: 67	Marija Jerič
69	Marija Andrejčič: 67	Primož Kadivic; per Kadivčovich	Janez Kovačič: 68	Peter Jerič
70	Janez Kovačič: 68	Janez Kovačič; per mladim Šeginčanu	Rozalija Pleskovič: 69	Anton Žlajpah
71	Janez Pleskovič: 69	Janez Pleskovič; per Pleskovču, mesarji	Ludvik Berg: 70	Ludvik Berg
72	Ludvik Mandel: 70	grajska hiša (stolp) ⁵	Ludvik Berg: 71/1 in 71/2	Ludvik Berg
73	Franc Ksaver Pober: 76	šrotija ⁶	Ludvik Berg: 76	Ludvik Berg
74	šola: 77	šola (učitelj Jožef Potokar)	šola: 77	šola
75	Martin Kovačič: 78	Jožef Bizjak; per starim Šeginčanu	Jožef Bizjak: 78	Jožef Bizjak
76	Janez Kajzer: 79	Janez Majer; per Pišlajtu	Janez Majer: 79	Janez Podvasnik
77	Franc Šetina: 81	per Grebencu (F. Šetina dom na št.89)	Franc Bizjak: 80	Franc Bizjak
78	Karl Berk: 80	Jožef Rugel; per Močlarji	Anton Keržičnik: 82	Anton Keržičnik
79	Franc Dolinar: 82	Janez Dolinar; per mladim Farbarji	Franc Kovačič: 83/1	Franc Kovačič
80	Franc Kovačič: 83	Franc Kovačič; per Pungerčarji	Franc Dolinar: 83/2	Franc Dolinar

⁵ Današnji Strelav turn.

⁶ Ime stavbe po rodbini Schrott.

81	Franc Kajzer: 84	Janez Slatnar; per Slatnarji, per klobučarji	Franc Dolinar: 83/3	Karl Dolinar
82	Jožef Pretnar: 85	Jožef Pretnar; per Avfku	Janez Rozman: 86	Marija Golia
83	Janez Jaki: 86	Janez Jaki; per frinškim Nandetu	Marija Nahtigal: 88	Marija Lindič
84	Janez Johant: 87	Anton Jaki; per Nandetovim Tonetu	Karel Žitnik: 87	Karel Žitnik
85	Janez Nahtigal: 88	Janez Nahtigal; per Nahtigalu	Marko Povšič: 90	Marko Povšič
86	Franc Zore: 90	Franc Dolinar nato F. Kolenc; per Kraljovih	trška hiša: 89	trška hiša
87	ubožnica: 89	trška hiša	Janez Slatnar: 91	Janez Šašel
88	Marko Jaki: 91, 92	Matija Pehani; per (greskim) Nandetu, na gresu	Janez Knez: 85/1 in 85/2	Franciška Gorenc
89	Franc Šetina: 93, 94	Franc Šetina; per Grebencu	Vincenc Slatnar: 84	Anton Miklič
90	Janez Knoblehar: 96	Franc Knoblehar; per Knobleharji	Franc Šetina: 94	Matevž Markovič
91	Jožef Zupancič: 95	Jožef Zupancič; per Joseljnu	Franc Knoblehar: 96	Miha Trefalt
92	Marko Erpič: 97	Marko Povšič; per Repiču	Marija Zupancič: 95	Marija Zupancič
93	Marija Miklavčič: 98	Franc Bele; per Beletu za gradom	Franc Keržičnik: 140	Anton Keržičnik
94	Jožef Mikec: 99	lastnik Mandel; per Urbancu	Janez Hočevnar: 132/1	Janez Hočevnar
95	Ludvik Mandel	Franc Dolinar; per starim Farbarji	Janez Kovačič: 137/1	Anton Kovačič
96	Matija Pehani: 132, 133	Kuret	Jožef Stepič: 136	Jožef Stepič
97	Andrej Kralj: 131	Andrej Kralj; per Kraljičku	Anton Kovačič: 134	Anton Kovačič
98	Marko Vrabc: 130	Franc Dovjak; per (Medvedu) Terusu	Ludvik Berg: 13/2	Ludvik Berg
99	Jurij Huhar: 129	Janez Kuhar; per Kuharji	Ludvik Berg: 131 in 130/2	Ludvik Berg

100	Janez Vrabc: 128	Janez Vrabc; per Vrabcu	Franc Dovjak: 130/1	Marija Dovjak
101	Janez Ban: 127	Janez Slepšak; per Banu, v malnu Banovim	Janez Huhar: 129	Anton Bulc
102	Janez Ban: 126	Anton Šetina; per Turnarji v dolini	Janez Vrabc: 128	Janez Vrabc
103	Janez Rivc: 125	Janez Rivc; per Rivcu v malnu	Jožef Lovše: 127	Jožef Lovše
104	Egidij Peterlin: 107	Janez Pibernik; v Pibernikovem malnu	Anton Šetina: 124	Ana Čerček
105	Jožef Gorenc: 106	Jožef Gorenc; per Seršenu, malinskim Jožetu	Janez Rivc: 125/1	Janez Rivc
106	Jurij Dolensek: 105	Miklavž Pangre; per Miklavžu v dolini	Janez Rivc: 125/2	Janez Rivc
107	Janez Petrič: 104	Antonija Verbič; per Verbiču	Jožef Novak: 120	Jožef Novak
108	Anton Vinšek: 103	Janez Verhovšek; per Germovih	Jurij Pavlin: 121	Jurij Pavlin
109	Jurij Kos: 101	Gertrud Hrasteničar; per Hrasteničarji	Luka Kukenberger: 122	Luka Kukenberger
110	Marija Wirth: 111	Katarina Majer; per Gregorčkovih	Peter Erden: 123/1	Janez Deu
111	Valentin Haimerl: 109, 110	Jožef Haimerl; per Lončarji	Jernej Lindič nasl.: 117	Jernej Lindič nasl.
112	Anton Rode: 112	Janez Rode; per Tonceljnu	Jožef Zupančič: 113	Jožef Zupančič
113	Martin Novak: 113	Katarina Pirc; per Kuharci	Ludvik Berg: 119	Ludvik Berg
114	cerkev Sp. Mokronog: 114	farovš	mežnarija: 115	mežnarija
115	mežnarija Žal. gora: 115	mežnarija	župnišče: 114	župnišče
116	kaplanija Žal. gora: 116	kaplanija	Janez Peterlin: 108/2	Janez Peterlin
117	Martin Vodnik: 117	Marija Klemenčič; per Dohtarjevih	Margareta Žgajnar: 108/1	Margareta Žgajnar

118	Vincenc Vodnik: 121	Janez Železnik; per (Hlepu) Sloku	Jožef Pehani: 107	Jožef Pehani
119	Marko Sitar: 122	Janez Kukenberger; per Stočku, Kancijan	Matija Jaki nasl.: 106	Matija Jaki nasl.
120	Jožef Novak: 120	Jožef Novak; per Šmavcu, na Ljubljanci	Jožef Gorjup: 105	Jožef Gorjup
121	Ludvik Mandel	Franc Dolinar; per Farbarji- vide št. 95	Janez Verhovšek: 103	Janez Verhovšek
122	Janez Gričar: 135	Jožef Bukovec; per Bukovcu, v škarpi	Anton Verbič: 104/1	Andrej Abina
123	Franc Kovšek: 134	Anton Kovačič; per Kovšku na Štangrabu	Franc Lovše: 102/3	Franc Lovše
124	Janez Spičnik: 102	Janez Peterlin; per Tilkovih	Lovrenc Zalar: 102/2	Lovrenc Zalar
125	Barba Barbara Peterlin: 108	Lavrencij Zalar; per (Cenetu) Laščanu	Pavel Kunstel: 102/1	Pavel Kunstel
126	še ne obstaja	Matija Medved; per Medvedu	Gregor Šušterič: 101	Franc Verhovšek
127	še ne obstaja	še ne obstaja	Franc Verhovšek: 104/2	Franc Verhovšek
128	še ne obstaja	še ne obstaja	Jožef Haimerl: 109/1	Jožef Haimerl
129	še ne obstaja	še ne obstaja	Primož Dolar: 112	Primož Dolar
130	še ne obstaja	še ne obstaja	Ignac Haimerl: 109/2	Ignac Haimerl
131	še ne obstaja	še ne obstaja	Franc Bukovec: 100/3	Franc Bukovec
132	še ne obstaja	še ne obstaja 100/4	Leopold Ujevec:	Leopold Ujevec
133	še ne obstaja	še ne obstaja	Matija Korban: 100/5	Matija Korban
134	še ne obstaja	še ne obstaja	Janez Kajzer: 100/6	Janez Kajzer
135	še ne obstaja	še ne obstaja	Janez Rode: 123/2	Marija Rode
neoštev	cerkev Sv. Florijan: 100	Jožef Skušek; per Lasarji		
neoštev	cerkev sv. Ane: 118	Ignac Haimerl; per Lončarji		
neoštev	Jožef Germik: 124			
neoštev	verski sklad Sv. Egidija: 12, 13			
neoštev	cerkev Sv. Egidija			

Tomaz Golob

GRAD MOKRONOG

Le borni ostanki pričajo o še ne tako davni podobi mogočnega gradu, ki je, stoječ na jezikanem obronku s strmo padajočimi pobočji, gospodoval nad stariim srednjeveškim trgom Mokronog. S svojo zleknjeno stavbno zasnovo z razsežnimi strehami je bil osrednja dominantna naselja in nepogrešljiv moment v oblikovanju njene vedute. Še zlasti slikovito je bilo stopnjevanje stavbnih mas od spodnjega dela trga proti višinsko poudarjeni župnijski cerkvi in njihovim zlitjem v mogočni masi gradu. Tega enkratnega vtisa sedanje razvaline žal ne morejo več dočarati.

O srednjeveški zgodovini gradu Mokronog nam viri povedo bore malo. Zato ne preseneča, da se je zgodovina mokronoškega gradu do sedaj mnogokrat nekritično povezovala z bližnjim srednjeveškim gradom Gorenji Mokronog (*Obernassenfuss*).¹ Začetek zgodovine trga in gradu Mokronog je povezan s sv. Hemo Krško. Njen mož, mejni grof Viljem Savinjski, je leta 1016 z darovnico prejel v last Mirensko dolino. Po smrti moža in obeh sinov je svetnica v letih 1043-1044 trg in okoliško posest darovala samostanu benediktink v Krki na Koroškem, z ustanovitvijo krške škofije leta 1072 pa je posest prešla na slednjo. Krški škofje so ostali lastniki gradu in gospodstva Mokronog do leta 1616.²

¹ Dušan Kos, *Med gradom in mestom*, Ljubljana 1994, str. 31-32 (odslej D. Kos, *Med gradom*); Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre des Hertzogthums Krain*, III, Laibach-Nürnberg 1689, ponatis: Rudolfswerth 1877-79, str. 425 (odslej J. W. Valvasor, *Die Ehre*). Po smrti Heme Krške so posest v Gorenjem Mokronogu dedovali njeni sorodniki grofje Višnjegorski. Sledili so jim grofje Andeški, Spanheimi in Babenberžani. Po letu 1288 so bili lastniki gradu v Gorenjem Mokronogu grofje Tirolski, od leta 1335 pa Habsburžani, ki so ga kot deželni knezi podeljevali v zastavo. General Vojne krajine baron Janez Lenkovič je leta 1598 grad odkupil in ga dal v zakup Andreju Sonce. Ob koncu 17. stoletja je bil lastnik grajskih razvalin Volf Jakob Sonce iz gradu Struga pri Otočcu.

² Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982, str. 301 (odslej M. Smole, *Graščine*).

Razglednica Mokronoga in gradu iz okoli 1930.

Vitezi iz Mokronoga se v virih prvič pojavijo že leta 1137, leta 1177 pa se v listini patriarha Ulrika omenja Albert iz Mokronoga. Zgodovinar Dušan Kos meni, da gre za ministeriale krške škofije, ki so se večinoma zadrževali na Koroškem.³ Leta 1215 omenjeni Oton iz Mokronoga pa je bil gotovo spanheimski ministerial, saj se sočasno navaja v listini tudi spanheimska posest okoli trga (*...de suo predio apud Nazzenvuz...*), ki je bila predana Freisingu.⁴

Leta 1279 se Mokronog omenja v listini, v kateri Henrik iz Planine obljublja krškemu škofu Janezu, da bo pri svojem stricu Viljemu Svibenjskemu izposloval vrnitev stolpa in trga Mokronog (*... turrim Nazzenfuz forum ibidem*), ki ju je slednji imel, poleg krškega gradu Štrasberk, neupravičeno zasedena.⁵ Mokronog je ponovno omenjen leta 1280, ko je kralj Rudolf I. Habsburžan nakazal krški škofiji, v zameno za po smrti Otokarja II. proste krške fevde, dohodke v *forum in*

³ D. Kos, *Med gradom*, str. 31.

⁴ *Isti*, str. 31. Oton je bil spanheimski ministerial na gradu Gorenji Mokronog, saj je bil stolp v trgu Mokronog tedaj že v lasti krške škofije.

⁵ Božo Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988, str. 104.

⁶ Prav tam.

*Nazzenvoz cum turri et iudicio et advocacia ibidem.*⁶ Mokronog se omenja tudi v letih 1313 in 1340, ko se mokronoški stolp prvič imenuje grad (*...ze Nazzenfu^oz in dem marcht in dem winkel under der vest...*).⁷

Krška škofija je imela na mokronoškem gradu edini upravni center na Kranjskem.⁸ Škof ga je obiskal vsako leto v pozni jeseni in od tu nadaljeval svoj inšpekcijski pohod še na spodnještajerska gradova Podčetrtek in Vitanje.⁹ V času njegove odsotnosti je grad upravljal in varoval gradiščan, ki je vsakokrat s krškim škofom sklenil pogodbo za določen čas, v kateri so bile natančno določene njegove obveznosti, pravice in plačilo.¹⁰

Mokronog, del trga z župnijsko cerkvijo in gradom med 1930 in 1940.

⁷ Prav tam.

⁸ D. Kos, *Med gradom*, str. 139.

⁹ Isti, str. 103.

¹⁰ Isti, str.148.

Mokronog - grad, stenska slika lovskega prizora iz srede 16. stoletja, shranjena v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

J. V. Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske opisuje, da je 1437 v nasledstveni vojni med Celjani in Habsburžani grad zavzel celjski vojskovodja Jan Vitovec, 1515 pa so grad izropali in deloma porušili uporni kmetje.¹¹ Leta 1576 je krški škof Krištof Andrej zastavil grad Janezu pl. Gallenbergu. Pogodba je bila 1584 podaljšana do 1616, ko je škof Janez Jakob gospostvo prodal Jožefu Maheriču; ta ga je prodal Ernestu Mihaelu pl. Schernburgu, slednji pa svojemu zetu Janezu Danijelu baronu Kheysellu. Leta 1693 je njegova vdova Marija Margareta gospostvo prodala Janezu Gotfridu Erenrajhu baronu Wintershofnu. Gospostvo so nato dedovali grofje Reissig, 1578 pa je prešlo v last Marije Ane grofice Christalnigg, poročene Formentini. Leta 1789 je njen mož Jožef Ignac baron Formentini gospostvo izročil njeni vnukinji Mariji Ani baronici Schäfmann. Po njej je gospostvo dedovala njena hči Marija Ana, ki je nato v ženitni pogodbi 1811 prepustila polovico gospostva svojemu možu Ludviku baronu Mandlu. Leta 1850 sta oba deleža pripadla njuni hčeri Luizi in njenemu možu Gustavu baronu Bergu. Slednji je posestvo 1876 izročil svojemu sinu Ludviku, od njega pa sta ga leta 1902 kupila Janez Hladnik, lesni trgovec v Brodu pri Dolenjem

¹¹ J. W. Valvasor, Die Ehre, str. 395.

Logatcu, in ljubljanski trgovec Janez Bahovec.¹² Leta 1905 je grad prešel v last Antona Mauserja, posestnika v Mokronogu. Že leta 1909 ga je na gradu nasledil Janez Smrekar iz Ljubljane, 1912 pa je postal njegov lastnik odvetnik dr. Otto Vallentschag. Leta 1931 je prešel v last nadzorniku Ljubljanske kreditne banke Ladislavu Pečenku, ki je 1937 grad odkupil in ga 1940 prodal Savlu Kalinu, industrialcu v Mokronogu. Partizani so grad 10. septembra 1943 požgali, 1946 pa ga je nova oblast nacionalizirala. Razvaline gradu so bile 1994 z delno odločbo o denacionalizaciji vrnjene zadnjemu predvojnemu lastniku. Leta 1995 sta grajski hrib z razvalinami dedovala Saloma Pašič iz Reke in Samo Kalin iz Vareseja v Italiji.¹³

Ruševine vhoda gradu Mokronog z grbovno ploščo, stanje iz leta 1947.

¹² M. Smole, Graščine, str. 301.

¹³ Zemljiška knjiga Okrajnega sodišča v Trebnjem, Mokronog 1207/I, vložna številka 1222 in Mokronog 474-557, vložni številki 545, 557.

Med vojno požgani grad je po osvoboditvi postal družbena last. Ostal je sicer brez strehe, toda grajski zidovi in arkadni hodniki so bili še vedno odlično ohranjeni. Zrušena je bila le vhodna partija.¹⁴ Tedanji krajevni odbor je imel v načrtu, da na mestu gradu sezida novo gimnazijo, zato je pričel kljub protestom spomeniške službe objekt načrtno minirati in odvažati material.¹⁵ Najprej so minirali in povsem odstranili južni trakt, kjer se je ohranil zametek prvotnega srednjeveškega gradu, nato pa so porušili vse notranje dvoriščne zidove, da je ostal edinole obod.¹⁶ Ker je bilo obenem svojevoljno in brez kontrole pristojnih oblasti izvršeno tudi odvažanje kamnoseško obdelanih kamnitih detajlov, je tedanji Zavod za varstvo kulturnih spomenikov LRS sprejel sklep, da je s tem onemogočena obnova gradu in da so zato ruševine gradu spomeniško in estetsko nepomembne. Na podlagi slednje ugotovitve je bilo dovoljeno Krajevnemu ljudskemu odboru v Mokronogu, da uporabi gradbeni material iz grajske ruševine pri zidanju novega združnega doma.¹⁷

Mokronog - grad, poškodovana kamnita grbovna plošča, detajl.

¹⁴ INDOK center Uprave RS za kulturno dediščino v Ljubljani. Poročilo o službenem potovanju dr. I. Komelja dne 23.6.1967.

¹⁵ Prav tam. Grad Mokronog, št. 84/1-62.

¹⁶ Prav tam. Poročilo o službenem potovanju dr. I. Komelja dne 23.6.1967.

¹⁷ Prav tam. Grad Mokronog, št. 201/4 - 48.

Ruševine severnega trakta gradu Mokronog, stanje iz leta 1953.

Odnos do razrušenega gradu se je spremenil leta 1967, ko so v Mokronogu ob 25. obletnici ustanovitve Gubčeve brigade postavili spomenik borcem in žrtvam fašističnega terorja. Arhitekt Edo Mihevc je predvidel postavitev spomenika v obliki kaneliranega stebra v še ohranjeni zidni obod gradu. To pa je zahtevalo ureditev grajskega hriba in konservacijo preostalih zidov.¹⁸ Spomeniško ploščad so tako zravnali in jo razčlenili z nizkimi terasami, ki se počasi vzpenjajo proti nekdanjemu grajskemu vhodu na južni strani in obenem obdajajo peskano pot, ki vodi do spomenika NOB. Grajski plato so tudi ustrezno osvetlili s postavitvijo kandelabrov. Leta 1985 je bil spomenik prestavljen k združnemu domu nasproti župnijske cerkve.

Zaradi izkoriščanja gradbenega materiala, pa tudi zaradi kasnejšega kontroliranega rušenja določenih obodnih zidov, ki so bili statično neutrjeni in zato nevarni za cestni promet pod gradom, so se grajske razvaline ohranile v zelo okrnjeni obliki. Od južnega trakta se je ohranilo le obodno zidovje vogalnega stolpa v višini okoli dveh metrov z zasuto notranjščino. V zahodnem grajskem traktu so se obodni zidovi ohranili do višine enega metra s skromnimi ostanki grajskega vhoda. Nekoliko bolje je ohranjeno obodno zidovje v severozahodnem delu, kjer se je fragmentarno ohranila tudi notranja pregradna stena, vidni pa sta

¹⁸ Prav tam. Grad Mokronog, št. 50/2 - 67.

Ruševine jugovzhodnega trakta gradu Mokronog, stanje iz leta 1953.

tudi dve okenski odprtini. Zaradi strmo padajočega terena je bil grad v tem delu dodatno utrjen s kontraforji.¹⁹ Obodni in pregradni zidovi z okenskimi odprtinami so se najbolj ohranili v vzhodnem grajskem delu in segajo celo do višine petih metrov. Tu so tudi zasute kleti. Severozahodni del platoja pokriva beton-

¹⁹ Čokat, nizek, zidan opornik, pogosto nameščen na vogalih. Nastopa zlasti pri renesančnih stavbah, že prej pa so kontraforji opirali manj trdne zidove na gradovih (glej kastelološki besednjak, v: I. Stopar, Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem, Ljubljana 1977).

ska plošča, ostalo površino zaraščata trava in nizko grmičevje, ki sta povsem zakrila Mihevčevo spomeniško ureditev iz 1967.

Fragmentarno ohranjeni ostanki grajske arhitekture so žal v veliki meri zgubili svojo stavbno zgodovinsko pričevalnost. Zato se moramo pri poskusu analize njegove stavbne zgodovine opreti na zapiske dr. Ivana Komelja, ki je še imel priložnost in srečo, da mu je grajska arhitektura razkrila za nas in prihodnje rodove za vedno izgubljene skrivnosti.

Dr. I. Komelj je ugotovil, da je bil najstarejši del gradu ohranjen v južnem traktu, v majhnem romanskem stolpu kvadratnega tlorisa z okoli meter in pol debelimi zidovi in delu obzidja, ki se je iz njegovega pritličja nadaljevalo proti poznejšemu vzhodnemu traktu. V nadstropju stolpa je bil zazidan polkrožno zaključen romanski portal iz lehnjaka. Očitno je šlo za okvirni tip gradu s stolpom in z obzidjem zavarovanim dvoriščem. Ko so v času gotike na dvorišni strani postavili notranjo steno in južni trakt v celoti dvignili za nadstropje, so ob stolpu na jugozahodnem vogalu iz varnostnih razlogov sezidali nov stolp z navzven zožujočimi se linami. V južnem traktu je bil polkrožno zaključen kam-

Mokronog, spomeniška ureditev grajskega platoja iz leta 1967.

nit portal s posnetim robom. V ostenju ob portalu sta bili dve polkrožni odprtini za vreteni dvižnega mostu, saj se je ob celotni dolžini južnega trakta čutila sled obrambnega jarka. Nad portalom je bila vzdana kamnita plošča z dvema reliefnima grboma. V prvem je bil upodobljen kozorog na skalnatem vrhu, v

Stanje razvalin leta 1987, severni obodni zid gradu Mokronog.

drugem pa je med štirimi polji tekel horizontalen pas s tremi zvezdami. Dvoje polj je bilo zapolnjenih s tremi vertikalnimi, dvoje pa s tremi horizontalnimi vzporednicami. Nad grboma je bila osemrogeljna krona.

I. Komelj je gotške detajle opazil tudi v vzhodnem in severnem traktu. Vzhodni trakt je po njegovih analizah prvotno segal le do zunanjega, poševno na zid prislonjenega opornika v njegovem južnem delu, kjer je v zaključni steni opazil lepo obdelane vogelnike. Toda obzidje se je nadaljevalo in se zaključilo v južnem, prečno postavljenem traktu. V nadstropju trakta je zasledil dele gotskega šilastoločnega portala s posnetim robom in tri razmeroma velika zazidana pravokotna gotska okna s še ohranjenimi križi. V 17. stoletju so gotska okna zazi-

dali, stene z notranje strani zravnali, konec 18. ali v začetku 19. stoletja pa so zazidali tudi ostala okna in naredili nove okenske odprtine. Na prelomu med vzhodnim in severnim traktom je obodna stena, podprta s kontraforjem.

Najmlajši po času nastanka je bil enotno pozidan zahodni trakt. Komelj v njegovih stenah ni videl znamenj prezidav. V njegovem severnem delu je bil vhod, ki je vodil s trga na grajsko dvorišče. Polkrožno zaključen kamnit portal z rahlo posnetim robom je imel na temenu trebušasto profiliran kamen z letnico 1569. Očitno so kamen z letnico uporabili pri kasnejši predelavi portala, ki po svoji formi ni poznogotski. V baroku je del dvorišča ob vzhodnem traktu dobil arkadne hodnike, ki so v pritličju sloneli na štirioglatih zidanih slopih s ploščatimi kapiteli, v nadstropju pa so arkade nosili kamniti toskanski strebri. Ob severnem traktu so iz dvorišča na arkadni hodnik v nadstropju vodile kamnite stopnice. I. Komelj je še videl na zunanjščini severnega in vzhodnega trakta slabo ohranjeno baročno stensko dekoracijo naslikanih pilastrov in slepih pravokotnih okvirjev.

Po vojni so se v nadstropju dvoriščne strani razkritega hodnika severnega trakta gradu prikazale poznogotske stenske slike (135 x 380 cm) iz srede 16. stoletja s 16 cm široko borduro v obliki stopničastih rombov. Motiv rombov so v vogalih prekinjali ploščati diski in stilizirane maske. Ploskev je bila razdeljena v dva lovska prizora. Na prvem je bil lovec z lovskim rogom in psoma. Oblečen je bil v kratko sivo ogrinjalo s kapuco, ki mu je prekrivala tudi del glave. Rdeče oblačilo z dolgimi rokavi mu je segalo do kolen. Pokrit je bil s klobukom s privihanimi kraji in potegnjenim senčnikom. Pred njim sta bežala zajca in divja mačka. Prizor se je odvijal na jasi pred gozdom, v ozadju so bili naslikani hribi in skalnati grebeni z jezerom. Drugi prizor je predstavljal bradatega moža z nenavadnim pokrivalom in zamaskiranega z zelenjem. Gotovo je upodabljal maskiranega ptičarja, ki je vabil na drogu sedeče ptice. Na desni strani prizora je bila upodobljena žena z avbo na glavi in vrčem v levici. V zgornjem delu je bil naslikan težko berljiv napisni trak v gotski minuskuli, ki so ga obletavale ptice. Slikar je like gradil predvsem z močnimi konturami, barva je zgolj zapolnjevala tako nastale ploskve.

Ko so zrušili oboke arkadnih hodnikov, se je pod zgornjima slikama odkrila do tedaj nevidna, žal zelo fragmentarno ohranjena slika križnorebrasto obokane dvorane. S stropa je visela svetilka, prostor na desni strani je členil pilaster z zobčastim kapitelom. Na stopnicah je stal z visokim turbanom pokrit brkati mož. Oblečen je bil v kratko sivo suknjo in široke, do kolen segajoče hlače. Oborožen je bil z mečem. Ob njem je bilo videti dvoje konjskih nog. V prostoru, ki je povezoval prvotni vhodni trakt z južnim, je Komelj videl tudi skromno ohranjen primer manierističnega slikarstva iz 17. stoletja. Fragmentarno ohranjeni konji z jezdecami so ga napeljali na misel, da je z valovnico okvirjena slika

Stanje razvalin leta 1987, vzhodni obodni zid gradu Mokronog.

uprizarjala prizore iz bitk ali konjskih iger.²⁰ Zavod za varstvo kulturnih spomenikov LRS je leta 1946 rešil del slabo ohranjenih fresk tako, da jih je snel s sten.²¹ Prizor lovca z lovskim rogom hrani Dolenjski muzej v Novem mestu.

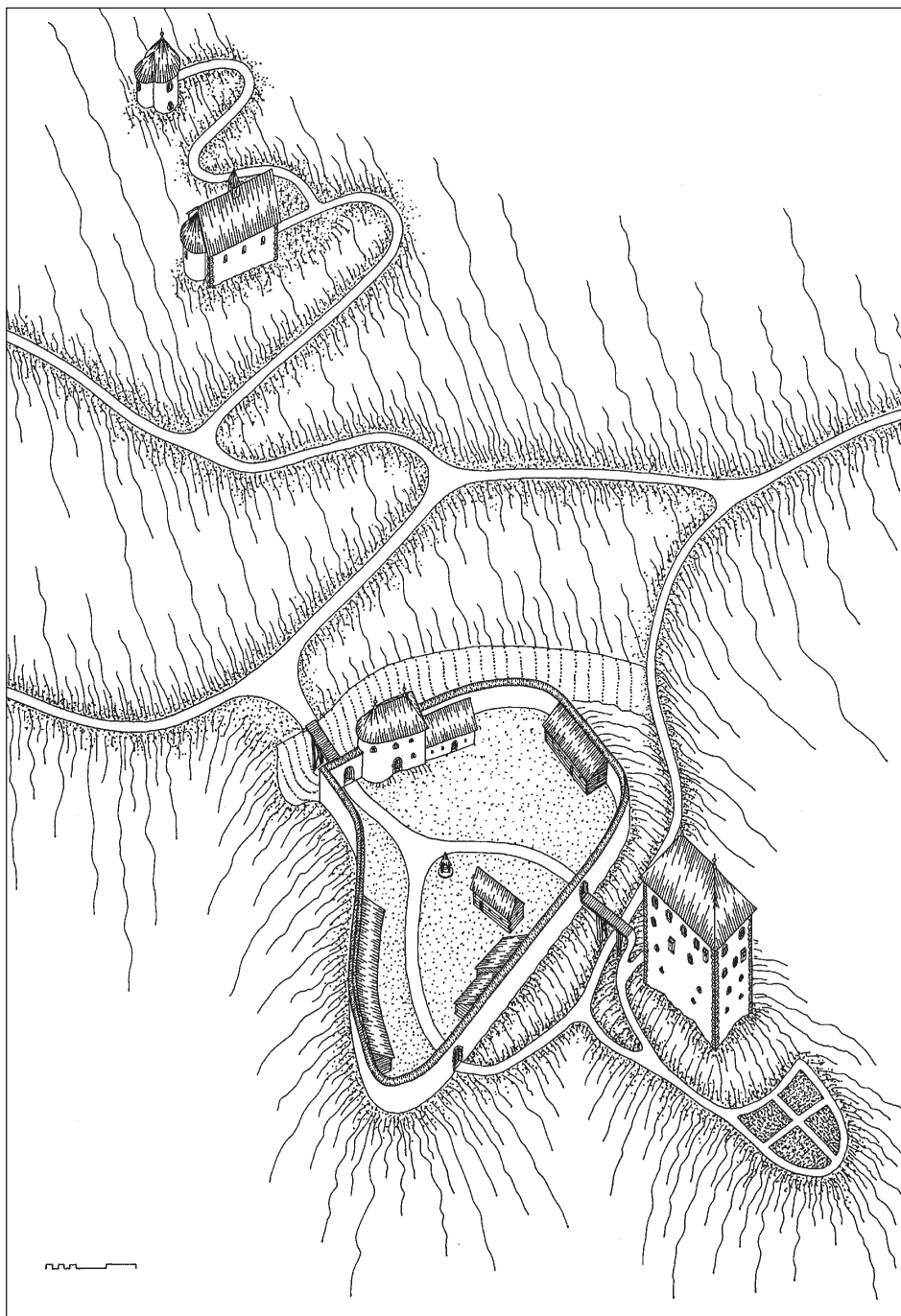
Grajski hrib so dokončno uredili v 19. stoletju. Tedaj so ob severozahodni fasadi župnijske cerkve sezidali kamnito stopnišče. Le-to v zgornjem delu hriba preide v pot, ki vodi do jugozahodnega grajskega vhoda in se nato nadaljuje ob zunanjem zidu zahodnega trakta do zahodnega grajskega vhoda, kjer se združi z vozno potjo. Zlasti na zahodni strani je pot podpiral še delno ohranjen, nekdanj bogato z bršljanom obraščen kamnit podporni zid z leseno ograjo. Grajska vozna pot se prav tako prične na trgu ob cerkvi in se nato počasi vzpenja po zahodni brežini hriba do nekdanjega vhoda v južnem grajskem traktu. Podpira

²⁰ INDOK center Uprave RS za kulturno dediščino v Ljubljani. Zapiski dr. I. Komelja, I-IX, 1945-1948.

²¹ Prav tam. Grad Mokronog, 201/4-48. Skopi fragmenti fresk so shranjeni v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

jo mogočen kamnit podporni zid z ograjo v obliki zidanih stebričkov, ki so med seboj povezani z latami. Od nekdanje parkovne zasnove se je ob poti pod jugozahodnim stolpom ohranil le ginko.²² Poleg njega raste na grajskem hribu še nekaj gabrov in rdečelistna bukev.

²² Paola Lanzara, Mariella Pizzetti, *Drevesa*, Ljubljana 1984, str. 68. Ime izvira iz japonskega izraza "gin-kyo". Drevo izvira iz Kitajske, kjer so našli okamnine tega drevesa še iz mezozoika, zato ga imenujemo tudi živi fosil. Vrsta se je ohranila zato, ker so jo gojili v tempeljskih vrtovih. Ker je zelo prilagodljiv in dobro prenaša skorajda vsako podnebje, je bil v prejšnjem stoletju prenešen tudi v parkovne zasnove v Sloveniji.

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe kompleksa gradu Gorenji Mokronog, 12. stoletje.

Igor Sapač

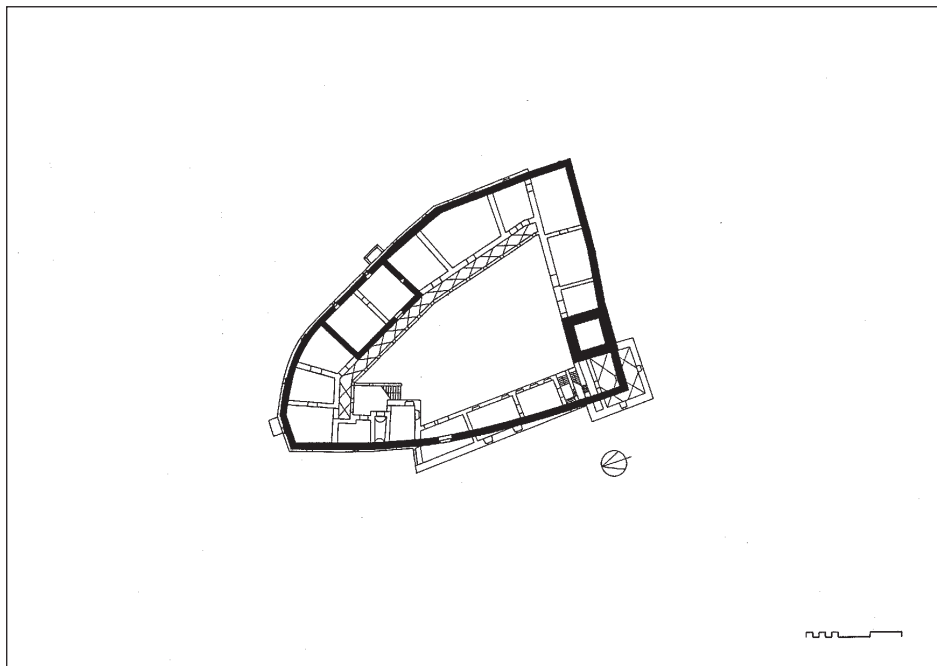
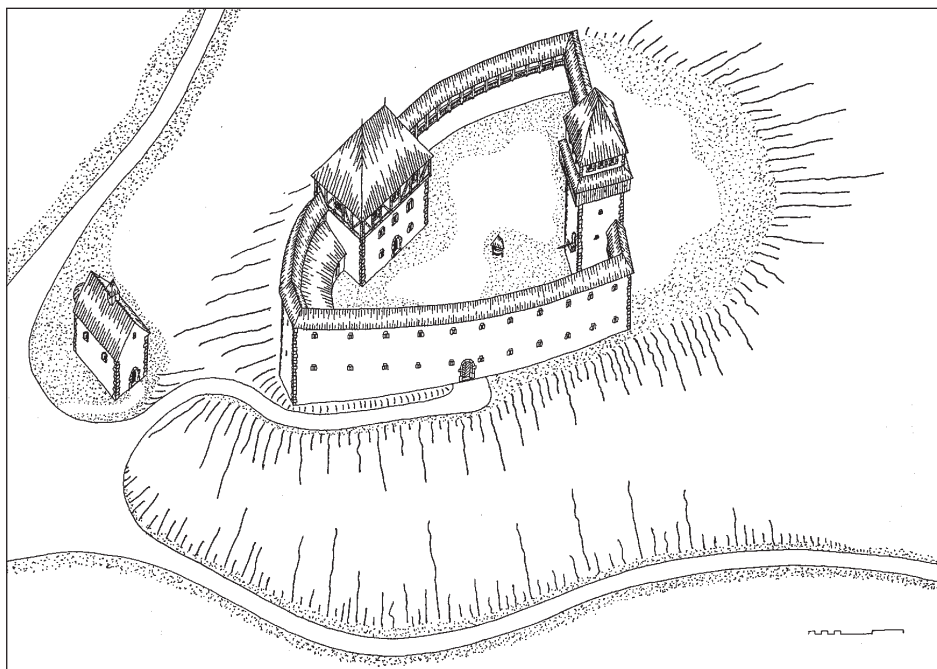
STAVBNI RAZVOJ GRADU MOKRONOG

Mokronog, Nekje sredi slikovite, z griči posejane dolenske pokrajine, leži trg, ki je vsaj od daleč še ohranil svojo značilno srednjeveško ubrano podobo. Plitvo kotanjo ob sotočju več potokov na obeh straneh stražita visoko na vzpetine postavljeni cerkvi, Žalostna gora na jugu in Sv. Florijan na severu. Na sredi med njima, na najnižji točki, leži trg. Stare hiše se stiskajo ob široki glavni ulici, na zgornjem koncu pa je cerkev sv. Egidija in nad njo manjši obzidan in z drevjem poraščen grič. Tukaj je nekoč stal mogočen grad, dolga stoletja najpomembnejša stavba v trgu, njegova dominantna in krona. Široka, položna, z mogočno eskarpo obzidana pot se vije krog griča in nas pripelje do nekdanjega južnega grajskega portala. Pot se prične zaraščati. Nekdanje okrasne lesene ograje že davno ni več. Pa tudi gradu ni več. Skozi do temeljev podrto vhodno vežo stopimo na prostorno dvorišče. Zasuti in zaraščeni temelji različnih stavbnih delov, nemo v nebo kipeči ostanki zidov, sledovi pred leti sesutih obokov. Le kdo bi vedel, na kateri steni so bile svojčas naslikane prelepe renesančne freske z upodobitvami ljudi, ki so izginili tako, kakor so izginili monumentalni sadovi njihovega truda.

Oznaka stavbnega razvoja gradu, ki ga skoraj ni več, je težavna in precej tvegana naloga, zato bo naša interpretacija vsaj v detajlih nujno ostala le hipotetična. Temelji predvsem na starih opisih, vedutah, fotografijah in načrtih, v dobršni meri pa tudi na opažanjih konzervatorja in kastelologa Ivana Komelja iz prvih let po končani drugi svetovni vojni. Kljub vsemu pa se je bilo v veliki meri možno opreti tudi na analizo ohranjene avtentične substance, ki ponuja veliko več odgovorov, kot daje to na prvi pogled slutiti.

1. faza - poznoromanski obodni grad, sredina 13. stoletja

Najbrž enkrat na sredini 13. stoletja so na delno umetno izravnanim terenu, na nizkem griču pod visoko vzpetino Priča, na jezickastem, izoblikovanosti terena prilagojenem tlorisu, pozidali grad obodnega tipa. Ta je poleg obodnega zidu, cisterne in visokega bergfrida, vpetega v obzidje, od vsega začetka obsegal še manjše zidano stanovanjsko-upravno poslopje in morda tudi lesena, na obzidje naslonjena pomožna poslopja. Celota je služila kot utrjen upravni sedež posesti, ki jih je Hema Breže-Selška že v letih 1043-1044 darovala samostanu v Krki na

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, sredina 13. stoletja.

Koroškem.¹

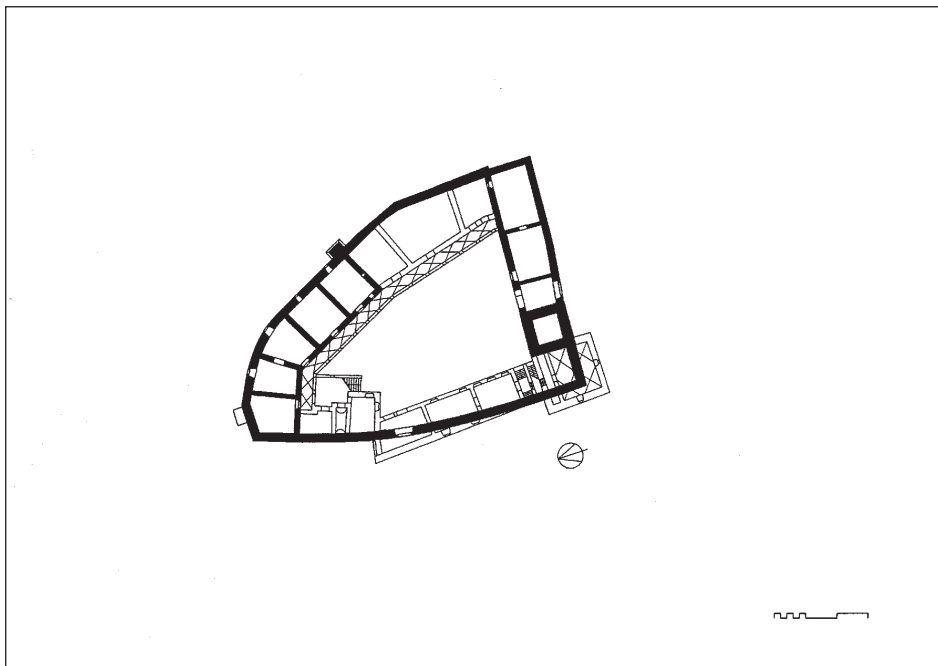
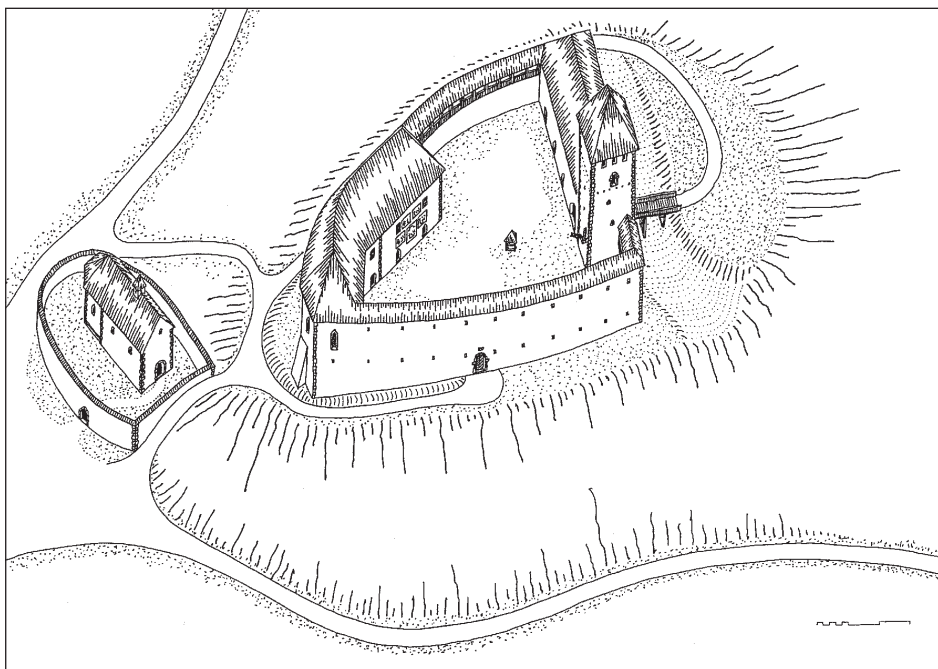
Tlorisna podoba prvotnega romanskega obodnega zidovja je tudi še ob današnjem stanju gradu dovolj razvidna, da jo lahko z gotovostjo podrobneje opredelimo. Že Ivan Komelj je opazil, da je zid s plastovito zidavo iz grobih pravokotnih klesancev in debelino okoli enega metra segal na južni fasadi od prvotnega stolpa - bergfrida do vzhodnega konca fasade in da je segal do višine drugega nadstropja.² Žal je danes ta zid skoraj do temeljev podrt, kljub temu pa ohranjeni fragmenti z razvidno značilno romansko zidavo potrjujejo Komeljevo opažanje. Enako zidavo zasledimo tudi na severni, vzhodni in deloma tudi zahodni strani, tam kjer se je mestoma odluščila kasnejša renesančna obzidava zunanjega plašča. Pravokotni grobi klesanci, položeni v ravne vrste, kažejo, da je tudi ta zid bržkone še romanskega izvora in ga torej nedvomno lahko povežemo s tistim na južni strani. Tako imamo v osnovnih potezah izpričano podobo razmeroma obsežne romanske obodne zasnove, kjer obzidana ploskev ni bila pravilna, regularna, ampak jezikasta, prilagojena značaju zemljišča. Primer, kakršnega nekako sočasno srečamo tudi na bližnjem Klevevžu. Nekoliko nejasna ostaja le še zahodna stranica tega oboda in njena navezava na jugozahodni vogal bergfrida, saj so jo ob pozidavi renesančnega jugozahodnega stolpa in zgodnjebaročnega zahodnega trakta, z izjemo severnega dela, v celoti odstranili, tako da lahko o poteku romanskega zidu le še domnevamo.

Določitev višine tega prvotnega obodnega zidovja je bolj problematično. Ivan Komelj je odkril, da je na južni strani obzidje segalo do višine drugega nadstropja, za druge stranice pa višina ni natančno znana, saj so renesančne prezidave in povojna miniranja povsem uničila romanski zid od višine prvega nadstropja navzgor. Glede na padajoč teren bi bila lahko višina vsaj na severi strani morda tudi nižja od južne stranice, vendar pa je glede na druge sorodne grajske zasnove verjetno, da je bilo obodno zidovje povsod enako visoko in je potemtakem segalo do višine vrha prvega nadstropja, tako da grad v kasnejših stavbnih fazah, razen na južni strani, ni več rasel v višino. O vrhnjem zaključku obodnega zidu lahko le domnevamo. Glede na analogne primere lahko tukaj najverjetneje predvidevamo leseno obrambno galerijo, ki je celoto krožno obtekala.

Prvotni vhod v grajski kompleks danes ni več ohranjen. Hipotetično ga predvidevamo na sredini zahodne stranice, torej na bočni, najbolj zaščiteni strani grajskega oboda, tam kjer je v 17. stoletju zrasel nov trakt.

¹ Dušan Kos, *Med gradom in mestom*, Ljubljana 1994, str. 31.

² Ivan Komelj, *Dolenjski gradovi. Terenski zapiski iz let 1945-1949, zapiski o gradu Mokronog z dne 29. 8. 1947* (odslej Komelj, *Dolenjski gradovi*). Tipkopis hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu.

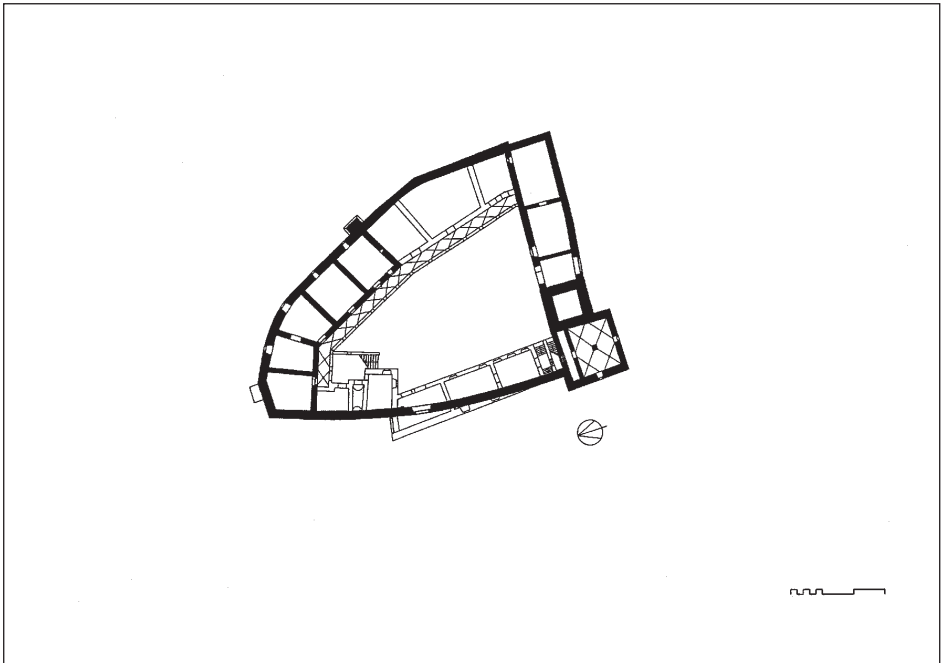
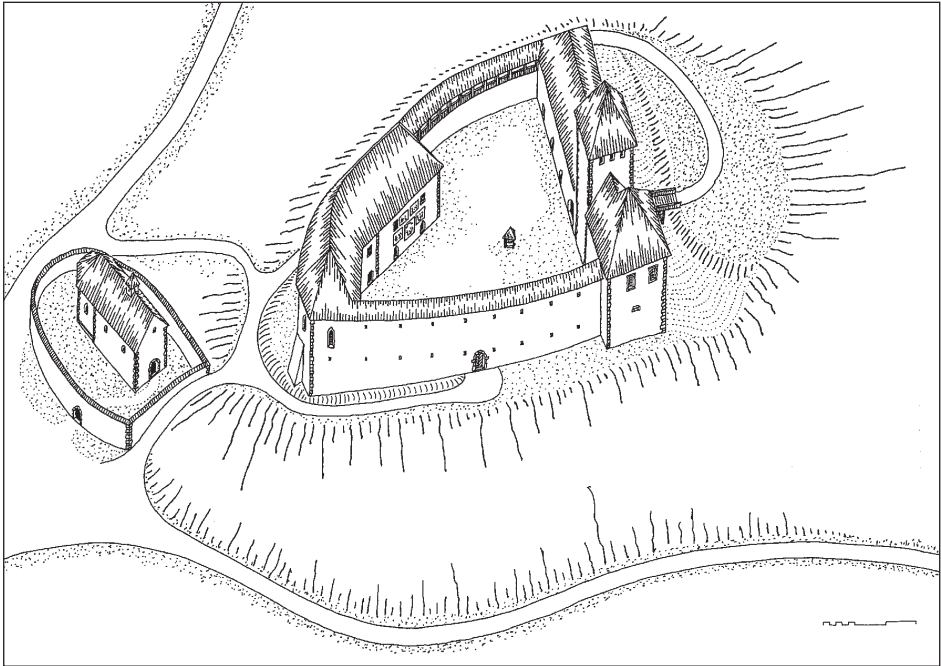
Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, konec 15. stoletja.

Že hkrati z obodnim zidom so na južni, najbolj izpostavljeni strani pozidali tudi močni obrambni stolp - bergfrid. Stolp s tlorisnimi merami ok. 7,5 x 7,5 m in sorazmerno tankimi zidovi - v pritličju so bili debeli samo poldrugi meter - je lahko služil samo za dodatno obrambo obodnega zidu in je na južni strani nadomeščal pri romanskih obodnih gradovih sicer pogosti ščitni plašč. Bergfrid so ob koncu 18. stoletja v zgornjem delu podrli, tako da sta se do leta 1947 ohranili le spodnji dve etaži. Če se opremo na obe Valvasorjevi upodobitvi in upoštevamo tudi nekaj bližnjih sočasnih analognih primerkov (stolpi na gradovih Stari grad, Žužemberk, Klevevž, Strellov stolp v Mokronogu) lahko sodimo, da je stolp obsegal pet etaž, vrhnja etaža pa je bila opremljena s cinami ali pa z lesenim obrambnim hodnikom. Etaže so bile med seboj ločene s preprostimi lesenimi tramovnimi stropi, za vertikalno povezavo pa so služile lesene kladaste stopnice. Tako kot vso ostalo obodno zidovje je bil stolp pozidan iz grobih klesancev, postavljenih v pravilne ravne vrste, vogali pa so bili sestavljeni iz blokov lehnjaka. Edini dostop v stolp je bil urjen prvem nadstropju, ki pa je bilo spričo izredno visokega pritličja šele na nivoju drugega nadstropja drugih, kasnejših traktov. Polkrožno sklenjen portal, ki je bil nameščen 5,5 metrov nad tlemi dvorišča, je bil izdelan iz velikih kosov lehnjaka, okvir pa je imel živ, neposnet rob. Podoben portal se je ohranil na bergfridu bližnjega Starega gradu nad Otočcem.

Sočasno z obodnim zidovjem in bergfridom so pozidali tudi osrednjo stanovanjsko-upravno zgradbo kompleksa - palacij. Pozidali so ga na pravokotni talni ploskvi in ob naslonu na vzhodni obodni zid. Zidovje je deloma prestalo povojna rušenja in je še danes, čeprav v fragmentih, eden ključnih elementov, ki pričajo o stavbnem razvoju gradu skozi stoletja.

Precej utilitarno oblikovana stavba s tlorisno ploskvijo v izmeri 9 x 14,5 m je obsegala dve etaži, prečno pa na začetku še ni bila predeljena z zidano konstrukcijo. Leseni deli - prečni zidovi, morebitno drugo nadstropje in domnevna strma skodlasta štirikapna streha - se niso ohranili. Okoli 90 cm debeli zidovi so pozidani iz manjših lomljencev, tako da se njihova zidava precej razlikuje od zidave plašča obodnega zidu. Vogali žal niso več ohranjeni. V notranjosti so ohranjene mestoma še dobro razvidne tramovnice - ležišča prvotnega lesenega stropa; tramovi so počivali na polici, ki je nastala ob zožitvi obeh daljših sten v nadstropju. Enak strop je bil tudi nad prvim nadstropjem. Palacija niso nikdar preetažirali. Prvotni arhitekturni členi se zaradi številnih kasnejših predelav z izjemo pritlične line na južni steni niso ohranili. Lina je imela sedaj le še fragmentarno ohranjen okvir, sestavljen iz treh klad lehnjaka, navznoter pa se ostenje močno lijakasto razširi.

Velikost obzidane ploskve in funkcija gradu kot upravnega središča in shrambe pridelkov dolenskih posesti krške škofije nas opravičujeta pri dom-

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, druga polovica 16. stoletja.

nevi, da je znotraj obzidja prvotno stalo tudi več lesenih pomožnih objektov, ki pa so jih sčasoma nadomestili zidani trakti in tako danes o njihovem obstoju nimamo nobenih zanesljivih dokazov več.

V okviru grajskega kompleksa je nedvomno že od vsega začetka obstajala tudi grajska kapela. Nejasno ostaja ali je bila ta znotraj obzidanega oboda ali pa je funkcijo grajske kapele opravljala zgradba na mestu sedanje trške cerkve sv. Egidija ob vznožju grajskega griča. Možni sta tudi obe rešitvi hkrati. Če o izgledu domnevne kapele znotraj gradu tavamo v popolni temi, lahko za kapelo pod gradom glede na številne bližnje sorodne primere upravičeno domnevamo, da je šlo za preprosto, proti vzhodu orientirano enoladijsko romansko kapelo s polkrožno apsido, kakršne so se vsaj deloma ohranile na bližnjih gradovih Šumberk, Hmeljnik in Ig, podobni kapeli pa sta premogla vsaj še gradova Mirna in Mehovo. Romansko grajsko kapelo je kasneje nadomestila večja gotska trška cerkev, v 18. stoletju pa je nastala sedanja velika baročna zgradba, ki je zbrisala vsako sled za svojima predhodnicama.

2. faza - pozidava gotskega južnega trakta, 15. stoletje

Po pozidavi romanske obodne zasnove sredi 13. stoletja je tako kot na večini drugih dolenjskih gradov v 14. stoletju vladalo gradbeno zatišje. Spremembe je prineslo šele 15. stoletje. Postopoma so pomožne, lesene, na obodno zidovje naslonjene objekte, zamenjali z novimi, zidanimi. Tako so enkrat tekom 15. stoletja ob naslonu na južni obodni zid, med bergfridom in vzhodnim zidovjem, pozidali nov enonadstropen dolg trakt, ki vsaj še sprva ni bil predeljen z zidanimi prečnimi zidovi. Podoba, danes le še v temeljih razvidne zgradbe, je bila vsaj v zadnji fazi razvoja gradu, v 19. stoletju, povsem utilitarna, najbrž pa je bila takšna že ob nastanku. Trakt je najbrž vseskozi služil za domestikalne potrebe (pred drugo svetovno vojno so bili tukaj konjski hlev, shrambe pridelkov in pomožna stanovanja), od primarnih gotskih stavbnih členov pa se je do leta 1947 v prostoru vzhodno od vhodne veže ohranil le deloma zazidan velik šilastoločen portal brez posnetih robov.³

³ Prav tam.

3. faza - poznogotske prezidave, konec 15. stoletja, začetek 16. stoletja

Na eni strani želja po povečanem stanovanjskem udobju, na drugi pa nevarnost turških vpadov sta v drugi polovici 15. stoletja povzročila po celotni Dolenjski obsežno gradbeno dejavnost, ki se ji tudi mokronoški grad ni mogel izogniti. Potem ko je grad leta 1439 opustošil celjski vojskovodja Jan Vitovec, se je v drugi polovici 15. stoletja pričela postopna obnova. Ta je pravi zagon dobila šele konec stoletja, dela pa so bila zaključena do okoli leta 1520, ko so grad obnovili po opustošenju zaradi kmečkega upora 1515.⁴ Poznogotske prezidave so poprej povsem utilitarni in preprosti zasnovi poskušale do neke mere dati tudi reprezentančen nadih in to jim je glede na ohranjene in dokumentirane fragmente nedvomno tudi uspelo.

Zaradi pojava novega načina bojevanja z iznajdbo topov, morda pa tudi zaradi sanacije tedaj že derutnih romanskih zidov, so te v celoti, razen na južni strani na zunanji strani obzidali z novim, 25 cm debelim zidnim plaščem in ga na dveh mestih okrepili z mogočnima kontraforoma. Posledično so morali na novo narediti tudi oba portala. Tisti na zahodni strani je samo nadomestil starejšega romanskega, portal na južni strani pa je nastal povsem na novo, potem ko so prebili romanski zid. Portala sta bila podobne oblike, s polkrožnima sklepoma in z robovi posnetimi na ajdovo zrno. Južni portal je bil nekoliko ožji in nižji od zahodnega, kar kaže na to, da je bil pomembnejši vhod v grad iz zahodne strani, južni vhod pa je imel pomožno funkcijo.

Hkrati z odebelitvijo obodnega zidu so ob naslonu nanj in na stari romanski palacij v severozahodnem vogalu zasnove pozidali tudi nov nadstropni stanovanjski trakt, ki je tako povečal stanovanjsko površino palacija za več kot polovico. Dvoetažni trakt je bil prečno razdeljen na tri prostore. Skrajni severozahodni prostor je pred porušenjem gradu služil za grajsko kapelo, takšno funkcijo pa je imel morda že od vsega začetka.⁵ Poznogotske arhitekturne člene so ob koncu 18. stoletja popolnoma predelali, tako da so se do miniranja razvaline ohranili edino trije poznogotski portali v pritličju. Eden je bil bogato profiliran in je imel ravno preklado.⁶ Najbrž je vodil v pritličje sprva dvonadstropne grajske kapele.

⁴ Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre des Hertzogthums Krain, III, Laibach-Nürnberg 1689*, ponatis: Rudolfswerth 1877-79, str. 425 (395) (odslej Valvasor, *Die Ehre*).

⁵ Prim. Ingeborg Petraschek-Heim, *Der Hemmaschuh aus kostümkundlicher Sicht*, v: *Hemma von Gurk. Katalog der Ausstellung, Klagenfurt 1988*, str. 162; *Schauplatz Mittelalter Friesach, Kärntner Landesausstellung 2001, Band II-Katalog*, str. 84.

⁶ Komelj, *Dolenjski gradovi*.

Sočasno so prezidali tudi romanski palacij, ki so ga sedaj povezali z novim traktom v enotno zasnovo. Palacij so z novo zidano steno simetrično predelili na dvoje, hkrati pa so v obeh etažah naredili nova okna in vrata. Majhna okna v pritličju so imela do povojnih rušenj še ohranjene kamnite okvire z robovi, prirezanimi na ajdovo zrno, v nadstropju pa so se ohranili sledovi dveh velikih pravokotnih oken s kamnitimi križi in značilno poznogotsko paličasto profilacijo.⁷ Oba sedaj povezana trakta sta bila namenjena predvsem za stanovanje upravnika obsežnih krških posesti.

Ko so na južni strani obodnega zidovja uredili nov vhodni portal, so predelali tudi južni trakt. Tik ob romanskem bergfridu so uredili vhodno vežo, v kateri so namestili tudi mehanizme za vzdigovanje dvižnega mostu. Odprtini za verige sta se nad portalom ohranili vse do povojnih miniranj leta 1947.⁸

Leta 1515 so grad opustošili kmečki uporniki. Pri tem so po Valvasorjevem opisu sodeč razdejali peči in okna, deloma pa poškodovali tudi zidovje.⁹ Edini še razvidni rezultat obnove so bile danes le še fragmentarno, v Dolenjskem muzeju v Novem mestu ohranjene freske, s katerimi so okrasili dvoriščno fasado prvotnega romanskega, poznogotsko prezidanega palacija. Freske so skušale poudariti imenitnost stanovanja grajskega upravitelja že na zunanjsčini stavbe. Simetrična kompozicija je bila sestavljena iz petih polj, razvrščenih v dve vrsti, domiselno pa je vključila tudi dve okni in dva portala in tako dvoriščno fasado gotskega palacija povezala v slikovito celoto. Kaj podobnega se ni ohranilo na nobeni drugi grajski stavbi na Slovenskem. Slikarije, ki jih slogovno lahko postavimo na mejo med gotiko in renesanso, s svojo motiviko sodijo med najstarejše ohranjene profane motive na naših tleh, njihovo mesto na zunanjsčini neke profane stavbe pa je v tem času redkost tudi v širšem prostoru.

4. faza - pozidava renesančnega jugozahodnega stolpa, okoli 1569

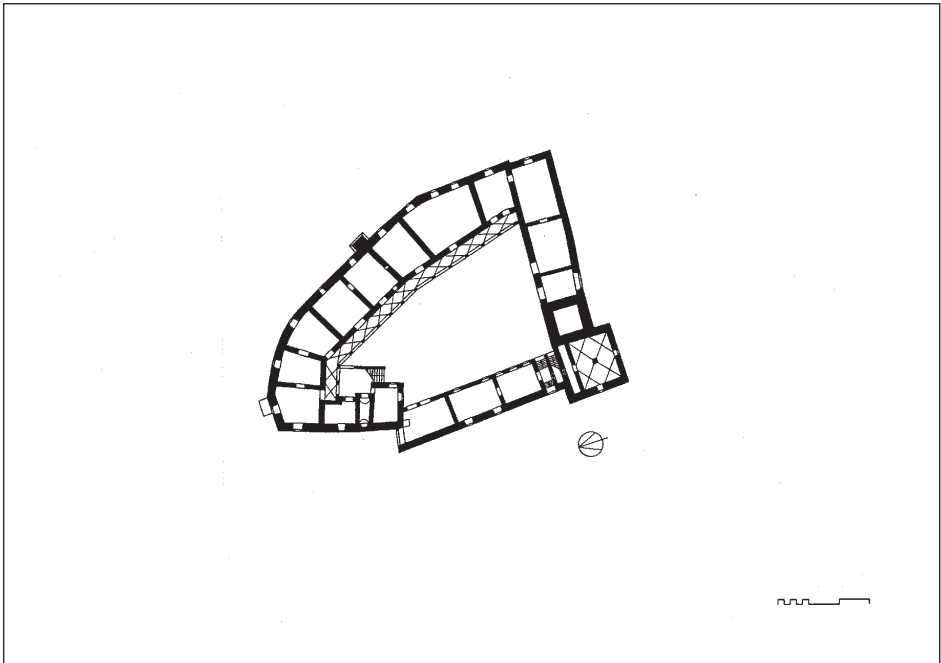
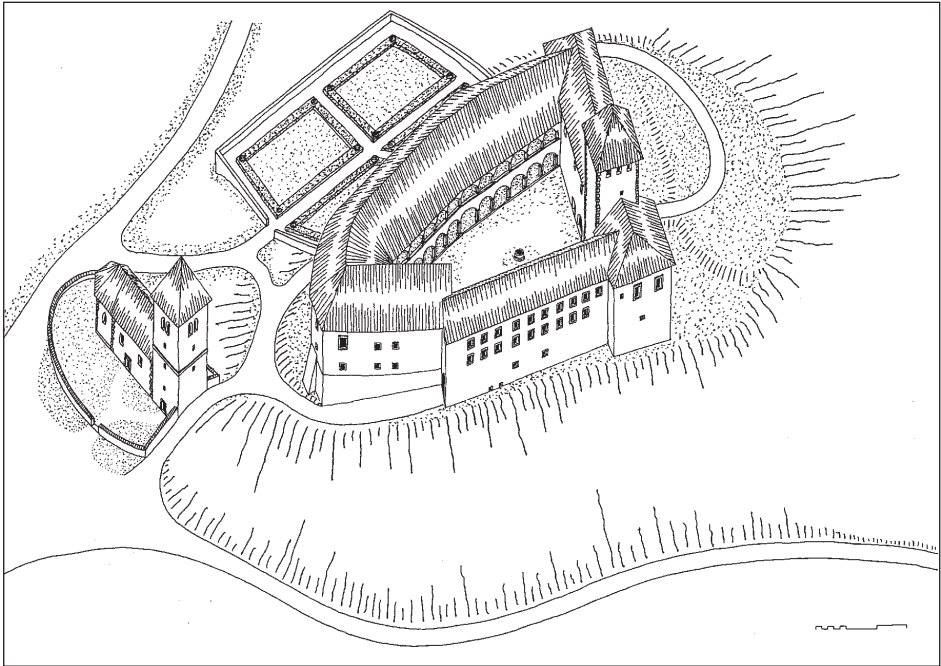
Okoli leta 1569, kot je pričala letnica na plošči nad severnim portalom, so mokronoški grad znova prezidali.¹⁰ Tedaj so podrli stari jugozahodni vogal romanske obodne zasnove in na tem mestu, ob naslonu na zahodno steno bergfrida, pozidali mogočni vogalni stolp, ki pa ni bil več izključno utrdbene

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam.

⁹ Valvasor, *Die Ehre*, str. 425 (395).

¹⁰ Komelj, *Dolenjski gradovi*.

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, okoli 1670.

narave. Stolp je segal v višino dveh etaž in je obsegal v vsaki etaži po eno večjo dvorano. Pritlična etaža je bila križno obokana; štiri obočne pole so počivale na mogočnem zidanem slopu, dvorano pa sta osvetljevali dve manjši okni oz. strelnici z navznoter zožujočim se ostenjem, podobni tistim, ki so še ohranjene na razvalini stolpa na bližnjem gradu Luknja.¹¹ V nadstropju, osvetljenem skozi velika pravokotna okna s preprostimi kamnitimi okviri, je bil ohranjen imeniten lesen profiliran tramovni strop, ki ga je opiral zidan slop v sredini.¹² Stolp se je naslanjal neposredno na romanski bergfrid in je bil pokrit s šotorasto štirikapno streho.

Morda je bil glavni razlog, ki je narekoval pozidavo stolpa, pričetek delovanja krvnega deželnega sodišča na gradu leta 1526, ki je za svoje potrebe potrebovalo tudi ustrezno sodno dvorano.¹³ Ta je bila urejena prav v nadstropju novega stolpa in je bila sodeč po predvojnih opisih imenitno opremljena s še avtentično renesančno opremo.

5. faza - med renesanso in barokom, okoli 1650 do 1670

Naslednjo večjo prezidavo je mokronoški grad doživljal v drugi polovici 17. stoletja in je bila zaključena do leta 1679, ko je prenovljeni kompleks v svoji Topografiji upodobil Janez Vajkard Valvasor. Glede na ohranjene in izpričane sledove lahko to fazo razdelimo na vsaj dve gradbeni etapi, vendar pa je pri obeh etapah šlo le za postopno gradnjo po enotnem konceptu in ne za dve samostojni stavbni fazi. S temi obsežnimi poznorenesančnimi posegi so skušali dati srednjeveškemu gradu podobo sodobne plemiške rezidence, kakršne so tedaj nastajale po vsej Dolenjski in tudi širše.

5. a faza

Najprej so podrli preostali poznoromanski obodni zid na zahodni strani dvorišča z morebitnimi nanj prislonjenimi pomožnimi objekti vred. Ohranili so edino poznogotski portal z letnico renesančne prezidave 1569. Tega so vzdali na severno stran novega zahodnega trakta, ki so ga pozidali na mestu odstranjene- ga zahodnega obodnega zidu. Trakt je bil preprosto zasnovan in je poleg pritličja obsegal še dve nadstropji. Krit je bil z dvokapno streho, zaznamovala pa ga je

¹¹ Prav tam.

¹² Hinko Heferle, Gradovi v Mirenski dolini, 1. in 2. del, Podlistek v: Dolenjski list, leto XVII, št. 40, 13. oktober 1966, str. 14-15 in št. 41, 20. oktober 1966, str. 18-19.

¹³ Prim. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 266.

predvsem monumentalno učinkujoča enotna preprosta podoba, ki so jo poudarjala okna z enostavnimi neprofiliranimi kamnitimi okviri.¹⁴ V traktu je bila urejena severna veža, na južni strani pa preprosto dvoramno stopnišče, ki je tvorilo tudi povezavo med različnimi talnimi nivoji zahodnega trakta in renesančnega jugozahodnega stolpa. Trakt je služil za stanovanja grajskih uslužbencev in je bil zato temu primerno skromno oblikovan.

Med severnim in zahodnim traktom so pozidali podaljšek severnega trakta, v katerem so uredili grajsko kuhinjo. Severni in vzhodni trakt so predelali in opremili z novimi okenskimi okviri, najpomembnejši poseg, ki je zaznamoval grajsko podobo, pa je bila pozidava arkadnega hodnika ob tem traktu na dvoriščni strani. Arkadni loki so v pritličju sloneli na masivnih, iz opeke zidanih slopih, v nadstropju pa na elegantnih okroglih toskanskih stebričih. Podobni arkadni hodniki so se ohranili ali pa so izpričani še na bližnjih gradovih Otočec, Struga, Rakovnik, Mirna in Gamberk v Zasavju. To kaže na dejavnost stavbarske delavnice, ki je v drugi polovici 17. stoletja delovala na tem območju. Žal so z gradnjo arkadnih hodnikov prekrili, deloma pa celo uničili gotško-renesančne freske, ki jih je obočna konstrukcija prerezala na dvoje.

Zadnji poseg te gradbene etape je bil nadzidava in predelava južnega trakta. Tukaj so pozidali še drugo nadstropje, ki se je s tanjšimi stenami in drugačnim materialom - kamnom, pomešanim z opeko, močno razlikovalo od spodnjih, srednjeveških dveh etaž. V novi etaži so uredili pomožne stanovanjske prostore, celotni trakt pa je še naprej ohranil svojo utilitarno podobo.

5. b faza

Druga gradbena etapa pete faze stavbnega razvoja mokronoškega gradu pomeni logično nadaljevanje prve etape po enotnem konceptu. Sedaj so z novim veznim traktom pozidali še jugovzhodni del dvorišča in tako spojili vzhodni trakt (stari romanski palacij) in južni gotski trakt. Posegi so bili zaključeni najkasneje do leta 1679, ko je grad na Valvasorjevem bakrorezu že upodobljen po zaključenih poznorenesančnih prezidavah.

Vezni trakt je uporabil tri starejše zidove na severni, vzhodni in južni strani, na novo pa so pozidali dvoriščno zahodno steno in manjkajoči arkadni hodnik pred njo. Prav tukaj je bil stik med obema gradbenima etapama druge polovice 17. stoletja še posebej dobro viden.¹⁵ Trakt so osvetljevala okna z okviri renesančnih oblik, ki pa niso bila na istih mestih kakor kasnejša okna iz konca 18. stoletja; po požigu gradu so namreč poleg obstoječih oken odkrili še stara,

¹⁴ Komelj, Dolenjski gradovi.

¹⁵ Prav tam, julij 1948.

manjša, zazidana, ki so izviral iz 17. stoletja. V na novo pozidanem delu, ki je imel enako obliko in nivoje kot preostali del vzhodnega in severnega trakta, so uredili v obeh etažah po tri prostore. Na sredini je bila v nadstropju urejena večja slavnostna dvorana, na vsaki strani dvorane pa je bil še po en prostor. Tisti na severni strani je bil okrašen z manieristično slikarijo, ki je bila kasneje prebeljena, na njene ostanke pa so naleteli po požigu gradu. Na stenah so bili prizori z jezdec, viteškimi igrami, bitkami in podobnim, vse naslikano s polnimi, sitimi barvami v fresko tehniki. Slikarijo in z njo celoten trakt je dr. Ivan Komelj datiral v čas okoli leta 1670.¹⁶

6. faza - pozni barok, druga polovica 18. stoletja

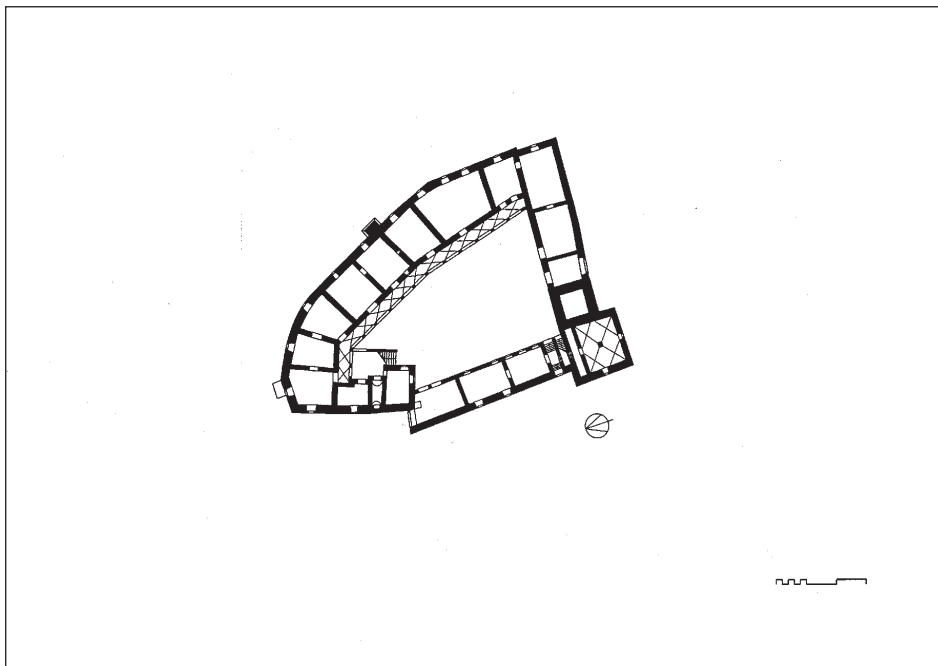
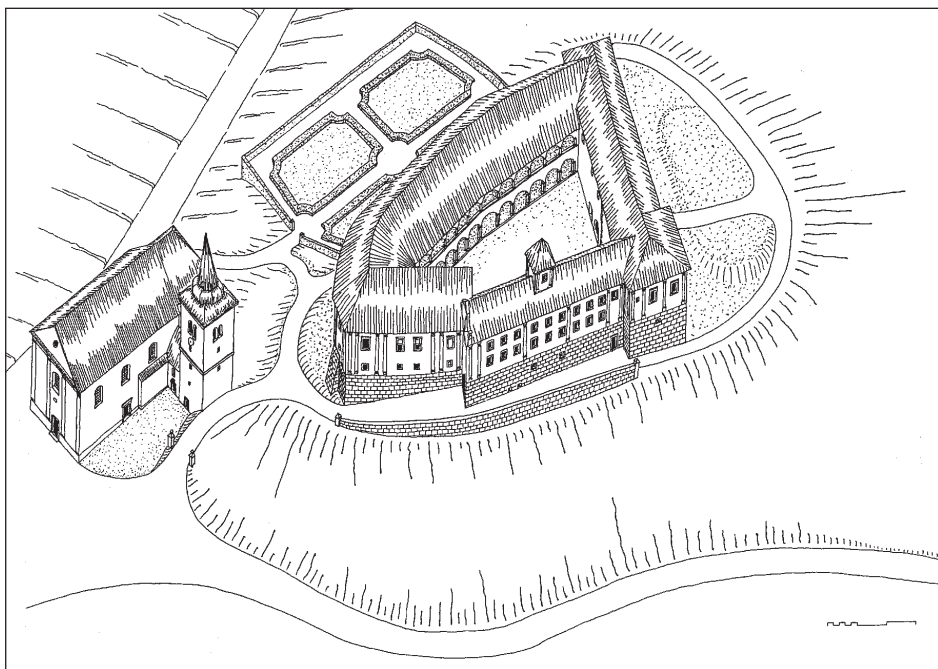
Prezidave v 17. stoletju so gradu dale podobo sodobne poznorenesančne rezidence, kljub temu pa mu niso mogle v celoti odvzeti srednjeveškega utrdbenega karakterja. To je lepo vidno na obeh Valvasorjevih bakrorezih. Nad celoto je še vedno dominiral mogočni bergfrid, zunanje fasade pa so še ohranile številne pomole. Novemu baročnemu okusu v 18. stoletju ta oblika ni več zadostovala. Grajski lastniki so si zaželeli sodobnega baročnega dvorca z okrašenimi fasadami in lepim parkovnim vrtom. Zaradi tega so se v drugi polovici 18. stoletja pričeli obsežni posegi, ki so grad vsaj na prvi pogled povsem spremenili in mu dali podobo, ki jo kaže na Ponzierjevih vedutah iz leta 1807.¹⁷

Najprej so se lotili starega bergfrida, ki so ga znižali kar za tri etaže, tako da je njegov spodnji del povsem utonil v južnem traktu. Na tak način so srednjeveško razgibano silhueto stavbnih mas poenotili in dali celoti podobo baročnega dvorca. Podobne posege nekako sočasno poznamo še z nekaterih drugih bližnjih gradov: Klevevž, Sevnica, deloma Podsreda. Spodnji dve etaži stolpa so predelali, zazidali stari, še romanski portal in ju uporabili za pomožne prostore. Podobe južnega trakta sicer niso bistveno spreminjali, tako da je ohranil svojo utilitarno obliko.

Drugi večji poseg je bila barokizacija vzhodnega trakta, ki je služil predvsem za stanovanjske potrebe grajske gospode. Tukaj so na zunanji fasadi zamenjali vsa starejša okna in odstranili številne pomole, celota pa je z velikimi novimi okni s preprostimi pravokotnimi, iz opeke zidanimi in ometanimi okviri dobila povsem sodoben videz. Nekaj okenskih okvirjev je še danes vsaj fragmentarno

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Vedute hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu (StLA, Ms 1573-1).

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, okoli 1770.

ohranjenih, njihova podoba pa priča, da zatrdno niso nastali veliko pred koncem 18. stoletja. Predelali so tudi notranjščino trakta, kjer so na novo, sicer že v klasicističnem stilu uredili slavnostno dvoranico in jo opremili z dvema velikima klasicističnima pečema.

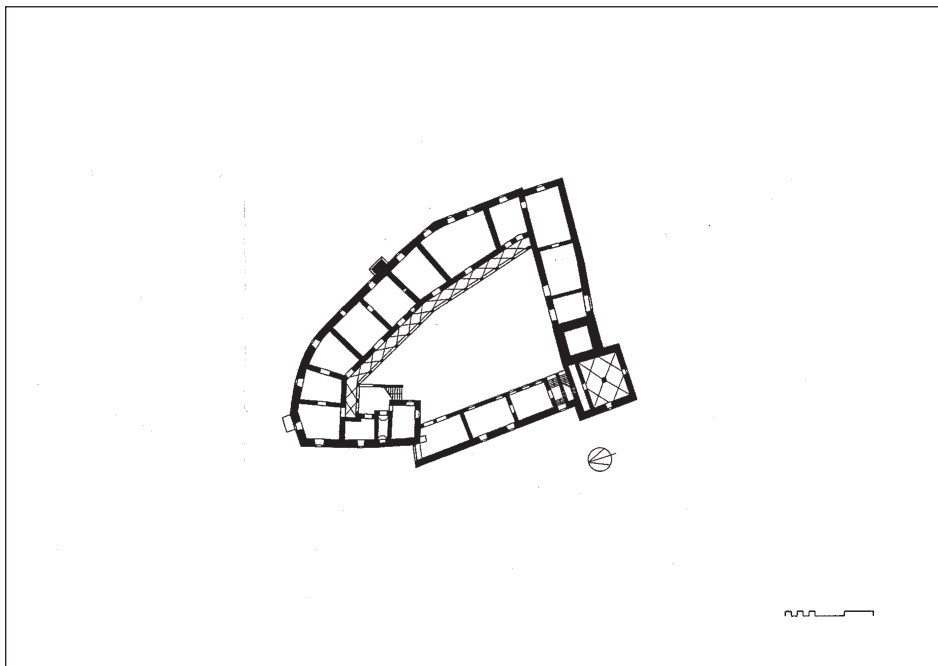
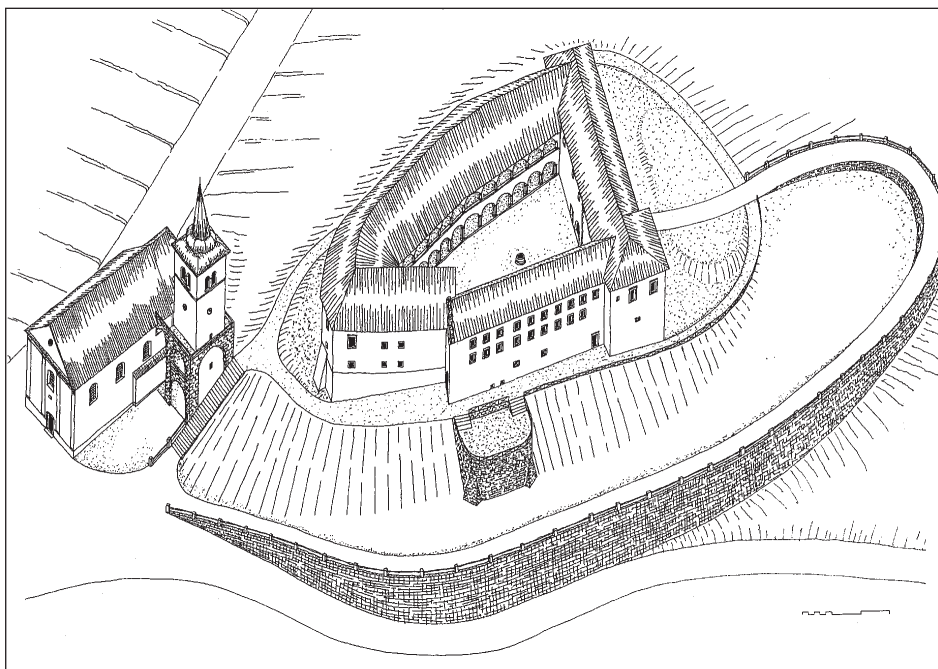
Manjših lepotnih popravkov je bil deležen tudi zahodni trakt, kjer so okusu časa prilagodili zlasti motiv vhoda proti trgu. Poznogotski portal so opremili z izredno kvalitetnimi kovanimi mrežastimi vrati, v drugem nadstropju pa so nad portalom namestili uro z veliko, iz štuka izdelano številčnico. Pozidali so tudi visoko trikotno atično čelo z volutama ob straneh, ki ga vidimo na Ponzierjevih upodobitvah gradu iz leta 1807. Hkrati so zamenjali celotno strešno konstrukcijo tega trakta, ob tem pa je nastal do odstranitve razvaline ohranjeni baročno oblikovani žlebasti fabijon pod napuščem. Sočasno je nastal tudi strešni stolpič na sredini zahodnega trakta, ki je prekrit s piramidalno streho do neke mere nadomestil podobo bergfrida.

Veliko spremembo so, ne toliko v gradbenem, pač pa predvsem v likovnem smislu doživele tudi grajske fasade. Da bi se približali idealni obliki baročnega dvorca so namreč vse zunanje fasade poslikali s pilastrsko arhitekturo. Nekaj podobnega, sočasnega se je ohranilo na nedavno obnovljenih fasadah stavbe kapitelske proštije v Novem mestu. Slikarija se je fragmentarno ohranila vse do povojnih miniranj razvaline. Spodnji del, ki je segal do višine tal pritličja, je obsegal naslikano rustiko iz večjih pravokotnikov, zgornji del, ki je obsegal obe etaži, pa je bil sestavljen iz velikih pilastrov s členjenimi bazami in kapiteli, ki so bili razporejeni med okni in so segali od tal pritličja do vrha prvega nadstropja. Pod okenskimi okvirji so bili naslikani še slepi okvirji. Celota je bila izvedena v belo-oker kombinaciji, tehnika pa je bila takšna, da so v svež omet vrezali konture pilastrov in rustike ter nato vse skupaj pobarvali.¹⁸

Hkrati z grajsko stavbo samo, ki je dobila povsem sodobno baročno podobo, so uredili tudi njeno okolico. Manjši vrt na vzhodni strani pod grajsko vzpetino so preuredili in povečali. Vrt oz. park je poslej obsegal celotni grajski grič, raztezal pa se je tudi čez trško cesto na vzhodni strani. Hkrati s temi deli so odstranili še zadnje ostanke utrdbnih naprav okoli gradu in tudi ostanke že poprej večinoma podrtega trškega obzidja, ki ga še prikazuje Valvasorjev bakrorez iz leta 1679. Vrt je dobil deloma parterno, deloma pa svobodno obliko, zaradi svoje razkošnosti, pa se ga je hitro oprijelo ime paradiz.¹⁹ Poleg cvetnih in

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Ime se je obdržalo še danes in velja za del naselja na vzhodni strani nekdanjega gradu in cerkve sv. Egidija, ki je zraslo na mestu nekdanjega parka.

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, okoli 1870 do 1943.

drevesnih nasadov je obsegal tudi kompleks z gospodarskimi poslopji, posebno zanimiva in omembe vredna stavba pa je bila oranžerija, ki je imela eno fasado stekeleno, v njej pa so gojili različne eksotične rastline.²⁰

Kot del grajskega kompleksa je bila deležna obsežne barokizacije tudi cerkev sv. Egidija, ki so jo z izjemo zvonika pozidali skoraj povsem na novo.

7. Faza - romantika, okoli 1870

Zadnje spremembe je mokronoški grad doživel v drugi polovici 19. stoletja. Ko je leta 1850 postal njegov lastnik baron Gustav Berg, se je pričela še zadnja obsežna obnova celotnega kompleksa. Ta je doživela vrhunec okoli leta 1870, nato pa je grad ostal domala nespremenjen do požiga leta 1943.²¹ Hud požar, ki je leta 1911 upepelil skoraj celoten trg, gradu ni poškodoval.

V tej fazi grajske stavbe same niso več bistveno spreminjali. Na novo je nastalo iz opeke pozidano stopničasto čelo neogotskih oblik nad severnim, trškim vhodom v grad, ki je nadomestilo baročno volutasto atiko in uro pod njo, deloma so predelali fasado južnega trakta, na zahodnem in južnem traktu pa so odstranili naslikano pilastrsko arhitekturo. Notranjščino so deloma na novo opremili, drugih sprememb pa ni bilo.

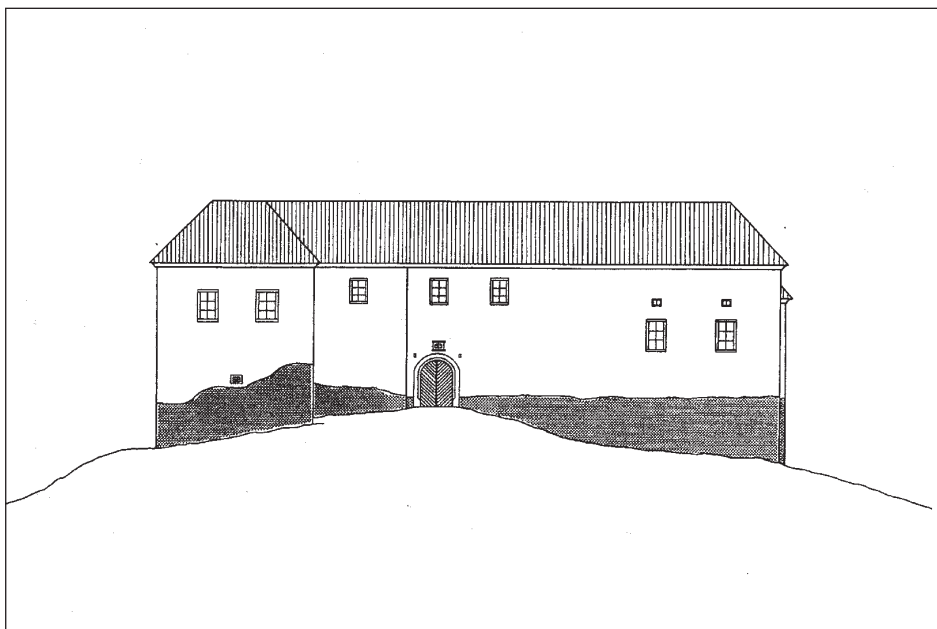
Večje posege je doživela okolica gradu. Leta 1870 so zgradili novo udobno, z mogočno eskarpo obzidano dovozno cesto okoli grajskega griča, ki je vodila do južnega portala, uredili so nove poti okoli grajskega griča, eliminirali so parterno obliko grajskega vrta na vzhodni strani in mu dali svobodno zasnovo s številnimi eksotičnimi drevesi. Poti in eskarpo so opremili z lesenimi ograjami, namestili pa so tudi nova železna vrata na začetek poti, ki je vodila do gradu.

Tako je grad dobil končno podobo, kakršno vidimo na številnih razglednicah iz prve polovice 20. stoletja, in jo je urejen in negovan ohranil do tistega usodnega septembra 1943, ki je prekinil njegov sedemstoletni razvoj.²²

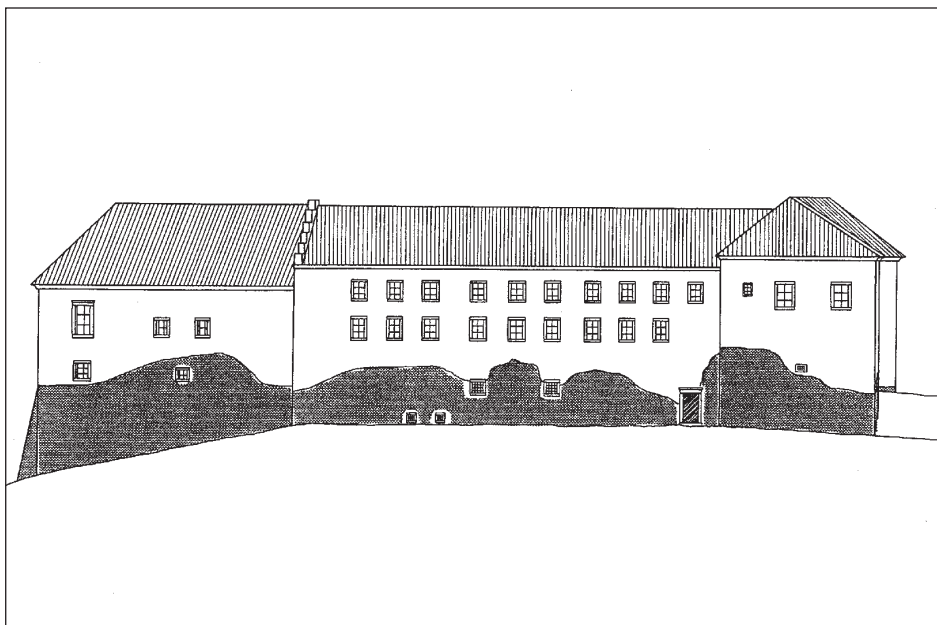
²⁰ Ime Glasshaus (steklenjak) se je še danes obdržalo za del naselja oz. parka, kjer je stala oranžerija.

²¹ Prim. Dom in Svet 1893, št. 5, str. 367 -368.

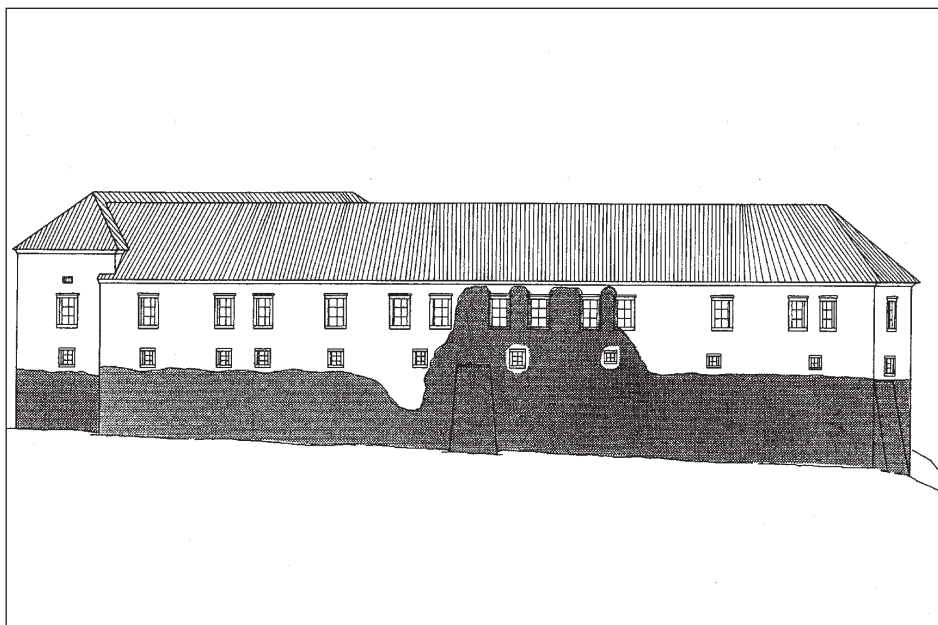
²² Prim. Krajevni leksikon Slovenije II, Osrednja Slovenija. Ljubljana 1971, str. 618; Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije II/2, Ljubljana 1961, str. 341-342; Po poteh Gubčeve brigade. Ljubljana 1976, št. 46; Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije II/3, Ljubljana 1963, str. 180-181.

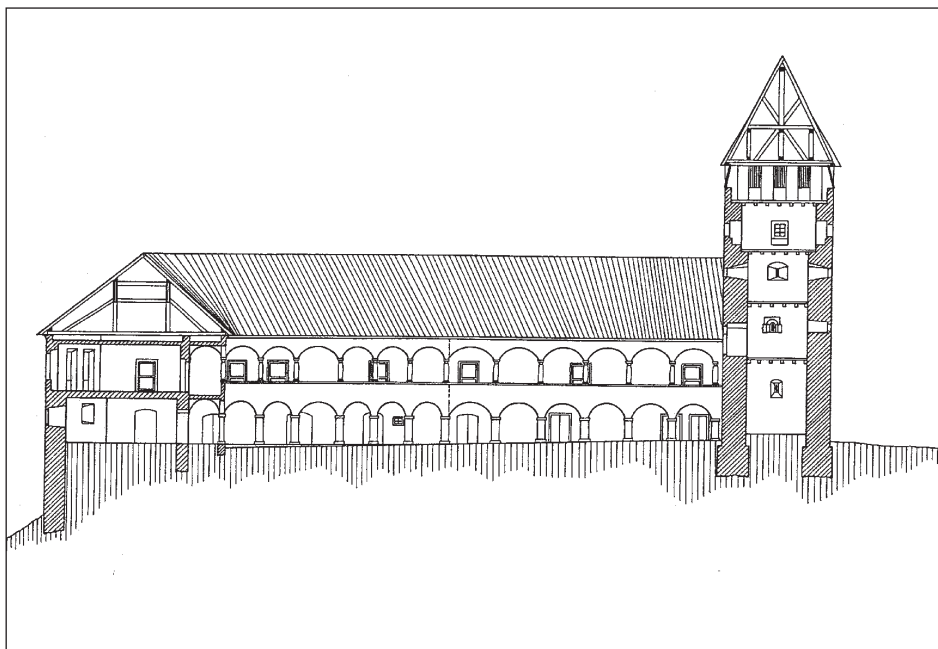
Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, fasada jug s prikazom današnjega obsega razvalin.

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, fasada zahod s prikazom današnjega obsega razvalin.

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, fasada vzhod s prikazom današnjega obsega razvalin.

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, prerez proti vzhodu.

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, prerez proti severu.

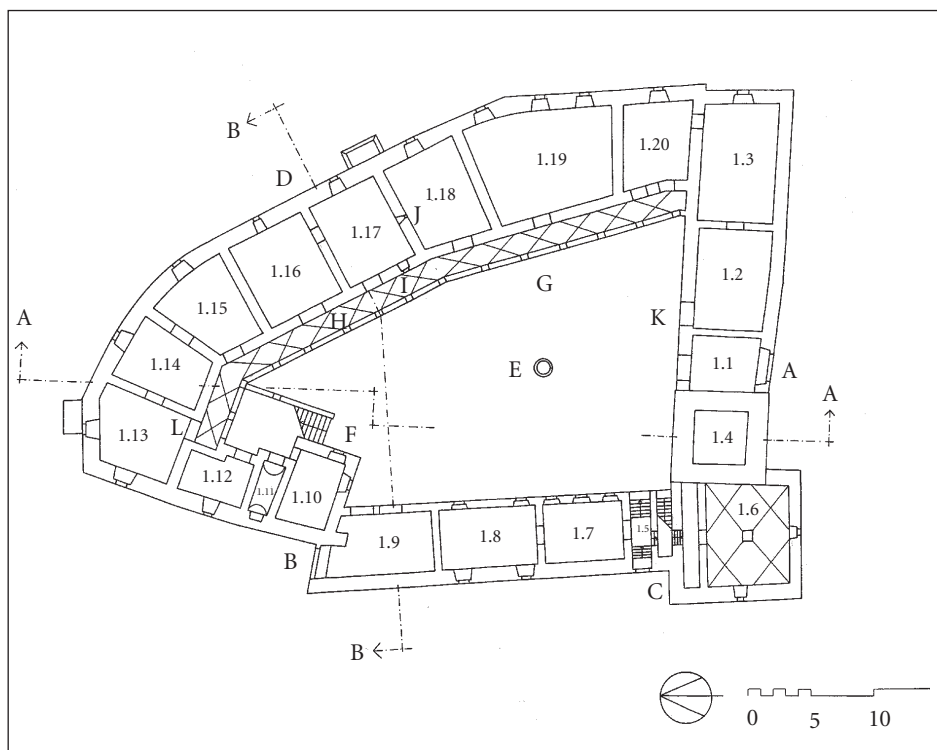
Namembnost posameznih prostorov pred II. svetovno vojno

PRITLIČJE

- 1.1 veža jug
- 1.2 hlev za konje
- 1.3 shramba za kočije
- 1.4 pritličje bergfrida
- 1.5 stransko stopnišče
- 1.6 obokana dvorana v jugozahodnem renesančnem stolpu
- 1.7 soba za služinčad
- 1.8 soba za služinčad
- 1.9 veža sever
- 1.10 kuhinja
- 1.11 shramba z banjastim obokom
- 1.12 shramba

- 1.13 grajska klet - soba pod grajsko kapelo
- 1.14 grajska klet
- 1.15 grajska klet
- 1.16 grajska klet - sprva skupen prostor s št. 1.17
- 1.17 grajska klet - sprva skupen prostor s št. 1.16
- 1.18 grajska klet
- 1.19 grajska klet
- 1.20 grajska klet

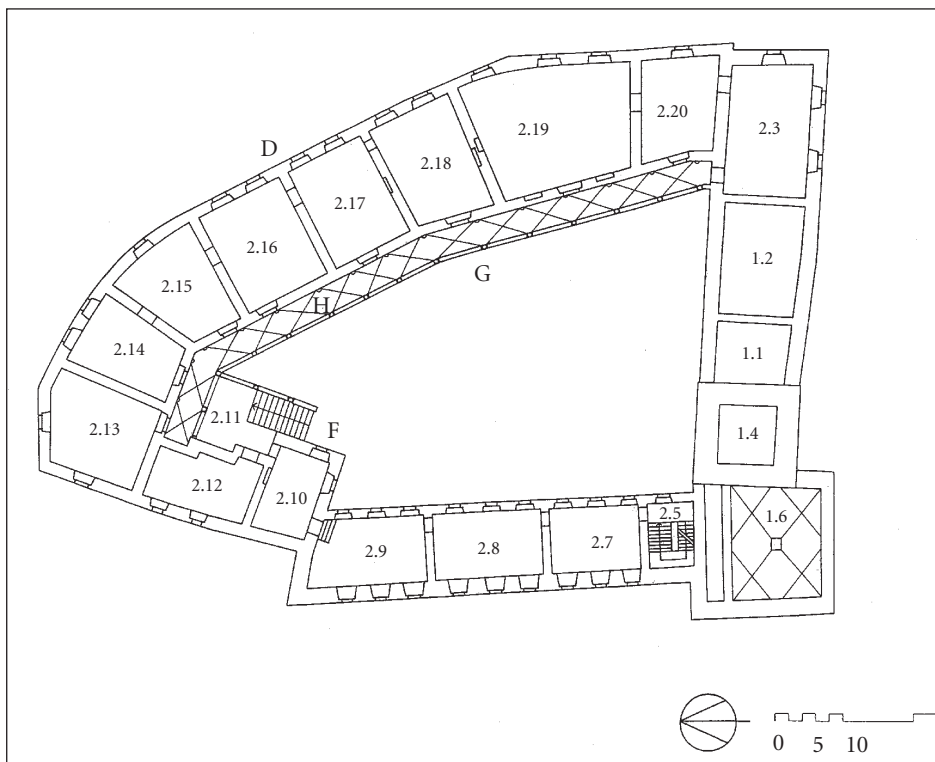
Opomba: Prostor s številkami od 1.13 do 1.20 (grajska klet) so po izročilu služili kot vinske kleti, shrambe in zapori.

Grad Mokronog, tloris pritličja z označenima prerezoma AA in BB.

PRVO NADSTROPJE

- 1.1 veža jug
- 1.2 hlev za konje z morebitnim prostorom v nadstropju
- 2.3 stanovanjska soba, dostopna iz vzhodnega trakta
- 1.4 pritličje bergfrida, ki je segalo skozi dve etaži
- 2.5 stransko stopnišče
- 1.6 obokana dvorana v jugozahodnem renesančnem stolpu, ki je segala skozi dve etaži
- 2.7 stanovanjski prostor upravitelja gradu in grajskega pisarja
- 2.8 stanovanjski prostor upravitelja gradu in grajskega pisarja
- 2.9 stanovanjski prostor upravitelja gradu in grajskega pisarja
- 2.10 prehodna soba
- 2.11 odprta stopniščna veža
- 2.12 soba
- 2.13 grajska kapela

Grad Mokronog, tloris prvega nadstropja.

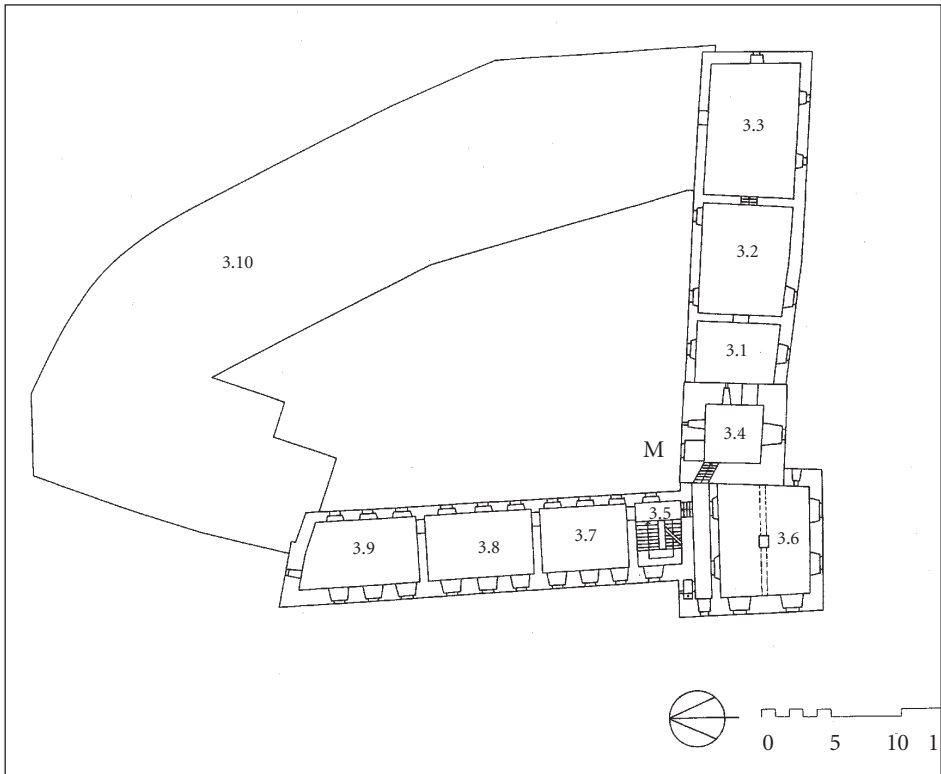
- 2.14 soba
- 2.15 soba
- 2.16 soba - sprva skupen prostor s št. 2.17 (gotški stanovanjski objekt)
- 2.17 soba - sprva skupen prostor s št. 2.16 (gotški stanovanjski objekt)
- 2.18 prostor z manieristično slikarijo (prizori bitk iz ok. 1675)
- 2.19 slavnostna dvorana iz ok. 1675, preurejena konec 18. stoletja, v 19. stoletju opremljena z dvema klasicističnima pečema.

A. soba kot povezava med prostoroma 2.19 in 2.3

Opomba: Prostor s števkami od 2.13 do 2.20 in 2.3 (vzhodni trakt) so po izročilu služili za stanovanje grajske gospode in sodnika.

DRUGO NADSTROPJE

- 3.1 stanovanjski prostor
- 3.2 stanovanjski prostor

Grad Mokronog, tloris drugega nadstropja.

A. podstrešje

B. stanovanjski prostor v prvem nadstropju nekdanjega bergfrida

3.5 stransko stopnišče

3.6 sodna dvorana z lesenim renesančnim stropom in opaženimi stenami

3.7 soba

3.8 soba

3.9 soba

3.10 podstrešje

Opomba: Prostori s številkami od 3.7 do 3.9 (zahodni trakt) po izročilu pred II. svetovno vojno niso imeli posebne funkcije in so služili za pomožne dejavnosti (šport in razvedrilo za grajsko gospodo).

KLJUČNI ARHITEKTURNI ELEMENTI

A južni vhod

B severni vhod

C stranski pomožni vhod na zahodni strani

D ohranjena zunanja stena gotskega palacija

E cisterna na sredini dvorišča

F zunanje glavno stopnišče

G baročni arkadni hodniki

H mesto, kjer so leta 1945 odkrili poznogotske freske s posvetnimi prizori

I manjše okno s posnetim robom

J gotska lina

K šilastoločni portal iz lehnjaka, ki ni imel posnetih robov

L poznogotski portal z ravno preklado in posnetim robom

M polkrožni poznoromanski portal iz lehnjaka, robovi so bili živi

Opomba: Glej tloris pritličja mokronoškega gradu na strani 179, tloris prvega nadstropja na strani 180 in tloris drugega nadstropja na strani 181.

Božo Otorepec

GRADIVO ZA ZGODOVINO MOKRONOGA V SREDNJEM VEKU

Znana zgodovina Mokronoga se začne v letih 1043-1044, ko je Hema Brežeska darovala posest okoli Mokronoga samostanu v Krki na Koroškem, kjer je bila 1072 na novo ustanovljena škofija na mestu samostana. Tako je razumljivo, da se mnogo gradiva za zgodovino Mokronoga in okolice hrani še danes v arhivu te škofije v Celovcu. Pri omembah srednjeveškega Mokronoga imamo mnogokrat težave, ko je treba ločiti prebivalce kraja oziroma trga Mokronog od prebivalcev gradu Gorenji Mokronog, danes grajskih razvalin južno od trga. Zelo verjetno je, da se omembe oseb, imenovanih po Mokronogu v 12. stoletju, nanašajo na plemiče na gradu Gorenji Mokronog, medtem ko se prebivalci Mokronoga v 13. in 14. stoletju le redko omenjajo. Krški ministeriali z Gorenjega Mokronoga so bili po 1224 podrejeni deželnim knezom Spanheimom, po letu 1335 pa Habsburžanom. Ti so v 14. stoletju grad dajali v zastavo za posojeni denar, tako na primer Svibenskim, nato grofom Celjskim, Čreteškim in drugim (prim. Dušan Kos, Med gradom in mestom, Ljubljana 1994, str. 31-32). Na splošno bi veljalo naslednje: kadar se v virih imenuje grad (Schloss, Veste) Mokronog, gre za grad Gorenji Mokronog, kadar pa se omenja stolp (Turn) v Mokronogu, tedaj je mišljen Mokronog.

Od 91 registrov oz. povzетkov listin tako za Gorenji Mokronog kot za trg Mokronog, jih je največ - kar 32 - ohranjenih v arhivu škofije Krka v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu. Precej manj (20) jih hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, kjer gre predvsem za listine samostanov Stična, Kostanjevica in Velesovo, pa tudi fevdalnih gospodov Mehovskih, Celjskih in drugih. Z 9 listinami je zastopan arhiv Turjačanov (Auerspergov). Listine iz tega arhiva so bile nekoč shranjene na gradu Turjaku, a so jih med 2. svetovno vojno prenesli neznanokam v tujino. Predvsem na cerkvene zadeve se nanaša 6 listin oziroma zapisov, shranjenih v arhivih in knjižnicah furlanskega Vidma. V dunajskem Hišnem, dvornem in državnem arhivu hranijo šest listin oziroma zapisov o Mokronogu iz arhiva Habsburžanov pa tudi gospodov Čreteških. Državni arhiv v Münchnu hrani štiri listine freisinge škofije z omembami Mokronoga, saj je imel Freising obširno posest tudi na Dolenjskem. Med listinami nekdanjega samostana v Kostanjevici, ki so shranjene v Arhivu Republike Slovenije, so štiri,

v katerih se omenjajo Mokronoški oziroma župnija pri sv. Petru v Gorenjem Mokronogu. V 14. stoletju je bila župnija inkorporirana omenjenemu samostanu, njen sedež pa leta 1803 prenesen na Trebelno. Trije podatki o mokronoški fari so ohranjeni v registrih v Vatikanskem arhivu. V treh listinah samostana Vetrinj na Koroškem iz 12. in 13. stoletja se kot priče omenjajo mokronoški vitezi. Po eno omembo Mokronoških najdemo tudi v listinah samostanov Žiče in Stična in Nemskega viteškega reda ter v Državnem arhivu v Benetkah.

Iz objavljenih listin je kot najpomembnejše razvidno oziroma dokazano, da je bil Mokronog že leta 1279 trg s stolpom (gradom) (št. 12), ki se omenja tudi 1280 (št. 14). Kot prva po imenu znana tržana se leta 1305 navajata Lovrenc in Peter (št. 20). Leta 1306 se omenja mlin na Mirni pod Martinjo vasjo (št. 21), leta 1313 pa dvor pri trgu Mokronog kot fevd Koroške Krke (št. 23). Leta 1330 se v krški listini imenujejo kot priče kar trije mokronoški tržani (št. 28). Naslednje leto se Mokronog omenja kot sedež krškega zemljiškega urada z lastnim vodjo urada (št. 31, 32). Leta 1340 so prvič izpričana vrata v obzidju v smeri proti Čretežu (št. 36), isto leto pa tudi grad v trgu Mokronog (št. 37). Leta 1349 se omenja Marijin oltar v mokronoški cerkvi, obenem pa se tudi sam kraj prvič imenuje Dolenji Mokronog za razliko od Gorenjega Mokronoga (št. 42). Cerkev sv. Egidija v Dolenjem Mokronogu, v kateri so Mehovski ustanovili Marijin oltar (št. 42) z zgodnjo mašo, se prvič omenja leta 1364 (št. 45). Tri leta kasneje je v neki listini kot pečatar prvič imenovan sodnik v Mokronogu (št. 48), za katerega pa ni jasno, ali je bil trški ali deželski sodnik. Zanimiva je listina iz 1376, ki govori o oboroženih sporih med krškim kastelanom v Mokronogu in Svibenskimi (št. 52). Župnijska cerkev sv. Petra v Gorenjem Mokronogu se prvič omenja leta 1393 (št. 58), čeprav je precej starejša. Leta 1401 je bila potrjena njena inkorporacija samostanu v Kostanjevici (št. 63). Zanimive podatke o Mokronogu in okoliških krajih najdemo v najstarejši ohranjeni fevdni knjigi Krke iz let 1403-1404, kjer se omenjata stolp v obzidju Mokronoga ter dvor pred trgovom (št. 64, fol. 216v). Kot prvi obrtnik je 1412 izpričan krojač Janez, sicer tržan Mokronoga (št. 68). K stolpu v obzidju Mokronoga sta 1412 spadala tudi pristava in sadovnjak (št. 68). Iz 1420 je ohranjena prva oprostitev tržana od delnega plačevanja davkov (št. 69). Za gradom v Mokronogu je bila nasproti tamkajšnjega vrta mokronoška "frajunga" (Frenga), za prodano posest pa je v listini iz 1432 rečeno, da so jo prodali po deželnem, kupnem in mestnem (!) pravu v Mokronogu, kar je dalo podlago za razpravo Ivana Steklase, ali je bil Mokronog nekoč mesto (št. 70), ("Je li bil Mokronog kdaj mesto?" v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo I, 1919/20). Isto je 30 let prej skušal dokazati Konrad Črnologar v nemsko pisani razpravi "Nassenfuss (Mokronog) ehemals eine Stadt", objavljeni v Mitteilungen des Musealvereins für Krain 13, 1900.

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

AES	Acta ecclesiastica Sloveniae
Baraga, AES 17	F. Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva. Acta ecclesiastica Sloveniae 17, Ljubljana 1995
fol.	folio
Hs.	rokopis
Jaksch, MHDC	A. Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae
KANM	Kapiteljski arhiv Novo mesto
Kos, Gradivo	F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku
MHVK	Mittheilungen des historischen Vereines für Krain
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung
MMVK	Mitteilungen des Musealvereines für Krain
NŠAL	Nadžkofijski arhiv v Ljubljani
Schumi, UBKr	F. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain I, II.
sig.	signatura
s. l.	sine loco (brez označbe kraja izdaje listine)
Wiessner, MHDC V-XI	H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae V.-XI. (za dobo 1269-1500)
Zahn, UBSt	J. v. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark
Zahn, CDAF	J. v. Zahn, Codex diplomaticus Austro-Frisingensis

Št. 1

1137, Breže na Koroškem.

Salzburški nadškof Konrad naznanja, da so salzburški kanoniki v njegovi navzočnosti in z njegovim dovoljenjem podelili samostanu v Millstattu posestvo blizu Millstatta, v zameno pa prejeli drugo na Pinzgauskem. Med pričami se omenjata tudi: Friderik s Ptuja in Henrik iz Mokronoga (*Heinrich de Nazuvoz*).

Dve originalni listini v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju.

Objava: Jaksch, MHDC, III, št. 686, str. 273.

Regest: Kos, Gradivo IV, št. 142, str. 86.

Št. 2

1143-1147, s. l.

Valter iz Malte na Koroškem podeli samostanu v Vetrinju dve kmetiji v Noričah (nem. Nöorig). Med pričami se omenjata: Albert iz Mokronoga (*Albertus de Nazzenfuz*) in Viljem iz Mekinj.

Prepis v Vetrinjski kopalni knjigi IV, fol. 16 v Deželnem arhivu v Celovcu.

Objava: Jaksch, MHDC, III, št. 770, str. 304.

Regest: Kos, Gradivo IV, št. 195, str. 113.

Št. 3

1158-1173, s. l.

“Wikherus de Vogelarn” podeli neko svoje posestvo samostanu v Formbachu po grofu Bertoldu III. Andeškem in njegovemu sinu. Med pričami tudi Adalbert iz Mokronoga (*Adalbertus de Nazzenvozzen*).

Regest: Kos, Gradivo IV, št. 385, str. 196.

Št. 4

1173, Rečica.

Oglejski patriarh Ulrik II. dovoli zamenjavo posestev v dolini Žiče ter v Soteski pri Vitanju med samostanom Žiče in župnijo v Konjicah. Med številnimi pričami se omenja tudi Albert iz Mokronoga (*Albertus de Nascenuuosc*).

Orig. pergament v Deželnem arhivu v Gradcu.

Objava: Zahn, UBSt I, št. 551, str. 521.

Regest: Kos, Gradivo IV, št. 540, str. 274.

Št. 5

1177, julij 2., Kranjska.

Oglejski patriarh Ulrik II. izpričuje, da je grof Majnhard iz Istre podelil samostanu v Stični posestvo na Studenem ter Draščo vas in Globoko ob Krki. Med številnimi pričami se omenja tudi Oton iz Mokronoga (*Otto de*

Nascevuose).

Kopija v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Regest: Kos, Gradivo IV, št. 583, str. 297.

Objava: F. Schumi, UBKr I, št. 173a, str. 151.

Št. 6

Okoli 1215.

Freisinški škof Oton je za 300 mark kupil od Otona iz Mokronoga (*a domino Ottone de Nazzenvuz*) in njegove žene 60 kmetij v Marki v vasi Slap ter v vasi Loka tostran Krke pod gradom Oriškom.

Regest: Kos, Gradivo V, št. 244, str. 131.

Mokronog, pogled proti trgu od cerkve sv. Egidija, okoli leta 1900.

Št. 7

Okoli 1215.

Koroški vojvoda Bernard odstopi freisinški cerkvi za odškodnino 20 kmetij od svojega posestva pri Mokronogu (*XX heubas de suo predio apud Nazzenvuz*).

Regest: Kos, Gradivo V, št. 246, str. 132.

Št. 8

1248, julij 28., Humperk na Koroškem.

Hartnid Ptujski in Erhanger de Landseren poklonita samostanu v Vetrinju v

dušni blagor Swikerja s Humperka dve hubi, eno pri Borovljah, drugo pri Celovcu. Med pričami se navaja tudi vitez Wolfher iz Mokronoga (*miles . . . Wolfherus de Nazzenvuz*).

Orig. pergament v Deželnem arhivu v Celovcu.

Objava: Jaksch, MHDC IV, št. 2381, str. 363.

Št. 9

1249, maj 8., s. l.

Koroški vojvoda Bernard obnovi in pomnoži že leta 1234 izdani privilegij cistercijanskemu samostanu v Kostanjevici. Med pričami se omenjata (vitez) Wolflin iz Mokronoga (Wolzlinus de Nazzenvoz) in župnik Oton iz Mokronoga (*Otto plebanus de Nazzenvoz*).

Orig. pergament v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Objava: Schumi, UBK II, št. 162, str. 128.

Št. 10

1256, april 4., Sevnica.

Koroški vojvoda Ulrik III. in njegov brat Filip se poravnata glede dediščine po očetu in materi tako, da prejme Filip na Kranjskem gradova Osterberg in Vinjek, Ulrik pa glavna gradova Ljubljano in Kostanjevico. Če se ne bi držal dogovora, zapadejo Ulrikovi 4 gradovi Mokronog, Turjak, Goričane in Feuerberg z dohodki (*castra nostra quatuor Nazzenvoz, Owerspurch, Gortsch ach et Vewerspurch cum redditibus*).

Prepis v rokopisu 359 Hišnega, dvornega in državnega arhiva na Dunaju, Salzburger Kammerbücher 6, fol. 70v-71v.

Objava: Jaksch, MHDC IV, št. 2627, str. 491.

Št. 11

1265, maj 22., Antro pri Čedadu.

Oglejski patriarh Gregor in koroški vojvoda Ulrik III. obnovita prijateljsko zvezo in skleneta obrambno pogodbo. Vojvoda se za 1000 mark dolga do izplačila v treh obrokih obveže zastaviti grad Mokronog (*castrum Naccenvoz cum redditibus 60 marcarum . . . castrum Nazzenvoz*).

Orig. pergament v Državnem arhivu v Benetkah.

Objava: Jaksch, MHDC IV, št. 2863, str. 622.

Št. 12

1279, julij 18., Podčetrtek.

Henrik iz Planine obljubi škofu Johannesu iz koroške Krke, da bo izposloval od svojega strica Viljema Svibenskega listino, v kateri se bo le-ta (ob kazni 100 mark

srebra) obvezal, da bo do prihodnjega 8. septembra vrnil škofu "stolp in trg Mokronog" (*turrim Nazzenfuz forum ibidem*) in grad Štražperk (pri Dvoru).

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 1782.

Regest: Wiessner, MHDC V, št. 391, str. 245.

Št. 13

1279, julij 19., Krems.

Koroški vojvoda Filip Spanheimski narekuje svoj testament. Med njegovo posestjo na Kranjskem se omenjajo Ljubljana, Osterberg, vas Križ pri Kamniku, grad Kravjek, grad Mokronog z vsem pripadajočim razen desetin (*Item castrum Nazzenfuez cum omnibus attinenciis preter decimas*), Sicherberg in Gračeno, če ne pripada cesarstvu, dalje grad Raka, ki ga je oče kupil od Otona s Kunšperka. Mesto Ljubljano zapušča s posebno listino oglejski cerkvi.

Orig. pergament v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju.

Objava: Wiessner, MHDC V, št. 392, str. 246.

Št. 14

1280, marec 23., Dunaj.

Nemški kralj Rudolf I. Habsburški prepusti škofiji v Krki na Koroškem - ker je škof podelil svoje fevde njegovim sinovom - razne dohodke na Koroškem, Kranjskem in v (Slovenski) Marki. Za 54 mark prepusti Krki "trg Mokronog s stolpom in sodstvom in tamkajšnjim odvetništvom" (*forum in Nazzenvoz cum turri et iudicio et advocatia ibidem*) ter dohodke v Višnjah, Obli Gorici, 54 kmetij v Višnjah z gozdnim pravom in drugimi dohodki.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu.

Objava: Wiessner, MHDC V, št. 432, str. 278.

Št. 15

1284, november 23., Dunaj.

Avstrijski vojvoda Albreht izpričuje način poravnave med Viljemom Svibenskim in freisinškim škofom Emihom zaradi storjene škode v Marki okoli Gutenwerda. Kot poroštvo za izplačilo škode se je Henrik iz Mokronoga (*Hainrich von Nazzenfuoze*) obvezal zastaviti škofu vse svoje fevde, ki jih je imel od Freisinga, vse dokler škoda ne bo poravnana.

Orig. pergament v Državnem arhivu v Münchnu.

Objava: Zahn, CDAF I, FRA 31, št. 385, str. 420-421.

Št. 16

1288, februar 14., Čedad.

Oglejski patriarh Rajmund formulira svoje zahteve v denarju in posestvih

nasproti koroškemu vojvodi Majnhartu. Med drugim zahteva, da se njemu in oglejski cerkvi vrne grad Mokronog s 60 markami dohodkov (*castrum Nassenvuoz cum sexaginta marchis reddituum*), ki ga ima zasedenega omenjeni vojvoda.

Prepis v Arhivu stolnega kapitlja v Vidmu.
Objava: Wiessner, MHDC VI, št. 79, str. 54.

Št. 17

1288, februar 14., Čedad.

Zahteve koroškega vojvode Majnharta nasproti patriarhu Rajmundu: kar zadeva Mokronog (*Nassenvuoz*) odgovarja, da mu bo, če bo patriarh dosegel, da bo Majnhart priznan za naslednika koroškega vojvode Ulrika, rade volje izplačal ne samo 1000, temveč celo 4000 mark denarja.

Prepis v Arhivu stolnega kapitlja v Vidmu.
Objava: Wiessner, MHDC VI, št. 81, str. 56.

Št. 18

1296, s. d.

V seznamu desetini oglejskega patriarhata se med župnijami v (Slovenski) Marki navajajo Št. Vid, Šentrupert, Boštanj, Mokronog (*Nassenvuoz*), Krško, Kostanjevica, Sv. Križ in druge.

Vatikanski arhiv, Cameralia zv. 213.

Objavi: K. Kovač, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileja vom Jahre 1296. Mitth. des Instituts für österr. Geschichtsforschung 30, 1909, str. 636; P. Sella - G. Vale, Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV. Venetiae - Histria - Dalmatia, Studi e testi 96, 1941, str. 36 (ima napačno: Nassonwez!)

Št. 19

1299, november 3., Vitanje.

Albert iz Halbstata in žena zapustita šest kmetij v vasi Jablanica (*Apfolter*) in dve v Češnjicah pri cerkvi sv. Janeza v distriktu Mokronog (*Nassenfuz*), kar jima je bil doživljenjsko podelil krški škof Henrik, sedaj nazaj cerkvi v Krki.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 1877.
Regest: Wiessner, MHDC VI, št. 448, str. 303.

Št. 20

1305, december 13., Mokronog (*Nazzenfuoz*).

Tomaž s Kravjeka in Gunther iz Mokronoga (*Nazzenfuoz*) prodata škofu Henriku iz Krke osem kmetij v Martinji vasi pri Mokronogu (*Merteinsdorf bei Nazzenfuoz*) in mlin na Mirni pod Martinjo vasjo. Listino sta pečatila Ulrik

Svibenski in Tomaž s Kravjeka, ker Gunther ni imel svojega pečata. Kot priče se omenjajo Henrik z Lindeka, Grifo s Čreteža, Henrik in Sigmar s Ploštajna, Hajncel z Lindeka, Konrad iz Motnice, Herman in Hilprant iz Mokronoga (*Herman vnd Hilprant von Nazzenfuoz*), Rupreht pisar, Lovrenc in Peter tržana Mokronoga (*Laurenz vnd (und) Peter purger dacz Nazzenfuoz*) in drugi.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sign. C 57.

Regest: Wiessner, MHDC VII, št. 313, str. 121.

Št. 21

1306, december 6., Mokronog (*Nazzenfuoz*).

Gunther iz Mokronoga (*Gunther von Nazzenfuoz*) potrjuje, da mu je škof Henrik iz Krke izplačal 60 mark oglejskih denaričev za kupljeno Martinjo vas pri trgu Mokronog in za mlin pod vasjo na Mirni (*dorf datz Merteinsdorf bei Nazzenfuoz dem marchet vnd di muel niderthalb des dorfes an der Neyrinch*). Listino je pečatil Ortolf s Čreteža, ker izstavitelj ni imel lastnega pečata. Kot priče se naštevajo Henrik z Lindeka, Albreht Halbstat, Ortolf in Grifo s Čreteža, H(enrik) in Sigmar s Ploštajna, Albreht Vraz, Alber Schober, Saechsel "der amman", pisar Rupreht, Hajncel Weizzerpech, Peter, tržan Mokronoga, in Herman (*Peter der purger dacz Nazzenfuoz vnd Herman*) ter drugi.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 55.

Regest: Wiessner, MHDC VII, št. 366, str. 139.

Št. 22

Okoli 1311.

V seznamu posesti koroških vojvod iz rodu Goriško-Tirolskih se poleg Ljubljane, Polhovega Gradca, Goričan, Jeterbenka, Mengša, Osterberga, Iga, Falkenberga, Turjaka, Višnje gore in Kravjeka omenja tudi Gorenji Mokronog (*und Nazzenfuoz daz ober*).

Objava: A. Dopsch v MIÖG 22, 461-5; A. Zauner, *Das älteste Tiroler Kanzleiregister 1308-1315*, *Fontes rerum Austriacarum II/78*, Wien 1967, str. 181, št. 172.

Št. 23

1313, maj 2., Strassburg na Koroškem.

Grof Ulrik s Strmca (Sternberg) izpričuje, da je moštvo in fevd na dvoru pri trgu Mokronog (*die manschaft vnd lehenschaft an dem hof bei dem marchet Nazzenfuoz*), na katerem sta Viljem Soriški (*Wilhalm der Zaevraer*) in njegov sin, kar je imel grof v fevdu od Krke, izročil sedaj škofu Henriku za storjeno dobroto.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu.

Regest: Wiessner, MHDC VIII, št. 155, str. 54-55.

Št. 24

1318, oktober 24., Podčetrtek.

Ulrik z Vivšnika (Weissenegg, vzh. od Velikovca) naznanja, da je s privoljenjem žene Marjete, svojih otrok in dedičev prodal vas Drago pri Mokronogu (*Drag das dorf bei Nazzenfuoz*), ki jo je žena imela v fevdu od Krke, sedaj škofu Henriku in škofiji za 110 mark oglejskih denaričev.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 121.

Regest: Wiessner, MHDC VIII, št. 446, str. 133.

Št. 25

1323, november 23.

Register dohodkov papeške kolekte v arhidiakonatih Spodnje Koroške, Savinjske doline (Seunie) ter Kranjske in (Slovenske) Marke. Med slednjimi se omenja tudi župnija Mokronog s pol marke denaričev (*Nassenfuos . . . marca media*).

Objava: Notizenblatt der kaiser. Akademie 8, 1858, str. 405.

Št. 26

1326, december 13., Mokronog (*Nazzenfuoz*).

Jensel in Aelbel, imenovana Stoza, se odpovesta v korist škofa Gerolda iz Krke imenovanim lastnim ljudem v Pilštajnu in v Mokronogu (*Nazzenfuoz*). Pečatila izstavitelj Jensel in na prošnjo tudi Grifo s Čreteža.

Orig. pergament v Škofijskem arhivu v Celovcu.

Regest: Wiessner, MHDC IX, št. 61, str. 17.

Št. 27

1326, december 14., Mokronog (*Nazzenfuez*).

Grifo s Čreteža izpričuje, da je s privoljenjem bratov Hermana in Frica prodal škofu Geroldu iz Krke devet kmetij v Bruni vasi (*Brvmsdorf*), od katerih so štiri obdelovane, pet pa pustih, vse pa so bile fevd krške cerkve in jih je nekoč kupil od Wolfhera z Gore. Listino so pečatili izstavitelj in njegova brata, med pričami pa se omenja tudi Peter, tržan v Mokronogu (*Peter purger ze Nazzenfuoz*).

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 155.

Regest: Wiessner, MHDC IX, št. 63, str. 18.

Št. 28

1330, september 17., Mokronog (*Nazzenfuoz*).

Henrik in Ulrik iz Planine prodata vas Cirknik pri Stražberku z desetimi hubami škofu Geroldu iz Krke za 52 mark oglejskih denaričev (*dorf ze dem Zernich bei Strazperch gelegen*). Listino sta pečatila izstavitelja, med pričami pa se omenjajo

Grifo in Jakob s Čreteža, Albreht Chaeczer, Jans der Stozz, Ulrik Trager, pisar Ditmar ter Peter, Janez in Oton, tržani Mokronoga (*Peter, Jans vnd Ott purger ze Nazzenfuoz*).

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 183.
Regest: Wiessner, MHDC IX, št. 374, str. 109.

Št. 29

1331, april 3., Dunaj.

Avstrijski vojvoda Oton vzame v posebno zaščito samostan v Kostanjevici in mu podari patronatno pravico nad cerkvijo sv. Petra v Mokronogu (*jus patronatus ecclesie sancti Petri in Nazzenfuez*).

Orig. pergament v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Št. 30.

1331, junij 27., Videm.

Oglejski patriarh Paganus potrdi podaritev patronatne pravice nad cerkvijo sv. Petra v Mokronogu (*ecclesie beati Petri in Nazzenfuez*) samostanu v Kostanjevici po avstrijskem vojvodu Otonu z listino od 1331, april 3. Dunaj.

Orig. pergament, delno poškodovan v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.
Prim. MHVK 2, 1847, str. 76, št. 29c.

Št. 31

1331, oktober 5., Mokronog (*Nazzenfuez*).

Brata Jans in Ušalk s Stražberka izpričujeta, da sta vrnila škofu Geroldu iz Krke dve kmetiji v Trebnji Gorici (*Draehselpach*), ki sta ju imela v fevdu od Krke, z namenom, da ju škof podeli sedaj Nikolaju, nekdanjemu vodju zemljiškega urada v Mokronogu (*Niclan dem alten amman von Nazzenfuoz*), ki je imel kmetiji prej od njiju v fevdu. Listino sta pečatila oba iz stavitelja, izdana pa je bila v Mokronogu (*dacz dem Nazzen fuez*) na soboto po sv. Mihaelu.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 273.
Regest: Wiessner, MHDC IX, št. 479, str. 150.

Št. 32

1332, maj 1., Breže.

Nikolaj, pisar iz Mokronoga (*Nicla der schreiber von Nazzen fuoz*) izpičuje, da je dve kmetiji v Trebnji Gorici pri Mokronogu (*ze Draehselpach pei Nazzenfuoz*), na katerih sta kmeta Marin in Gebhart in ki ju je imel v fevdu od Krke, sedaj prodal krškemu škofu Geroltu za 18 mark oglejskih denaričev. Listino sta pečatila izstavitelj in Albreht Kočvar, ta čas vodja zemljiškega urada v Mokronogu (*mit*

Razglednica Mokronoga, začetek 20. stoletja.

Albrechtes des Chaetschaer zu den zeiten amman ze Nazzenfuoz).

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 219.

Regest: Wiessner, MHDC IX, št. 515, str. 160.

Št. 33

1332, december 16., Mokronog (*dacz dem Nazzenfuoz*).

Grifo s Čreteža izpričuje, da je škofu Geroltu iz Krke prodal štiri kmetije, tri v Gaberju (*ze Gabrial*) in eno v Škriljah (*ze dem Skrillnich*), ki jih je imel v fevdu, sedaj za 32 mark oglejskih denaričev. Listino sta pečatila izstavitelj in njegov brat Herman.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 214.

Regest: Wiessner, MHDC IX, št. 553, str. 169.

Št. 34

1335, avgust 28., Dunaj.

Avstrijski vojvoda Oton potrdi škofu Lovrencu iz Krke privilegij kralja Rudolfa I. o podaritvi gradu Mokronoga in drugih posestev, ležečih v (Slovenski) Marki (*super donatione castri Nazzenfuez et quorundam aliorum bonorum in Marchia*), ter krvno sodstvo na svojih posestvih, teritorijih in distriktih Krke.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 265.

Regest: Wiessner, MHDC X, št. 11, str. 4.

Št. 35

1337, junij 9., s. l.

Valter iz Mokronoga (*Walther von Nassenfuoz*) in žena Elizabeta vračata samostanu v Velesovem kmetijo v Velesovem, ki jo je imel doslej v fevdu od samostana, da jo samostan podeli sestrični hčerki Katarini, hčerki Ortliba iz Olševka in njene-mu možu Primožu, sinu Petra iz Češnjice.

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Listine Velesova št. 530.

Št. 36

1340, februar 14., Mokronog (*ze Nazzenfuoz*).

Henrik, imenovan Vojvoda iz Rihpovca (*Hainreich der Hertzog genant von Rvmpiholcz*), izpričuje, da mu je škof Konrad iz Krke podelil dve kmetiji v Martinji vasi (*Merteinsdorf*), poleg tega pa je še njegov domec (voštat), ki leži v škofovem trgu Mokronog poleg vrat proti Čretežu (*dar zuo mein hofstat gelegen in seinem marchet ze Nazzenfuoz ze naehst an dem tor gen Revtenberch hinauz*), oprostil vseh služnosti. Na tem voštatu si lahko zgradi hišo in naj v njej stanuje (*schol pawen ain haws vnd schol darinne ze Nazzenfuoz mit haws staet seshaft sein*) in naj bo pokoren in zvest tamkajšnjemu glavarju na gradu. Listino je pečatil njegov gospod Bertold s Čreteža, izdana pa je bila v Mokronogu na dan sv. Valentina leta 1340.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 385.

Št. 37

1340, julij 13., Vitanje.

Oton Kumer in žena Wendel prodana škofu Konradu iz Krke za tri marke letnih dohodkov, dve v Predvoru (*ze dem Nevwenhoff*) in tretjo pod dvorom za 26 mark oglejskih denaričev, kar vse pa jima je škof ponovno podelil v fevd. Poleg tega jima je škof dal "domec (stavbno zemljišče) v trgu Mokronog v vogalu pod gradom, ki naj ga ima in poseduje ter na zemljišču sezida zidano hišo z dvema kletema" (*auch . . . ein hofstat gelegen ze Nazzenfuoz in dem marcht in dem winchel vnder der vest di wir haben vnd besitzen suellen vnd schuellen dar auf pauwen ein ge maurt haus von zwain gademen*). Poleg tega jima bo škof dal kamne in apno. Če pa bi odšel iz škofove službe, pripade vse to ponovno škofu.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 310.

Št. 38

1340, november 25., Mokronog (*ze Nazzenfuoz*).

Janez, imenovan Stozz, izpričuje, da je prodal svojemu gospodu škofu Konradu

iz Krke otroke Voca iz Drage (*Woczzen chint von Drag*), otroke Janeza iz Cirknika (*Jansen chint von dem Zer nech*) in poleg tega še vse ljudi (podložnike), ki so bili na posestvih škofa oziroma Krke, vse to za šest mark oglejskih denaričev. Listino je pečatil izstavitelj, izdana pa je bila v Mokronogu na dan sv. Katarine leta 1340. Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 312.

Št. 39

1341, marec 10., Videm.

Henrik iz Zbelovega in Oton iz Kostrivnice potrjujeta v navzočnosti prič Jakoba iz Pušje vasi/Venzona, Wolfharda iz Mokronoga (*Wolfardo de Nassenfos*) in Jakoba iz Celovca, da sta prejela plačilo za izgubljene konje v bojih patriarha z Goriškimi grofi.

Nadškofijska biblioteka v Vidmu/Udine, notarska knjiga Gubertina de Novate 1340-1343, fol. 2.

Št. 40

1342, oktober 25., Videm.

Oglejski patriarh Bertrand piše Ulriku, sinu Blaža iz Mokronoga, kleriku oglejske diocese (*Wlrico filio Blasii de Nassenfos clerico Aquilegensis diocesis*), da mu je na prošnjo Hermana, Jakoba, Bertolda, Ortolfa, Leopolda in Grifona s Čreteža podelil kapelo sv. Marije v (Dolenjskih) Toplicah (*capella sancte Marie in Toplitz*), ki je postala prosta po smrti nekdanjega rektorja Petra.

Državni arhiv v Vidmu/Udine, Notarski arhiv fasc. 5120, notarska knjiga Gubertina de Novate 10, 1339-1342, fol. 22.

Št. 41

1343, januar 21., Mokronog (*ze Nazzenfuoz*).

Janez, imenovan Stozz (*Jans der Stoezz genant*), izpričuje, da je predal škofu Konradu iz Krke vnuke Vosa iz Drage in imenoma otroke Hermana z Mirne in vse njihove potomce (*Wossen eninchel von Drag vnd pey namen Hermans chind von der Neyrin vnd alle ier nachcomen*), ker je prejel od omenjenega Hermana 31 mark oglejskih denaričev. Listino je pečatil izstavitelj, izdana pa je bila v Mokronogu na dan sv. Neže leta 1343.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 366.

Št. 42

1349, januar 6., s. l.

Viljem Svibenski podari Fricu z Mehovega za štiri marke imenja (dohodkov) od posestev, ki jih ima od njega v fevdu, ker jih je Mehovski dal oltarju Naše gospe v Dolenjem Mokronogu v cerkev (*auf den Vnser frawn altar ze Nider Nazznfuos*

in der chirchen), ali pa jih bo še dal, za večno mašo in večno luč v blagor Naše gospe, Svibenskih in tudi Mehovskega ter njegovih dedičev, za kar ga bo Mehovski ščutil po deželnem pravu.

Orig. pergament v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, listine Velesovega št. 546.

Št. 43

Okoli 1350.

V registrskem seznamu papeških cerkvenih desetini na Kranjskem se omenjajo tudi župnija Trebnje, župnija Šentrupert v Marki in kapela v Mokronogu, ki je imela po oceni 10 mark denaričev dohodkov (*Capella Nazzenfuz marchas soldorum X.*).

Objava: F. Schumi, Archiv für Heimatkunde I, 1882, str. 95.

Št. 44

1361. julij 16., Dunaj.

Avstrijski vojvoda Rudolf IV. izpričuje kot razsodnik v sporu med škofom Johannom iz Krke in škofom Pavlom iz Freisinga, njegovim predhodnikom, ki je zastavil posest Krke. Slednji je po razsodbi pristal, da bo rešil iz zastave omenjena posestva in predmete, med drugim tudi "grad in trg Mokronog" (*Nassenfuss*).

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 580.

Regest: Wiessner, MHDC X, št. 569, str. 185.

Št. 45

1364, junij 24., s. l.

Albreht, kaplan v Gorenjem Mokronogu (*Albrecht chapplan cze Ober Nazznfuez*), sporoča kostanjeviškemu opatu Johannesu, da se je poravnal s Fricem Mehovskim in bratom Bertoldom ter njunimi dediči, in sicer po nasvetu častivrednih mož Henrika, župnika v Radovljici in korarja v Brichsnu, arhidiakona na Kranjskem in v Marki, župnika Henrika iz Bele cerkve in korarja v Ogleju ter plemenitih Kolona Svibenskega, viteza Ulrika s Turna, deželnega upravitelja v Ljubljani in Nikolaja Smrekarja ter Hans Vaista, kaštelana v Višnji Gori, zaradi zgodnje maše, ki sta jo omenjeni Fric Mehovski in brat ustanovila v Dolenjem Mokronogu v cerkvi sv. Egidija pri oltarju Naše gospe (*vmb die fruemes . . . cze Nider Nazznfuez in sand Gilgen chirchen auf Vnser frawen altar*), ter prosi opata za potrditev te poravnave.

Orig. pergament v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Regest: F. Pokorn v Zborniku za umet. zgodovino 1930, str. 12.

Št. 46

1365, januar 12., (Koštanjevica).

Opat Johannes in konvent samošana v Koštanjevici obljubljata Fricu Mehovskemu in bratovim sinovom, da bodo po njihovem izumrtju upravljali in potrjevali kaplana njihove ustanove pri oltarju Naše gospe v cerkvi sv. Egidija v Mokronogu (*vmb Vnser vrawnn altar ze Nider Nazzenfüzz in sand Gilgen chirichen*), kot to govore listine in privilegiji, ki sta jih izdala župnik in samostan. Obljubita tudi "častivrednim ljudem in tržanom v Spodnjem Mokronogu" (*den erbern lewten vnd den purgern ze Nider Nazzenfüzz*), da bodo po smrti vsakokratnega kaplana izbrali in postavili novega, ki mora moliti za dušo Frica Mehovskega, njegove žene, vseh prednikov in potomcev, kot je to obljubil sedanji kaplan Jakob (*her Jacob der yeczue chaplan ist*). Listino sta pečatila opat in konvent samošana v Koštanjevici.

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije, fond II. repertorij.

Št. 47

1365 (januar 12. ?), s. l.

Opat Johannes in konvent samošana v Koštanjevici obljubita Jakobu, kaplanu oltarja Naše gospe v Spodnjem Mokronogu (*hern Jacob Vnsrer frawun chaplan cze Nider Nazznfuoz*), da bo smel, če ne bo mogel sam opravljati zgodnje maše pri Marijinem oltarju, vzeti dodatnega duhovnika. Ko bo umrl župnik Albreht v Gorenjem Mokronogu (*her Albreht der pharrer cze Ober Nazznfuoz*), bo tudi novi župnik to obljubo izpolnjeval, kot to piše v listini, ki sta jo izdala opat in konvent skupno z župnikom Albrehtom glede maše pri Marijinem oltarju v cerkvi sv. Egidija (Tilna) v Dolenjem Mokronogu. Listino sta pečatila opat in konvent Koštanjevice, datum pa ni v celoti izpisan.

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije, fond II. repertorij.

Št. 48

1367, junij 24., s. l.

Guncel iz Zabukovja (*Guentzel von Puoch*) zastavi kmetijo v vasi Trebelno gospodu Štefanu, kaplanu na Čretežu (*hern Stefan dem chapplan cze Reutenberch*), za 5 mark oglejskih denaričev z možnostjo rešitve vsako leto ob sv. Juriju. Če kmetija ne bi bila rešena še za življenja gospoda Štefana, pripade po njegovi smrti župniji v Gorenjem Mokronogu (*cze dem obern Nazzenfuoz*) in tamkajšnjemu župniku. Listino sta pečatila izstavitelj svak Fric s Slepška in Oton, sodnik v Mokronogu (*Otten des richter cze Nazzenfuoz*).

Orig. pergament nekoč v turjaškem arhivu.

Regest: F. Komatar v MMVK 19, 1906, str. 52, št. 164.

Št. 49

1372, marec 14., Celje.

Eufemija, vdova Kolona Svibenskega, izdaja grofu Hermanu Celjskemu zadolžnico za posojenih 55 zlatnikov do prihodnjega Janeza Krstnika in mu zato zastavi grad Gorenji Mokronog z varstvom gradu, deželskim sodiščem in vsem pripadajočim (*die veste Obernassenfüs mit irer gewondlichen purkhüt, mit dem landgericht vnd mit alle dew*), kot ima to v zastavi od avstrijskih vojvod Albrehta in Leopolda. Listino so pečatili izstaviteljka, vitez Hans der Urlüg in "častivredni Wulfing Vaist, ta čas kastelan na Gorenjem Mokronogu" (*Wülffings des Vaisten ze den zeiten purchgraf daselbs ze Obernassenfüs*).

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Celjske listine I, št. 265.

Št. 50

1372, april 27., Bizeljsko.

Viljem Svibenski izpričuje, da se je škof Johannes iz Krke poravnal z njim glede njegovih zahtev zaradi varovanja gradu Mokronog (*von der purg(h)ut wegen ze Nazzenfüzz*) in vseh drugih zahtev. Listino je pečatil izstavitelj, izdana pa je bila na Bizeljskem (*ze Visel*) na torek po sv. Juriju 1372.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 712.

Št. 51

1372, oktober 6., Mokronog.

Viljem Svibenski izpričuje, da mu je škof Johannes iz Krke izplačal 100 zlatnikov zaradi listin iz zadnjih štirih let, ki sta jih izdajala drug drugemu. Listino je pečatil izstavitelj, izdana pa je bila v Mokronogu (*ze Nazzenfüezz*) na sredo po dnevu sv. Franciska 1372.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 704.

Št. 52

1376, januar 21.

Ernst Lobnikar izpričuje, da se je odpovedal vsem zahtevam nasproti škofu Johannesu iz Krke zaradi škode in bojev, ki so nastali med njim, ko je bil v Mokronogu kastelan namesto svojega strica Jurija Kozjanskega na eni in slugami Viljema Svibenskega na drugi strani; Svibenskega je zaradi smrti enega od svojih slug vrgel v ujetništvo (*von der schaeden vnd ouffleuff wegen die sich zwischen mir an ainen tail, die weil ich datz Nassenfüs an meins lieben öheim Görgen*

des Traken werger stat purgraf was, vnd hern Wilhalms von Scherffenberch dienern an dem andern taile, darumb mich der vorgemelt her Wilhalm darnach vienge, wann im in denselben auffleuffen seiner diener ainer erslagen ward). Listino sta pečatila Jurij Kozjanski, za izstavitelja pa Herman z Eggensteina (pri Šaleku).

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 871.

Št. 53

1380, december 17., Mokronog.

Ulrik Kerner (Korošec) z Gabrske Gore (*Ulreich Cherner von Gawrisch perg*) in žena Aneta prodana škofu Johannesu iz Krke šest in pol kmetij, ki so bile njegov fevd od Krke in ležijo na hribu Priča blizu trga Mokronoga (*sibenthalb hueben die . . . gelegen sind auf der Printsch ze nachst pey dem markt Nazzenfuozz*), z vsemi pravicami, za 17 mark šilingov beneškega denarja. Listino sta pečatila viteza Fric s Čreteža in Hans Lengaimer, izdana pa je bila v Mokronogu (ze *Nazzenfuozz*) na ponedeljek po sv. Luciji 1380.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 792.

Št. 54

1381, april 20., Gradec.

Avstrijski vojvoda Leopold odobri Elizabeti Čreteški, dvorni mojstrici njegove soproge, da za popravila na gradu Gorenji Mokronog, ki ga ima od njega v zastavi, porabi 100 mark šilingov beneškega denarja (*vest ze Obernnassenfuos wol pawes bedarff . . . die sy daran verpawen sol nach irn trewn wa des aller notdurftig ist*), za kolikor se poveča zastavna vsota.

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Repertorij XIV.

Št. 55

1388, marec 9., Dunaj.

Avstrijski vojvoda Albreht III. izpričuje, da je prišel predenj njegov zvesti Peter Lenghaymer s prošnjo, da mu podeli v fevd dvor, ležeč v Laknici pod Gorenjim Mokronogom (*hof gelegen in dem Loknicz under Oberrn Nazzenfuos*), eno kmetijo tam zraven in gornino, spadajočo k dvoru, kar vojvoda tudi stori.

Orig. pergament nekoč v turjaškem arhivu.

Regest: F. Komatar v MMVK 19, 1906, str. 128-9, št. 246.

Št. 56

1389. avgust 17., Dunaj.

Avstrijski vojvoda Albreht III. zastavi Elizabeti Čreteški, dvorni mojstrici njegove

soproge, za zahteve, ki jih ima le-ta nasproti Viljemu Svibenskemu in ki jih je uveljavila na sodišču v višini 300 funtov dunajskih denaričev nasproti vojvodi in njegovim bratrancem za 200 funtov od te vsote na Mokronog, ki ga že ima od njega v zastavi (*auf den sacz ze Nazzenfuos der ir von vns stet*). Mokronog ima torej v zastavi, dokler ne dobi izplačanih oziroma povrnjenih omenjenih 200 funtov denarja.

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Reperorij. XIV.

Št. 57

1390, junij 11., s. l.

Peter Malinger in dediči prodajo Elizabeti Čreteški in bratoma Hertlinu in Martinu s Čreteža, njenima sinovoma, za pet in pol mark šilingov beneškega denarja razne desetine v fari Gorenji Mokronog (*in Obern Nazzenfuezzzer pharr*), od katere se jemljeta dva dela od naslednjih posestev: od vseh njiv, ki spadajo h gradu Gorenji Mokronog; od dvora, ki leži pri istem gradu (*der pey der vest Obern Nazzenfuozz gelegen ist*) in na katerem je Herman; od dvora na Pugledu (*dar an dem Puklek gelegen ist*), na katerem je Jakob, in od dvora in kmetije v Malinah (*die ze Maling gelegen sind*).

Orig. pergament nekoč v turjaškem arhivu.

Regest: F. Komatar v MMVK 19, 1906, str. 132, št. 255.

Št. 58

1393, maj 12., Peruggia.

Papež Bonifacij IX. naroča stiškemu opatu, ker ga je subdiakon Janez s Podpeči (*de Gallenstein*) prosil za župnijo sv. Petra v Gorenjem Mokronogu (*ecclesia sancti Petri in Obernazzenfues*), ki je postala prosta po smrti zadnjega župnika Alberta iz Kostanjevice (*Alberti de Landstrast*), naj poizve in poroča o njegovih sposobnostih in ga investira na omenjeno župnijo, če je za to primeren.

Insert v listini 1393, oktober 31., Stična v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani (gl. št. 59).

Št. 59

1393, oktober 31., Stična.

Stiški opat Albert ureja, kot od papeža Bonifacija IX. odrejeni komisar, zadevo z listino 1393, maj 12. Peruggia sporno zadevo v zvezi z župnijo sv. Petra v Mokronogu (*parrochialis ecclesie sancti Petri in Obernassenfues*), ki je postala vakantna po smrti župnika Alberta iz Kostanjevice. V smislu papeževega naročila je zaslišal Janeza s Podpeči (*Gallenstain*), in ga odobril za novega župnika. Notarska listina javnega notarja Mihaela, sina Martina iz Višnje Gore.

Originalni notarski instrument v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.
Primerjaj: MHVK 2, 1847, str. 76, št. 29b.

Št. 60

1394, februar 7., s. l.

Wolfel s "Stoepplein" - (Stopno?) in žena prodata bratoma Hertlinu in Martinu s Čreteža ter njunim dedičem svojo lastno kmetijo na Cerovcu v župniji Gorenji Mokronog (*die an dem Zerobicz in Oberr Nazzenfuozzer pharr gelegen ist*), na kateri živi kmet Martin Veče s sinovi, za skupnih 10 mark šilingov beneškega denarja. Listino sta pečatila Nikolaj in Rajnher s Hmeljnika.

Orig. pergament nekoč v turjaškem arhivu.
Regest: F. Komatar v MMVK 19, 1906, str. 135, št. 260.

Št. 61

1396, januar 31., Dunaj.

Avstrijski vojvoda Viljem izpričuje, da je prišel predenj njegov zvesti Marin s Čreteža s prošnjo, da podeli njemu in bratu Hertlinu Čreteškemu dvor, ki leži pri gradu Mokronog na Pugledu (*hof gelegen pey der vest ob Nazzenfus an dem Puklek*), fevd avstrijskih vojvod, kupljen od Henrika Pfaffoytscherja, kar vojvoda tudi stori.

Orig. pergament nekoč v turjaškem arhivu.
Regest: F. Komatar v MMVK 19, 1906, str. 136, št. 262.

Št. 62

1398, april 21., s. l.

Margareta Toppenauer in dediči prodajo Hertlinu in Martinu, bratoma s Čreteža, za 51 zlatnikov kmetiji, ki ležita na Cerovcu v župniji Gorenji Mokronog (*an dem Zerobicz in Ober Nazzenfuzzer pharr gelegen*) in na katerih živita Lovre ter Videc s sinovi.

Orig. listina nekoč v turjaškem arhivu.
Regest: F. Komatar v MMVK 19, 1906, str. 138, št. 266.

Št. 63

1401, marec 30., Rim.

Papež Bonifacij IX. potrdi inkorporacijo župnij sv. Jurija v Vivodini, sv. Jakoba v Kostanjevici, sv. Petra v Gorenjem Mokronogu (*sancti Petri in superiori Nassefus*), sv. Jerneja v Šentjerneju z vsemi njihovimi dohodki cistercijanskemu samostanu v Kostanjevici.

Orig. pergament v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Pogled na Mokronog po letu 1904.

Št. 64

1403-1404.

(Krška fevdna knjiga v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. Hs. 2/8)

Podelitve krških fevdov:

fol. 213v: Herman Turner prejme dvor v Kremenu pri Mokronogu (*hof zu dem Cremen bey Nassenfus*), na katerem je nekoč sam bival.

fol. 215: 1403, julij 15. Mokronog.

Krški škof Konrad podeli Ulriku in Janezu, bratoma iz Mokronoga, sinovoma pokojnega Mihaela (*Vlrico et Johanni geprudern ze Nassenfus weyland Michels sun*) kmetiji v Polju v župniji Šentrupert (*zu dem Veld in Sant Ruprechts pharr*).

fol. 215v: 1403, julij 15. Mokronog.

Krški škof Konrad podeli bratom Ulriku, Janezu in Nikši (*Nikschen*) iz Martinje vasi kmetijo v Martinji vasi, od katere dajejo letno v urbar v Mokronogu po 3 kopune.

fol. 216: 1403, julij 17.

Pankrac Turjaški prejme v fevd 3 kmetije v Šentrupertu pri Mokronogu, dvor pri Mokronogu (*ain hof bey Nassenfus*), mlin pri Mokronogu in drugo.

fol. 216v: 1403 s. d.

Ahac Mehovski dobi v fevd stolp v Mokronogu v obzidju (*den turn gelegen zu Nassenfus in der mawer*). (Ta stolp je 1411 prodal Petru Lengheimerju). Dalje je

dobil 7 kmetij v Martinji vasi, 9 v Mostu, travnike med Pijavicami in Mostom, mlin na Mirni, dvor pred trgov Mokronog (*ainen hof vor dem markt ze Nassenfus*), 5 domcev v Šentrupertu in 16 vinskih kleti (*gaden*), ki spadajo k dvoru.

fol. 218v: 1405, maj 18.

Ambrož iz Mokronoga (*Ambros von Nassenfus*) dobi v fevd travnik pri Bistrici. Krojač Janez iz Mokronoga (*Hennsel sneyder von Nassenfus*) dobi neimenovan fevd.

fol. 219: 1403-1404 s. d.

Andrej, vodja zemljiškega urada v Mokronogu (*Andre der amptman ze Nassenfus*), je prejel v fevd dvor "zu dem Stain" (Kamnje) pri Šentrupertu, ki je bil nekoč Frassov.

fol. 221v: 1404, avgust 9.

Gospodu Mateju, zgodnjemašniku in kaplanu v Mokronogu, je krški škof podaril za ustanovo Naše gospe v Mokronogu posestvi pri Mokronogu v vasi Polje v župniji Šentrupert (*Hern Mathesen dem fruemesser und kapplan ze Nassenfus hat mein her geaigent zu Vnser frawen stift daselbs zwei güter bey Nassenfus ze Veld in dem dorff in Sand Ruprechts pharr gelegen*).

1404, sept. 14.

Janez in Ulrik iz Radeč sta dobila v fevd 84 veder vina gornine v Stari Gori pri Mokronogu (*84 emper pergrecht in Altenperg bey Nassenfus*).

Št. 65

1405, januar 27., s. l.

Jurij Polc in žena Ana prodata kmetijo z mlinom v Zalogu v župniji Cerklje opatici in samostanu v Mekinjah. Kot tretji pečatnik te listine se omenja Pankrac iz Mokronoga (*mit Pan graczen vom Nassenfus . . . insigel*).

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Listine Mekinj št. 416.

Št. 66

1405, avgust 26., Mokronog.

Matija, kaplan Marijine ustanove v Mokronogu, se odpove denarju, ki ga je bil posodil Joštu Moshaimerju na dve kmetiji v Martinji vasi pred Mokronogom proti temu, da Jošt, dokler je živ, plačuje Matiji ali njegovim naslednikom kaplanom letno po 24 oglejskih denaričev, zato pa se ga bo Matija spominjal pri sv. maši. Kot priča se omenja Andrej, sodnik v Mokronogu, listina pa je bila izdana v Mokronogu.

Orig. pergament v Arhivu Nemskega viteškega reda na Dunaju.

Regest: G. Pettenege, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Archives in Wien, str. 437, št. 1664/a 1476.

Št. 67

1409, december 30., s. l.

Nežica, žena Hermana Kozjakerja, potrjuje, da je Hans Werden burger za časa njene mladoletnosti zvesto skrbel zanjo in njeno premoženje. Med tremi pečatniki je bil tudi Andrej iz Mokronoga (*mit . . . Anderleins von Nassenfus. . . insigel*).

Orig. pergament v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Št. 68

1412. Podelitev krških fevdov.

Herman, brat pokojnega krojača Janeza, tržana Mokronoga, je prejel krški fevd (*Herman weilent Hännsleins des sneider bruder, purger ze Nassenfus*). Ahac Mehovski (*Achacz Maichawer*) je med drugim prejel v fevd dvor pred trgovim Mokronog (*ainen hof vor dem markcht Nassen fus*). Peter Lenghaimer je prejel v fevd stolp v obzidju v Mokronogu s pristavo in sadovnjakom (*den turn in der rinkhmawer zu Nassenfus mit dem mairhof und pawmgarten*). Jakob Reuter, vodja zemljiškega urada v Mokronogu (*Jacob Rewter ambtman zu Nassenfus*), je prejel v fevd domec (oštat) v Šentrupertu pri Mokronogu, na katerem je živel krojač Lovše (*hofstat zu Sand Ru precht bey Nassenfus . . . da Lowsche sneider aufgessen ist*).

Vpisi v Fevdni knjigi Krke v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, rokopis Hs. 2/8, fol. 76, 76v, 80v, 88.

Št. 69

1420, avgust 19., Pilštajn.

Jurij Suza, tržan Mokronoga, je prejel listino, da mu odslej ni treba od svoje hiše v Mokronogu, ki leži med hišama Andreja, nekdanjega vodje zemljiškega urada in Samroka, plačevati za običajni davek več kot eno marko oglejskega denarja; če pa bi škof ali Krka nujno rabila denar, tedaj naj plačuje toliko kot drugi (*Item Jorgen dem Susse, burger zu Nassenfues ainen brief das er von seinen haws daselbs ze Nassenfus, zwischen Ander lein, weylent ambtman vnd n. des Samrokken hewsern gelegen, zu gewondlichen stewart jerlich nicht mer geben sol denn ain markch Agler, es wer dan das meinen hern oder seinem gotzhaws ain nodt angieng, so sol et mitleiden als ander etc.*). Listina je bila izdana v Pilštajnu na ponedeljek po Marijinem Vnebovzetju 1420.

Krška fevdna knjiga v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. Hs. 2/8, fol. 96a.

Št. 70

1432, julij 20., s. l.

Janez iz Mokronoga (*Johannes von Nassenfuess*) proda svoj sadovnjak, njive za sadovnjakom in za gradom v Mokronogu, z vrtom, ležečim nasproti frenge z vsem pripadajočim (*vnser en pawmgarten zu nachst bey Nassenfuss vnd den garten da bey vnd die ekcher hinder demselben pawmgarten vnd die ekcher hinder der festen zu Nassenfuezz vnd den garten da bey gelegen der freyung über, mit allen iren zugehörungen*) plemenitemu vitezu Herbarta Turjaškemu in vsem njegovim dedičem za 109 funtov dunajskih denaričev, ki jih je prejel že v celoti in to po deželnem kupnem in mestnem pravu v Mokronogu (*nach landes, kaufs vnd statt-rechten zu Nassenfuss*), ščiti pa ga kastelan ali sodnik v Mokronogu.

Orig. pergament v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Št. 71

1432, avgust 12., s. l.

Marjeta, vdova Petra Lenghaimerja in njen sin Hans prodata od lastnega imetja stolp v trgu Mokronog z dvema domcema (oštatom) in pol, pristavo, skedenj, njive in vrt, vse to fevd krške škofije, sedaj Herbartu Turjaškemu za 80 funtov dunajskih denaričev (*den uren in dem markt ze Nassenfuss gelegen mit dritthalber hof stat, mitsambt dem mayerhof, stadel, ekcher und garten*).

Orig. pergament nekoč v turjaškem arhivu.

Regest: F. Komatar v MMVK 20, 1907, str. 210, št. 371.

Št. 72

1436, maj 8., (Celje).

Grof Friderik II. Celjski je podeljeval fevde Celjskih: Viljem Stern je prejel štiri kmetije v Gor. Češnjicah v župniji Gorenji Mokronog (*ze Ober Cherstetten in Ober Nazzenfuezzter pharr*). Jošt Sawer je prejel v fevd dvakrat po pol desetine, enkrat okoli trga Mokronog (*der ain tail ze Nassenfues vmb den markt*), drugi del pa v vasi Laknice, za kar je dobil listino (gl. št. 69.). Jošt Sawer in dediči so prejeli v fevd celo desetino okoli trga Mokronog (*ganczen zehent vmb den markt zu Nassenfuoz*), desetino v vasi Laknice, pol na Stari Gori itd.

Celjska fevdna kniga 1436-1456, nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, rok. B 313, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani fol. 85v, 89 in 99.

Št. 73

1436, julij 26., Celje.

Grof Friderik II. Celjski podeli Joštu Sawerju v fevd dve desetini, eno okoli trga Mokronog (*der ain tail ze Nassenfuoss vmb den markt*), drugo pa v vasi Laknice

ter kmetijo v Logu v župniji Trebnje.

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Celjske listine II, št. 187.

Št. 74

1438, september 13.

Andrej Mecz, kastelan na Lušperku, potrjuje, da je dolžan Petru Hotrerju, župniku v Ljubljani, 54 funtov dunajskih denaričev za dveletno uživanje urada Lušperk. Listino sta pečatila Viljem Lindeker, oskrbnik v Mokronogu (*Wilhelm Lindekker pfleger ze Nassenfues*), in Osvald Erholzhamer, oskrbnik v Vitanju.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu sig. C 2532.

Št. 75

1441, november 12., Gradec.

Nemški kralj Friderik IV. potrjuje, da mu je kot svetnemu odvetniku škof Johannes iz Krke predal v zaščito gradove Pilštajn, Podčetrtek, Bizeljsko in Mokronog (*Nassenfuss*) za čas do prihodnjega jurjevega.

Kopija v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu, sig. C 2584.

Št. 76

1444, s. d.

Andrej Sawyer prejme zase in za brata Nikolaja v fevd od deželnega kneza kralja Friderika IV. habsburškega dvor ob Brodu pri Mokronogu v župniji Šentrupert, posestvo v Gornji Loki in na Prevalu ter Mačkovcu (*ainen hof am Furt bei Nassenfuss in Sant Ruprechts pharr gelegen. Item ain gut zu Ober Lakg. Item ain gut am Prewal vnd ain gut am Kaczenperg*).

Hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju, rokopis W 724, fol. 235.

Gašpar Prager prejme zase in za brata Jurija v fevd pet kmetij v Udnji vasi, tri na Cerovcu in dve v Češnjici, vse v župniji Gorenji Mokronog (*all in Oberrassenfuesser pharr gelegen*).

Ravno tam, fol. 272v.

Št. 77

1445.

Jurij in Gašper Širski (Schoeyr!) prodana bratovščini sv. Trojice dve kmetiji v Jelšah (*in Gelshau*) in eno v Češnjicah (*Kersteten pri Trebelnem*) v župniji Gorenji Mokronog (*Oberrnasßenfueß*) leta 1445. Te kmetije niso pod kapitljem.

Regest izgubljene listine iz popisa kapitelskega arhiva Novo mesto (1758), sign. B/20.

Regest: Baraga, AES 17, str. 72, št. 61.

Št. 78

1446, oktober 17., Mokronog.

Ob podelitvah krških fevdov na dan sv. Gala so prejeli fevde naslednji: Jošt Sawer starejši je prejel dvor “in Longer” v župniji Šentrupert pri Mokronogu (*hof in Longer in S. Ruprechts pharr bei Nassenfuss*). Jakob Lenghaimer je dobil v fevd stolp v trgu Mokronog, skupaj z zraven ležečim dvorom, ki ga je kupil od Herbarta Turjaškega (*turn gelegen in dem markcht zu Nassenfues zusambt dem hof auswendig dabey gelegen*). Krojač Janez, tržan Mokronoga (*Hanns sneider burger daselbs*), in mesar Jurše, tržan Mokronoga, sta oba prejela v fevd svoji hiši (*Jursche fleischhakcher burger zu Nassenfues*). Krški škof je podelil Marijinemu oltarju v cerkvi v Mokronogu za večno mašo dve kmetiji (*Vnser frawen altar in der kirche daselbs zu Nassenfues zu der ewigen mess zwai huben*). 1446, junij 13. : Krški škof Johannes sporoča, da bo kranjske fevde škofije Krke delil v Mokronogu na mali šmaren (8. september) ter naroča Hansu Gamberškemu, svojemu oskrbniku v Mokronogu (*Hansen Gallenberger phleger zu Nassenfues*), da pripravi vse potrebno.

Koroški deželni arhiv v Celovcu, Krška fevdna knjiga, rokopis 2/8, fol. 52-64.

Št. 79

1450.

Jurij Kozjaški (*Georgius Kosiakar*) proda bratovščini sv. Trojice različno žitno in vinsko desetino pri Potov Vrhu (*circa Potenberg*), kjer se že dolgo preverjajo (recensentur) neke desetinske pravice in razdelitev desetine na več delov. Med njimi (spornimi lastniki) je tudi kaplan v Dolenjem Mokronogu (*Inferioris Nasenfues*). 1450.

Regest izgubljene listine iz popisa kapiteljskega arhiva Novo mesto (1758), sign. B/13.

Regest: Baraga, AES 17, str. 75, št. 69.

Št. 80

1451, marec 1., s. l.

Janez iz Mokronoga (*Johannes von Nassenfus*) proda svoj travnik v mokronoškem deželnem sodišču blizu Mirne, imenovan “v zaklepih”, in vrt, ležeč pri Mokronogu pred zgornjimi vrati, kjer se gre proti Čretežu, in njivo tam blizu in njivo ob cesti blizu Brune vasi (*ein wysen gelegen in Nassenfusser gericht zu nachst bey der Neyrin genant Vzakupich und ein garten gelegen zu nachst bey Nassenfus vor dem obern tor als man gen Rewtttnberg will und ein akcher zu nachst darob und ein akcher neben der strassen zu nachst bey Prunsdorff mit allem dem*) priorju Hilariju in konventu kartuzije Pleterje. Omenjeni travnik, vrt in njive jim je pokazal s sodnikom in nekaterimi sosedi in jim vse predal v uporabo, in to po

Razglednica Mokronoga z Žalostno goro in gradovi Mokronog, Lanšprež ter Rakovnik, konec 19. stoletja.

“kupnih in trških pravicah v Mokronogu” (*nach kaufs- und marktsrechten zu Nassenfuss*). Listino sta pečatila plemenita Hans Durer in Friderik Prager.

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Pleterske listine št. 870.

Št. 81

1459, september 29., Mokronog.

Krški škof Ulrik je oklical krške fevde na Kranjskem in na dan sv. Mihaela podelil v Mokronogu naslednje: Jošt Sawyer in brat Martin sta prejela dvor v “Langer “ pri Šentrupertu, dvor v Dolah pred Mokronogom, dve hubi in pol v Martinji vasi, sedem hub v Mostu, mlin in dva travnika v Mostu in 15 domcev (oštatorv) v Šentrupertu, kar vse je njuna dediščina (*ainen hof in Langer zu St. Ruprecht, ainen hof zu Duelach vor Nassenfues, zwai und halb huben zu Mertteinsdorf, sibem huben zu Pruklein, ain mul und zwai wisen daselbst zu Pruklein und 15 hofstet zu Sant Ruprecht gelegen*). Krojač Just iz Mokronoga (*Juste sneider zu Nassenfues*) je prejel v fevd njivo v Martinji vasi, ki je njegova dediščina. “Hanns an der freyung” je prejel v fevd en travnik v Mokronogu, ki je njegova dediščina.

Koroški deželni arhiv v Celovcu, Krška fevdna knjiga sig. 2/8, fol. 282-283v, 94-95v.

Št. 82

1464, maj 8., s. l.

Volbenk Klinger in žena Marjeta prodata njivo, ležečo pri trgu Dolenji Mokronog pri deželni cesti, kjer se gre proti Slepšku in se dotika križišča, in poleg ceste, kjer se gre iz trga v cerkev sv. Nikolaja (*ainen ackher gelegen pey dem marckt zu Nyder Nassenfüezz pey der lanndstrassen, so man gegen Plintenpach geet und stösst an den chrewczbeg und neben der strassen, so man von dem marckt gen sannd Niclas kyrchen geet*) sedaj priorju Gregorju in konventu kartuzije Pleterje za 13 mark dunajskih denaričev, in to po kupnem in trškem pravu v Mokronogu (*nach solichs chauffs- und marcktesrechten zu Nassenfüesz*).

Orig. pergament nekoč v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, sedaj v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Listine Pleterij št. 880.

Regest: MMVK 14, 1901, str. 69, št. 87.

Št. 83

1465, december 6., s. l.

Andrej Schreineker izpričuje, da mu je cesar Friderik III. dal v oskrbo in varovanje grad Gorenji Mokronog, o čemer naj se dogovori s kranjskim vicedomom Jurijem Rainerjem. Obenem prejme v upravo mokronoško deželno sodišče, oboje pa obljubi zvesto oskrbovati in upravljati (*seiner kayserlichen genaden geschloss Ober Nassenfuess mit der burgkhüet . . . vnd mitsambt dem lanndtgericht darczu gehorend*).

Orig. pergament v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju.

Št. 84

1466, marec 11., Dunajsko Novo mesto.

Krški škof podeli Erazmu, kaplanu Marijine mašne ustanove v Mokronogu (*Erasmen caplan Vnserer frawen mess zu Nassenfues*), kmetijo na Gori (*ain huben zum Perg gelegen*), ki jo je pridobil po zamenjavi z Ostermanom Turjaškim, za kmetijo v Škrljevem.

Koroški deželni arhiv v Celovcu, Krška fevdna knjiga sig. 2/9, fol. 84-84v, 249-249v.

Št. 85

1467, julij 22.

Viljem Turjaški, vrhovni maršal na Kranjskem in v Marki, Jurij Turjaški, Pankrac Turjaški, vrhovni komornik na Kranjskem in v Marki ter Lovrenc Turjaški si razdele rodbinsko posest Turjačanov, med drugim tudi v Mokronogu in okolici.

Orig. listina nekoč v turjaškem arhivu.

Objava: F. Komatar v Carnioli 1, 1910, str. 123-135, št. 488.

Št. 86

1467-1472.

Obračuni krških zemljiških uradov na Kranjskem za leta od 1467 do 1471.

Leta 1472 je bil 10. februarja sprejet (letni) obračun Jurija Phaffoitscherja, mokronoškega oskrbnika in uradnika (*castellani et officialis in Nassenfuess*), o vseh dohodkih in izdatkih njegovega urada v enem letu, ki se konča ob sv. Juriju, kakor tudi o preostalih njegovih računih.

Ostanki dohodkov po urbarju: činž (letna pravda), od prirastka živali, od mlinov in dveh hub v "Viechna". Mlin na Mirni ? (*Neyring*). To(?) posest so kupile Pleterje.

Davek po urbarju: 70 funtov denaričev; od davka v trgu: 19 funtov denaričev; od sodišča v trgu: 4 funte denaričev. Posest "zum Vorst", v Škrljevem in v "Medrin", na Trebelnem: 282 veder urbarialnega vina, 18 veder drugega vina (*pauwein*), 13 veder gorninskega vina; za odvetništvo (*burkhuet*) za eno leto do jurjevega 26 funtov denaričev, 28 mernikov pšenice, 28 mernikov ovs.

Gospodu Adamu Prugkdorfferju na račun hrane za g. Gašparja Aschpacha in za davčnega odvetnika. Šest pešakov za 16 tednov po seznamu oskrbnika za obdelovanje vinogradov, za kole (*stekhen*) in "past" 50 denaričev. Izdatki za hrano in plačilo za sla; za vzdrževanje pušic, smodnika in pušk po oskrbnikovem seznamu: 22 funtov denaričev, 50 denaričev, 13 mernikov in 3 merice. Škoda od izpada dohodka na pustih posestih in zaradi požarov po seznamu oskrbnika 4 funte denaričev.

Seštevek vseh izdatkov 76 funtov in 22 denaričev.

Obračun mokronoškega oskrbnika Jurija Phaffoitscherja za 1468.

Drugi izdatki: Dva čuvaja, ki sta stražila omenjene ljudi 26 tednov. Za obdelavo vinogradov 45 denaričev.

Izpad dohodkov: Podložnikom po urbarju je moj gospod zaradi neurij odpisal . . . denaričev . . . pšenice . . . rži . . . ovs. Tako je tržanom izplačilo sodnega novca in davčnega šilinga v tem letu zaradi neurij odpisano 7 funtov, 5 šilingov, 10 denaričev. Gospodu Erazmu je zaradi hiše oz. župnišča v Mokronogu s škofovim pismom odpisan davek, vendar na preklic. Kristofu Sneiderju, turjaškemu uradniku, je na škofovo poslovno pismo odpisan za pomoč predpisani davek za leto 1465, kar znese 4 funte denaričev.

Larber Schuester je pobegnil.

Nassenfuess Phaffoitscher. 1470 maj 10. Jurij Phaffoitscher, oskrbnik in uradnik v Mokronogu za 1468 in 1469 . . .

Od davka v trgu 19 funtov denaričev, od sodišča v trgu 4 funte denaričev.

NB. Prevedel F. Baraga. Ker prevod ni povsod zanesljiv, objavljamo tudi izvirnik: *Georgii Phaffoitscher de anno 1467 eiusdem de annis 1468 et 1469, 1470-1471.*

Nassenfuess. Phaffoitscher.

Anno domini 1472 feb. 10. *auditae sunt rationes Georii Phaffoitscher castellani et officialis in Nassenfuess de omnibus suis perceptis et expositis eiusdem officii unius anni qui se Georii proximo futuri finuit et de posteriorum suarum rationum remanentium. Remansit in prioribus Percepta urbarii: zinsphenig, frischlingphenig, mullphenig Von 2 huben zu Viechna. Ein mull an der Neyring. Gueter von Pletriach kauft. Steur in urbar: 70 phunt phenig steur im markht: 19 phunt phenig Vom gericht im markht: 4 phunt phenig Gueter zum Vorst, zu Greylaw, zu Medrin, zu Trobel Bladi urbarii: wein - 282 emer, pauwein 18 emer, pergrecht 13 emer Exposita: burkhuet ein jar bis Georgii 26 phunt phenig, waizen 28 mut, habern 28 mut. Hern Adamen Prugkdorffer auf quittung Zerung her Casparus Aschpach und anwalt zum steueranslag. Sechs fuesknecht 16 wochen iuxta registrum castellani Auf weingartpaw vmb stekhen vnd past phen. 50. Ainczigs ausgeben zerung vnd poten lon auf pheil, pulver vnd puchsen auszeporn iuxta registrum castellani 22 phunt phenig 50 phenig, habern 13 mut 3 schober. Henngnuss vnd abgenng von öden guetern vnd abprunnen iuxta registrum castellani 4 phunt phen. Summa omnium expositorum. Oskrbnik je ostal dolžan 76 funtov pfen, in 22 pfen.*

Obračun za 1468. Nassenfuess 1468. *Georii Phaffoitscher castellani in Nassenfuess. Annder Ausgeben: Zwain wachtern die in den bemelten leuffen gewacht 26 wochen. Auf weingartpaw ausgeben 45 phenig. Henngnuss. Den leuten im urbar hat mein herren gnad gehenngt um schawrs wegen phenig . . . waiz . . . rokken . . . habern. So ist den markhtleuten die auszall des gerichtsgelt vnd stewr der schilling dicz jar gehenngt von schawrs wegen 7 phunt phen., 5 schill., 10 phen. Hern Erasem von des hauss wegen des pharrhofs zu Nassenfuess auf meins hern brief ist die steur gehennt auf widerruffen. Kristoffen sneider des Awrsperger man, auf meins herrn geschefftbrief ist gehenngt die angeslagen hilfsteuer de anno 1465 facit phen, 4 phunt. Abgenng: Larber schuester ist fluchtig worden. Nassenfuess Phaffoitscher. 1470 maj 10. Georii Phaffoitscher castellani et officialis in Nassenfuess de 1468 et 1469 . . . steur im markht 19 phunt phen. vom gericht im markht 4 phunt phen.*

Koroški deželni arhiv v Celovcu, Krška fevdna knjiga. Signatura rokopisa: Hs 2/9, fol. 2v, 5-6, 10, 51.

Št. 87

1474, s. d.

V protokolih oglejskega patriarha se tega leta omenja cerkev sv. Ruperta v Dolenjem Mokronogu (*ecclesia sancti Ruberti in inferiori Nassenfues*). Verjetno gre za zamenjavo s Šentrupertom.

Nadškofijski arhiv v Vidmu, Protokoli oglejskega patriarhata zv. 5 - 1474, fol. 112v.

Št. 88

1475.

V registru kolacij beneficijev iz let 1470-1475 se omenja tudi župnijska cerkev sv. Ruperta v Dolenjem Mokronogu (*parochialis ecclesia sancti Rudperti in inferiori Nassenfues*). Verjetno gre za zamenjavo s Šentrupertom.

Nadškofijski arhiv v Vidmu, Registrum collationum beneficiorum 1470-1475, fol. 42.

Št. 89

1484, marec 10.

Henrik Lueger izdaja krškemu škofu Lovrencu reverz o prejetju gradu Mokronog (*schloss Nassenfuess*) v oskrbo. Listino sta pečatila izstavitelj in Gašpar Črnomaljski.

Orig. pergament v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu. sig. A 4033.

Št. 90

1484.

V Turjaškem urbarju iz tega leta se omenjajo kraji v župniji Gorenji Mokronog (*in Ober Nassenfuesser pharr*).

Urbar nekoč na Turjaku.

Izpisi Milka Kosa v njegovi zapuščini na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU, fasc. 40.

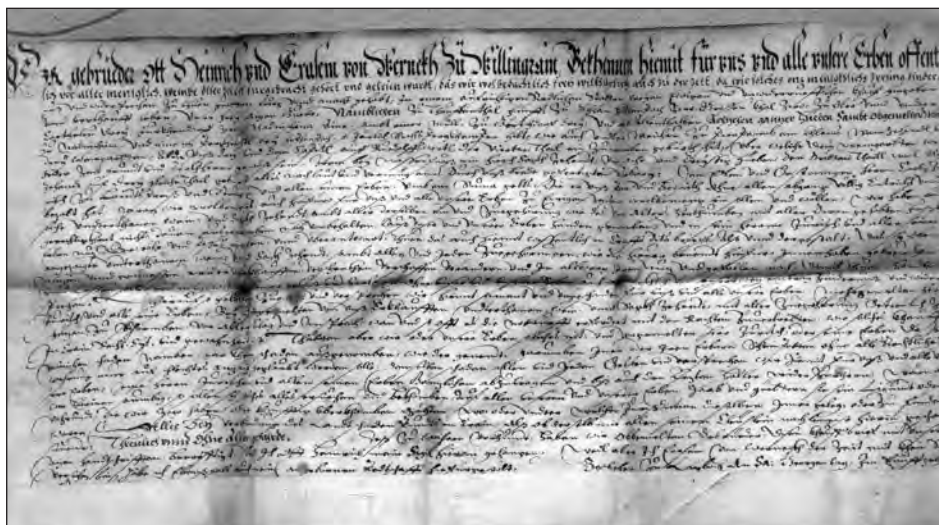
Št. 91

1499, maj 15.

Listina Ostermana Turjaškega, s katero poklanja čevljarju Petru Kaligarju in njegovi ženi Heleni v kupno pravo domec in vrt v vasi Šentrupert. Med tremi pečati je tudi pečat Sigmunda Mordaxa, oskrbnika v Dolenjem Mokronogu (*pfleger zw Vndernassenfuss*).

Orig. pergament v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, fond KANM (stara sign. C No. 12.); vsi trije pečati odpadli; nem. jezik.

Regest: I. Steklasa, Zgodovina župnije Šentrupert, str. 59-60, opis listine: str. 60, op. 1 (prim. tudi str. 306); Baraga, AES 17, str. 110, Št. 168. Regest s fotografijo tudi v: Župnija Šentrupert, Zgodovinske osnove leta 1993, str. 58-59.

Kupprodajna listina iz leta 1596, s katero brata Oto Henrik in Erazem von Verneckh z Brega pri Ribnici prodata Karlu Juriču, lastniku Lašpreža in Strug, med drugim tudi žitno desetino 38 kmetij v Mokronogu.

France Baraga

GRADIVO ZA ZGODOVINO MOKRONOGA V NOVEM VEKU

(iz Kapiteljskega arhiva v Novem mestu)*

Št. 101

1518, avgust 30.

Sigmund Villanders (*Sigismund von Vilanders*) in njegov sin Viljem prodata novomeškemu (*zu Rudalfsbert*) kapitlju žitno desetino v štatemberški dolini, ki sta jo pred leti zastavila ključarjem cerkve sv. Martina (v Štatenbergu) v župniji Gorenji Mokronog (*in Oberrassenfusser*) za 40 funtov črnih denaričev s pridržkom, da jo lahko odkupita ali prodata naprej katero koli leto štirinajst dni pred jurjevim ali po njem. Zdaj jo torej prodajata kapitlju, od katerega sta si sposodila 6 ogrskih goldinarjev, kapitelj pa bo cerkvi sv. Martina poravnal kupnino 40 funtov denaričev. Listino je Sigmund Villanders (*von Vilander*) sam napisal in na njeno hrbtno stran vtisnil svoj pečat. Napravljeno v ponedeljek po sv. Avguštinu, leta 1518.

Orig. papir; 24,5 x 29,8 cm; vtisnjeni pečat na hrbtni strani z znakom W; nem. jezik. NŠAL/KANM, šk. 3, fasc. 8, št. 4; stara sign. B No. 50.

Reg.: A. Kraus, v: MHVK 20 (1865), str. 76, št. 32; Baraga, AES 17, str. 128, št. 207.

Št. 102

1530, april 3.

Bratje Sebastijan, Sigmund in Adam Turjaški (*van Aurspurg*), sinovi pok. viteza Andreja Turjaškega, dajejo Primožu Štupniku (*Primass Stupnikh*), kaplanu (*geselbriester*) v Gorenjem Mokronogu, kupno pravico za domec (*khauff recht geben*) v Šentrupertu, ki ga je imel v kupnem pravu krznar (*Khursner*) Gregor. Domec in vrt se na eni strani dotikata domca mesarja Pavla (*Paul Fleisgakher*), na drugi pa segata do poti. Od tega imetja je dolžan dajati letno 45 šilingov

* Gradivo je vzeto iz knjige France Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva. Acta ecclesiastica Sloveniae 17, Ljubljana 1995 (citirano kot: F. Baraga, AES 17).

činža, tlake pa ne dela. Z njim prosto razpolaga, le v primeru prodaje mora dati listino pečatiti Turjaškim. O tem jim daje listino, na katero je obesil svoj mali pečat (*petschafft*), ker trenutno ni imel pri sebi velikega (*grabens sigell*), na njihovo prošnjo pa jo je pečatil tudi Andrej Mordax iz Grabna (*Andre Mardax vom Graben*). Listina izdana leta 1530, na postno nedeljo "iudica".

Orig. perg.; 33 x 28 cm, plika 2,5 cm; od štirih (?) pečatov ostale le zareze v listini; nem. jezik. NŠAL/KANM, šk. 1, fasc. 3, št. 24; stara sign. B No. 102 (in 228).

Reg.: A. Kraus, v: MHVK 20 (1865), str. 88, št. 103; Baraga, AES 17, str. 133, št. 227. I. Steklasa, Zgodovina župnije Šentrupert, str. 75, op. 1 je imel listino za izgubljeno. Regest tudi v: Župnija Šentrupert, Zgodovinske osnove leta 1993, str. 62.

Št. 103

1596-1600.

Izvleček iz kodeksa dolenskega arhidiakonata s sedežem v Trebnjem, v katerem sta med 32 župnijami tudi Gorenji in Dolenji Mokronog.

Seznam je naslednji:

(1) Šmarje, (2) Polšnik, (3) Višnja Gora, (4) Šmartno, (5) Šentvid pri Stični, (6) Krka, (7) Žužemberk, (8) Dobrnič, (9) Polšnik, (10) Podpeč (Gallenstain), (11) Šentjurij (Mons sancti Georgii), (12) Trebnje, (13) Mirna, (14) Šentrupert, (15) Radeče, (16) Gorenji Mokronog (Trebelno), (17) Dolenji Mokronog, (18) Šmarjeta, (19) Škocjan, (20) Raka, (21) Krško, (22) Čatež, (23) Sv. Križ (Gabrovka), (24) Kostanjevica, (25) Šempeter (Otočec), (26) Bela Cerkev, (27) Novo mesto, (28) Šmihel, (29) (Dolenske) Toplice (in Thermis), (30) Mirna Peč, (31) Boštanj, (32) Soteska. (Seznam objavlja Steklasa v: Zgodovina župnije Šentrupert, str. 82, vendar ne po originalnem vrstnem redu in z nekaterimi netočnostmi).

NŠAL/KANM, šk. 4, fasc. 10, št. 39. Reg. Baraga, AES 17, str. 290.

Št. 104

1646, april 20., Mokronog.

Gospodstvo, trg in občina (*dominium, civitas et communitas*) Dolenji Mokronog prezentira (*praesentandum duximus*) po smrti Gregorja Botricija novomeškemu proštu in apostolskemu protonotarju Francišku Mravu magistra(?) (*R. D. M. /reverendum dominum magistrum?*) Janeza Walleja za mokronoškega vikarja (*de memorato vicariatu investiat*). Izdano v Dolenjem Mokronogu 20. aprila 1646.

Orig. papir, dvojni list, zlepljen s pečatom (vodni znak IcV z deteljico nad c-jem, na drugi strani trije klobučki nad pladnjem); 31,5 x 21,2 cm; dva pečata v rdečem vosku, pečat trga vtisnjen čez papir; lat. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 1; stara sign. Q No. 4 (popravljen iz 1). Prim. KANM, fasc. 34/1, št. 59.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 171, št. 343.

Št. 105

1646, april 29., Kostanjeviški samostan.

Kostanjeviški opat Jurij piše novomeškemu proštu Francišku Mravu, da se župljani (Dolenjega) Mokronoga trudijo, da bi "tisto" kapelo nepremišljeno odtrgali od župnije. Užaljeni so namreč, ker jim opat ni potrdil novega župnika Walleja in mu zdaj kratijo duhovno jurisdikcijo nad Mokronogom. Prosi prošta, naj tega ne dopusti. / Na hrbtni strani pripis: Pritožba opata je brezpredmetna, ker je v nasprotju z nekaterimi kapiteljskimi pravicami.

KANM, šk. 28, fasc. 34/1, št. 59 Orig. (Stara sign. Q No. 2.)

Reg.: Baraga, AES 17, str. 351. Prim. Baraga, AES 17, str. 170, št. 337 in I. Steklasa, Zgodovina župnije Šent Rupert, str. 113.

Št. 106

1656, marec, (Dolenji) Mokronog.

Izjava (*reversales*) Ernesta Schererja von Scherenburga (*Schere von Scherenburg*), da nima kot sodnik nobene jurisdikcije nad kmetijami bratovščine Rožnega venca v šentruperski fari.

KANM, šk. 28, fasc. 34/1, št. 67; brez stare signature. (Stara sign. C No. 23. Prim. Steklasa, str. 89, op. 2.)

Reg. Baraga, AES 17, str. 353.

Št. 107

1674, april 27., Novo mesto.

Testament Hansa Leonarda Mellärja, člana novomeškega notranjega sveta in mestnega glavarja. V točki 9 določa: Del dolga Jakoba Štravlina (*Straulin*) iz (Dolenjega) Mokronoga, ki znaša 400 gld. naj z obrestmi vred izterjajo njegovi krvni sorodniki, če se bodo javili.

(1) Koncept(?) testamenta; nem. jezik. (2) Prepis testamenta (s pripombo: Testator je umrl 2. maja istega leta); nem. jezik.

KANM, šk. 29, fasc. 34/2, št. 31/2; brez stare signature.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 184-185, št. 386.

Št. 108

1677, marec 29., Mokronog.

Marija Marjeta Khaysell prezentira proštu Germaniku grofu Thurn-Valsassina, passavskemu kanoniku, dolenjskemu arhidiakonu in cesarskemu svetniku, ter kapitlju Janeza Jakoba Schrecka na vikariat sv. Egidija v Dolenjem Mokronogu, potem ko je zaradi napredovanja odstopil apostolski protonotar magister(?) Janez Walleneck (*M. Johannes von Walleneckh*). V pričevanje izdaja prezentacijsko listino, opremljeno s svojim pečatom in podpisom. Izdano na gospostvu in v

trgu Mokronog 29. marca 1677.

Orig. papir (2 fol., zlepljena z vtisnjenim pečatom); 36 x 24,3 cm; pečat Mokronoga, vtisnjen čez papir, in mali pečat Kheysellove v črnem vosku; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 2; stara sign. Q No. 6 (popravljen iz 3).

Reg.: Baraga, AES 17, str. 186, št. 393.

Št. 109

1684, september 1., Novo mesto.

Testament apostolskega protonotarja in novomeškega kanonika magistra Janeza Wallenecka (*von Wallenegg/Waleneg*), župnika v Gorenjem Mokronogu in beneficiata Naše ljube Gospe v (Dolenjem) Mokronogu. Želi, da ga pokopljejo v kapeli pred oltarjem sv. Florijana v Novem mestu. Čeprav so to kapelo zgradili novomeški kanoniki s proštom Herbersteinom na mestnem zemljišču in je zato za ustanovo, ki jo želi tu napraviti, potrebno soglasje sedanjega prošta Friderika Hieronima Lanthierija - Paradiga, barona v Schönhausu, gospoda v Vipavi in Rihemberku (*deß heiligen römischen grauen von Landtherj vnnd Paradigo etc. fröherrn zu Schönhauß, herrn zu Wippich vnnd Reiffenberg*), dolenskega arhidiakona in infuliranega prošta cerkve sv. Nikolaja v Novem mestu, ter celotnega kapitlja, hoče v tej kapeli kljub temu ustanoviti beneficij za dve tedenski maši za pokoj svoje duše in duš svojih sorodnikov, in sicer ob torkih in petkih ob sedmi uri. Če bi beneficiat kdaj to iz malomarnosti opustil, bi moral naslednjo nedeljo pred vrati kapele dati za miloščino 15 krc. Vsako leto na sv. Florijana dan pa mora darovati mašo za varstvo mesta pred ognjem po priprošnji sv. Florijana. Beneficiata, po možnosti iz njegovega sorodstva, prezentira mesto (*die herrn von Rudolfswerth*), pravico potrditve in nastavitve (*ius confirmandi et instituendi*) pa ima kapitelj. K nadarbini spadata hiša na Mestnem trgu, ki je bila nekoč last Nikolaja Mellärja in jo je Wallenec podedoval po svoji sestri Franciški Uršuli Thurn, ter vrt za franciškanskim samostanom; prav tako mu pripada vinograd v Razboru, ki ga je podedoval skupaj s hišo in ki je z gorsko pravdo podložen Volfu Karlu baronu Juriču v Strugi. Če bi mu bilo njegovo vzdrževanje v breme, ga lahko z vednostjo mestnih gospodov zamenja za manjšega, razliko pa naloži v drugo posest, kar velja tudi za hišo. Beneficiju dodaja še dve obligaciji s 60 gld. obresti deželne veljave, dalje dva pozlačena srebrna keliha, dve srebrni pateni, daritveni vrček s plitvico (*opfer kandleein vnnd daß peck*) ter drugo mašno opravo, kar je vse nabavil še za življenja. Vsak bodoči nastavljeni beneficiat naj da kapitlju 12 kron, kar naj se ne jemlje kot simonija. Listino je izstavil v štirih enako se glasečih izvodih, enega za kapiteljski in drugega za mestni arhiv, tretjega zase in četrtega za svoje sorodnike. Opremil jo je s svojim podpisom in pečatom, za pečatenje pa je poprosil tudi novomeškega prošta in kapitelj ter novomeški mestni svet (*herrn von Rudolphswerth*). Napravljeno v Novem mestu

prvega septembra 1684.

(1) Orig. perg. listina v obliki knjige, vezane v perg., (6 fol. perg., 2 fol. papir); 30,4 x 21,8 cm (platnice 31 x 22,5 cm, s trakovi za spenjanje); trije vtisnjeni pečati, Walleneckov, kapiteljski iz leta 1629 in mestni tipa A*; nem. jezik.

NŠAL/KANM, šk. 8, fasc. 30, št. 2; neka stara sign. N°35 (popravljen iz 30).

(O pečatu glej: B. Otorepec, Starejši mestni pečati in grb Novega mesta, v: Novo mesto 1365-1965, str. 119-120, brez navedbe listine iz KANM)

(2) Prepis. NŠAL/KANM, šk. 4, fasc. 10, št. 18; brez stare signature.

Reg.: Dragotine kapiteljske cerkve, str. 87, št. 22 (s fotografijo); Baraga, AES 17, str. št. 404. Fotografija: F. M. Dolinar, Prošti novomeškega kapitlja 1493-1993, str. 85. Prim. I. Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, str. 30-31, 98.

Opozorilo: Zapuščinski inventar pokojnega župnika Wallenecka hrani Arhiv Republike Slovenije v zbirki Zapuščinski inventarji. [Ime Walleneck piše Valvasor kot Walneg (Ehre, XI, str. 486) in Walnegh (Ehre, IX, str. 120).]

Št. 110

1684, september 17., Turn v Dolenjem Mokronogu.

Vdova Ana Marija Höffer (*von Höfferin*) proda Janezu Mežnerčiču njivo pri Bršljinu za 200 gld. deželne veljave in en zlati dukat. 100 gld. ji je plačal 21. junija. Dokler ji ne izplača še drugih 100 gld., se šteje, da je njiva njena in pod hipoteko. Priči: Jurij Kozina, meščan in čevljar v Novem mestu, ter Janez Jernej Dell Mohr. Napravljeno (*veruertigt*) v (Strelovem) Turnu v (Dolenjem) Mokronogu 17. septembra 1684.

Orig. papir, 2 fol.; 20,5 x 32 cm; pečat v črnem vosku; nem. jezik.

KANM, šk. 30, fasc. 34/2, št. 56; brez stare signature.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 191, št. 405.

Št. 111

1702, julij 3.

Zapisnik o vizitaciji župnije Mokronog, specificiran po podružnicah. Dodane so pritožbe proti vikarju. Podpisana sta župnik Janez Počervina in kaplan Lubi.

KANM, šk. 30, fasc. 34/3, št. 27. Stara sign. Q No. 3.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 365.

Št. 112

1721, marec 7., Novo mesto.

Prošt Marotti izda grofu Reissigu potrdilo, da ima kot mokronoški gospod skupaj z mokronoško občino (*cum... communitate*) pravico v Mokronogu prezentirati župnika.

Prepis. Stara sign. Q No. 29, kasneje popravljeno v 15.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 5. Reg.: Baraga, AES 17, str. 331.

Št. 113

1721, julij 7., Mokronog.

Karel Jožef Danijel državni grof von Reissig, baron v Žusmu, dedni odvetnik v Herwelu(?) in Pilštajnu, Hageneku, Paki, Dreveniku(?), Strmolu, Hrastovcu(?) (*Haag*), Turnu pod Rajhenburgom, Škrljevem in gospostvu Dolenji Mokronog poklanja cerkvi sv. Tilna v prosto last zemljišče pri Švabskem dvoru za eno letno mašo. Potrdil s svojim lastnoročnim podpisom in pečatom. (Dolenji) Mokronog 7. julija 1721.

- Regest na hrbtni strani: "Leta 1721 je grof Reissig odstopil zemljišče za izgradnjo župnišča."

Orig. papir; 20,5 x 31,5; pečat v rdečem vosku; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 3; stara sign. Q No. 8.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 203, št. 441.

Pogled na trg Mokronog iz smeri sv. Florijana, začetek 20. stoletja.

Št. 114

1721, december 18., Novo mesto.

Škof Jurij Ksaver de Marotti, prošt v Novem mestu, in Jožef Schrott, sin pokojnega Janeza Jakoba Schrotta iz (Dolenjega) Mokronoga, univerzalnega dediča nekdanjega mokronoškega vikarja, skleneta pogodbo glede dotacije kapele sv. Štefana v mokronoški župnijski cerkvi. (1) Jožef Schrott bo dal kapeli v last (*ins*

aigen) “pro dote” v oporoki dodeljeno njivo, ki leži pod Žalostno goro (*zu unter Trauenberg*) med cerkvijo in njivo Jenžeta Simončiča (*Shimontschiz*), potem travnik, ki leži pod Slepškom (*Plintenbach*), to je med bližnjimi Pleterji in travnikom (*wisflekhen*), ki pripada Simončiču, in še njivo v Gorenji Šujici (*Obenschuiza*), ki leži med njivo Janeza Pleskoviča (*Pleskhouiz*) in Schrottovo njivo. Posest je prosta vseh dajatev in davkov in cerkev jo bo lahko uporabljala kot drugo svojo lastnino. (2) Schrott se dalje obvezuje, da bo varoval pravice župnijske cerkve in jih branil. (3) Na račun obeh njiv in travnika pa mu cerkev posodi 50 gld. nemške veljave, za katere ji bo plačeval 6-odstotne obresti, dokler jih ne vrne. (4) Kapelo sv. Štefana bo oskrbel z vsem potrebnim, se pravi z ornatom, s svetilkami in z drugim. (5) Prošt pa se skupaj z mokronoškiimi župniki (*vicariis*) obveže, da bo varoval njegovo pravico do grobnice, zgrajene zanj in za njegov prijateljski krog (*befreundtschafft*) v kapeli sv. Štefana. (6) Obe strani dobita po en neokrajšan izvod te pogodbe. V pričevanje sta bili izdani dve enako se glaseči listini, od obeh strani podpisani in obema takoj izročeni. Napravljeno v Novem mestu 18. decembra 1721.

- Med podpisniki je tudi Matija Kodrič (*Chodrizh*), mokronoški kaplan.
Orig. papir (2 fol.); 20,5 x 29,5 cm; dva pečata v rdečem vosku; nem. jezik.
KANM, šk. 31, fasc. 34/3, št. 75; stara sign. Q No. 5.
Reg.: Baraga, AES 17, str. 203-204, št. 442.

Št. 115

1729, marec 5., Ljubljana.

Prošt Marotti se pritožuje grofu Reissigu, ker je v Mokronogu samovoljno nastavil novega župnika Vincenca Mlakarja in zahteval celo njegov reverz. Marottijev podpis.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 4, Stara sign. Q No. 16.
Reg.: Baraga, AES 17, str. 331.

Št. 116

1734, oktober 20., Dolenji Mokronog.

Testament Leopoldine Konstance Wolleneck, roj. Höffer zum Soolfert (*von Wolleneck Höfferin zum Soolfret*). Pokopana želi biti skromno v cerkvi sv. Egidija v (Dolenjem) Mokronogu, ki ji voli 50 gld. deželne veljave. Cerkvi sv. Florijana v Mokronogu (na Šeginkah) voli 100 gld. za maše za svojo dušo, Marijini cerkvi na Žalostni gori in Marijini cerkvi na Vrhu (*am Verh perg*) voli po 50 gld. Svojemu bratrancu Francu Ernestu von Steinhoffnu (v Kandiji) poklanja 300 gld., sestri Ani Elizabeti, zdaj Gergellin, ter nečakom Höfferjem po 100 gld.; Jerneju, ki ga je vzgojil njen mož, daje poleg vsega, kar je že dobil od njega, namreč cel Gorenčičev in pol Lebnovega vinograda, travnik “pod Logam”,

obleko in opremo ter kmetijo v Martinji vasi in od nje 200 gld., še 100 gld. in od njene pokojne sestre 10 gld. Vse to naj se izplača s prodajo njene posesti na Sveti gori (?). Univerzalni dedič vsega ostalega pa je njen bratranec Franc Ernest von Steinhoffen. To izpričuje s svojim podpisom oz. pečatom in s podpisi in pečati prič (*gezeigen*). Napravljeno v Gorenjem Mokronogu 20. oktobra 1734.

- Podpisani: Leopoldina Konstanca von Wolleneckh (Wolleneckh) in priči: Franc Jožef Schratth ter Anton Lukhmann.

Uradni prepis (4 fol.), kolacioniran na uradu kranjskega deželnega glavarstva; nem. jezik.

KANM, šk. 31, fasc. 34/3, št. 95; brez stare signature.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 207, št. 452.

Št. 117

(1736, marec), grad Mokronog.

Grof Reissig, lastnik (*possesor*) mokronoškega gospostva, prezentira proštu Marottiju po resignaciji Jožefa Vidmayra 13. januarja za mokronoškega župnika Simona Tadeja Reicha. Prezentacijska pravica mu namreč pripada v skladu z odlokom, ki mu ga je izdal prošt 7. marca 1721. Listino je sam podpisal in opremil s svojim pečatom. Izdano v gradu Mokronogu [...].

- Na hrbtni strani je zapisan datum prejema prezentacijske listine, 11. marec 1736.

Orig. papir (delno odrezan); 20 x 31,5 cm; del lista s pečatom odrezan; nem. jezik.

KANM, fasc. 29/B, št. 5/a; stara sign. Q No. 20.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 208, št. 454.

Št. 118

1737, julij.

Vizitacija Mokronoga, Polšnika in Boštanja, ki jo je opravil proštov vikar Franc Anton Torta de Grienthall, zapisnik pa napisal Janez Jurglič (*Jurglitsch*).

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 6 (sešitek, 12 fol.).

Reg.: Baraga, AES 17, str. 331.

Št. 119

1741, september 20.

Andrej Danijel Barbo grof Wachsenstein izjavlja, da mu je Karel Jožef grof Reissig poklonil mokronoškega podložnika (*erbholden*) Matija Gorenca, po domače Debeljaka (*Gorenz, vulgo Debelac*) za(?) gospoda Janeza Luscharja, nekdanjega voditelja pobožnosti na Veseli Gori v čast čudodelnemu velikemu svetniku Francišku Ksaverju.

Original s pečatom in podpisom.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 7. Reg.: Baraga, AES 17, str. 331.

Št. 120

(1743, marec)

Mokronoški magistrat in Karel Jožef Danijel Reich grof Reissig (*Reißig*) - imetnik dveh tukajšnjih domcev, ki jih je dobil 7. marca 1742 - prezentirata novomeškemu proštu kot krajevnemu ordinariju, potem ko je resigniral magister svobodnih umetnosti in filozofije Simon Tadej Reich, novomeškega kanonika Jožefa Vidmayra za beneficiata župnije oz. vikariata (Dolenji) Mokronog ter prosita prošta, da prezentacijo sprejme, jo potrdi in beneficiata čim prej kanonično umesti.

Orig. papir; 20,5 x 32,5 cm; vtisnjeni pečat trga Mokronog; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 8; stara sign. Q No. 9. (Prezentacija v obliki pisma brez kraja in datacije. Na hrbtni strani je datum prejema: 8. marec 1743.)

Reg.: Baraga, AES 17, str. 212, št. 466.

Št. 121

1748, marec 9., Podsreda.

Janez Seifrid Apfaltrer prezentira kot odvetnik župnije Polšnik s patronatsko pravico, Antonu Gothardu baronu Erbergu, gospodu v Stari Loki, proštu v Novem mestu in dolenskem arhidiakonu (*in Vnter Crein in der wündischen Mark*) po resignaciji Janeza Krstnika Miheliča (*Michellitsch*) za novega župnika ali vikarja v Polšniku dosedanjega kaplana v Mokronogu Antona Grilca (*Grilz*). To izpričuje s svojim podpisom in pečatom. Izdano v Podsredi (*Herberg*) 9. marca 1784.

Orig. papir (2 fol.); 20,4 x 31,6 cm; pečat, vtisnjen v rdeči vosek; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/C, št. 8; stara sign. D/Polšnik No. 66.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 214, št. 471.

Št. 122

1749-1757.

Devet spisov (pisma, pobotnice, zapiski) iz zapuščine Jožefa Vidmajerja (*Vidmar/Vidmayr*), župnika v Mokronogu.

KANM, šk. 31, fasc. 34/3, št. 113. Reg.: Baraga, AES 17, str. 372.

Št. 123

1750, januar 3., Dolenji Mokronog.

Karel Jožef Danijel grof von Reissig, imetnik gospostva in deželskega sodišča (Dolenji) Mokronog, potrjuje, da je hrib, na katerem stoji cerkev Matere božje Sedem žalosti (na Žalostni gori), skupaj z mokronoškim sodnikom in tržnim svetom oz. tržani že pred časom poklonil (*gewidmet und geschenkt*) tej cerkvi, zdaj pa daje častno besedo (*cavaliers-worth*), da tako tudi ostane. To potrjuje in

izpričuje (*ratificire vnd bezeige*) s svojim podpisom in pečatom. Napravljeno na gospostvu (Dolenji) Mokronog 3. januarja 1750.

Orig. papir; 20,3 x 30,5 cm; pečat v rdečem vosku; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 9; stara sign. Q No. 7.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 214-215, št. 475.

Št. 124

1751/po.

Vidmajerjev naslednik Anton Lukman, župnik v Mokronogu, prosi novo-meškega prošta za pojasnilo glede župnijskih dohodkov.

KANM, šk. 31, fasc. 29/B, št. 15. Stara sign. Q/21.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 373.

Št. 125

1752.

Pismo Marije Ane Formentini novomeškemu proštu Erbergu, v katerem se pritožuje nad mokronoškim magistratom, ker si jemlje pravico, da prezentira župnika.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 15. Stara sign. Q No. 18.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 217, št. 484.

Št. 126

1752, maj 1.

Bula papeža Benedikta XIV. z odpustki za bratovščino sv. Peregrina za sprepobrnjenje nevernikov in srečno smrt v cerkvi Naše ljube Gospe v (Dolenjem) Mokronogu.

Nadškofijski arhiv v Ljubljani, ŽA, Novo mesto-Kapitelj, fasc. 226/a.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 580.

Št. 127

1753, februar 10., Mokronog.

Po smrti vikarja Jožefa Widmayra, apostolskega protonotarja, prezentira Marija Ana baronica von Formentini, roj. grofica von Cristalnigg, imetnica gospostva Dolenji Mokronog skupaj s trgom Mokronog novomeškemu proštu Erbergu, ki mu glede na župnijo Šentrupert pripada "ius confirmandi, instituendi, instal-landi", duhovnika goriške škofije Martina Čebula (*Zewulla*), izkušenega v duhovnih vajah in sploh "von gutten handl und wandl", za vikarja cerkve sv. Egidija v Dolenjem Mokronogu. Prezentacijska listina, opremljena s podpisom prezentatorja, je bila izstavljen v gospostvu in trgu Mokronog 10. februarja 1753.

Prepis; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 15. Reg.: Baraga, AES 17, str. 217, št. 484.

Št. 128

1753, december 29.

Prepis pisma Martina Čebula (*Zebull*) mokronoškem magistratu, v katerem se odpoveduje župniji Mokronog.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 20 (2); stara sign. Q No. 17.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 332.

Št. 129

1754, januar 10.

Pismo Martina Čebula (*Zebulla*) novomeškemu proštu Erbergu, v katerem se odpoveduje župniji Mokronog.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 20 (3); stara sign. Q No. 12.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 332.

Št. 130

1754.

Popis letnih dohodkov župnika Radkoviča v Mokronogu.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 13. Reg.: Baraga, AES 17, str. 332.

Št. 131

(1754, april), Mokronog.

Marija Ana baronica Formentini, nekdanja grofica von Reissig prezentira Antonu Gothardu, baronu Erbergu, gospodu v Stari Loki, doktorju sv. pisma, apostolskemu protonotarju, cesarskemu svetniku in infuliranemu novomeškemu proštu ter arhidiakonu Dolenjske in Slovenske marke, po resignaciji Martina Čebula (*Zewull*) za novega vikarja cerkve sv. Egidija Franca Gregorja Radkoviča (*Radtkhouitsch*), trenutno vikarja v Šentrupertu. V pričevanje izdaja prezentacijsko listino, opremljeno s svojim podpisom oz. pečatom. Na gospostvu in v trgu Mokronog [...].

- Datum prezentacije in pečat odrezana. Datum prejema na vrhu listine je 26. april 1754.

Orig. papir (del s pečatom in podpisi odrezan); 35 x 24,5 cm; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 12; stara sign. Q No. 11.

Reg.: Baraga, AES 17, str. 218, št. 487.

Trg Mokronog in Koželjeva trgovina v začetku 20. stoletja.

Št. 132

1757, junij 25., Novo mesto.

Karel Mihael Attems, prvi goriški nadškof, opat sv. Petra v Rožacu in v kraju "Topoltza" (*ad S. Petrum in Rosacis et Topoltza*), novomeški prošt, baron v Peči (*Pezenstein*) itd., gospod sv. Križa, Ločnika (*Lucinici*), Podgore, Jazbine, "Palla Crucis", Sv. Jurija itd., dejanski cesarski tajni svetnik itd., imenuje Nikolaja Grudna za župnika župnijske cerkve sv. Egidija v Mokronogu; le-ta se je namreč z napredovanjem prejšnjega župnika Gregorja Rakovca (*Rackoviz*) izpraznila, zato sta zdaj gospostvo in trg Mokronog nanjo prezentirala Grudna. Attems hkrati naroča dekanu Vincencu Mlakarju, naj uvede Grudna v župnijo, ko bo prisegel v skladu s predpisi tridentinskega koncila. V potrdilo izdal (to listino) v novomeški proštiji ob letni pastoralni vizitaciji 25. junija 1757.

- Na hrbtni strani je pripomba: "Namesto pisarniške takse je bilo vplačanih osem zlatnikov za pomoč semenišču, in sicer 12. julija, ko sem bil umeščen za župnika."

Orig. papir (s tiskano glavo); 32,8 x 22,5 cm; vtisnjeni pečat; lat. jezik.

KANM, šk. 31, fasc. 34/3, št. 134. Reg.: Baraga, AES 17, str. 220-221, št. 494.

Št. 133

Pred letom 1758.

Proces proti (neimenovanemu) gospodu Mokronoškememu zaradi volovskega jezi-

ka pri Šentrupertu, kasneje se je prijateljsko zaključil.

KANM, Iz popisa gradiva leta 1758, L/42. Baraga, AES 17, str. 564.

Št. 134

Pred letom 1758.

Prezentacija (neznanega duhovnika) in potrdilo za beneficij (*beneficium simplex*) blažene Device Marije v cerkvi sv. Egidija v (Dolenjem) Mokronogu.

KANM, Iz popisa gradiva leta 1758, Q/1. Baraga, AES 17, str. 570.

Št. 135

1758, junij 30., Golo ob Krki (Gallhoff).

Charta bianca (zadolžnica) barona Ignaca Kajetana Galla, s katero se obvezuje, da bo poravnal mokronoški cerkvi sv. Egidija dolg svojega očeta barona Hansa Adama Galla v višini 120 gld.

KANM, šk. 31, fasc. 34/3, št. 146. Reg.: Baraga, AES 17, str. 375.

Št. 136

1759, junij 23., Ljubljana.

Testament duhovnika Janeza Dimica (kakor je razvidno iz njega, ožje povezanega s trgovom Mokronog): (1) Zahvaljuje se Bogu za vse dobrote in ga prosi za milost zveličanja. (2) Pokopljejo naj ga v grobnici pri sv. Petru v Ljubljani z dvanajstimi duhovniki, njegovo telo pa naj nosi osem duhovnikov. Vsak naj dobi pol funta težko svečo in 24 krc. Nato natančno opredeli, koliko naj dobi vsak, ki bo prisostvoval pogrebu. Tridesetim najrevnejšim ljudem naj pri tem izplačajo po 17 krc. itd. (3) V kostanjeviškem samostanu (*Maria Brunn*) naj berejo zanj 300 maš, v novomeškem kapitlju 200, pri frančiškanih 300; župnik v Mokronogu in njegov kaplan naj opravita vsak po 30 maš pri sv. Petru, za vsako pa dobita po 17 krc. Dvanajst maš naj kaplan opravi na Blečjem Vrhu, za te dobi po 24 krc. Pri oltarju Rešnjega Telesa v stolnici naj berejo 300 maš po 20 krc. (4) Od glavnice 3.000 gld. pri kranjskih deželnih stanovih voli sestri Mici obresti od 2.000 gld. po 20 gld. letno, ostalo pa njenemu sinu Jakobu Smoletu za štipendijo, če postane duhovnik, pa naj bo za "mizni naslov". Iz tega naj se študira tudi Jakobov bratranec Jožef Lippar iz (Dolenjskih) Toplic (*Depliza*), vendar največ štiri leta. (5) Po Jakobovi smrti naj ta del glavnice postane ustanova za dva študenta, njegova sorodnika iz njegove rojstne vasi "Podgier" ali vsaj iz Mengša, z njo pa naj upravlja kanonik Schiffrer. (6) Od preostale glavnice 1.000 gld. voli polovico cerkvi v Škocjanu, polovico pa za uboge, ki ne morejo prosjačiti od vrat do vrat. Z denarjem naj upravlja trg Mokronog, ki mu bo dajal župnik obračun o porabi. O revežih mora voditi točen seznam, za tuje reveže pa ne sme porabiti

nitni krajcarja. (7) Za otroke sestre Uršule je dovolj poskrbel s tem, da je odkupil njivo za 157 gld. 30 krc. in jo pridružil kmetiji, na kateri živijo, zato nimajo od njega več kaj pričakovati. Leta 1757 je pri gospodu Auerspergu v Šrajbarskem Turnu (*zu Thurn am Hart*) naložil 300 gld. nemške veljave, te voli otrokom svoje sestre, Jerneju in Nikolaju ter Jeri, vsakemu po 100 gld. z obrestmi vred, če pa kdo od njih umrje neporočen, si bosta preostanek razdelila druga dva. Svoji sestri Mici zapušča njivo, ki jo je kupil od bratranca Matevža Novaka za 120 gld. (8) Univerzalni dedič naj bo njegova duša, tako da se za preostanek opraviho zanjo svete maše. (9) Če ne bo umrl v Ljubljani, naj ga pokopljejo kot ubogega duhovnika po krajevnem običaju. (10) Če kdo od dedičev ne bi bil zadovoljen s svojim deležem, naj se mu vzame še ta in naj ga dobi univerzalni dedič, njegova duša. Vse drugo ostane v veljavi. (11) Izvršitelj oporoke naj bo duhovnik Janez Andrej Perger, za kar dobi 30 gld. To izpričuje s svojim podpisom. Napravljeno v Ljubljani 23. junija 1759.

- Podpisani priči Janez Kr. Dominik Kraškovič (Kraskovitsch) in Jožef Jakolič (Jacolitsch), kaplan v samostanu sv. Klare v Ljubljani.

Orig. papir; 20,7 x 32, 5 cm (4 fol.); trije pečati v rdečem vosku; nem. jezik.

KANM, šk. 31, fasc. 34/3, št. 146. Reg.: Baraga, AES 17, str. 226-227, št. 504.

Št. 137

1760, april 2., Novo mesto.

Testament Antona Svetlina, notarja novomeškega kapiteljskega urada. V točki 5 omenja svojega bratranca Ignaca: Sestri Uršuli voli 15, sestrama Mici in Marjeti pa po 10 kron. Marjeti poklanja tudi 30 vatlov lanenega blaga bakrene barve, ki se nahaja pri njegovem bratrancu Ignacu Verhovšku (*Verhouschegkh*) v (Dolenjem) Mokronogu, če pa so ga že prodali, naj dobi 18 vatlov tistega, ki ga hrani kanonik Pavličič.

Orig. papir; 21 x 31,8 cm (4 fol.); trije pečati v rdečem vosku; nem. jezik.

KANM, šk. 31, fasc. 34/3, št. 149. Reg.: Baraga, AES 17, str. 506.

Št. 138

1763, Ljubljana.

Uradni dopis deželnega glavarstva zaradi zapuščine mokronoškega kaplana Jerneja Bitenca (*Wittniz*).

KANM, šk. 32, fasc. 34/3, št. 168. Reg.: Baraga, AES 17, str. 378.

Št. 139

1763, oktober 31., Ljubljana.

Marija Terezija naznanja: (1) Janez Kr. Dimic (*Dimiz*), nekdanji župnik v Gorenjem Mokronogu in kasneje novomeški kanonik, je v svoji oporoki, v 6.

točki, zapustil glavnico 1.000 gld. za dve pobožni ustanovi: polovico je volil župniji Gorenji Mokronog (danes Trebelno), polovico njenim ubožcem, ki zaradi bolezni ne morejo prosjačiti od vrat do vrat, za glavnico in obresti pa naj skrbi trg Dolnji Mokronog. (2) Cesarska komisija za pobožne ustanove je zadevo raziskala in ugotovila, da ustreza predpisom. (3) Dobila je tudi reverz župnika župnije Gorenji Mokronog Bertolda von Höfferna (*Berthold von Höffern*) z dne 14. maja 1763 za 1.000 gld. (4) Ker spada župnija Gorenji Mokronog pod patronat kostanjeviškega samostana, je izposlovala od njega sprejemno listino, izdano v kostanjeviškem samostanu 23. maja 1763. (5) Potem, ko so bile naročene originalne listine na ustreznih krajih in je bila glavnica pri deželi 1. maja 1763 pravilno naložena na 5-odstotkov, potrjuje to pobožno ustanovo in izstavlja o tem potrdilno listino v štirih enako se glasečih izvodih, da jih shranijo: kapitelj, župnija Mokronog, kostanjeviški samostan in pisarna komisije za pobožne ustanove. Izdano v glavnem mestu Ljubljani 31. oktobra 1763.

- Pod listino pripis: Po c. kr. naročilu svet reprezentance in kamere vojvodine Kranjske. Feliks Erazem Ziegler.

Orig. papir (4 fol.); 25,5 x 36,5 cm; čez papir vtisnjen cesarski pečat (s premerom 7,5 cm); nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 14. Reg.: Baraga, AES 17, str. 231-232, št. 517.

Št. 140

1764 ?ok., Ljubljana.

Uradni dopis deželnega glavarstva: Dovoljenje za nabiranje milodarov za cerkev sv. Tilna v Mokronogu.

Dopis opremljen s proštijem pečatom, precej poškodovan.

KANM, šk. 32, fasc. 34/3, št. 180. Reg.: Baraga, AES 17, str. 379.

Št. 141

1769, Ljubljana.

Uradni dopis deželnega glavarstva o beneficiju Naše ljube Gospe in Höferjevem beneficiju v Mokronogu.

KANM, šk. 32, fasc. 34/3, št. 168. Reg.: Baraga, AES 17, str. 378.

Št. 142

1772, Ljubljana.

Uradni dopis deželnega glavarstva: Inventar mokronoške župnije in podružnic v času župnika Nikolaja Grudna.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 16. Reg.: Baraga, AES 17, str. 332.

Št. 143

1775, Ljubljana.

Uradni dopis deželnega glavarstva: Seznam ustanovnih maš v cerkvi na Žalostni gori pri Mokronogu s skupno glavnico 1.000 gld.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 17. Reg.: Baraga, AES 17, str. 332.

Št. 144

1776, december 24., Mokronog.

Ko se je po smrti vikarja Nikolaja Grudna izpraznilo mesto vikarja pri cerkvi sv. Egidija v (Dolenjem) Mokronogu, pošiljata gospostvo in trg Mokronog infuliranemu proštu in arhidiakonu Dolenjske in Slovenske marke Martinu Jožefu Jabacinu prezentacijsko listino za novega vikarja Franca Bernekarja, potrjeno s svojim pečatom. Izdano na gospostvu in v trgu Mokronog 24. decembra 1776.

Orig. papir, 2 fol., spodnji rob drugega lista s pečatom in podpisom odrezan; 22,5 x 33,3 cm; nem. jezik.

KANM, šk. 22, fasc. 29/B, št. 18. Reg.: Baraga, AES 17, str. 241, št. 539.

Št. 145

1777, december 1.

Novo mesto. Arhidiakonska okrožnica prošta Jabacina ima zanimiv pripis, ki se glasi: Glede župnij še tole: (Dolenjske) Toplice so bile nekoč podružnica Šmihela, Soteska podružnica Mirne Peči, Polšnik, Boštanj in Mokronog pa Šentruperta.

NŠAL/KANM, šk. 5, fasc. 11, št. 16/l. Reg.: Baraga, AES 17, str. 303.

Št. 146

1778, marec 6.

Kupna listina za kos novine poleg Petričeve domače kajže na Hribu, ki jo je dobil od svoje matere in je podložna rezidenci Pleterje. Za to zemljišče je plačal visok znesek 42 gld., zato pa bo zanj plačeval le po 4 krc. nemške veljave činža; listino izstavil trg Mokronog.

KANM, šk. 33, fasc. 34/3, št. 313 (14, Z lepim pečatom v rdečem vosku. in Sign. K.).

Reg.: Baraga, AES 17, str. 392.

Št. 147

1785, marec 7.

Gorica. Generalni provikar Matija Godina pošilja novomeškemu arhidiakonu prepis notranjeavstrijskega gubernijskega odloka o odpravi svetih stopnic na Žalostni gori pri Mokronogu in v Novi Štifti pri Ribnici. Dopis je bil 24. feb-

Podobica z likom Žalostne Matere Božje z Žalostne gore, začetek 20. stoletja.

ruarja poslan nadškofijskemu konsistoriju iz Gradca.

NŠAL/KANM, šk. 5, fasc. 12, št. 38. Reg.: Baraga, AES 17, str. 391.

Št. 148

1788, december 2.

Podelitev spovedne jurisdikcije mokronoškemu župniku (kuratu) Mateju Petriču. (Tiskani formular z glavo ljubljanskega nadškofa Brigida; podpisana generalni vikar Jožef Mikolič in notar Jurij Gollmayer.)

KANM, šk. 33, fasc. 34/3, št. 313(14). Reg.: Baraga, AES 17, str. 392.

Št. 149

1789, julij 4., Državno gospostvo Pleterje.

Pismo upravnika Janeza Dominika Keržeta (*Kersche*) proštu kot zapuščinskemu eksekutorju za pokojnim mokronoškim kaplanom Matevžem Petričem (*Petritsch*) s prilogami:

Dve zemljiški listini “*Weingarten-verbriefungen*” za vinograda, podložna gospostvu Mokronog, ki ju je kupil kaplan od podložnikov Jožefa Ignaca barona Fromentinija. (B-C)

Dve zemljiški listini “*Weingarten-verbriefungen*” za vinograda, podložna imenju Turn-Mokronog, ki ju je kupil kaplan od podložnikov Marije Ane baronice Fromentini. (D-E)

KANM, šk. 33, fasc. 34/3, št. 313(2-5). Reg.: Baraga, AES 17, str. 391-392.

Št. 150

1817, januar 24, Novo mesto.

Ženitna pogodba v petih točkah med polnoletnim Jožefom Povhom (*Pouh*) iz Hrastja in Ano Florijančič iz Gorenjega Mokronoga, sklenjena v prisotnosti podpisanih prič. (1) Nevesta prinaša 50 gld. gotovine in kravo, vredno 30 gld., s čimer jo bo oče Tomaž Florijančič v dveh letih izplačal, po njegovi smrti pa bo dobila svoj dedni delež enako kot drugi bratje in sestre. (2) Ženin obljublja nevesti vse svoje premično in nepremično premoženje in zakupno kmetijo v Hrastju. (3) Če umre nevesta prva brez potomcev, vse ostane ženinu, razen skrinje z obleko, ki jo dobe njeni bližnji, če pa prej umre ženin, dobi nevesta vse, razen vinograda v Poljanah, ki ga dobijo njegovi sorodniki; če pa bi imela dediče, jim pripada zakoniti delež. (4) Glede ženinovih bratov in sester velja pogodba, sklenjena 10. januarja, za ženinovo mater pa bo poskrbljeno v skladu s sodno zabeleženim testamentom, napravljenim 5. septembra 1814. (5) Po smrti zakonca bo dal preživeli zanj brati deset maš. V pričevanje so se poleg uradnega podpisa in pečata lastnoročno podkrižali pogodbeni stranki in prič. Kresijsko gospostvo Novo mesto, 24. januarja 1817.

- Podkrižani: ženin, nevesta, nevestin oče ter priči Jožef Anschak in Franc Debevec (*Debeutz*). Podpisana: Matija Winkler, upravnik, in Anton Škof (*Schkoff*), zapisničar. Orig. papir (2 fol.); 21,4 x 34 cm; čez papir vtisnjeni pečat novomeškega okrožnega gospostva; nem. jezik.

KANM, šk. 40, fasc. 37, št. 4. Reg.: Baraga, AES 17, str. 256, št. 585.

Št. 151

1852.

Komisija za zemljiško odvezo. Dopis podružnični cerkvi sv. Nikolaja v Martinji vasi, župnija Mokronog.

KANM/Extranea, šk. 241, fasc. 13, št. 3. Reg.: Baraga, AES 17, str. 535.

Janez Vajkard Valvasor

SLAVA VOJVODINE KRANJSKE

(Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, I-XV, Laybach 1689)

XI. knjiga, str. 393-396:

MOKRONOG*

Vsebina

Kje trg in grad Mokronog leži. Vzrok za nastanek takega imena. Lepa lega kraja. Mokronog je bil nekoč mestece. Ali je bil tu nekdaj samostan. Nekdanji lastniki tega kraja. Kdo je bila bl. Hema. Na kak način je bil ta kraj izbran za samostan. Kraj za ustanovitev samostana so izbrali s parom volov. Samostan je bil poseljen z moškimi in ženskimi osebami. Kdaj je bila krška škofija dokončno ustanovljena. Prvi krški škof. Mokronoško gospostvo pride pod krško škofijo. Jan Vitovec osvoji gospostvo. Graščina pride zopet pod krško škofijo. Grad oropajo puntarski kmetje. Mokronog dobi zopet nove gospodarje. Prejšnji lastnik umorjen. Sedanja lastnica tega gospostva. Opis gradiča Zagorica. Zagorica je bila nekdaj pristava in last mirnske graščine. Kdo je danes lastnik gradiča.

Trg in grad Nassenfuss, po kranjsko Mokronog, po latinsko Madipedium, ležita na Dolenjskem,¹ od Ljubljane devet milj oddaljena.

Nemško, kranjsko in latinsko ime sta dobila zaradi lege kraja, ker so tla v času deževnega vremena blatna, vlažna in mokra. Kraj leži na zelo rodovitnih tleh, ima lepa polja, čedne travnike, različne vrste sadnega drevja in mnogo vinogradov. Kar zadeva trg sam, leži na ravnem in je bil nekoč majhno mestece, toda vseuničujoča vojna in pogosti požari so ga spravili v revščino, tako da ga zdaj štejejo le za trg.

Grad stoji precej nad trgom, na lepem prijetnem ter nizkem hribu ali gričku. Če smemo verjeti ljudski govoric, ki pogosto prodaja laži za resnico, naj bi bil

* Po objavi prevoda v: Dolenjski list, leto XVIII, št. 51, 21. december 1967, str. 12 in št. 52, 28. december 1967, str. 12.

¹ Dolenjska (Unter-Krain) je v Valvasorjevem času t. i. Spodnja Kranjska med Krko in Savo, ozemlje med Krko in Kolpo pa sodi k Srednji Kranjski (Mitter-Krain).

Mokronog po Valvasorju 1689.

pred leti tam, kjer stoji zdaj grad, ženski samostan. Ker pa nune niso živele tako, kakor se zanje spodobi, naj bi ga eden od krških škofov ukinil in si gospostvo prislabil. Ta trditev pa verjetno ni resnična. Če bi bil tu kdaj ženski samostan, bi se pač našlo kakšno poročilo ali kakšna vest v starih dokumentih ali spisih, ki sem jih vseskozi prelistal - našel pa nisem ničesar. Menim, da ima ta izmišljotina svoj pravi vzrok za nastanek v krškem samostanu na Koroškem, ki ga je ustanovila bl. Hema, ukinil pa salzburški nadškof, o čemer bom kasneje še nekaj več povedal. O samostanu so mnogi slišali, vendar govoric niso nikoli prav pretehtali in jih takšne prenesli na ta grad, ki je bil v lasti nun krškega samostana.²

² Valvasor tu navaja dve deli: Franz Dücker, Saltzburgische Chronik, Salzburg 1666, str. 88 in svojo knjigo Topographia Archiducatus Carinthiae modernae, Ljubljana 1681. Graščino Mokronog (poleg Škrljevega in Novega gradu pri Boštanju) kot last sv. Heme omenja Valvasor v Ehre VIII, 508.

Trg in grad Mokronog sta bila nekdanj last grofa Viljema Breže-Seliškega, čigar žena je bila znamenita bl. Hema, po Megiserju hči koroškega vojvode Marquarda, po Laziu pa grofica Pilštanjska. Tema zakoncema se je po božji volji rodilo dvoje dedičev, toda nebo jima ju je pokazalo le za kratek čas, ker so ju še za življenja staršev ubili rudarji, in tako sta bila iztrgana staršem in njihovim upom. Zaradi velike žalosti je grof Viljem zapustil ta svet in stopil v red puščavnikov, bl. Hema pa je zgradila cerkev in samostan v Krki na Koroškem ter poleg mnogih drugih gospostev tudi mokronoško podarila in poklonila v last temu samostanu. Ta dogodek postavlja Megiser v leto 1070, Lazius pa v leto 1056, vendar za to nima pravega razloga ne prvi in ne drugi, ker neki zanesljivi pisatelj³ jasno dokazuje, da je bl. Hema na praznik svetih apostolov Petra in Pavla blaženo v Gospodu zaspala. S to letnico bi se jaz najlaže strinjal.

Omenjena ustanovitev samostana pa se je zgodila takole. Ko je bl. Hema iz prave ljubezni do Boga dala svojemu Zveličarju vse svoje časne dobrine in trdno sklenila zgraditi božji Porodnici na čast cerkev, ženski samostan in prebivališče za lateranske kanonike reda sv. Avgušтина, je ostala samo še odločitev, kje naj bi bilo tudi najvišjemu Bogu všeč, da naloži njegov ogenj in mu postavi ognjišče. Ukazala je vpreči par volov in nanj položiti podobo naše ljube Gospe ter pustila živino voziti popolnoma samo, ne da bi jo kdo vodil ali priganjal. Dejala je, da bo dala zgraditi samostan na tistem mestu, kjer se bo živina ustavila in bo voz obmiroval. Voli so obstali in obmirovali na tistem kraju, kjer danes stoji cerkev. Bl. Hema je namreč izpolnila svojo obljubo; sezidala na tistem mestu cerkev in ustanovila samostan.

Ko naj bi zvečer izplačala delavce, je sedla na velik kamen (na katerem še danes lahko opazimo sled) in nanj postavila polno skledo denarja; iz nje je lahko sleherni delavec vzel le toliko, kolikor je bil njegov dnevni zaslužek.

Ko so bila poslopja popolnoma pozidana, je v eno nadstropje naselila dvajset kanonikov sv. Avgušтина, v drugo nadstropje, ki je od prvega popolnoma ločeno in oddeljeno, pa sedemdeset nun; vse te je uvedel v samostan nadškof salzburški Walduin. Zaradi tega je tudi bl. Hema nadškofu Walduinu (ali Balduinu) volila in podarila vsa svoja posestva in gospostva.

Leta 1063 prišel v Rim k blaženim in svetnikom prišteti nadškof salzburški Gebhard na lateranski koncil, na katerem so med drugim sklenili tudi to, da ne

³ Letnico Hemine smrti, 1043, je Valvasor tu po pomoti izpustil, ime pisatelja pa navaja v opombi. Gre za p. Martina Bavčarja, ki piše o tem v Zgodovini Norika in Furlanije (slov. prevod Ljubljana 1991, str. 186).

sme biti nihče pri maši duhovnika, ki je poročen ali ima pri sebi priležnico, da taki duhovniki ali diakoni ne smejo brati ne maše ne evangelija in ne berila, da ne smejo uživati nobenih dohodkov od cerkve in ne smejo biti v družbi neporočenih duhovnov. Nadškof Gebhard pa še ni bil popolnoma zadovoljen in je z neprestanimi prošnjami dosegel, da je smel povečati svojo duhovno oblast z dovoljenjem omenjenega koncila od bl. Heme ustanovljeni samostan v Krki na Koroškem spremeniti v škofijo. Ustanovitev škofije sta kasneje s pravočasnimi listinami potrdila papež Aleksander II. 21. marca leta 1070 in cesar Henrik IV. v Regensburgu 4. februarja leta 1072. Krška škofija je bila torej v imenovanem letu 1072 dokončno ustanovljena in 6. maja je bil z blagoslovom nadškofa Gebharda v prisotnosti in s pomočjo drugih škofov umeščen za škofa Günther iz Krapfelda. Tako so torej posestva, ki so bila nekdanj last bl. Heme, prišla pod krško škofijo.

Mokronoško gospostvo je ostalo v lasti krške škofije do okoli leta 1437, ko ga je v celjski vojni, ki jo bom še opisal v poglavju o vojnah na Kranjskem, zavzel Jan Vitovec. Po sklenjenem miru pa je krški škof dobil to gospostvo zopet nazaj.

Leta 1515 so puntarski kmetje mokronoški grad zavzeli, ga popolnoma izropali, stavbo uničili, vse peči in okna razbili in celo železne okenske križe iztrgali.⁴

Trg in grad Mokronog sta ostala v posesti krških škofov do leta 1616, ko je bila posest prodana gospodu Mahorčiču, od njega jo je kupil gospod Ernest Mihael pl. Schernburg, ta pa jo je kasneje s prodajo prepustil gospodu Danijelu Kajzelu, baronu, ki mu je svak gospod Janez Jožef pl. Schernburg, brat imenovanega gospoda Ernesta Mihaela, pred 14 leti, ko sta nekoč za gradom kegljala in se hudo skregala, zasadil nož v vrat, zaradi česar je ta pol ure zatem umrl. Temu dejanju ni botrovala samo huda jeza, ki večkrat nenadoma zagrabi z levjimi šapami, a na repu ima kesanje, ampak tudi njegova bolna pamet je k temu pripomogla. Mož namreč ni bil popolnoma pri pravi, temveč se mu je zmeraj po malem mešalo.

Mokronoško gospostvo, trg in grad so danes v posesti vdove nesrečno umorenjenega gospoda Kajzela, gospe Marije Margarete, baronice, rojene pl. Schernburg.

Nedaleč od Mokronoga stoji na prijetnem in lepem kraju majhen grad Sagoriz, po kranjsko Zagorice imenovan; grad ima naokoli lepe njive, sadno drevje, travnike in vinograde.

⁴ Kot vir tega podatka navaja Valvasor arhiv kranjskih deželnih stanov (Notata provinciae).

Nekdaj je bil ta mali grad pristava, last gospostva mirenskega, ki ga je leta 1275 gospod Friderik Mirenski prodal stiškemu opatu Konradu.⁵ Pozneje so si to posestvo pridobili gospodje Gallenberški, ki so tu imeli svojo kobilarno.

Od Gallenbergov so grad kupili baroni Freikirchen in ga kasneje prodali gospodu Andreju Rapaci. Ko pa se je njegova hči Elizabeta poročila z gospodom Jurijem Schreiberjem, ga je ta dobil v posest, zdaj pa je posestvo last njegovih sinov: gospoda Franca Ludvika Schreiberja, župnika svibenskega, in gospoda Ernesta Jakoba Schreiberja.

Prevedel Jože Mlinarič. Z opombami opremil France Baraga.

DRUGE OMEMBE MOKRONOGA

II. knjiga, str. 175:

Valvasor omenja *Nassenfuß* oz. *Mokronah* med petimi trgi Dolenjske. Poleg njega so trgi še Litija, Radeče, Žužemberk in Svibno.

II. knjiga, str. 176:

Tu omenja Valvasor Gorenji Mokronog (*Ober-Nassenfuß*) med 29 dolenjskimi župnijami ter grad Mokronog (*Nassenfuß* oz. *Mokronnek*) med 92 obstoječimi gradovi.

II. knjiga, str. 177:

Med 14 zapuščenimi gradovi na Dolenjskem navaja Valvasor Gorenji Mokronog (*Ober-Nassenfuß* ali *Gureine mokronah*).

VIII. knjiga, str. 508.

V poglavju o sv. Hemi piše Valvasor, da se omenja v zvezi s Kranjsko tudi zato, ker je imela na Kranjskem svoja posestva, med katerimi poimensko našteva tri: Novi grad pri Boštanju, Škrljevo in Mokronog (*Nassenfuß*).

VIII. knjiga, str. 783:

“Župnija Gorenji Mokronog

Vsebina:

Škofija župnije Gorenji Mokronog. Župnijska cerkev sv. Petra. Njenih enajst

⁵ Kot vir navaja Valvasor rokopis iz Stične (Manuscriptum Sitticense).

podružnic. Letno kršчени in pokopani tukaj.

V oglejski škofiji leži župnija Gorenji Mokronog. Med njenimi nekdanjimi župniki je Andrej pl. Wallneck, zdaj pa je župnik gospod pl. Palmburg.

K župnijski cerkvi sv. Petra apostola spada enajst podružnic:

1. Sv. Mihaela, ki je sicer samo kapela [danes ž. Trebelno, kostnica].
 2. [Sv.] Rozalije na Trebelnem (*Trobellu*) [danes ž. Trebelno].
 3. Naše ljube Gospe, prav tako na Trebelnem (*Trobellu*).
 4. Sv. Jurija, pod Mirno vasjo (*mirnavas*).
 5. Sv. Jakoba v Pavli vasi (*Pauldorff*) [danes ž. Tržišče].
 6. Naše Gospe na Svetem vrhu (na *fuetem verho* jo imenujejo Kranjci) [danes ž. Mokronog].
 7. Sv. Jošta v Gorenjih Laknicah (*Lekenz*) [danes ž. Mokronog].
 8. Sv. Ane na Brezovici (*Brefauz*) [danes ž. Mokronog].
 9. Sv. Antona na gori imenovani na Blečjem vrhu (*na bliebzem verhu*) [danes ž. Trebelno].
 10. Sv. Urha na Cerovcu (*nazerauzi*) [danes ž. Trebelno].
 11. Sv. Martina na Štatenberku (*Stadtberg*) [danes ž. Trebelno].
- Ta župnija krsti na leto približno 100 in pokoplje 20 oseb.”

VIII. knjiga, str. 825-826:

“Župnija Dolenji Mokronog

Vsebina:

Župnija ali vikariat Dolenji Mokronog. Kam spada. Današnji župnik. Njeni dve podružni cerkvi. Kdaj sta bili podružnici zgrajeni. Letno število krščenih in umrlih pri tej župniji.

Župnija ali vikariat Dolenji Mokronog je spadala pod župnijo Gorenji Mokronog. Prezentirajo jo prebivalci Dolenjega Mokronoga.

Župnik v današnjem času je gospod Schrott. Župnijska cerkev časti za svoje-ga patrona sv. Egidija.

Podružnični cerkvi, ki ji pripadata, sta dve. Prva je cerkev Naše ljube Gospe na Žalostni gori (kranjsko imenovana na *saloftne gore*). Ta cerkev, ki zelo spodbuja k pobožnosti, je bila zgrajena približno pred osemnajstimi leti [1671].

Druga podružna cerkev je cerkev sv. Florijana in je bila prav tako zgrajena ne davno tega, se pravi pred približno osemintridesetimi leti [1651].

Število oseb, krščenih na leto pri tej cerkvi, znaša okrog devet, umrlih pa šest.”

IX. knjiga, str. 112:

Med imeni kranjskih družin viteškega stanu se v IX. knjigi na str. 112 omen-ja rodbina Mokronoških: *von Nassenfuß*.

XI. knjiga, str. 223-224:

Pri opisu gradu Škrljevo navaja Valvasor rokopisno Zgodovino Norika in Furlanije p. Martina Bavčarja, in sicer pod letom 1048 (v slov. izdaji, Ljubljana 1991, pod letnico 1045), da je sv. Hema prinesla za doto svojemu možu grofu Viljemu med drugo posestjo grad Mokronog (*Nassenfuess*), Škrljevo itd.

V nadaljevanju Valvasor piše, da drugi avtorji ne omenjajo gradu Škrljevo. "Zato", pravi Valvasor, "se mi zdi, da sta zemlja, na kateri danes stoji Škrljevo, kakor tudi imenje, ki mu danes pripada, takrat, za časa sv. Heme, pripadala gospostvu Mokronog." Sicer pa pravi, da bo več o sv. Hemi in posesti, ki jo je imela na Kranjskem, povedal pri opisu Mokronoga.

XI. knjiga, str. 425:

"Gorenji Mokronog

Vsebina

Grad Gorenji Mokronog. Stari grad. Izvorna hiša katere rodbine je bil ta grad. Takratni posestniki. Sedanji posestniki.

Grad Gorenji Mokronog (po kranjsko *Guraine Mokronagk*) leži na Dolenjskem, devet milj od glavnega mesta Ljubljane. Stari grad je zdaj opustel, ima pa še majhno stanovanje in nekaj hiš nedaleč stran.

Ime Gorenji Mokronog mu je bilo dano zato, da bi se razlikoval od kraja Mokronog.

Gorenji Mokronog je bil nekoč izvorna hiša gospodov Mokronoških, ki so ga tudi dolga leta posedovali, kakor med drugim leta 1177 gospod Oton iz Mokronoga (po rokopisu iz Stične), dalje v letu 1248 gospod Wolzling iz Mokronoga.

Leta 1451 je umrl gospod Andrej, mokronoški uradnik. Zapustil je sina Janeza z Mokronoga. Ta rod je prav tako že pred davnim časom izumrl.

Sedanji posestnik je gospod Volf Jakob Sonce."⁶

XI. knjiga, str. 487:

Pri opisu novomeškega kolegiatnega kapitlja našteva Valvasor pripadajoče župnije, med njimi tudi Dolenji Mokronog.

XI. knjiga, str. 554:

V opisu gradu Štatenberg pravi, da leži v divjini med Otočcem in Gorenjim Mokronogom, in sicer dve uri od Gorenjega Mokronoga.

⁶ V orig. napačno: Souze.

XV. knjiga, str. 337:

V 5. poglavju XV. knjige se pri obleganju kranjskih mest (leta 1435), omenja tudi Vitovčevo zavzetje Mokronoga. Dogodek je bil v zvezi s sporom Friderika Celjskega s krškim škofom, pod katerega je spadalo mnogo gradov, med njimi tudi Mokronog. Vitovec, ki je prihajal od Krapine, je izvedel, da je šla posadka iz Mokronoga k nekemu ribniku pred mestom lovit ribe. Sklenil je, da jih tu preseneti in jih sam ulovi. To mu je tudi uspelo. Mnoge je njegova vojska pobila, druge pa ulovila in odpeljala v Krapino, pravi Valvasor, ki prinaša tudi sliko tega dogodka.

XV. knjiga, str. 341:

Valvasorjev redaktor Erasmus Francisci v posebni pripombi popravlja gornjo navedbo, da je bil namreč Mokronog zavojevan leta 1437 in ne 1435.⁷

XV. knjiga, str. 406:

Za leto 1515 pravi Valvasor, da so kmetje med kmečkimi upori med drugim napadli, oplenili in porušili tudi grad Dolenji Mokronog.

Prevedel in z opombami opremil France Baraga.

Grb trga Mokronog po Valvasorjevi grbovni knjigi - 1. različica.

⁷ Pravilna letnica je 1439.

Peter Hitzinger

IZVLEČEK IZ ARHIVA TRGA MOKRONOG*

I.) 1531, februar, 22, Strassburg

Listina krškega škofijskega administratorja Antonija Hoyosa o privilegijih trga Mokronog.

Mi, Antonij,¹ po Božji milosti administrator krške škofije, naznanjamo zase in za svoje naslednike na omenjeni škofiji: Svet in komisarji prečastitega kneza in gospoda, gospoda Matevža, takratnega krškega škofa, so pred časom v našem gospostvu Mokronog uvedli ureditev, ki jo imamo tudi mi za dobro in koristno. Dokler nam bo všeč in je ne prekličemo, naj se torej naši tamkajšnji oskrbniki in tržani držijo sledečega:

Prvič. Glede dvornega vina, ki ga dajejo <tržani> gospostvu Mokronog za gorsko pravdo, je urejeno in določeno, da oskrbnik to vino poslej vsako leto sprejema in toči na naslednji način: En sod vina dá točiti v gostilnah deželskega sodišča, vendar ne v tistih, ki so v neposredni bližini trga. Drugi sod sme in mora uporabljati za svoje potrebe v gradu. Tretji sod naj iztoči vsako leto v štirih tednih, in to ob sv. Martinu ter pred božičnimi prazniki. Četrtega pa naj iztoči v štirih tednih po prazniku svetih treh kraljev. Kadar koli bo nameraval oskrbnik odpreti in začeti s točenjem katerega od sodov dvornega vina, naj to naznani tržanom štirinajst dni vnaprej, da ne bodo zaradi tega oškodovani pri svojem točenju vina, nasprotno pa naj tudi tržani ob vsakem sodu dvornega vina prenehajo točiti svoje vino. Dvorno vino naj toči oskrbnik po enaki ceni kakor tržani svojega, natančno in brez škode. Pred božičem in na svete tri kralje naj točijo

* Po objavi: Peter Hitzinger, Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuß, v: Mittheilungen des historischen Vereines für Krain VIII (1853), str. 17-24.

¹ Škof Antonij de Salamanca-Hoyos (ok. 1504-1551, škofov pomočnik 1522-1526, administrator 1526-1540, krški škof 1540-1551) v času, ko je izdal to listino, še ni bil posvečen za duhovnika, zato se ne imenuje škof, ampak škofijski administrator. Namesto njega je takrat opravljal škofovska opravila vetrinjski opat Polidor de Bressanis. Antonij je bil sodobnik ljubljanskega škofa Kristofa Raubarja, ki mu je bila prav tako podeljena ljubljanska škofija, še preden je postal duhovnik.

svoje vino tržani, oskrbnik pa naj v tem času ne toči, da ne bi tržanom povzročil škode. Ko pa dvorno vino iztočijo, naj vsaka stran po želji toči svoje vino ne glede na čas in ceno.

Glede trškega sodišča pa naj bo tako: V bodoče naj vsak trški sodnik razsoja v zadevah časti² in kaznuje zločine brez vmešavanja oskrbnika. Kar pa zadeva zločine, ki presegajo štiri marke,³ naj oskrbnik pazi na zločinca in gleda, da bo kaznovan, če je njegov zločin res tako velik, oziroma naj pazi, da se mu v nasprotnem primeru ne bi zgodila krivica. Oskrbnik naj sodniku in tržanom pri tem svetuje in pomaga ter jim stoji ob strani. Denar in blago, ki bi ga dobili pri zločincu, pa naj si oskrbnik in sodnik, kolikor se to sklada z deželnim običajem in če je glede na dejanje to mogoče storiti, med seboj enakovredno porazdelita.

Določeno je bilo tudi glede primera, če tujcu, ki se iz nekega gospodstva preseli v trg in postane tržan, čez nekaj let to več ne ustreza in se hoče odseliti. Če poravnava svoja plačila v trgu in gospodstvu, ga lahko z vednostjo in dovoljenjem sodnika spet zapusti in skupaj z imetjem odide, kamor hoče. Pri tem naj ga oskrbnik ne ovira in se ne meša v zadevo. Če pa gre za tržana, ki je bil rojen v tem gospodstvu, naj se preseli nazaj na kmetijo, podložno gospodstvu, in to mirno in brez škode.

Zaradi zaved časti oskrbnik poslej ne sme zapreti, odpeljati v grad ali pridržati v gradu nobenega tržana iz trga; če pa ima oskrbnik proti komu kak prigovor, naj ga toži pri sodniku, ki mora takega tržana za prestopok kaznovati. Če pa bi šlo za zločin, ki presega štiri marke, naj oskrbnik takšnega zločinca pač zapre in pridrži, nakar naj oskrbnik in sodnik nadalje ukrepata, kakor je bilo že omenjeno.

Določeno je bilo tudi, da lahko tržani ob petkih ali postnih dneh brez nevarnosti ribarijo na potokih in v Mirni, vendar naj tega ne počnejo z nenavadnimi sredstvi ali z mrežo.

Če bi bili naši sodniki in tržani v svojih svoboščinah popustljivi in zločinov ne bi kaznovali ali če bi zanemarili druge dobre odredbe, sme naš oskrbnik v našem imenu posredovati, da se hudodelstvo kaznuje, kakor se spodobi, in da se bogaboječi obvarujejo hudega.

Kadar bi bila oskrbniku krivično prizadeta sila ali stiska, naj mu bodo le-ti v pomoč in mu stoji ob strani.

² V izvorniku *Erbersachen*.

³ Kazen štirih mark je bila zelo visoko postavljena meja, tako da je bilo izpod trškega sodnika praktično izvzeto le krvno sodstvo.

Sodnik naj se, kakor velja že oddavna, voli in postavlja o božiču.

To izpričujemo s svojim tajnim pečatom.

Dano na našem gradu Strassburgu 22. februarja 1531.

[Pečat]

Opomba: Ta listina se nahaja v arhivu v izvorniku na papirju s preprostim pečatom, vtisnjenim čez papir.

II.) 1606, junij, 29, Dolenji Mokronog

Potrdilna listina krškega škofa Janeza Jakoba treh predhodnih listin o privilegijih trga Mokronog, in sicer listine:

1) škofa Kristofa Andreja - 1579, junij, 10, Strassburg;

2) škofa Urbana - 1567, september, 9, Mokronog;

3) škofa Antonija - 1531, februar, 22, Strassburg,

- Mi, Janez Jakob,⁴ po Božji milosti krški škof, svetnik rimskega cesarskega veličanstva,⁵ tajni svetnik vzvišenega kneza Ferdinanda,⁶ nadvojvoda avstrijskega, itd., tajni svetnik in najvišji dvorni mojster passavskega škofa,⁷ naznajamo zase in za vse naše naslednike na krški škofiji, da so stopili pred nas častiti, nam dragi zvesti N., sodnik, svet in vsi tržani našega trga Dolenji Mokronog in nam predložili nepoškodovano pergamentno listino, ki jo je izdal naš dragi neposredni predhodnik gospod Kristof Andrej,⁸ nekdanji krški škof, zdaj škof v Brixnu, in ki vsebuje njihove privilegije, svoboščine in pravice, da bi jih potrdil in konfirmiral, kakor sta jim jih določila in podelila že moja slavna predhodni-

⁴ Janez Jakob pl. Lamberg (1561-1630, krški škof 1603-1630), po rodu Kranjec. Bil je sodobnik ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. Bil je podobno zaslužen za rekatolizacijo Koroške kakor Hren za rekatolizacijo Kranjske.

⁵ Takratni cesar (1576-1612) je bil Rudolf II., sledila sta mu Matija (1612-1619), potem pa Ferdinand II.

⁶ To je bil kasnejši cesar Ferdinand II. (1619-1637).

⁷ Passavski škof je bil Leopold Avstrijski, brat kasnejšega cesarja Ferdinanda II. (1586-1632).

⁸ Kristof Andrej baron pl. Spaur (1543-1613, krški škof 1574-1603, brixenski škof 1601-1613), Tirolec, Lambergov predhodnik na sedežu krške škofije. Leta 1601 je postal brixenski škof in s papeževim dovoljenjem obdržal še krško škofijo, dokler se ji ni leta 1603 odrekel. V tem času je krško škofijo že v velikem delu rekatoliziral.

ka pokojna škofa Antonij in Matevž⁹ in kakor jim jih je potrdil in konfirmiral zgoraj imenovani škof gospod Krištof Andrej.

Listina se dobesedno glasi:

Listina 1) - Mi, Krištof Andrej, po Božji milosti krški škof, tajni svetnik vzvišenega kneza nadvojvoda Karla avstrijskega¹⁰ in njegov namestnik kneževin in dežel Nižje Avstrije,¹¹ naznanjamo zase in za vse svoje naslednike na krški škofiji, da so pred nas stopili častiti, nam dragi zvesti N., sodnik, svet in vsi tržani našega trga Dolenji Mokronog in nam prinesli nepoškodovano pergamentno konfirmacijsko listino, ki jo je izdal naš pokojni predhodnik častiti škof Urban¹² slavnega spomina, in v kateri so zapisani njihovi privilegiji, svoboščine in pravice, da bi jih potrdili in konfirmirali, kakor sta jim jih določila in podelila naša pokojna predhodnika Antonij in Matevž in kakor jim jih je potrdil in konfirmiral slavno omenjeni škof Urban. Listina se dobesedno glasi:

Listina 2) - Mi, Urban, po milosti Božji krški škof, svetnik rimskega cesarskega veličanstva in vzvišenega kneza Karla, nadvojvoda avstrijskega, itd., naznanjamo zase in za vse svoje naslednike na krški škofiji, da so na današnji dan stopili pred nas častiti, nam dragi zvesti N., sodnik, svet in vsi tržani našega trga Dolenji Mokronog in nam izročili ureditev starega porekla, ki jim jo je podelil naš pokojni predhodnik Antonij, krški škof blagega spomina, in nas ponižno prosili, naj jo obnovimo in potrdimo, glasi pa se dobesedno takole: Mi, Antonij, po Božji milosti administrator krške škofije ...

⁹ Matevž Lang pl. Wellenburg (ok. 1468-1540, krški pomožni škof 1501-1505 in 1505-1522 krški škof). Leta 1511 je postal kardinal, v letih 1514-1519 je bil še salzburški pomožni škof, nato salzburški nadškof. Leta 1521 je postal še škof španske škofije Cartagena-Murcia. Naslednje leto (1522) se je odpovedal krški škofiji, ostal pa je salzburški škof in leta 1535 dobil še italijansko škofijo Albano. Vse tri škofije je obdržal do smrti, v letih 1535-1536 je bil tudi administrator škofije Chiemeese in imel številne druge naslove. Bil je tudi prošt Sv. Marije ob Vrbskem jezeru in opat vetrinjskega samostana. Bil je sodobnik dunajskega škofa Jurija Slatkonja in tako kot on zaupnik cesarja Maximilijana I. z visoko humanistično izobrazbo; zanimivo je, da je bil šele leta 1519 posvečen za duhovnika in škofa.

¹⁰ Nadvojvoda Karel, oče kasnejšega cesarja Ferdinanda II., je bil od leta 1564 deželni knez notranjeavstrijskih dežel. Glede na to, da je nadvojvoda Karel leta 1590 umrl, je bila navedena listina izdana pred tem letom, verjetno kmalu po letu 1574, ko je škof Krištof Andrej nastopil svojo službo v krški škofiji.

¹¹ To so bile Kranjska, Štajerska in Koroška, bolj znane kot notranjeavstrijske dežele, kakor so jih imenovali kasneje.

¹² Urban Sagstetter, datum rojstva neznan, krški škof od 1556 do 1573, ko je umrl. Pred tem je bil pomožni škof v Passauu, v letih 1663-1568 tudi administrator dunajske škofije.

Listina 3) - Mi, Antonij ... (Kakor zgoraj, št. 1. 22. februarja 1531)

Nadaljevanje listine 2) - Ker smo imeli njihovo prošnjo za častno in ker smo želeli svoje zveste podložnike sprejeti ter jih v vseh stvareh podpirati, smo to storili; s tem in v moči te listine torej njihovo staro izročilo obnavljamo, konfirmiramo ter potrjujemo in poslej ukazujemo vsem in vsakemu posebej, svojim podložnikom, uradnikom in služabnikom, še posebej pa imetnikom in oskrbnikom našega gospostva Dolenji Mokronog, ter hočemo, da jih vi pri tem krepko podpirate in jim v nobenem pogledu ne nasprotujete. Sebi in svojim naslednikom pa hkrati pridržujemo pravico, da lahko to ureditev po svoji volji dopolnimo, zmanjšamo ali ukinemo. Končno smo dodali še odločbo, da ne sme noben tržan brez škode prodati hiše ali zemlje kakemu tujemu gospodu ali njegovemu podložniku, ne da bi bili mi oziroma naši nasledniki prej o tem obveščeni. To listino smo potrdili s tem, da smo nanjo obesili svoj pečat in jo lastnoročno podpisali. Dano na našem gradu Mokronog, 9. septembra 1567.

Nadaljevanje listine 1) - Nato so nas ponižno in goreče prosili, naj jim blagovolimo to staro izročilo milostno potrditi in konfirmirati. Ker smo pripravljene podpirati čast, korist in blagostanje svojih zvestih podložnikov ter ščititi in varovati njihovo staro izročilo, smo uslišali gorečo prošnjo naših omenjenih tržanov v Dolenjem Mokronogu ter obnovili, potrdili in konfirmirali njihovo omenjeno staro izročilo. V moči tega pisma smo torej zavestno storili to, kar po pravu in milosti smemo in smo pripravljene dovoliti in potrditi. Naše mnenje in želja torej je, naj se ta ureditev in to staro izročilo ohranita v vsej časti in moči, kakor je navedeno in kakor so ga uporabljali doslej, in naj nihče ne ravna v nasprotju z njim. - Zato torej z vso resnostjo ukazujemo vsem našim glavarjem, odvetnikom, oskrbnikom, sodnikom, uradnikom in služabnikom, še posebej pa imetnikom in oskrbnikom našega gospostva Dolenji Mokronog ter hočemo, da se držite te potrditve naših imenovanih tržanov v zvezi z njihovo ureditvijo in starim izročilom, jo čuvate in varujete ter ji ne nasprotujete in tega tudi drugim na noben način ne dovolite. Sebi in svojim naslednikom pa hkrati pridržujemo pravico, da to ureditev po svoji volji dopolnimo, zmanjšamo ali celo ukinemo, obenem z odredbo in pristavkom, da ne sme noben tržan brez škode prodati hiše ali zemlje kakemu tujemu gospodu ali njegovemu podložniku, ne da bi bili mi oziroma naši nasledniki prej o tem obveščeni. To je naša dokončna volja in mnenje brez škode. To listino smo potrdili z lastnoročnim podpisom in opremili z obešenim pečatom. Dano na našem gradu Strassburg, 10. junija 1579.

- Nato so nas ponižno in goreče prosili, naj jim blagovolimo to staro izročilo milostno potrditi in konfirmirati. Ker smo pripravljene podpirati čast, korist in blagostanje svojih zvestih podložnikov ter ščititi in varovati njihovo staro izročilo, smo uslišali gorečo prošnjo naših omenjenih tržanov v Dolenjem Mokronogu ter obnovili, potrdili in konfirmirali njihovo omenjeno staro

izročilo. V moči tega pisma smo torej zavestno storili to, kar po pravu in milosti smemo in smo pripravljeni dovoliti in potrditi. Naše mnenje in želja torej je, naj se ta ureditev in to staro izročilo ohranita v vsej časti in moči, kakor je navedeno in kakor so ga uporabljali doslej, in naj nihče ne ravna v nasprotju z njim. - Zato torej z vso resnostjo ukazujemo vsem našim glavarjem, odvetnikom, oskrbnikom, sodnikom, uradnikom in služabnikom, še posebej pa imetnikom in oskrbnikom našega gospostva Dolenji Mokronog ter hočemo, da se držite te potrditve naših imenovanih tržanov v zvezi z njihovo ureditvijo in starim izročilom, jo čuvate in varujete ter ji ne nasprotujete in tega tudi drugim na noben način ne dovolite. Sebi in svojim naslednikom pa hkrati pridržujemo pravico, da to ureditev po svoji volji dopolnimo, zmanjšamo ali celo ukinemo, obenem z odredbo in pristavkom, da ne sme noben tržan brez škode prodati hiše ali zemlje kakemu tujemu gospodu ali njegovemu podložniku, ne da bi bili mi oziroma naši nasledniki prej o tem obveščeni. To je naša dokončna volja in mnenje brez škode. To listino smo potrdili z lastnoročnim podpisom in opremili z obešenim pečatom. Dano na našem gradu Dolenji Mokronog, 29. junija 1606.

Janez Jakob, krški škof, l. r. [Pečat]

Opomba: Izvirnik gornje listine se nahaja v arhivu na pergamentu z obešenim pečatom v leseni škatlici. - V njej dobesedno navedenih listin škofov Urbana in Kristofa Andreja posebej ni več mogoče najti.

III.) 1616, april, 23, Strassburg

Listina krškega škofa Janeza Jakoba o prodaji gospostva in trga Dolenji Mokronog.

Mi, Janez Jakob, po Božji milosti krški škof, tajni svetnik vzvišenega kneza Ferdinanda, nadvojvoda avstrijskega, naznanjamo s tem zase in za vse naše naslednike na krški škofiji, da smo z dobrim premislekom in iz posebnih, zadostnih in učinkovitih razlogov ter z milostno privolitvijo vzvišenega kneza in gospoda, gospoda Ferdinanda, nadvojvoda avstrijskega, vojvoda štajerskega, koroškega in kranjskega, svojega milostnega gospoda in deželnega kneza, ter z milostnim soglasjem njegove knežje visokosti, ki nam ga je za to podelil 24. septembra 1615, plemenitemu in vrlemu Jožefu Mahorčiču, ki stanuje v Ljubljani, in vsem njegovim dedičem podelili in prodali v prosto last gospostvo Dolenji Mokronog, last naše krške škofije, skupaj s pripadajočim mu trgom, ki leži na Dolenjskem, ter z vsem, kar mu po pravu in po tem urbarju pripada, kar vse so imeli doslej nemoteno v lasti naši častiti predhodniki na krški škofiji, kar so

posedovali in uživali. O tem smo mu izstavili tudi izvirno, v skladu z deželnim običajem podpisano kupno listino z obširno vsebino, izdano na današnji dan. Da se bodo v njej imenovani Mahorčič in njegovi dediči lahko tem bolj zanesljivo in pravilno zanesli na ta urbarialni popis in njegovo vsebino, kakor smo se je vselej držali tudi mi, jo moramo in hočemo varovati in braniti v vsem obsegu, kakor smo to zaradi prava dolžni storiti. Zato smo se v podkrepitev tega urbarja vanj lastnoročno podpisali in nanj vtisnili svoj škofovski pečat. K temu se obvezujemo s splošno deželno obvezo za škodo na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, kakor če bi bila tu dobesedno določena in zapisana, natančno in brez škode. Dano na našem gradu Strassburgu, 23. aprila 1616.

Janez Jakob, krški škof.

[Pečat]

Opomba: Predhodna listina je ohranjena v prepisu.

IV.) Navodila za upravo trga Mokronog, podložnega gospostvu Mokronog na Dolenjskem

Potem ko so pritožbe zaradi nereda razkrile, da so se v upravo trga Mokronog prikradle ne le različne navade, ki nasprotujejo policijskim postavam, ampak da je tudi tamkajšnje gospodarstvo povsem v razsulu, se je treba tem pomankljivostim postaviti po robu - to zahteva tako blagostanje trških prebivalcev kakor tudi ohranitev davčnega sistema - zato predpisujemo, naj se poslej nezmotljivo upošteva:

1.) Uprava trga Mokronog naj ima poleg vsakokratnega trškega sodnika dva notranja svetnika, vse drugo osebje, ki le obremenjuje blagajno, dejansko pa je odvečno, to so mali sodnik, trški pisar, dvanajstniki in trški sluge, pa naj se takoj odpravi, medtem ko naj se njihove dosedanje letne nagrade prištejejo k prihrankom.

2.) Velja odredba, da naj se podobno, kot je treba v deželnoknežjih mestih vselej voliti vsakokratnega mestnega sodnika pod predsedstvom gospoda kresijskega glavarja ali njegovega odposlanca, tudi k volitvam vsakokratnega trškega sodnika v trgu Mokronog ne pristopi drugače kakor pod predsedstvom zemljiškega gospoda ali njegovega predstavnika in da ne more biti samovoljno izvoljen nekdo, ki ne zna brati in pisati, ki bi bil morda sumljiv ali celo graje vreden, v nasprotnem primeru grozi neveljavnost postopka.

3.) Naj se ne dovoli nobenemu kandidatu, da bi se bodisi javno ali naskrivaj potegoval za glasove ali dajal zanje celo darila. Prav tako ne smejo prisostvovati volitvam tržani, ki bi bili v prvih dveh kolenih v svaštvu ali krvnem sorodstvu

povezani s kandidatom.

4.) Ostaja torej pri dosedanjem običaju in navadi, da lahko tržani tudi v bodoče pristopijo ob božiču k volitvam vsakokratnega sodnika.

5.) Zemljiški gospod mora imeti vselej pravico, da potrdi volitve, če ni pomislekov, v nasprotnem primeru pa naj napoti tržane k volitvam primerne osebe, lahko pa glede na okoliščine tudi sam službeno postavi koga za trškega sodnika.

6.) Ker so se ob volitvah sodnika prikradle še druge zlorabe, posebej ta, da je novoizvoljeni trški sodnik dajal tržanom malico, zemljiškemu gospodu pa obed, medtem ko je dal zemljiški gospod novo izvoljenemu trškemu sodniku vedro vina, tistim, ki so ga zemljiškemu gospodu predstavili, pa pol merice žganja, se to s tem povsem odpravlja in takšna darila se v bodoče obojestransko ukinjajo, sicer kršitelje čaka stroga kazen.

7.) Ukinja se tudi drugo kaznivo dejanje: tržani so se namreč v nasprotju z najvišjimi predpisi drznili oprostiti trškega sodnika vseh, celo deželnoknežjih dajatev za hiše, ki jih je imel v trgu, zato pa so dodatno obremenili ostale hišne posestnike. Da se takšne razlike ne bi več dogajale in da ne bi koga protipravno obremenjevali, se od zdaj naprej trškemu sodniku in tržanom prepovedujejo vse samovoljne obremenitve in izterjave denarja, in to z grožnjo, da sodnik izgubi službo ali mu glede na okoliščine grozi še težja kazen; obenem velja predpis, da se, bodisi v primeru redne ali domestikalne potrebe vsakokrat odmeri davčnim obvezancem samo izkaz zneska, ki naj ga prispeva vsakdo glede na svojo posest, izkaz sam pa se vselej predloži zemljiškemu gospodu in ustreznemu uradu, da ga pregleda in potrdi, po potrebi spremeni, uravna, poveča ali pomanjša, morda tudi popravi, nakar se počaka na potrditev ter nalog za pobiranje natančno določenih delnih zneskov, da bodo ti zneski usklajeni in bo vse koristno in zanesljivo urejeno.

8.) Pisanih listin in denarja v blagajni ne smejo več puščati le v rokah vsakokratnega sodnika kot doslej, marveč naj vse to hranijo pod dvema različnima ključema; enega naj zaupajo obema članoma sveta, drugega pa skupaj z blagajno vsakokratnemu sodniku, vendar naj se ne jemlje iz nje in ne da vanjo noben denar, ne da bi se poprej sešli vsi trije in zapisali, pod katerim geslom je kaj prispelo ali za kaj je bilo porabljeno; sploh pa ne sme priti do izdatkov brez vednosti in soglasja zemljiškega gospoda.

9.) Vsakokratni trški sodnik in tržani sploh ne smejo imeti pravice, da bi brez soglasja zemljiškega gospoda sprejemali kakršne koli glavnice, zastavljali ali prodajali nepremičnine, jih odtuževali ali podeljevali za plačilo, kajti okoliščine tega trga so tako skromne, da gospodarjenja z njim ni več mogoče prepuščati dose-danji samovolji.

10.) Za vsa deželnoknežja mesta in trge je bilo z dobrim razlogom uvedeno, da brez izrecnega najvišjega soglasja nobeno ne more podeljevati miznega naslova¹³ ali obremenjevati občine s kakšno ustanovo, pa naj ima kakršno koli ime; po drugi strani pa se ne sme niti aktivno niti pasivno spuščati v kak pravni spor ali razsojati o zaslugah, ne da bi primer poprej najavilo in si priskrbelo ustrezno dovoljenje. Zato ukazujemo tudi tržanom Mokronoga, naj se ravnajo natančno po tem, da naj torej v bodoče obvezno izpolnjujejo vse glede prvega in da naj si tudi <glede drugega> za vse primere poprej pridobijo soglasja; v nasprotnem primeru bodo kršitelji teh predpisov dolžni dati povračilo, vrhu vsega pa jih bodo brez nadaljnega odvedli v tukajšnji kaštel in jih pravično kaznovali.

11.) Vsakokratni trški sodnik in njegova pomočnika, se pravi oba člana sveta, naj po svojih močeh podpirajo, kar je občinskega, in naj ne dopustijo, da bi se zmanjševalo ali oviralo, kar je v korist in napredek trga in tržanov.

12.) Ker so bile dosedanje denarne kazni samovoljne in povečini pretirane ter sebične, se odreja, da naj se poslej ne izvršujejo oz. da so neveljavne vse denarne kazni, o katerih ne bi bil poprej obveščen zemljiški gospod.

13.) Če pa se zgodijo kazniva dejanja in se pobere globa, naj ne pripade privatniku ali trškemu sodniku (kakor se je dogajalo doslej), marveč naj se, kakor vsi drugi občinski prejemki in izdatki, vse natančno in vestno obračuna. Do teh računov morajo biti še posebej vestni.

14.) Vsakokratni trški sodnik je dolžan, da vsako leto sestavi obračun, tako da razdeli prejemke po geslih in da za vse izdatke brez izjeme predloži dokazila. Tako opremljen obračun naj ob koncu vsakega leta izroči zemljiškemu gospostvu, da ga pregleda in potrdi. Tako je treba ravnati tudi v bodoče. Sodnik naj ne prekorači ne te ne katere druge od predpisanih točk, sicer bo kaznovan z izgubo službe ali glede na okoliščine še s kako večjo kaznijo. Glede tukajšnjega policijskega nadzora pa naj ostane še naprej tako, da zanj do nadaljnje odločbe skrbi nastavljeni policijski komisar.

Ljubljana, 1. septembra 1775 [Pečat] Marija Jožef grof Turjaški, l. r.

Opomba: Ohranjen je prepis te listine s prilogo, to je s sistemiziranim načrtom, ki vsebuje predpisano plačo trškega sodnika in članov sveta ter fiksne prejemke.

¹³ Mizni naslov je bil listina z zagotovilom, da bo duhovnik, ki ne bi bil sposoben opravljati duhovniškega poklica, lahko vseeno stanu primerno živel; brez take listine nihče ni mogel biti posvečen. Za dohodke, predvidene s takšno listino, je moral poskrbeti njen izdajatelj, v tem primeru trg.

Pečat v leseni škatlici, obešen na listino, ki potrjuje Mokronogu trške privilegije leta 1606.

V.) Načrt bodočega reda in medsebojnega razmerja za trg v mokronoškem gospostvu

Glede na posedovano lastnino

§ 1

Vsa zemljišča, ki so bodisi v skupni posesti trga bodisi pripadajo posameznim tržanom, so v njihovi popolni lasti, prav tako so hiše, ki so v trgu in mu pripadajo, ter travniki, njive in deli gozda, ki so z njimi nerazdružno povezani, last vsakega posestnika, tako da jih lahko proda, zamenja, zastavi, zapusti in skratka ravna z njimi po mili volji kakor z vsemi tržanskimi nepremičninami.

§ 2

Glede teh lastniških nepremičnin ne pripada gospostvu nič drugega kot vrhovna last (neposredni dominij), ki se lahko razširi le v okviru naslednjih omejitev:

- a) Vsak posestnik mora priznavati gospostvu stvarno sodstvo nad svojimi nepremičninami in mu v teh primerih izkazovati dolžno poslušnost.
- b) Vsak posestnik mora dajati gospostvu, ki je njegov neposredni dominij, kot

“dominio utili” običajno letno pravdo, sicer pa nobene druge naklade.

c) Pri posestniških spremembah med domačimi tržani pa tudi pri kakem zunanjem podložniku gospostva zadostuje, da je o spremembi obveščen sodnik. Če pa se želi v trgu naseliti ali si na kakršen koli način pridobiti v last trško nepremičnino kak tuj zunanji podložnik, ga je treba najprej napotiti na gospostvo, da od njega prejme privolitev v izjemo. Vsaka prodaja ali kakršna koli možna podelitev trških zemljišč ali nepremičnin tujim podložnikom ali gospodom, bodisi v celoti bodisi v kosih, je tudi poslej prepovedana, kakor je zapisano v privilegijih z dne 29. junija 1606, zato da se ne bi moglo kaj odvzeti neposrednemu dominiju ali obdavčitvi, pripisani zemljiškemu gospostvu, in da ne bi tako kaj neobdavčenega prepustili tujim dominijem.

d) Da pa bi se to čim bolj zanesljivo držalo, se tudi poslej dopušča vsakokratnemu sodniku oblast, da dela takšne pogodbe, vendar mora listine o tem predložiti gosposčinski pisarni ter od nje zahtevati brezplačno potrditev in jo tudi dobiti. Listine, ki ne bi imele potrditve uradne pisarne, so brez moči in obveze.

Glede oseb

§ 3

Vsak tržan je tudi glede svoje osebe neposredno podložen osebnemu sodstvu gospostva in ga je v vseh primerih dolžan priznavati kot svojega zemljiškega in odvetniškega gospoda, vendar imajo tržani v teh točkah pred drugimi podložniki naslednje prednosti:

§ 4

Če želi v trgu rojen trški sin s telesom in premoženjem oditi iz trga in se naseliti drugod, je dovolj, da se v zvezi s tem javi pri sodniku, in je odpuščen brez postavne ali po starih svoboščinah običajne odpustne pristojbine, ne da bi ga moglo gospostvo zadržati ali pridržati na kaki kmetiji.

§ 5

Če se želi v trgu naseliti kak tujec in čez čas spet iz njega oditi, je dolžan plačati odpustno pristojbino v skladu s postavo in starim privilegijem. To pristojbino, ki jo je bil nekoč dolžan vsak posestnik plačati gospostvu, prepušča gospostvo trški blagajni, da občinska blagajna ta novi prispevek porabi v splošno korist.

Ustrezno odpustnico sme izdati sodnik. Da pa bi se izognili kakršnemu koli prekršku, jo mora predložiti gospostvu, da jo brezplačno potrdi. Šele takšna odpustnica se sme izdati stranki. Če pa bi se glede odpustnic katera od strani pritožila proti sodnikovi odločbi, je pritožniku odprta pot neposredno h gospostvu. To naj zasliši sodnika in stranko in naj odredi, kakor je prav.

Glede tržanskih pravic

§ 6

Čeprav je bilo z različnimi najvišjimi zakoni, in to prav pred kratkim, namreč 5. julija 1792, z najvišjo odredbo odločeno, da pripada podeljevanje vseh obrti izključno zemljiškemu gospodu in nikomur drugemu, se gospodstvo iz ljubezni do svojih zvestih tržanov glede tega zadovoljuje z naslednjimi omejitvami.

§ 7

Sodnik naj s svojimi prisedniki in s pritegnitvijo občinskega odbora najprej dobro preudari, koliko obrtnikov vsake vrste naj ima trg, da bodo opravili vsa dela in se primerno prehranili. Ugotovitev naj predloži gospodstvu in potem bodo skupno določili število, ki ga ne smejo kar tako prekoračiti, vsekakor ne brez tehtnega razloga in nikoli brez skupnega soglasja.

§ 8

Človek, ki bi se rad s svojo obrtjo naselil v trgu, se mora najprej s prošnjo zglasiti pri trškem sodniku in se s svojimi učnimi listinami izkazati o spretnosti, ki se je je izučil. Če se o tem in o svojem premoženju zadovoljivo izkaže, ga lahko trški sodnik brez nadaljnega sprejme, če je kaka obrt prosta.

§ 9

Za sprejem mora skupaj s plačilom sprejemne listine vsakdo položiti v trško blagajno 45 krajcarjev, obenem pa je ob prejemu nastopne pravice po starem običaju poleg nastopne pristojbine dolžan plačati tudi tržanski izkaz o tem za 30 krajcarjev.

§ 10

Domači trški sinovi imajo tako glede obrti kot nastopne pravice vedno prednost pred tujci, če imajo sicer lastnosti, ki spadajo k obrti. Sodnik jim lahko spregleda takso, ne pa nastopne pristojbine. Tujih in zunanjih obrtnikov pa ne sme nikoli oprostiti nobenih plačil.

§ 11

Tako sprejeti obrtnik je, če je hkrati prejel še trške pravice, prost tudi vojaškega nabora, tudi v primeru, če ne poseduje hiše z davčno obvezo.

§ 12

Če bi se v teh primerih proti vsem pričakovanjem zgodila tistim, ki se potegujejo za obrt, kaka krivica, jim je odprta neposredna pot za pritožbo na gospodstvo, kjer bo z zaslišanjem sodnika in stranke odrejeno, kar bo ugotovljeno kot pravično.

§ 13

Čeprav je bilo sklenjeno, da ima gospodstvo tudi odvetništvo nad trgovom in torej pravico, da vsakogar, ki ga ima za sposobnega, neposredno določi za vojaški

stan, imajo tržani vendarle tudi v tem pogledu posebno ugodnost, da pri nabornem razpisu najprej o tem obvestijo sodnika in ga vprašajo, katere bi najmanj pogrešal, in le takšne naj bi, razen v stiski, vzeli v vojake, vendar ne s posredovanjem gosposočinskih služabnikov, marveč naj bi jih potrdil sodnik sam ali njegovi poverjeniki z naborno listo, ki jo mora na stroške gospostva izdelati uradna pisarna.

§ 14

Trški konzes naj kot doslej sestavljajo sodnik in dva prisednika, ustrezno visoki inštrukciji z dne 17. septembra 1775. Voliti jih morajo vsaka tri leta, gospostvo pa jih mora potrditi. Dopusča se tudi občinski odbor, ki ga izvolijo iz štirih izkušenih mož. V primerih, ko gre za splošno dobro trga, naj jih pritegnejo k posvetu in naj imajo pravico, da lahko v soglasju s sodnikom v imenu občine o vsem odločajo.

§ 15

Trški sodnik naj ima poleg že omenjenih še pravico do naslednjih opravil:

1) Za oskrbo, dohodek in obračun občinskega gospodarstva, zemljiške dajatve, ki pripadajo gospostvu, in deželnoknežje naklade, o čemer mora v skladu z navodilom z dne 17. septembra 1775 in z načrtom sistemizacije, izdanim istega dne, dati gospostvu vsako leto natančen obračun in varovati trško lastnino nasploh kot tudi vsakega posameznega tržana ter jo pospeševati in varovati pred škodo in prikrajšanjem.

2) Trški sodnik je tudi pooblaščen, da na zahtevo tržanov sestavlja pogodbe in listine, a le za tržane in za nikogar drugega. Vendar mora vse sestavljene listine predložiti uradni pisarni gospostva, da jih pregleda in potrdi, šele potem jih lahko izroči strankam. Pisarna daje potrditev brezplačno, podpisniško pristojbino za listino pa lahko spravijo v trško blagajno v skladu s pristojbinskim redom.

§ 16

Sodnik naj se, kakor določajo odredbe z dne 9. januarja, 26. marca in 27. marca 1793, povsem vzdrži sodnih poslov tako v justičnih kakor v kriminalnih in političnih zadevah. Glede tega naj se ravna dobesedno po najvišjem patentu z dne 27. februarja 1784. Prav tako naj se sodnik spušča v politične zadeve le po nasvetu uradne pisarne in naj ničesar ne določa v moči lastne pristojnosti. Sploh naj se sodnik ravna natančno po načelu, da se skrbno vzdrži vseh drugih pristojnosti, razen kolikor so tu izrecno priznane.

§ 17

Vendar velja glede tega pojasnilo v korist trga, da se lahko pritegne sodnik v primerih inventure, cenitve ali delitve premoženja, posebno kadar gre za manjše zapuščine, bodisi da ga določi gospostvo za komisarja kot samostojno osebo ali kot člana komisije skupaj s sodnimi uradniki. V takih primerih naj se plača sod-

niku za pomoč tudi zakonita pristojbina.

§ 18

Prav tako je treba tudi k zaslišanjem in sodnim obravnavam, kadar gre za tržana osebno ali za trško lastninsko pravico, vselej poklicati trškega sodnika in vse obravnavati v njegovi prisotnosti. Kadar pa sodnik zaradi kakega posla ne more priti k obravnavi, lahko pošlje nanjo svoje prisednike in le v primeru, če ne more priti nihče, se lahko opravi zaslihanje ali obravnava brez njega.

§ 19

Sodniku je dovoljeno, da pokliče stranke k poravnavi in jih v manj pomembnih primerih ali kadar so stranke same pripravljene na mirno poravnavo, privede k pravični poravnavi. Vendar se mora sodnik vselej zavedati, da ne more nikogar pripraviti k poravnavi z zvijačo ali na silo ali s kakršno koli nepravilnostjo. V njegovi pristojnosti je tudi pravica, da tržana ali stanovalca v trgu zaradi nepokorščine v uradni zadevi sam kaznuje s tridnevним zaporom in ga v posebnih primerih lahko vklene v železo. Tudi spore lahko pomiri sam, če gre za žalitev, ki zadeva manj ugledne tržane ali stanovalce ali kadar se je prepir začel zaradi imetja, ki ne presega 5 gld., ter o njih razsodi. Nikomur pa ne sme pri katerem koli primeru preprečevati pritožbe in ne sme odločati v stvareh, ki so pomembne, saj takšne odločitve tako ne dobijo pravne moči, razen če o njih razsodi redno sodišče.

§ 20

Pri izdaji sodnih odredb in odločitev se mora uradna pisarna držati splošnega pristojbinskega reda, vendar naj dobijo tudi ubogi pravno pomoč, in to povsem brezplačno. Vse te pristojbinske prispevke naj obračuna pisarna, gospostvo pa jih bo uporabilo za podporo revnih stanovalcev trga ali kot dodatek za normalko.¹⁴

§ 21

Kar zadeva ribolov za trg, ostaja pri svoboščini iz leta 1606. Prav tako je samo po sebi umevno, da trg tudi naprej pobira letne in tedenske sejemske prispevke za stojnice in da mora kot priznavalnino za deželsko sodišče plačati gospostvu od vsakega gostilničarja po 34 krajcarjev.

Prispelo 25. maja 1783¹⁵

Opomba: Prepis pričujoče listine velja za izvornik.

¹⁴ Vrsta nove šole v mestih in trgih, ki pa je takrat v Mokronogu še ni bilo.

¹⁵ Pravilna letnica je 1793.

Opomba: Zaradi spremenjenega razmerja se je trg kasneje v političnih, pravnih in davčnih zadevah povsem podredil občinski oblasti gospodstva. Določeno je bilo tudi, da je treba v bodoče voliti le enega trškega blagajnika in dva člana odbora za tri leta, in sicer z okrožno odločbo, izdano v Novem mestu dne 18. marca 1817. Namesto okrajnega sodišča privatnega gospodstva je od 1. novembra 1843 dalje obstajal cesarsko-kraljevi okrajni komisariat.

Žalostna gora s svetimi stopnicami, začetek 20. stoletja.

VI.) Kratak prikaz različnih listin (v kronološkem redu)

1600, maj, 12, Gradec (f)

Listina nadvojvoda Ferdinanda z zagotovilom, da bo varoval kranjske čevljarje pred vsiljivimi motilci. (Prepis na pergamentu brez pečata.)

1721, marec, 7 (d)

Potrdilna listina novomeškega prošta škofa Jurija Marottija o pravici izvolitve mokronoškega župnika, ki pripada skupaj gospodstvu in trgu, ter o pravici prezentacije, ki pripada samo gospodstvu.

1758 (g)

Kupna listina med privatnimi čevljarji in usnjarskim cehom v Novem mestu ter čevljarским in usnjarskim cehom v Mokronogu, s katero jim Novomeščani prepuščajo četrtno trgovine, do katere jim je dala pravico Marija Terezija dne 8. julija 1758. - Omenjeni čevljarški in usnjarski ceh sta obstajala v Mokronogu že dolgo pred tem, po ponovnem zavzetju Ilirskih provinc (1813) pa sta se razpustila.

1767, marec, 21 (a)

Privilegij cesarice Marije Terezije z odobritvijo treh letnih sejmov v trgu Mokronog, in sicer na dan sv. Egidija (Tilna, 1. septembra), sv. Simona (28. oktobra) in na veliki četrtek, ter tedenskega sejma vsak četrtek. (Pergamentna listina s pečatom.)

1775 (h)

Več spisov o tem, kako so uporne stanovalce trga porabili za gradnjo javnih cest.

1775, oktober, 3 c

Listina o razdelitvi gozda tržanom v Mokronogu.

1835, avgust, 6 (e)

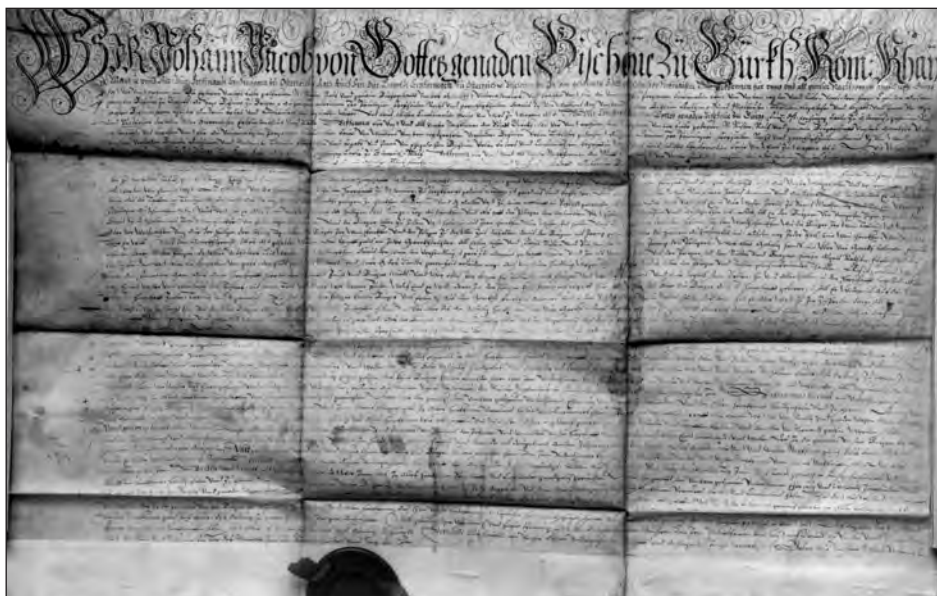
Odločitev novomeškega kresijskega urada, da pripadajo tako patronska pravica kakor tudi dolžnosti nad župnijo Dolenji Mokronog mokronoškemu gospostvu.

1842, oktober, 31 (b)

Privilegij cesarja Ferdinanda z odobritvijo štirih letnih sejmov, in sicer na soboto pred tiho nedeljo, na soboto pred sv. Jernejem (pred 24. avgustom), na dan sv. Simona in Juda (28. oktobra) in na dan po Marijinem spočetju (9. decembra). (Pergamentna listina s pečatom.)

(i) Pečat trga Mokronog vsebuje nogo, pravzaprav stopalo leve noge z napisom okrog njega: Sigillum civitatis Mad[ipedii] (pečat mesta Mokronog)

(k) V arhivu je tudi pozlačeno medeninasto žezlo, ki ga je nosil novoizvoljeni trški sodnik, kadar so ga po volitvah slovesno vodili gor in dol po trgu.

Mokronoški trški privilegij iz leta 1606.

VII.) Različni zapiski

a) V najstarejši ohranjeni krstni knjigi stoji na začetku naslednji zapis: V strašnem požaru, ki je nastal 14. aprila leta 1681 opolnoči in v katerem je ves Mokronog do tal pogorel, je bila uničena tudi krstna knjiga.

b) Župnija Mokronog je nastala torej precej pred letom 1681, obsegala pa je prej le trg Mokronog z bližnjo Žalostno goro; do leta 1787 je spadala pod goriško nadškofijo; takrat je bila povečana z nekaterimi vasmi, ki so jih ločili od župnij Mirna, Šentrupert in Sv. Trojica.

c) Poslopje mokronoškega gradu je nepravilni peterokotnik in je bilo zgrajeno in povečano v različnih časovnih obdobjih. Najstarejši del pri vhodu ima vklesano letnico 1595.

d) Sedanja župnijska cerkev je bila zgrajena na mestu stare majhne in popravila potrebne cerkvice v letu 1828.

e) Romarska cerkev blažene Device Marije sedem žalosti ima letnico 1697. Takrat so začeli množično prihajati tudi romarji. - Svete stopnice, ki se nahajajo

ob njej, so iz leta 1775.¹⁶ Zgrajene so bile v lepem italijanskem slogu po zaobljubi, ki jo je leta 1755 med viharjem na španski obali napravil v Mokronogu rojeni gospod Lukman, nekdanji kapitan in baron v Zoisovi službi. Kakor pripovedujejo, je prav on tudi pripomogel, da ima župnijska cerkev lepo relikvijo sv. Vincencija, mučenca.

f) Za ustanovo oz. dotacijo župnije Mokronog je pomembno prispeval posestnik gospostva Ernest pl. Scherenburg, in sicer z glavnico 1000 goldinarjev, kakor se glasi v oporoki z dne 10. decembra 1649.

g) Po darilni listini iz leta 1714 oz. 1728 (izdana je bila namreč naknadno) sta gospostvo in trg Mokronog dala zemljo za gradnjo romarske cerkve in župnišča.

Prevedel in z opombami opremil France Baraga.

¹⁶ Pravilna letnica nastanka, izgradnje svetih stopnic je 1767. Glej: Ferdinand Šerbelj, Žalostna gora nad Mokronogom, dolenska božja pot, Mokronog 1999, str. 38.

Konrad Črnologar

MOKRONOG NEKOČ MESTO*

Valvasor je v svoji Slavi vojvodine Kranjske (IX. knjiga, str. 393) pisal, da je bil trg Mokronog nekoč mestece, da pa je zaradi vojne in požarov postal zelo reven in so ga za njegovega časa imeli samo za trg, kar je še danes.

Pravih dokazov za to ne navaja.

V mestnem arhivu v Višnji gori sem našel sicer nepomembno listino iz leta 1781, na kateri je natisnjen pečat trga Mokronog; tam je ta kraj izrecno imenovan mesto. Čeprav nas posebej zanima pečat, je vendar verjetno, da je ta listina lokalnega pomena, zato, in, ker ni obsežna, jo dobesedno navajam.

1781, avgust, 19. Mokronog.

Sodnik in svet trga Mokronog izpričujeta, da se je podložnik tega trga, purgerski sin in usnjarski pomočnik Janez Avsec, z 8 goldinarji in 35 krajcarji nemške veljave odkupil od podložništva.

Mi, N. sodnik in svet trga Mokronog izpričujemo zase in za svoje potomce, da smo s to listino trgu Mokronog pripadajočega podložnika z imenom Janeza Avsca, purgarskega sina, po poklicu usnjarskega pomočnika, potem ko je v gotovini plačal osem goldinarjev in 35 krajcarjev nemške veljave, oprostili od podložništva, tako da se lahko poslej Janez Avsec po lastni volji, ne da bi mi ali naši nasledniki temu nasprotovali, naseli pod tujim gospostvom. To izpričujemo s svojim podpisom. Storjeno in zapečatenjeno z običajnim velikim tržnim pečatom v sodni hiši trga Mokronog dne 19. avgusta 1781.

Mesto pečata

Podpis: N., sodnik in tukajšnji svet

Ta original, kolkovan s 3 kronami in v rdeči vosek vtisnjenim pečatom trga, nam kaže, da je bil ta trg samostojen, da ni bil pod nobenim gospostvom in da je imel sodnika ter svetnika in sodno hišo. Pečat je zelo lep in zanimiv. Je okro-

* Po objavi: Konrad Črnologar, Nassenfuß (Mokronog) ehemals eine Stadt, v: Mitteilungen des Musealvereins für Krain, XIII (1900), str. 27-28.

Veduta Mokronoga v prvem desetletju 20. stoletja.

gel in ima v premeru 38 mm; med dvema bisernima črtama je v latinskih "uncijal majuskulah" napis: + S. CIVITAS .. (N) . ASN . FVES. - V pečatnem polju brez ščita je podplat leve noge. Prazen prostor okrog je izpolnjen z linearnimi rožnatimi ornamentami. Žal pečat ni popolnoma odtisnjen, ker je bilo na eni strani nanešeno premalo pečatnega voska.

Važno je, da je tukaj Mokronog izrecno imenovan mesto. Znano je, da je pomenil poseben privilegij za osebe in kraje, če so imeli lastni pečat in grb; na oboje so bili zelo ljubosumni.

Pečat naj bi spadal v 14. st. Ker manjka ščit, podplat ni videti grb v pravem smislu, ampak velja samo kot pečatna slika. Omembe vredno je tudi, da je tukaj govora o velikem pečatu; moral pa je obstajati tudi majhen pečat za manjvredne dokumente, po čemer bi lahko sklepali na pomembnejše dopisovanje.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali se ta mokronoški pečat še nahaja v kaki privatni lasti ali pa se je izgubil.

Prevedel France Baraga.

Ivan Steklasa

JE LI SPADALA KDAJ MOKRONOŠKA ŽUPNIJA PO PRAVU POD KOSTANJEVIŠKI SAMOSTAN?*

V novomeškem kapiteljskem arhivu sem našel med neurejenimi listinami tudi tole zanimivo pismo¹⁾ kostanjeviškega opata Jurja Zagošena²⁾ ter ga priobčujem tukaj v celoti v slovenskem prevodu: “Obleko Kristusovo kanijo meščani (oppidani) Dolenjega Mokronoga (inferioris Nafsenuiefs) podeliti, ko se trudijo, da od telesa župnije nesmotreno odtrgajo tamošnja kapelo (vikarijato). Vzrok pa je ta, ker nisem izročil župnije M. Voletu z obzirom na neke zapreke od moje strani pa tudi od strani nekih drugih; zato so za osveto nered povzročili: to mesto pa spada v duhovnih stvareh s polnim pravom pod meni poverjeni samostan. Zato prosim odločno prečastnost našo, da odbijete, kolikor se more, privolitev njihovih nedopuščenih zahtev, jaz bodem v kratkem zahteval svoje pravo, kakor se spodobi. Priporočam se vaši prečastnosti ter želim, da se dobro počutite. Dano v samostanu Zdenec Marije (Fontis Mariae) 29. aprila 1646. Prečastnosti vaši udani sluga Juri opat.”

Na drugi strani pisma nad naslovom proštu novomeškemu Francu Mravu (1639 do 1650) stoji napisano: “Ugovor gospoda opata iz Kostanjevice glede vikarijata Dolenjega Mokronoga, ki pa nima podloge radi raznih pravic, ki so temu protivne.” Prošt Franc Mrav je tedaj dobro vedel, da kostanjeviški opat nima pravice prisvajati si patronat nad vikarijatom mokronoškim ter mu je tudi bržkone v tem zmislu odgovoril na njegov ugovor.

A kako, da si je kostanjeviška opatija prisvajala patronat nad mokronoškim vikarijatom? To prisvajanje stoji v zvezi s patronatom, ki ga je imela kostanje-

¹⁾ Po objavi v: Dolenjske novice, leto XXX, št. 9, 5. junij 1914, str. 33 ter št. 10, 12. junij 1914, str. 37 in št. 11, 19. junij 1914, str. 41.

²⁾ Pismo pod signaturo Q Nro. 2 je pisano na poldrugi poli čvrstega papirja ter dobro ohranjeno.

³⁾ Opat Juri Zagošen (1641-1660) je bil jako podjeten ter je skrbel za blagostanje svojega samostana ves čas svojega predstojništva z vedno enako vnemo. Bil je posebno izvrsten sadjar.

viška opatija nad trebeljsko župnijo. Patronatsko pravo nad trebeljsko župnijo je podelil koroški vojvoda Oton opatu Ivanu (1321 do 1333), katerega je imenoval tudi za svojega kapelana, 3. aprila leta 1331. V darovni listini (izvirnik se nahaja v deželnem muzeju kranjskem) stoji zapisano, da je podelil to pravo vojvoda Oton v sporazumu s svojim bratom Albertom, vojvodom avstrijskim in štajerskim, cerkvi sv. Petra v Mokronogu (*ius patronatus ecclesie beati Petri in Nazzenfuz*). To je pa župnijska cerkev na Trebelnem. Župnija trebeljska spada med starejše župnije na Kranjskem. Že leta 1249 se imenuje trebeljski župnik Oto (plebanus Otto de Nazzenfuz), a verjetno je, da je bila tukaj župnija ali vikarijat že mnogo poprej. Izločena pa je bila ta cerkev najbrž iz veležupnije Belacerkev. Nemško ime Nazzenfuz, kakor se navaja v listini vojvode Otona, pomeni brez dvoma Trebelno, ker le tamkaj je bila župnijska cerkev, posvečena sv. Petru, a v bližini je stal grad mokronoških vitezov (Nazzenfuz), poznatih že v 12. veku, pa je dobilo Trebelno po teh vitezh tudi nemško ime. Kesneje se je zvalo Trebelno v nemškem jeziku Obernassenfuss (Gorenji Mokronog) kakor pravi Valvasor (XI. 425) le za razliko od pravega Mokronoga (Nassen Fuss, Madipedium). Za razliko so pisali kesneje po uradih tudi Dolenji Mokronog (Unter Nassenfuss). Ljudstvo pozna pa le Trebelno in Mokronog ter trebeljsko in mokronoško župnijo. Poprejšnja trebeljska župnijska cerkev sv. Petra je od l. 1803 podružnica, ker je bila tega leta dogotovljena nova sedanja župnijska cerkev sv. Križa.

Kostanjeviški opat se tedaj ni mogel pozivati radi imena župnije trebeljske (Nassenfuss), nad katero je imel po že omenjeni listini do vojvode Otona neomejeno patronatsko pravo, tudi na tako pravo nad vikarijatno cerkvijo v Dolenjem Mokronogu (*inferioris Nassenfufs*), kakor ga nazivlje v svojem pismu, nego le na tem predsodku, da je spadala vikarijatna cerkev v Mokronogu pod trebeljsko župnijo, kakor zares sam trdi v svojem omenjenem ugovoru, ki ga je pisal novomeškemu proštu.

Tukaj nastane zdaj vprašanje, je-li se je vikarijat mokronoški izločil iz trebeljske ali iz šentruperške župnije. Znano je iz zgodovine Mokronoga, da je bilo to posestvo nekdanj last grofov seliških, slednjič blažene Heme, ki ga je podelila l. 1044 po njej osnovanemu samostanu v Krki na Koroškem. Ko je bila pa l. 1072 mesto tega samostana utemeljena krška škofija, je le-ta dobila vsa njegova posestva, med drugimi tudi Mokronog. Od tega časa je ostal Mokronog v oblasti krških škofov, dokler ga ni l. 1437 osvojil Jan Vitovec za svoje gospodarje celjske grofe. Po sklenjenem miru je dobil mokronoško posestvo zopet krški škof in je ostalo v posesti le-teh do l. 1616, ko je kupil graščino Mahorčič in potem Mihel Scherenburg, za katerega je postal leta 1649 mokronoški vikarijat župnija.

Že pod oblastjo seliških grofov se je razvilo pod gradom živahno selišče; kajti Mokronog je stal ob važni cesti, ki je vodila od Save ob vodi Mirni na glavno

Cerkev sv. Petra in kostnica v Gorenjem Mokronogu, začetek 20. stoletja.

cesto Trebnje-Ljubljana. To selišče je postalo sčasoma celo malo mestece, a so ga kasneje ugonobile razne nezgode, posebno hudi požari ter je ostalo le še kot trg, kakor je tudi še dandanes (Valvasor, XI. 393-394). Gotovo je, da so imeli prebivalci tega selišča zarana svojo kapelico, kjer se je opravljala služba božja. Morda je že blažena Hema postavila tukaj kakšno kapelico in jo izročila duhovščini po njej bogato obdarovane veležupnije šentruperške. Že ime patrona današnje župnijske cerkve sv. Tilna pokazuje, da je češčenje njegovo prenešeno iz Koroške, kjer je še dandanes deželni patron. A ko je dobila ta kapela svojega duhovna, je bil le-ta brez dvoma podložen nadžupniku šentruperškemu, kakor sta mu bila tudi podložna vikarja v Polšniku in Boštanju. Ko je bila pa veležupnija šentruperška vtelesena novomeškemu kapiteljnu (l. 1493), je ta oblast prešla na novomeškega prošta. Od kdaj je imel Mokronog svojega duhovnika, ni dokazano, ve se le, da je postal mokronoški vikarijat samostalen l. 1509 in da se je izločil iz veležupnije šentruperške in ne iz župnije trebeljske. Iz kratke beležke v vidanskem arhivu izvemo, da je bil leta 1507 vikar v Mokronogu neki Jernej Turk, Jurjev sin Pavel pa kaplan pri Materi božji na Gori pri Mokronogu (Niedernassenfufs). (Izvestja l. 1892. Str. 71). Ta Turk je bil menda tudi prvi samostalni mokronoški vikar. Spadal pa je ta vikarijat še naprej pod oblast šentruperškega nadžupnika, novomeški prošt pa je imel pravico potrjevati vikarja. Vendar pa si je prisvajal neko pravo nad mokronoškim vikarijatom tudi trebeljski župnik, kar nam dokazuje beležka v vidanskem arhivu, po kateri je

imel župnik trebeljski Arzt l. 1597 in 1598 za vikarja v Mokronogu Melhiora Trumšiča, ki je bil vikar tamkaj še l. 1600. (Izvestja l. 1893. Str. 280). Po tej beležki tedaj izvemo, da si je trebeljski župnik prisvajal pravo nad mokronoškim vikarijatom proti šentruperškemu nadžupniku, kakor je to činil kostanjeviški opat glede patronata proti novomeškemu proštu. Zanimiva je tudi še beležka v videmskem arhivu, da je nadarbino sv. Tilna (beneficium s. Egydii) v Mokronogu na koncu 16. veka imel oddajati luteran Fr. Gall iz Luknje (de Lueg). (Izvestja l. 1892. Str. 71). Če je nadarbino dobival vikar mokronoški, bi bil to tudi dokaz, da ni imel na mokronoški vikarijat pravice patronata kostanjeviški samostan. Galli so imeli v posesti Turn v Mokronogu, s tem posestvom pa je bilo v zvezi tudi podeljevanje te nadarbine. Ko so postali Galli zopet katoličani, so imeli v Turnu (in Turn Madipedij) svojega duhovna, kar izvemo iz Wallijeve veselogorske kronike, kjer se imenuje za l. 1744 tedanji grajski duhovnik Anton Grilec.

Leta 1649 je postala iz vikarijata mokronoška župnija, ko je tedanji graščak Ernest Mihel Scherenburg utemeljil zaklado za vzdrževanje župnika; tržani pa so poskrbeli za urejenje župnijske cerkve. Tri leta poprej (l. 1646) pa je pisal opat Jurij Zagošen že omenjeno pismo, s katerim je zahteval prezentacijsko pravo na mokronoško duhovnijo, a je bil od prošta novomeškega odbit. S tem pa vprašanje glede prezentacije še ni bilo rešeno, ker so si mokronoški tržani prisvajali še nadalje to pravico zase, in zdaj še posebej radi tega, ker so uredili cerkev mokronoško za župnijsko in tudi še sicer poskrbeli za boljše dohodke svojemu župniku.

Valvasor (VIII. 826) trdi, da so imeli ob njegovem času pravo prezentacije mokronoški tržani ter so le-to bržkone vršili ob enem z vlastelinom mokronoškim, dočim se kostanjeviški samostan ni nič več pozival na že tako samo prividno svoje pravo. Da preneha prepir radi izvolitve in prezentacije mokronoškega župnika, je določil prošt Franc Marotti (1715-1740) 7. marca leta 1721., da ima pravico prezentacije za župnijo Mokronog, ki spada pod novomeški kapitelj, le mokronoški graščak; izvolitev pa imata zaeno graščak in trška občina. To pravico je podelil prošt Marotti tedanjemu graščaku mokronoškem Josipu grofu Danielu. Izvirne listine o tem odloku nisem našel, pač pa vložek njen v listini, izdani 12. marca l. 1736 (novomeški kapiteljski arhiv Nro. 20 Q) prigodom izvolitve novega župnika Tadeja Reicha, ko se je pozival Josip grof Daniel na svojo pravico prezentacije. Radi pravice prezentacije so imeli pa tudi še nasledniki grofa Daniela opraviti z mokronoškimi tržani, ki so še vedno odločno zahtevali, da pripada pravo prezentacije tudi njim, a ne samemu graščaku. Tako je morala proti tej zahtevi mokronoških tržanov ugovarjati l. 1752 tedanja posestnica mokronoškega gradu Marija baronica Formentini. (Listina v novomeškem kapiteljskem arhivu Nro. 12 Q). Vendar pa je ostala pravica

prezentacije pri graščini mokronoški.

Ko so leta 1794 urejevali meje mokronoške župnije, ki je bila po obsegu takrat še jako majhna je dobil dekan šentruperški Štefan Videčič dopis od nadškofijskega urada (Dopis v šentruperškem župnijskem arhivu), v katerem se izrecno omenja, da je bila župnija (vikarijat) mokronoška še pred 150 leti (tedaj l. 1624) šentruperška podružnica in da je tukaj opravljala službo božjo šentruperška duhovščina. Za to trditev imamo dokaz tudi v dveh ohranjenih listinah. V novomeškem kapiteljskem arhivu se nahaja zanimiv zapisnik (listina na dveh polah z oznako Q Nro. 3) o vizitaciji šentruperškega nadžupnika Ivana Počervine in njegovega kapelana Adama Lubija, ki sta l. 1702 dne 3. julija pregledala mokronoško župnijsko cerkev, podružnico sv. Florijana in cerkev Matere božje na Gori ter presojala neke pritožbe mokronoških župljanov proti tedanjemu župniku. A iz druge listine brez datuma (Q Nro. 21), ali bržkone iz l. 1754, ko je resigniral na župnijo mokronoško Martin Čebulj radi slabih dohodkov in previelikih stroškov izvemo, da sta na dan sv. Šimna in Judeža (28. oktobra) imela pravico opravljati dve zadnji službi božji duhovnika šentruperška, a ju je zato moral pogostiti župnik mokronoški. To je bil ostanek nekdanjih pravic šentruperških duhovnikov do mokronoške cerkve ter dokaz, da je ta cerkev spadala od nekdanj pod Št. Rupert, a ne pod Trebelno, kakor je Valvasor (VIII. 826) zapisal.

Iz vsega sledi, da je pripadala mokronoška cerkev od prvega početka pod Št. Rupert in da se je vikarijat mokronoški l. 1509 izločil iz šentruperške veležupnije, ne pa iz trebeljske ter tako ostal tudi še dalje v zvezi s šentruperško veležupnijo in pod novomeškim kapiteljnom. Po tem takem je imel novomeški prošt Franc Mrav pravico, da je odbil zahtevo kostanjeviškega opata Jurja Zagošena, ki je hotel izvrševati patronatsko pravo nad mokronoškim vikarijatom, ker je bila ta zahteva neosnovana, kajti kostanjeviški samostan je imel patronatsko pravo le na trebeljsko župnijo ne pa tudi na mokronoški vikarijat.

Mokronog po požaru 1911. leta.

Ivan Steklasa

CERKEV SV. NIKOLAJA V MARTINJI VASI PRI MOKRONOGU JE STALA ŽE LETA 1464*

V c. in kr. dunajskem državnem arhivu se nahaja znamenita zbirka (kartular) iz izvornikov prepisanih listin, ki se tičejo leta 1405 utemeljenega kartuzijanskega samostana v Pleterjih. To zbirko je spisal prof. Fr. Komatar v nemških izvestjih muzejskega društva za Kranjsko v 14. letniku na str. 23 do 72. Med drugimi listinami je posebno zanimiva številka 87 na str. 69 z dne 8. maja leta 1464. Ta dan sta prodala Volbenk Klinger in njegova žena Margareta priorju Gregorju (1463-1472) in samostanu v Pleterjih za 13 mark dobrih dunajskih vinarjev (1 marka vin. = 100 do 109 krajcarjev nemške vrednosti) njivo pri trgu Dolenjem Mokronogu ob voznem potu, ki vodi proti Slepščjeku do križanja, in ob cesti, po kateri se gre iz trga proti cerkvi sv. Nikolaja v Martinji vasi. Ta njiva je bila tedaj blizu nekje današnjega mokronoškega pokopališča. Če bi se pa kdo usodil posestnika motiti radi posestva, obljubita prodajalca zagovarjati, braniti in zastopati posestnika te njive kadarkoli in kolikorkratkoli bo potrebno po kupnih in tržnih pravicah trga Mokronoga in po deželnih pravicah na Kranjskem. Pečatila sta plemenita Anže Dur in Jurij Wurezpuchler. Poslednji je bil takrat stotnik v Kostanjevici; Anže Dur je bil pa bržkone vlastelin iz bližnje okolice. Volbenk Klinger je bil gotovo oskrbnik mokronoške graščine, ki je takrat spadala pod last krškega škofa.

Iz te listine izvemo, da je stala cerkev sv. Nikolaja v Martinji vasi že leta 1464, in da imamo tako za to cerkev starejši podatek o njenem obstanku, nego je popis cerkev na Kranjskem iz leta 1526. Potem pove tudi ta listina, da je bil Mokronog takrat še vedno trg (prvikrat je imenovan v listini iz leta 1280) in da Valvasorjeva trditev (XI. 394), češ da je bil Mokronog nekdanj mestece, ni prav verjetna, kar razložim obsežneje pri drugi priložnosti. Pač pa je imel Mokronog kot trg svoje posebne pravice tudi glede trgovanja, kakor so omenjene v tej listini.

* Po objavi v: Dolenjske novice, leto XXXII, št. 16, 13. julij 1916, str. 61-62.

Veduta Žalostne gore, začetek 20. stoletja.

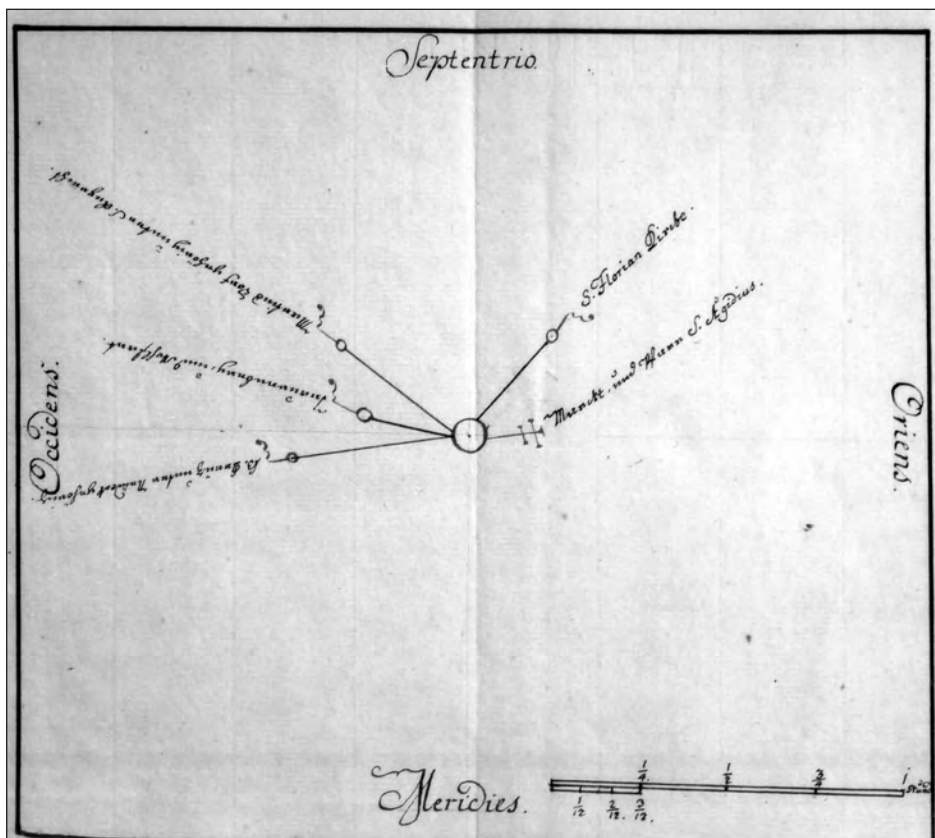
Ivan Steklasa

ZANIMIV ZAPISNIK O CERKVENI VIZITACIJI V MOKRONOŠKI ŽUPNIJI LETA 1702*

Šentruperški župnik je imel pravico instalacije in vizitacije v vseh onih župnijah, ki so se izločile iz veležupnije šentruperške celo še nekaj časa potem, ko je bila utelovljena ta veležupnija novomeškemu kapiteljnu. Prošt novomeški, na katerega je prešla kasneje ta pravica, se pa v vseh instalacijskih dekretih pozivlje na to pravico le kot imejitelj šentruperške veležupnije. Ko so bili leta 1787. uvedeni v ljubljanski škofiji dekanati, je ostala tudi šentruperška veležupnija kot dekanija v svojem starem obsegu z župnijami: Polšknik, Dole, Boštanj, Šentjanž, Sv. Trojica in Mokronog. Pridružena jej je bila tudi trebelska župnija, ki pa sicer ni spadala na staro ozemlje šentruperške veležupnije. Glede pravice instalacije šentruperškega župnika sem že iznesel dokaz v podlistku "Dol. Novic" leta 1915 št. 21., a glede pravice vizitacije sem našel dokaz v novomeškem kapiteljskem arhivu, kjer se nahaja dobro ohranjen zapisnik (Q Nr. 3) o vizitaciji, ki sta jo opravila v mokronoški župniji 3. julija 1702 šentruperški župnik Ivan Počervina in kapelan Ivan Lubi.

Najprej sta vizitirala cerkveno podružnico sv. Florijana. Določila sta, da se mora prostor pred cerkvijo ograditi, da ga ne osnaži živina, ki se tamkaj pase. Posebno je treba na to paziti, da se to ne zgodi ob času žegnanja. Kelih, razen katerega ni v cerkvi sicer nobene vrednosti, naj se shrani pri cerkvenem ključarju, da ga ne bi odnesli tatje. - Cerkev na Žalostni Gori je bila z vsem dobro oskrbljena in vse je bilo v redu. Le to mora vikar mežnarju naložiti, da opravlja sam vse, kar se tiče podvorbe duhovnov pri oltarju ne pa njegova žena. - Župnijska cerkev sv. Tilna v Mokronogu obiluje z vsem potrebnim, zato naj se naredi nov tabernakelj in ključ pozlati ter naj se hrani viseč na svileni vrVICI; tudi okras na oltarju in nova vrata naj se naredijo. Oltarni prt se mora spremeniti, ker se bo sicer odluščil še pečat na portatilu, kar se je opazilo tudi v cerkvi pri sv. Florijanu. Ker ima vsak oltar svojega oskrbnika, naj poskrbi vikar, da se naredi-

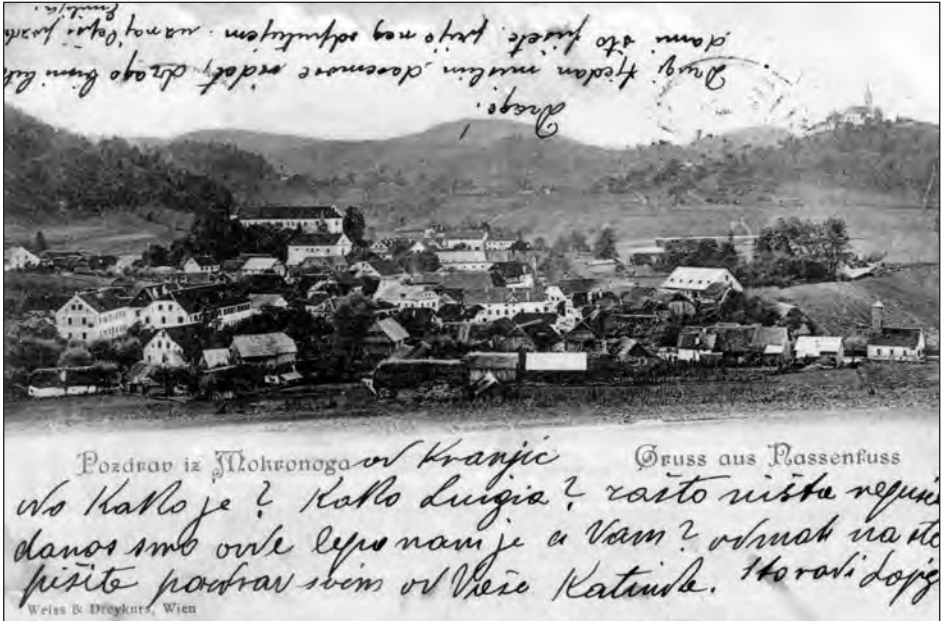
* Po objavi v: Dolenjske novice, leto XXXII, št. 45, 1. februar 1917, str. 180.

Zemljevid župnije Mokronog kot priloga Zbirni tabeli iz leta 1782.

jo nova antependija. Vrč za polivanje pri krstu se mora dati narediti, če ne iz srebra pa iz medi ter ga držati vedno čistega. Velikonočna sveča, če je lesena, oblita z voskom, se sme rabiti le o veliki noči, če se nabavi pa nova od samega voska, se lahko potroši. - Tožbe proti vikarju. Mestna občina pravi, da so za veliki zvon dali manj ali več tudi neki bližnji prebivalci, da se zvoni njim in njihovim naslednikom ob pogrebu. Vikar pa zahteva zdaj plačo zato. Otrokom se ne zvoni z nobenim zvonom. Gostači, (hbaischler) a ne meščani morajo dajati kapelanu in mežnarju kolekturo in vikarju desetino, in vendar se zahtevajo od njih 4 reparji (pacci) za krst, kar zovejo duhovni "vintini". (Repar je bil denar za štiri kr. ali 14 črnih vinarjev; en funt vinarjev je imel 17 reparjev in dva vin.; en ogerski goldinar je 20 reparjev; en gold. v zlatu je 90 kr.; ena petica je pet reparjev). - Simon Šetina se je potožil, da mora plačati od cerkvene njive osem funtov, poprej je bilo le komaj 12 reparjev. - Meščani so prigovarjali, da nimajo doma

sluþbe boþje, pa ostanejo tako veþkrat brez nje, vikar pa vendar le pobira desetino. Plaþa se od cerkvenih njiv in so še drugi dohodki, pa vendar oltarji niso niti najmanje ozaljþani. - Na te pritoþbe se je odgovorilo tako-le: Vikar naj da zvoniti vsem meþčanom, ki imajo pravico na to, z velikim zvonom. Če se pritoþijo plemiþi iz okolice, da zdaj ni nobene razlike med njimi, naj se zvoni plemiþem malo dle, nego meþčanom in drugim ljudem. Malim, ne izpod dve leti, naj se zvoni z enim delom, če žele meþþani kaj veþ, naj se da cerkvi kaj miloþtine. - Gostaþi, ki plaþajo kolekturo in desetino, naj dajo v bodoþe za krst le dva reparja. - Simon Őetina plaþa od cerkvene njive le en goldinar. Vikar mora ceniti najem sam, le ne čež mero, sicer pa naj ostane za zdaj stara cena. - Vikar je dolþan brati doma maþe na vse velike praznike, razen na mlade nedelje in neke praznike, ko je sluþba boþja na Őalostni Gori ali pri sv. Florijanu, kamor naj sledijo ovce pastirja. Tudi na druge nezapovedane praznike je dolþan vikar brati doma maþo, razen če je bil proþen, da opravi sluþbo boþjo romarjem na Őalostni Gori ali kje drugej, a zato naj se ne hudujejo meþþani. - Vikar naj daje v bodoþe raþune s kljuþarji, da bodo meþþani znali, kam gre denar in da ne bodo mogli prigovarjati. - Kapelan dobi za obhajilo in pogreb tri groþe; če se pa hoþe, kakor je navada, imeti govor nad mrliþem, dobi še 30 kr. Za poroko dobi Őtiri reparje. - Če kdo neuredno plaþuje najemnino za njive, naj se mu vzamejo in dado drugemu. - Cerkev sv. Florijana ima zaklade 9 pravih cekinov in 12 v obliki krone; cerkev sv. Tilna pa 26 cekinov in 10 v obliki krone. Denarja imata v posojilu obe cerkvi pri Josipu Adamu baronu Galu 200 gold. nemþke vrednosti, pri grofu Reissigu pa 100 gold. Teh 100 gold. naj vikar hitro iztirja, ker je nevarnost, da jih izgubi. - (Baron Gal je bil posestnik mokronoþkega Turna, grof Reissig pa mokronoþke graþtine).

Razglednica Mokronoga, odposlana leta 1902.

Ivan Steklasa

MEJE MOKRONOŠKE DEŽELSKÉ SODNIJE LETA 1610*

Nekdanje deželjske sodnije so imele deloma isti delokrog, kakor današnje okrajne sodnije; vrh tega pa so sodile tudi še na življenje in smrt. Za to so dobivale posebna dovoljenja od dotičnih deželjskih knezov za neka določena zločinstva. Če deželjska sodnija ni imela izurjenega sodnika (justicerja), je morala prositi v takem slučaju, da so jej poslali cesarskega sodnika, ki je sodišču predsedoval in vodil obravnavo. Smrtna sodba pa se je mogla izvršiti le tedaj, če jo je potrdil deželjski knez. Tudi mokronoška deželjska sodnija je vršila to pravico in morišče svoje je imela pod njivo, ki se imenuje še zdaj Obešenca. Veselogorski letopisec Walli je zapisal, da je bil v Mokronogu obešen neki zločinec dne 22. oktobra 1736. Take deželjske sodnije so dobivale razna vlastelinstva in tudi neka mesta in samostani. Na Dolenjskem je bilo l. 1526 takih sodišč okoli 26 in toliko tudi še l. 1700 in 1787. Mokronoški deželjski sodniji so bile sosedne take sodnije trebeljska (Oberrassensfuß), ki se je pa koncem 16. veka obenem s štatemberško združila z otoško, potem rukenštansko, boštansko, radeško in svibensko. Te deželjske sodnije so imele pravico pa le nad svojimi vlastelinskimi podložni; plemiči in duhovni so imeli svoje stanovske sodnije v Ljubljani. Tudi trgi in mesta so imele svoje sodnije za svoje prebivalce. Prva prizivna sodnija za deželnoknežje trge in mesta pa je bila vicedomska sodnija v Ljubljani. Tudi trg Mokronog je imel svojo samostalno sodnijo v vseh častnih zadevah in prestopkih ter zločinih do štiri marke (marka denarjev = 14 1/2 gold.) vrednosti. Ker pa ni bil deželnoknežji trg, je spadal pod deželjsko sodnijo mokronoško v prvih prizivnih zadevah. Valvasor (IX, 93-95) našteva v vsem osem takih sodnijskih inštantc na Kranjskem.

Mokronoško deželjsko sodišče je jako staro. Omenja se že l. 1280. Takrat je kralj Rudolf Habsburški podelil krškemu škofu Ivanu I. (1279-1281) za zasluge, ki si jih je stekel njegov prednik Ditrik II. (1254-1278) s tem, da je poklonil vse

* Po objavi v: Dolenjske novice, leto XXXIII, št. 35, 22. november 1917, str. 139-140.

svoje fevde Rudolfovim sinovom za obrambo proti češkemu kralju Otokaru II. Rudolf Habsburški je zato obljubil škofu Ditriku 100 mark dohodkov od teh fevdov ter naložil Menhardu Tirolskemu, tedanjemu stotniku Koroške, Kranjske in Marke, da mu jih izplača. Med tem je škof Ditrik umrl, in naslednik njegov Ivan je prosil kralja Rudolfa, da izpolni svojo obljubo ter njemu in krški škofiji pokloni omenjenih 100 mark. Toda kralj Rudolf mu je po dogovoru z Menhardom, ki se je bil med tem polastil vseh fevdov, določil le 54 mark, katere naj bi dobival, in sicer od trga Mokronoga s turnom in sodnijo ter nadgledništvom, potem od sodnije in nadgledništva v Višnjah in Obligorici 25 mark; dalje v Višnji Gori 25 kmetij s sodnijo, nadgledništvom in šumsko pravico z dohodki 29 mark. Tedaj v vsem 54 mark. Štiri marke čez petdeset poklanja kralj škofu iz posebne milosti. (. . . forum in Nazzenvoz cum turri et iudicio et advocacia ibidem et iudicio et advocacia in Visnach et in Wolkenburch pro redditibus viginti quinque marcarum denariorum; item in Waihsen quinquaginta quatuor mansos cum iudicio et advocacia et iure foreste, quod vulgo vorstreht appellatur, pro redditibus viginti novem marcarum denariorum). Z isto listino je podelil kralj Rudolf krškim škofom krvavo sodstvo (omne iudicium sanguinis) na vseh njihovih posestvih. (Listina je izdana 23. marca 1280 na Dunaju. Izvirnik se nahaja v krškem škofijskem arhivu Nro. 209. Prepis v moji zbirki). Po tej listini izvemo, da je bila v Mokronogu deželska sodnija že l. 1280. A urejena je bila že bržkone prej, kajti kralj Rudolf podeljuje od že obstoječe sodnije omenjene dohodke. Morda je imela sodnija tudi že krvno sodstvo, kajti s to listino daje kralj Rudolf krškim škofom pravico, da ga le oni vrše in nobeden drugi na vseh svojih posestvih. Deželska sodnija mokronoška zasega tedaj daleč nazaj v srednji vek ter spada med najstarejše sodnije te vrste.

Mej mokronoške deželske sodnije v srednjem veku ne moremo določiti, ker se niso ohranili urbarji iz teh časov. Še le iz leta 1544 imamo urbar, (Urbar Amt Nassenfufs 1544) v katerem so zapisane vasi, ki so spadale pod mokronoško vlastelinstvo in sicer te-le: Gorenje Jesenice (Ober Draxelpach), Bistrica (Feystritz), Št. Rupert, Draga, Golovec (Khulluz), Sela (zu Geschiefs), Vederina (Wedderitz), Brezje (Wresie), Hom (am Perg), Viher (Wietrodakls), Pužmanca (Puchmautz), Zagrad (Segrad), Silevec (Sillautz), Medveje (Perntall), Art (am Egclih), Slape (Slapp), Gorenje in Dolenje Hrastno (Ober und Under Hrast), Rožemberk (Rosenberg), Veliki Cirknik (Gross Zernik), Stražperk (Strassperg), Kal (Kall), Gradec (Gratz), Boršt (zum Forst), Višnje (Vichna), Gabrje (zu Gabriach), Potok (im Pach), Česence (Kersdorff), Birna vas (Werrindorff), Koluderje (Galluder), Gomila (Gomilla), Dvor (Dobrell), Jagnjica (Aphalturn), Kamnica (Steinpach), Mostec (zu Pruchkła), Dol (im Tahl), Gorenje in Dolenje Mladotiče (Ober- Unter Mladotitsch), Mali Cirknik (Klein Zernik), Vodale (Wudalle), Polje (zum Feldt), Gabrijele (Gabriell), Skrovník (Schrylnigk), Bruna

Mokronog v prvem desetletju 20. stoletja.

vas (Wrunersdorff), Konopni dol (Hauptall), Prelesje (Preles). Po legi tukaj naštetih vasi bi se dala deloma določiti meja stare mokronoške deželjske sodnije; toda to nam ni potrebno, ker imamo v preurejenem urbarju iz leta 1610 (Herrschaft Unter-Nassenfues Reform. Urbar. 1610. Landgerichtsconfin) natančno opisano mejo.

Po tem urbarju se začne meja na bližnjem hribu (Smetalšče) za gradom na višini ter dosega doli do potočiča Zaver na eni strani pod grajskim hlevom in ob potočiču do mosta naproti Martinji vasi. Tukaj prek mosta prehaja na pot do mosta čez Mirno, kjer se gre proti Šent Rupertu. Od tukaj se nadaljuje meja ob vodi Mirni do izliva potočiča, ki prihaja od Škrljevega (Busink-Stara struga). Dalje gre meja ob istem potočiču do njegovega izvirka nad Škrljevim. Potem se vije ob potu na hrib Okrog (521 m), kjer je postavljen s posestnikom mirenskega graščinstva (Neudeggerische Burgfried) nov mejnik. Od tukaj se spušča v graben, odkoder se zopet vzpenja do nekega hrama v grmovju, ki je bil lastnina Lambergova iz Črnela in Habaha. Tukaj preneha mirensko graščinstvo ter se strne zopet z mokronoško otoška deželjska sodnija. Nad Lambergovim hramom je vsekano križ v mlad hrast. Potem gre meja dalje gor na višino in staro cesto nad sv. Barbaro (ob St. Barbara Na raboy, t. j. na robu, na višini Okroga), kjer je vsekano po redu v drevesa nekoliko križev. Kakor ti križi pokazujejo, se nadaljuje meja proti višini v Zaloki, nazvani Zalaznik (Vsalochki Salašnitz); od

Okroga pa do tukaj se strinjata meji svibenske in mokronoške deželске sodnije; Zalaznik je višina (573 m) od sv. Neže semkaj, ker Zaloka je spadala pod Svibno). Potem se zavije na neko staro cesto, kjer se je nahajal star križ, a je vsekan zopet nov kakor tudi še eden precej zraven v drugi hrast. Od teh dveh hrastov vodi meja dalje navzgor, dokler se stara pot ne razdeli na tri dele ter tukaj otoška deželška sodnija preneha, a se začne svibenska deželška sodnija, kjer je bil postavljen nov mejnik. Od tukaj se spušča meja skoz bukovo hosto v dolino Preseka (Pressichka Thahl) do Velikega Vrha (Prägerwald) gosposčine mokronoške do voznega pota, ki vodi do potoka Bistrice; potem se nadaljuje po stezi, kakor pokazujejo novovsekani križi do omenjenega potoka Bistrice, kjer je na sredi vsekan križ v hruško. Dalje se vije meja od Suhega potoka (Dierenfeistritz) proti dolini pod Ravne ter po grabnu zopet gor na vozno pot do zdenca nazvanega štebuh (Stibich, zdenec v izdolbenem stebalu) k vasi Ravne. Potem se spušča v dolino do potoka, ki prihaja pod Kostanjevico iz deželске sodnije, svibensko; ob istem potoku se vzpenja dalje gor do brda Srednika (Srednühch, tudi vas Srednik), dalje pa po gorskem zapahu zopet gor do vasi Svinsko (Suinßkhu); od tukaj do cerkve sv. Martina na Kalu (St. Martin Nakhälli 505 m) do pota pod Kladjem (Khladia), od koder se jaha proti Svibnu. Po tej poti vodi meja doli do cerkve v Leskovcu (Leßkowetz), ker se spušča ta hrib doli proti Šent Janžu (Johannisthal); potem s konca tega hriba do Budne vasi (Wudinauaß), ki stoji s cerkvijo pod deželno cesto na višini še v tej deželski sodniji. Od tukaj se nadaljuje na poti proti Mokronogu ter zasega po strani pod gradom Novigradom (Erkhenstain) do grabna, kjer izvira potok Sedlar (Loški potok), potem po istem grabnu ob potoku Sedlarja doli do Kamniškega potoka, dokler se le ta ne izliva v Mirno. (Meja gre tedaj od izvirka Loškega potoka do izliva v Kamniški potok in le tega v Mirno). Tukaj prestopi meja Mirno in se vzpne na breg nazvan Veliki vrh (384 m) proti vasi Križu (Dorf zum Kreutz), koder vodi od te vasi pot proti Mokronogu do Slaučnjega vrha (483 m, Slainersperg) ter od tukaj dalje proti Mokronogu do Medvedjeka (418 m, Medvedigkh). Od Medvedjega dalje stoji še ob isti poti pod mokronoško deželsko sodnijo spadajoča vas Tržišče (Terschitsche) in malo dalje Kaplja vas (Calplauas). Od tukaj se vije meja dalje nad vasjo Konopnidol (Hainfthall) po višini do pod cerkev Matere Božje (Sv. Vrh 420 m) po poti do Pičmanovega vinograda, ki je pa že pred leti zapuščen. Od tega vinograda se spušča meja do majhnega potočiča Lupnika, potem pa prehaja nad vinsko gorico Na Priči (Napritscha) zopet do hriba za gradom.

V tem opisu mej mokronoške deželске sodnije se omenja mirensko graščinstvo (Neudeggerische Burgfried) ali mala mirenska sodnija. Po nekih zgodovinskih podatkih bi se dale določiti meje temu graščinstvu. V letih 1686-1691 se omenja sodnija na Dobu (sodnik Adam Rak), kamor so jo prenesli Wazi, gospo-

darji Mirne, ko so kupili leta 1621 to posestvo. Pri tej sodnji je zatožila gospa vdova Margareta Kajzel l. 1688, posestnica Škrljevega, šent ruperškega župnika Štefana Belčiča, ki ni hotel izročiti enega svojih podložnih radi nasilja nanešenega njenemu podložnemu. Gospa Kajzel je smatrala mirensko sodnijo kompetentno za rzsodbo tega prestopka, ki se je dogodil na škrlevskem posestvu, župnik Belčič pa menda ne. (Zgodovina župnije Šent Rupert str. 94). Škrlevska graščina je spadala tedaj pod mirensko malo sodnijo, katere meja je šla od izliva potoka Businka v Mirno do izvira njegovega nad Škrljevim, potem na Okrog, kjer je bil postavljen mejnik, ki je delil mirensko graščinstvo od mokronoške deželjske sodnije. Še malo naprej od Okroga pod Zaloko se je strinjala meja mirenskega graščinstva in otoške deželjske sodnije. Od tukaj se je vila meja proti Tihaboju, potem ob potoku Mlake do izliva v Mirno, in dalje Mirna izpod Doba. Semkaj so spadale tedaj vasi: Rakovnik z graščino, Škrljevo z graščino, Straža, Praproče, graščina Kot, Ravnik, Bojanje selo, Zabukovje, Ostrež, Lokovec, Pečice (tukaj so imeli Vazi svoje gorsko vječe l. 1608), Žunovec, Kalce, Selo, Sojenice, Dolina, Migovca, Mirna, Trstenik, pa tudi prejkone vasi na desnem bregu Mirne: Trbinc, Zabrdje, Zapuže z graščino, Učje njive in Glinek.

Von Gottes Gnaden Bischoff
 zu ...

Instruction auf die Pfleger vnderen Massen
 wie es ein jeder Pfleger mit den Bürger vnder
 Verordnungen halten sol. Die folgt

Der Pfleger sol ein jeder Pfleger mit einigem Ding sein also
 zu Passen für den Drogel von dem und sein zu
 der Spaltung oder Pfleger vorpflichtung vnder zu
 der Drogenpflicht und Verordnungen, an der gemein die
 pfleger pflegen vnder und gerechtigkeit gehalten,
 befunde, vnder mit Drogel gelassen oder an weite ort
 derhalten verordnet worden

Ein vnderer sol mit den Drogen also zu Passen für
 ein vnderer also und Ordnung halten, vnder
 vnder sol für den Pfleger die Befehle vnder
 vnder vnderer, also der für ein vnderer auf die
 vnder für vnderer der nicht auf die vnderer bei
 der vnderer gelassen vnderer vnderer vnder
 was zu sein vnderer für vnderer vnderer das die
 sol für ein vnderer vnderer vnderer die vnderer
 vnderer vnderer vnderer vnderer vnderer

Navodila za oskrbnika gradu Dolenji Mokronog ter potrjene pravice in svoboščine tržanov iz leta 1567, prva stran.

Ivan Steklasa

O STARIH PRAVICAH MOKRONOŠKEGA TRGA*

Leta 1853 je priobčil tedanji mokronoški kapelan P. Hitzinger, poznati naš zgodovinar, v nemških izvestjih za zgodovino Kranjske nekoliko zgodovinskih podatkov za trg Mokronog. Črpal je te podatke iz še takrat ohranjenih listin v izvirnikih in prepisih ter nam tako ohranil vsaj nekaj zgodovinskega gradiva za ta starodavni trg. Te omenjene listine so se večinoma poizgubile, a ker tudi nemška izvestja niso širjemu občinstvu pristopna, "Dolenjske Novice" pa zahajajo v mnogo hišo rodoljubnega trga, je vredno, da se obnove ti zgodovinski spomini z nekimi potrebnimi opombami.

Najstarejša listina, ki jo je objavil P. Hitzinger, je iz leta 1531 ter govori o povlasticah trga Mokronoga, katere je podelil mokronoškim tržanom krški škof Matevž Lang pl. Wellenburg (1505-22), kardinal, premeščen leta 1519 v Salzburg, kjer se je odpovedal 11. marca 1522 škofovski časti. Verjetno je, da so pravice podeljene po škofu Matevžu uživali mokronoški tržani že mnogo poprej, vendar pa ne moremo točno dokazati od kdaj. Ker vemo, da je bil Mokronog trg že leta 1280, a je spadal že davno poprej pod oblast krških škofov, potem si moremo misliti, da je užival Mokronog precej s početka kot trg nekaj povlastic, a so se sčasoma množile in so bile gotovo tudi zapisane. Sicer nam je znana dozdej samo ena listina, ki potrjuje to naše mnenje. Leta 1464 sta prodala Volbenk Klinger in njegova žena Margareta priorju Gregorju (1463-1472) in samostanu v Pleterjih njivo pri trgu v Dolenj. Mokronogu za 13 mark dobrih dunajskih vinarjev (1 marka = 100 kraj. nemške vrednosti) ter se prodajalca obenem obvezeta, da bosta novega posestnika zagovarjala, branila in zastopala, kadarkoli bo treba, po kupnih in trških pravicah trga Mokronoga. (Mittheilungen des Musealvereins für Krain. Letnik 14, l. 1901, str. 69). Po tej listini je dokazano, da je trg Mokronog že poprej užival povlastice, nego mu jih je podelil škof Matevž in potrdil leta 1531 administrator krške škofije Anton. (Anton Salamanca - Hoyos je bil upravitelj krške škofije leta 1526-1540, škof pa od leta 1540-1554).

* Po objavi v: Dolenjske novice, leto XXXIV, št. 26, 27. junij 1918, str. 101-103.

Listina Antona administratorja krške škofije o povlasticah trga Mokronoga. (Mittheilungen des historischen Vereins für Krain l. 1853, str. 17-18).

Anton potrjuje povlastice, ki jih je podelil krški škof Matevž, prednik njegov, in katere smatra tudi on za dobre, in se jih morajo držati naš upravnik (graščine mokronoške) in meščani, kakor sledi: Glede vina, ki se daje graščini mokronoški kot gorščina, naj ga upravnik vsako leto vzame in iztoči. En sod naj da iztočiti po gostilnah deželske sodnije, a ne v trgu najbližjih gostilnah; drugi sod pa more porabiti za svoje potrebe v gradu. Tretji sod naj iztoči upravnik v štirih tednih o sv. Martinu in pred Božičem, četrti sod pa naj iztoči v štirih tednih po sv. treh kraljih. Kadarkoli hoče upravnik določeno grajsko vino nastaviti, mora to štiri-najst dni poprej meščanom naznaniti, da oni ne pretrpijo kakšne škode pri svojih gostilnah, kajti pri točenju vsakega sode grajskega vina morajo meščani prenehati točiti. Upravnik naj toči vino po tisti ceni kakor meščani svoje, točno in brez vsake škode. Ali pred Božičem in na sv. tri kralje naj meščani točijo svoje vino, in upravitelj mora prenehati s točenjem, da se ne stori krivica meščanom. Ko je pa grajsko vino iztočeno, naj toči vsak svoje, po kakršni ceni hoče.

S trško sodnijo naj bo tako urejeno, da v bodoče vsak trški sodnik o vseh častnih zadevah in prestopkih sodi sam brez vsakega posredovanja grajskega upravnika. Kar se tiče pa zločinov čez štiri marke vrednosti, naj upravnik zločinca ulovi in pripazi, da bo kažnjen, če je njegov zločin tako velik; paziti pa se mora, da se mu ne zgodi krivica, in upravnik naj bo sodniku in meščanom v takem slučaju vselej na pomoč s svojim svetom. Kolikor se je pa pri razpravi določilo za kazen v denarju ali premoženju dotičnega zločinca, naj si podelita upravnik in sodnik na enake dele.

Če se podložnik kakšne graščine naseli v trgu ter tako postane meščan, čez nekaj let pa noče nič več v trgu ostati nego hoče oditi, more z dovoljenjem in znanjem sodnika slobodno s svojim premoženjem oditi, če je vse poplačal in tudi graščini, kar je bil dolžan; pri tem ga ne sme prečiti in zaustavljati tudi upravnik. Ako je bil pa meščan rojen na področju mokronoške graščine, more oditi zopet na graščinski grunt brez zapreke.

Nadalje ne sme upravnik meščana radi častnih zadev v trgu uloviti, v grad odpeljati in ga tam zapreti; ima pa li ž njim kaj opraviti, potem naj naredi red sodnik in kazni dotičnega meščana. Ako je bil pa to zločin čez štiri marke vrednosti, potem more pač upravnik zločinca ujeti in zapreti, preiščeta pa naj stvar sodnik in upravnik ter uredujeta, kakor zgoraj določeno.

Tudi je urejeno, da morejo meščani brez zapreke na petke in postne dni po potokih in Mirni loviti, samo ne trumoma in z nedovoljenim orodjem.

Če so pa naš sodnik in meščani v njihovih dovoljenih pravicah nemarni, zlo ne kaznujejo in sploh na dober red ne pazijo, ima mesto nas naš upravnik pravico uredovati, da se kazni zlo, kakor se spodobi ter dobre od zlih obvaruje.

Če se je pa upravniku storila krivica ali sila, naj mu le-ti priskočijo v pomoč in pomagajo.

Sodnik naj se izvoli in ustoliči po stari navadi o Božiču po našem izdanem povelju.

Dano na našem gradu Strassburgu (na Koroškem) 22. febr. l. gosp. v 31. = 1531.

P. Hitzinger dostavlja, da se nahaja ta listina v arhivu (katerem ?) v izvorniku na popirju s priprostim pečatom na popir in oblate. Mokronoškega grajskega arhiva ni več, ker so se pri zadnji razprodaji mokronoške graščine raznesle še tiste listine, kar se jih je do takrat ohranilo. Ima li še kaj zgodovinsko važnih listin trški arhiv, mi ni znano. Ko sem hotel to pred par leti seznaniti, se mi to ni posrečilo. Škoda, da ni P. Hitzinger vse te listine zbral ter jih izročil zgodovinskemu društvu v Ljubljani, pa bi se nam bile tako ohranile v izvornikih. Sicer pa je dobro storil, da nam jih je priobčil v prepisu.

Omenjene povlastice mokronoškega trga so potrdili tudi še škofje Urban Sagstetter, imenovan Avstrijanec (1556-1573), Krištof Andrej baron Spauer (1573-1601), premeščen v Briksen leta 1601, se odpovedal leta 1603 in Ivan VII. Jakob baron Lamberg (1603-1630). To izvemo iz listine, ki jo je o tem izdal škof Ivan VII. Jakob 29. junija leta 1606 in priobčil P. Hitzinger v nemških izvestjih za l. 1853, str. 18-19. Vselej, kadar je zasedel krški škofijski sedež nov škof, so se potrudili mokronoški sodnik, svet in meščani ter prišli k novemu škofu s svojimi na pergament napisanimi pravicami, pa ga prosili, da jih potrdi z novo listino. Dvakrat se je to zgodilo v Mokronogu, kamor je prispel nov škof in sicer 9. septembra 1567, pa 29. junija 1606. Prvikrat je prišel v Mokronog škof Urban, ki je potrdil Mokronožanom vse dotedanje pravice ter izdal v listini tudi še odloko, da ne sme noben meščan nobenemu tujemu gospodu ali njegovim podložnim prodati niti hiše niti grunta brez znanja škofovega. L. 1606 pa je obiskal Mokronog škof Ivan VII. Jakob ter potrdil zadnjič vse povlastice, ki so jih dozday uživali mokronoški meščani. Ta škof je namreč l. 1616 prodal mokronoško graščino in od tega časa je imel trg posvetnega gospoda za svojega glavarja. Če ni škof prišel v Mokronog, so se podali Mokronožani k njemu v Strassburg na Koroškem, kjer je po navadi stoloval krški škof. Tako so prišli Mokronožani, kolikor je znano iz listin, pred svojega škofa Antona 22. febr. 1531 in potem pred škofa Krištofa 10. jun. 1579. Gotovo je to poslanstvo zapisovalo tudi stroške, ki jih je imelo na svojem potovanju, toda o tem se ni ohranil noben zapisek. Tudi imena dotičnih poslanstev so nam neznana, ker se na listinah niso zapisovala imena, nego le splošni naslovi: sodnik, svet in meščani trga Mokronoga. Marsikaj zanimivega bi se nam bilo ohranilo, da so po listinah zapisovali svoja imena.

O listini škofa Ivana VII. Jakoba pravi P. Hitzinger, da se nahaja izvornik v

arhivu (katerem ?) s pečatom v lesenem zaklopcu. V tej listini dobesedno navedenih izvirnih listin škofa Urbana in Krištofa Andreja pa ni mogoče več najti. Je li se je kje ohranila listina škofa Ivana VII. Jakoba, mi ni znano. Dobro je, da je imamo v prepisu.

Obznana prodaje gosposčine in trga Dolenjega Mokronoga.

Škof Ivan VII. Jakob, svetnik cesarja in kneževske svetlosti Leopolda, nadvojvode v Avstriji, škofa pasavskega tajni svetnik in najviši komornik proda iz važnih razlogov in z dovoljenjem samega nadvojvode Ferdinanda avstrijskega, vojvode Štajerske, Koroške in Kranjske, izdanim v Gradcu 24. sept. 1615, krški škofiji lastno graščino Mokronog s sem spadajočim trgom na Dolenjskem vse v urbarjih navedeno posestvo, ki so ga imeli njegovi predniki, plemenitemu Josipu Mahorčiču, prebivajočemu v Ljubljani ter vsem njegovim naslednikom v popolno last z danes izdanim prodajnim pismom, s katerim se mora izkazati in katerega smo dolžni braniti in podpirati. S podpisom in pečatom škofovim. Dano na gradu Strassburgu, dne 23. aprila 1616. Ivan VII. Jakob, škof krški. (Po nemških izvestjih za l. 1853. stran 19).

P. Hitzinger pravi, da se je o tej listini ohranil le prepis. Kje je zdaj?

Ivan Steklasa

SOCIJALNE IN PRAVNE RAZMERE V TRGU MOKRONOGU V 18. VEKU*

Do l. 1616 je spadal trg Mokronog pod oblast krških škofov. Do takrat je užival trg mnogo povlastic, ki jih je dobival od svojih gospodarjev krških škofov. Star pregovor pravi, da je dobro živeti pod krivo palico, namreč škofovo. Mokronožanom se pod to vlado gotovo ni slabo godilo in neko blagostanje se je udomilo v trgu v tem času. Krški škofje se niso branili potrjevati povlastice, če so za nje prosili mokronoški tržani. Radi so jim ustregli vselej, kadar so kaj prosili, kar nam dokazujejo še ohranjene listine krških škofov, izdane mokronoškim tržanom. Ko je prešla pa mokronoška graščina s trgom v posvetne roke, so se razmere v trgu kmalu izpremenile. Uprava v samem trgu je v marsičem popustila. Nastopile so tudi zloporabe v gospodarstvu. Neke stare navade pri volitvah trških sodnikov, ki sicer niso bile škodljive, so se sčasoma razpasle na škodo dobrega reda in starodavne poštenosti. A ko je leta 1681 strašen požar pokončal ves trg, je prenehalo staro blagostanje in nastopile so hude borbe za obstanek. Vsled tega so se izcimili večkrat tudi hudi prepiri z gospodarji mokronoške graščine radi prevelikih tirjatev, a celo z župnijskimi upravitelji so se pojavili večkrat hudi nesporazumki. Vse to je pospeševalo nazadovanje trga Mokronoga. Seveda ob istem času ni bilo bolje pri drugih trških in mestnih občinah. Veliki podatki, majhni dohodki, zapuščeno gospodarstvo, slaba in koristoljubna uprava, vse to je dajalo povod, da se je začela sama višja oblast malo več zanimati za te razmere ter skrbeti z raznimi propisi, da se ustavi popolna upravna in gospodarska propast samega trga. Tako je izšla tudi za municipalni (svobodni) trg Mokronog takšna naredba 1. sept. 1775, ki se nam je ohranila v celoti. (Mittheilungen d. hist. Vereins für Krain. L. 1853 str. 19-23).

V tej naredbi se omenja pred vsem, da so se vrinile pri redarstveni upravi trga Mokronoga hude napake in da je popolnoma propalo trško gospodarstvo. Oblast mora zatorej poskrbeti, da se obvaruje lastno gospodarstvo meščanstva

* Po objavi v: Dolenjske novice, leto XXXIV, št. 30, 25. julij 1918, str. 120 in št. 31, 1. avgust 1918, str. 128.

ter vzdrži njegova davčna moč. To vse se da izvesti pa le z veliko varčnostjo v upravi. Zato je potrebno pred vsem, da se odstranijo od uprave razen sodnika in dveh svetnikov vse druge osebe, katere so dozdej dobivale plačo iz občinske blagajne, namreč: mali sodnik, trški pisar, dvanajsternik (eden od 12 odbornikov, ki je prisostvoval pri občinskem uradu) ter trški sluga. Vsakoletni trški sodnik se mora od zdaj kakor v deželno knežjih trgih in mestih voliti pod predsedstvom dotičnega okrajnega glavarja ali njegovega namestnika. Izvoljen ne more biti, kdor ne zna brati in pisati, tudi ne sebičnež in sumljivec, ali sploh graje vreden človek, ker takšen ne more biti potržen. Pri volitvah mestnega sodnika so se bile sčasoma udomačile grde navade. Po novem propisu je bilo zatorej strogo zabranjeno vsakemu kandidatu zase glasove zbirati bodisi javno bodisi tajno; tudi popivanje v to svrhu je bilo strogo zabranjeno. Kdor je bil v rodu s kandidatom v prvih dveh kolenih, ta sploh ni smel zanj glasovati. Meščanom je bilo pristopiti k volitvi novega sodnika po stari navadi o Božiču. Novoizvoljeni sodnik je po dokončani volitvi korakal s trškim pozlačenim žezlom v roki po trgu gori in doli ter se tako v slavlju predstavil mokronoškim meščanom. Izvoljenega sodnika je mogla gosposčinska oblast potrditi, če ni bilo zadržkov. V protivnem slučaju se je razpisala nova volitev, ali pa je gosposčinska oblast postavila sama sodnika, če so zahtevale le to posebne okolnosti. Odpraviti so se morale tudi vse slabe navade prigodom volitve. Novoizvoljenemu sodniku je bilo strogo zabranjeno prirejati meščanom gostbe, posebno svojim volilcem in gosposčini; ravno tako pa ni smela gosposčina nič več dajati novoizvoljenemu sodniku za popivanje določenega vedra vina in volilcem po pol bokala žganja. Huda kazen zadene vsakega, ki se v tem pregreši. Razen popivanja ob času volitev so ostale še druge grde razvade v mokronoškem trgu. Tržani so svojim sodnikom, ki so imeli hiše v trgu poklanjali vse, celo deželno knežje davke, pa naprtili zato večje drugim tržanom. Višja oblast je prepovedala najstrože take krivice med tržani, a da se ne bi moglo to tako lahko ponavljati, so se morali sestaviti točni podatki o premoženju in davku vseh tržanov. Tak popis je morala pregledati gosposčinska oblast ter ga potrditi ali ga dati popraviti, davke povečati ali zmanjšati, a za netočnosti pozvati trško oblast na odgovornost. Tako urejen popis se je odposlal višji oblasti in le ta je potem sama dovoljevala pobirati davek. Zahtevalo se je pa najstrože, da se s temi pobranimi davki gospodari pravično in pametno. Denar z listinami se ni smel nič več puščati v blagajni samemu sodniku, kakor je bila do zdaj navada, marveč je moralo biti spravljeno vse pod dvema ključema; eden od teh se je izročil dvema svetovalcema, drugi pa in blagajna trškemu sodniku. Blagajna se je smela odpreti le v prisotnosti vseh treh oseb. V blagajni se je moral nahajati natančen popis denarja, kolikor ga je prišlo v blagajno in kolikor se ga je izdalo, a vse le z dovoljenjem gosposčinske oblasti. Radi slabega trškega gospodarstva ni bilo dovoljeno niti trškemu sodniku niti meščanstvu brez sporazuma

Švabov ali Strelcov turn v Mokronogu na razglednici pred letom 1904.

gospoščinske oblasti sprejeti kakšne glavnice, založiti posestvu, prodati ali pa v dnevnicke uvrstiti, da se tako prepreči dosedanja samovoljna uprava.

Kakor pri deželnoknežjih mestih in trgih tako ni bilo tudi v municipalnem trgu Mokronogu dovoljeno brez posebnega odobrenja višje oblasti še nadalje podeljevati ustanove dijakom na višjih šolah (titulum mensae). Tudi se ni smela občina preobložiti s kakršnokoli drugo ustanovo, napravo ali zalogo. O vseh takih vprašanjih se je morala obvestiti najprej višja oblast, ki je mogla le sama take sklepe odobriti ali odbiti. Ker se je trška občina večkrat zaplela v dolgotraj-

ne pravde ter imela pri tem velike stroške, je zabranila višja oblast vsako tožbo, dokler ni bila potreba take tožbe pri njej dokazana. Višja oblast je resnobno opomnila mokronoško meščanstvo, da naj se drži točno vseh teh določb, kajti v protivnem slučaju jim pretijo hude kazni ne le denarne nego tudi telesne (zapor v mokronoškem kastelu). Trški sodnik in oba svetovalca so bili dolžni pospeševati blagostanje občine in meščanstva ter odvracati vsako škodo, ki bi mogla nastati vsled netočne uprave. Tako so se večkrat nalagale obsojencem preostre in sebične denarne kazni. Da se take krivice ne bi ponavljale, ni smel sodnik naložiti nobene denarne kazni, a da ni poprej dobil od gosposčinske oblasti za to dovoljenja. Če so se dogodili pa kazni vredni slučaji in bi se bilo dobilo nekoliko denarnih glob, se le te niso smele izročiti kakemu zasebniku ali sodniku kakor do zdaj, nego so se morale zaračunati med občinske dohodke. Ker so se občinski računi vodili do zdaj prav površno ter ni bilo pravega pogleda pri dohodkih in izdatkih, je bilo trškemu sodniku zapovedano, da mora točno sestavljati račune od leta do leta, zapisovati točno dohodke, a vse izdatke dokazati s pobotnicami ter tako urejene račune pripošiljati graščinski gosposčini na pregled in odobrenje vsakega leta. Sodnika bi zadela huda kazen, če se ne bi držal vseh teh novih propisov višje oblasti.

Redarstvene uredbe pa so ostale še nadalje iste kakor do zdaj, a izvaja jih za to postavljeni redarstveni komisar.

Leta 1783, dne 25. maja, pa so izšli od višje oblasti propisi bodočega reda in razmerja za gosposčinski trg Mokronog glede lastninskega posestva, osebnega prava, meščanskih pravic in posebnih pravic trškega sodnika.

Po novih propisih glede lastninskega posestva so bili meščani v trgu Mokronogu pravi, neomejeni lastniki vseh zajedniških in lastnih zemljišč ter so mogli razpolagati po svoji volji s svojimi hišami in k njim spadajočimi travniki, njivami in hostami. Meščani so mogli tedaj ta posestva lahko prodati, zameniti, zastaviti, zapustiti naslednikom in storiti z njimi, kar jih je bila volja. Nad temi lastnimi posestvi je imela mokronoška gosposčina samo nadvlastništvo (*dominium directum*), ki je omejevalo pravico lastnikov le v teh-le točkah: Vsak posestnik je moral priznati, da spadajo ta posestva pod graščinsko sodnijsko oblast in da je v tem slučaju dolžan vsak posestnik svoji gosposčini pokorščino. Vsak posestnik je bil dolžan tej nadvlastni gosposčini dajati letno dačo in nobenega drugega izmišljenega davka. Pri posestvenih spremembah med domačimi meščani ali tudi z zunanjimi graščinskimi podložni je bilo dovoljeno, da je to spremembo naznanil sodnik. Če se je hotel naseliti v mokronoškem trgu tuji podložnik ter si pridobiti kakšno trško posestvo, se je moral le-ta najprej obrniti na graščinsko gosposčino ter steči pri njej dovoljenje za sprejem v občino. Po določbi z dne 29. junija 1606 je bila namreč zabranjena vsaka prodaja ali sploh izročitev, bodisi v celem ali na kose vseh meščanskih zemljišč in pose-

stev tujim podložnim ali gospodom, da ne izgubi na ta način nadvlastna gosposčina nič od svojih dač, ki so ji pripadale, in da posestva ne pridejo pod tujo gosposčino neobdačena.

Da se je moglo na take spremembe bolje paziti, je ostala trškemu sodniku pravica, dotične dogovore sestavljati ter jih predlagati gosposčinskemu uradu na brezplačno odobrenje, kajti vse take listine, ki niso bile potrjene v gosposčinski uradni pisarni, so bile brez vsake moči in obveze.

Po osebnem pravu je bil vsak mokronoški meščan po svoji osebi neposredno podvržen mokronoški gosposčinski sodnji ter jo moral priznati kot svojo gosposčinsko in vojdstveno oblast. Vendar pa so imeli meščani pred drugimi podložnimi neke prednosti. Če se je hotel namreč domač meščanski sin izseliti iz trga s svojim premoženjem ter se naseliti v katerem drugem kraju, se je moral radi tega zglasiti le pri trškem sodniku. Tudi je bil prost po poprejšnjih sloboščinah navadne odhodnine, in gosposčina ga ni smela zadržati ali ga prisiliti, da ne odide na kmetijo. Tujec pa, ki se je naselil v trgu ter se hotel zopet izseliti, je moral plačati dolžno odškodnino. To davščino, katero je moral poprej vsak posestnik gosposčini sami izročiti, je prepustila zdaj le-ta trški blagajni, da se pomore s tem dohodkom splošnemu blagostanju. Vse dotične odpustnice je mogel izročati strankam sodnik sam, vendar pa jih je moral predlagati na brezplačno potrdilo gosposčinskemu uradu, da se odstrani tako vsak nered. Če se je imela slednjič katera stranka v takih slučajih pritožiti proti sodnikovi odredbi, se je mogla radi tega zglasiti neposredno pri graščinski gosposčini, nakar sta bila sodnik in stranka zaslišana in potem potrebno ukazano.

Glede meščanskih pravic je bilo po raznih najvišjih postavah (slednjič po postavi z dne 5. julija 1792) določeno, da sme dovoljevati pravico do obrtnije le dotična gruntna oblast. Mokronoška gosposčinska oblast pa je iz posebne prijaznosti do svojih zvestih meščanov popustila v marsičem od prvotne postavne strogosti ter dovolila v tem pogledu trškemu sodniku mnogo svobode. Tako je mogel sodnik s svojimi prisedniki najprej določiti, koliko obrtnikov je potrebno v trgu za izvršitev potrebnega dela in koliko se jih more s svojim delom preživeti. To predloženo število je gosposčinska oblast po navadi potrdila, toda moralo je pri tem ostati. Le v posebnih slučajih je mogla gosposčina že določeno število zvišati. Kdor se je hotel kot obrtnik v trgu naseliti, je moral najprej pri sodniku za to prošnjo izročiti ter se s svojimi spričevali izkazati, da je izučen obrtnik. Če je imel tudi kaj svojega premoženja in če je bila takšna obrtnija prazna, ga je mogel kar sodnik sprejeti kot trškega obrtnika. Za sprejemnico je moral dotični obrtnik plačati pri trški blagajni 45 kr. Vrh tega pa je moral položiti pristopnino za tako zvano pristopno pravo po stari navadi ter si kupiti meščanski listek za 30 kr.

Domačini so imeli vedno prednost pred tujci glede obrta kakor tudi pristop-

Gostilna pri Stari pošti. V tej stavbi je bila v drugi polovici 19. stoletja tudi prva mokronoška pošta. Razglednica je s konca 19. stoletja.

nega prava, če so imeli sploh sposobnost za dotično obrtnijo. Tudi je mogel sodnik le tam takso pustiti, nikakor pa ne vstopnino. Tujci pa niso bili oproščeni sploh nobenega plačila. Če si je pridobil na tak način sprejeti obrtnik tudi meščanstvo, je bil prost vojaščine, četudi ni imel svoje, davku podvržene hiše. Če se je zgodila v teh slučajih kakšna krivica, se je dotični lahko pritožil pri gosposčini, in le-ta je poravnala potem take stvari v sporazumu s sodnikom. Ker je imela graščinska gosposčina nad trgovom Mokronogom pravico nadgledništva,

je mogla vsakega, ki je bil sposoben za vojaški stan, določiti naravnost sama. Vendar pa je dala tudi v tem pogledu meščanom nekaj pogodnosti. Tako je gosposčina sodnika vselej obvestila, kdaj se bo nabor razpisal in da pove, katere ljudi bi mogel najlažje odstopiti za vojsko. Če ni bila kakšna posebna sila, je mogel le-te iz uradnih listin popisane osebe poklicati sam sodnik na pregledbo ter jih tudi potrditi v imenu gosposčine, če so bili sposobni.

Po visoki odredbi z dne 17. septembra 1775 je bilo določeno, da obstoji trško občinsko zastopstvo od sodnika in dveh prisednikov, ki naj se izvolijo vsako tretje leto ter dajo potrditi od gosposčinske oblasti. Vrh tega se je tudi še dopustilo, da se izvoli občinski odbor od 4 vrednih mož, ki naj se v važnih zadevah samega trga posvetuje s sodnikom ter v imenu občine sklepajo v zajedniških sejah. Trškemu sodniku pa so ostale poleg že naštetih pravic še te-le: Sodnik vodi občinsko gospodarstvo, pobira in zapisuje gosposčinske dače in deželne davke ter polaže o vsem tem po naredbi z dne 17. septembra 1775 svoji gosposčinski oblasti vse račune. Sploh je dolžnost sodnika, varovati premoženje trške občine in vsakega poedinega tržana. Sodnik je imel pravico izdajati pogodbe in listine na zahtevo tržanov, ali samo njim in nobenemu drugemu. Vendar pa so se morale vse take pogodbe in listine predlagati gosposčinskemu uradu na pregled in potrdilo, preden so se izročile prositeljem. Gosposčinski urad je opravljal vse to zastoj. Potrdilna taksa za listine pa je pripala trški blagajni.

Po odredbah z dne 9. januarja, 26. in 27. marca l. 1793 ni imel trški sodnik niti pri političnih, niti kriminalnih slučajih nič več pravice, da sam kaj odloči, nego se je moral ravnati po najvišjem patentu z dne 27. februarja 1784. Pri političnih zadevah je mogel trški sodnik sodelovati le posredovanjem gosposčinskega urada, ni mogel pa vsled svoje moči nič odločevati. Na korist trga pa se je dovolilo, da je mogel trški sodnik prisostvovati pri inventurah, cenitvah in razdelitvah premoženja. Pri manjših zapuščinah je postavljaj gosposčinski urad po navadi trškega sodnika za komisarja največkrat zajedno s sodnijskim uradnikom. V teh slučajih je dobival trški sodnik za svoje delo postavno takso. Trški sodnik se je poklical tudi k sodnijskim preiskavam in razpravam, kadar se je šlo za kakšno meščansko osebo ali za meščanske pravice. Vse se je moralo razpravljati v njegovi navzočnosti. Če je bil sodnik zadržan sam prisostvovati pri razpravah, je moral poslati za namestnika katerega izmed občinskih prisednikov. Če so bili pa tudi le ti zadržani se je morala razprava vseeno začeti in dokončati.

Trškemu sodniku je bilo dovoljeno, če so bile stranke voljne poravnati se med seboj, poklicati le te pred sebe ter ž njimi dovršiti pravično poravnavo. Trški sodnik je imel tudi moč vsakega meščana ali naseljenca, če se ni pokoraval oblastnim naredbam, kaznovati z zaporom na tri dni in v posebnih slučajih ga celo vkleniti. Tudi je mogel trški sodnik poravnati sam prepire, ki so nastali radi kakšnega razžaljenja med manje uglednimi meščani in naseljenci, ali če je prepir

nastal radi kakšne stvari, ki ni bila vredna več kot pet goldinarjev. Vendar pa trški sodnik ni smel zabraniti nikomur, če se je hotel pritožiti in tudi ni mogel v važnih stvareh nikakor sam kaj določevati, ker taki odloki so bili veljavni le tedaj, če so bili izrečeni pred gosposčinskim sodiščem. Za sodnijske odredbe in odloke je pobirala uradna pisarna splošne navadne pristojbe; le siromakom se je sodilo zastonj. Vse take sodnijske pristojbe so se morale porabiti bodisi za siromašne tržane ali pa za normalne šole. Trške pravice do ribarenja so ostale še nadalje veljavne po določbi iz leta 1616; ravno tako so ostali trgu vsi dohodki od letnih in tedenskih sejmov. Trg Mokronog pa je dajal v priznanje podložnosti deželski sodnijski oblasti od vsakega gostilničarja 34 kr. letnega davka.

Vsled spremenjenih razmer je prišel trg Mokronog kesneje v političnih, pravnih in davkarskih stvareh popolnoma pod gosposčinsko okrajno oblast. Vsled odloka novomeške okrožne oblasti z dne 18. marca 1817 se je izvolil le en trški blagajnik z dvema odbornikoma na tri leta. Mesto privatno gosposčinske okrajne sodnije je bil uveden od 1. novembra 1843 c. kr. okrajni komisarijat.

Ivan Steklasa

DVE DARILNI LISTINI RODOVINE REISSIGOV, POSESTNIKOV MOKRONOŠKE GRAŠČINE*

Rodovina Reissigov je dobila posestvo Mokronog okoli leta 1680, ko se je oženil Franc Ernest baron Reissig z Marijo Izabelo Judito, hčerjo baronice Marije Margarete Kajzelj, vdove izza barona Ivana Danijela Kajzelja, posestnika Škrljevega in Mokronoga. Reissigi so imeli svoja posestva na Malem Štajerju ter so se pisali baroni Sladke gore, Pilštajna, Drenika, Strmola, Loke, Turna pod Rajhenburgom, Mokronoga in Škrljevega, dasi Škrljevo ni bilo nikdar njihovo posestvo, kajti to graščino je dobila druga hči Marije Margarete Kajzelj Judita Terezija, ki je vzela v zakon barona Russensteina, posestnika Hmelnika. Tako so se preselili Reissigi v Mokronog, kjer so ostali posestniki graščine in kot taki tudi vrhovni oblastniki trga Mokronoga. Ker so imeli gospodarji mokronoške graščine tudi pravico s tržani voliti in prezentirati mokronoškega župnika, so bili v vedni dotiki s cerkveno oblastjo ter skrbeli zajedno s tržani za vzdrževanje cerkev in duhovščine.

Mokronoški župniki so imeli takrat slabe dohodke, kajti župnija je bila majhna ter štela leta 1723 samo 300 duš. Od Scherenburgove ustanove so imeli letnih 50 gold., eno njivo, ter tretjino desetine v župniji, pa en vinograd v Malkovcu. Galov beneficij pri oltarju Matere Božje so uživali po navadi drugi duhovni - tako leta 1737 Vincenc Mlakar, župnik šentjernejski - a službo beneficijata je opravljal tedanji mokronoški grajski kapelan Mihel Vrhovnik za nezatno plačo (Novomeški kap. arhiv fasc. XXIX. B. Nro. 6). Kakor vse ostalo tako je moralo biti tudi stanovanje mokronoškega župnika siromašno. Stanoval pa je takrat župnik v samem Mokronogu v bližini župnijske cerkve. Da se postavi trškemu duhovnemu pastirju dostojen domec, je podaril leta 1721 Karol Josip Danijel grof Reissig - takrat so bili Reissigi že grofi - svoje zemljišče za stavbišče župnijskega dvorca župnijski cerkvi sv. Tilna pod pogodbo, da se bere zanj in za nje-

* Po objavi v: Dolenjske novice, leto XXXIV, št. 39, 26. september 1918, str. 156.

Božja pot Žalostna gora na razglednici, pred letom 1904.

govo rodbino vsako leto ena maša. To zemljišče se je nahajalo blizu švabskega dvorca (bei dem schwabischen Hof). To je bila nekdanja grajska hiša pod staro šolo na glavnem trgu ravno naproti župnijski cerkvi. Omenjena listina je izdana dne 7. jul. 1721 s podpisom in pečatom grofa Reissiga. Napisana je v nemškem jeziku na poli papirja ter je dobro ohranjena. (Fasc. XXIX. B. Nro. 3. Prepis v moji zbirki).

Župni dvorec se pa vendar ni zidal na poklonjenem stavbišču. Takrat je bila že zaslovela daleč na okrog božja pot na Žalostni gori in dohajalo je vedno več ljudstva na to posvečeno mesto. Bilo je vsled tega potrebno, da se opravlja služba božja pogostoma na Žalostni gori. To je prisililo duhovnike, da so si izbrali mesto za prebivanje izven trga, da bodo bliže novemu svetišču. Določeno je bilo za to mesto pod samo Žalostno goro, odkoder jim ni bilo daleč niti v trg niti na goro. Mokronoški tržani s tem seveda niso bili zadovoljni, ker jim je bilo vendar predaleč hoditi k službi božji na goro mesto v trško župnijsko cerkev posebno kesneje, ko ni bilo več grajskega duhovna pri mokronoški graščini. Tržani so se večkrat radi tega pritoževali pri višji duhovski oblasti v Novem mestu, kar pa ni nič pomagalo (Novomeški kapiteljski arhiv fasc. XXIX. B. Nro. 11). Pod goro je stala cerkvena hiša, kjer so stanovali duhovniki, odkar so se preselili iz trga. Toda ta hiša je bila taka podrtija, da so jo morali slednjic popraviti ali podreti. L. 1736 so začeli s popravkom. Poslopje pa je bilo slabo osnovano in še slabše urejeno. V vizitacijskem zapisniku iz leta 1797 je zapisano, da bo treba še 1000 gold., pre-

den bo vse dogotovljeno. (Novomeški kapiteljski arhiv fasc. XXIX. B. Nro. 6.) Ves hrib, kjer je stala na vrhu cerkev Matere Božje in na podnožju cerkvena hiša, je bila zajedniška lastnina rodovine Reissigov kot posestnikov mokronoške graščine in trga Mokronoga. Da se vzdrži božja pot, je izročil Karol Josip Danijel grof Reissig v sporazumu z mokronoški tržani cerkvi Matere Božje Žalostne že poprej darovani hrib za vse čase v pravo last ter izdal glede tega posebno darilno pismo, ki se je ohranilo v novomeškem kapiteljskem arhivu. Pod kakšnimi pogodbami je bil darovan ta hrib cerkvi Matere Božje, nam ni znano, ker se prvo darilno pismo ni ohranilo, v drugem pa ni o tem nič omenjeno. Darilna listina je izdana 3. jan. 1750 s podpisom in pečatom grofa Reissiga v nemškem jeziku na poli papirja. Od zunaj je napis: *Donatio montis, supra quem aedificata est ecclesia beatae M. V. Dolorosae a Domino Comite a Reissig et oppido Madepediensi eidem Ecclesiae facta san potius denno confirmata 1750.* (Podarilo hriba, na katerem je sezidana cerkev blažene Device Marije Žalostne po gospodu grofu Reissigu in obzidanem mestu Mokronogu isti cerkvi učinjeno ali tembolj iznovič potrjeno.) Listina se je ohranila v novomeškem kapiteljskem arhivu s podpisom in pečatom Karla Josipa Danijela grofa Reissiga v nemškem jeziku na poli papirja (fasc. XXIX. B. Nro. 9. Prepis v moji zbirki.) Podpis in pečat mokronoške trške občine na tej listini pa je izostal iz nam nepoznatega razloga.

Sedanji župnijski dvorec pod Žalostno goro je na novo sezidan v tridesetih letih preteklega stoletja, ker l. 1736 popravljena cerkvena hiša ni bila nič več pripravna za stanovanje. Tudi kaplanija je bila s početka v samem Mokronogu, kasneje pa zunaj Mokronoga na levo ob cesti, ki vodi pod Žalostno goro na Trebelno, kjer je bil zasajen lep gabrik za senco. Zdaj stanuje kapelan v župnišču.

Podoba Žalostne gore in trgovine Iv. Zihlerla na razglednici, začetek 20. stoletja.

Ivan Steklasa

JE LI BIL MOKRONOG KDAJ MESTO?*

Konrad Črnologar je hotel v neki kratki razpravi v Mitth. d. Musealvereines f. Krain l. 1900, str. 39-40 dokazati, da je bil Mokronog nekdanje mesto. V višnjanskem mestnem arhivu je našel neko sicer nevažno listino s pečatom mokronoške občine iz l. 1781. Po tem pečatu sodeč je sklepal, da je bil Mokronog nekdanje mesto, češ da kaže to napis na pečatu izrecno, in da to trdi tudi Valvasor.¹ Kaj je na tem resnice ?

Mokronog je vrlo staro selišče. Že davno pred Rimci je bil ves ta kraj naseljen. Za dokaz so nam predmeti, izkopani v okolici mokronoški. Tudi v samem Mokronogu je bilo staro selišče tam, kjer stoji zdaj mokronoški grad. Ščasoma je nastalo okoli utrjenega selišča pod bregom novo selišče, ki je moralo biti za vlade Rimcev že prav znatno. Kako so ga zvali Rimci, pa ni nikjer zapisano, in vendar je moralo imeti poleg svojega prvotnega imena tudi latinsko, kakor nekatera druga selišča ob cesti Trebnje (Praetorium Latobicorum) do Škocijana (Crucio) in dalje do Drnovega (Neviodunum). Latinsko ime "Madipedium" je brez dvoma kasnejši doslovni prevod slovenskega imena Mokronog ali pa nemškega Nassenfuss. Okoli Mokronoga se je našlo mnogo rimskih novcev in tudi veliko drugih starin med Mokronogom in Škocjanom. Kaj se je zgodilo s tem seliščem na početku srednjega veka, je težko določiti, ker se sploh nikjer ne imenuje. Trpelo je gotovo veliko, kajti nahajalo se je blizu glavne rimske ceste, po kateri so se valile barbarske trume proti Italiji. S porazom Madžarov l. 955 so prenehale vse te nadloge. Po teh burnih časih je prišel ves mokronoški kraj pod Savinjsko marko. Najvažnejše selišče v Savinjski marki, kolikor se je raztezala po Kranjskem, je bilo Škrljevo, posestvo seliških grofov. Imenuje se že l. 1044 kot posestvo blažene Heme.² Valvasor trdi,³ da je spadal pod oblast omenjene grofice tudi Mokronog, toda ime tega selišča ni zapisano v nobeni listini tedanjega časa. Mogoče je le, da so se vsa posestva seliških grofov okoli vode Mirne, med njimi tudi Mokronog, razumevala pod imenom Škrljevo.

* Po objavi v: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, I/A (1919-1920), str. 20-24.

¹ Valvasor XI, 406.

² Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev III, str. 92.

L. 1215 se imenuje Mokronog prvokrat. Koroški vojvoda Bernhard je imel tukaj svoje imanje (praedium).⁴ Potem se imenuje Mokronog v neki beležki o potovanju koroškega vojvoda Ulrika III. l. 1256. Takrat se je vračal ta vojvoda iz Topuskega na Hrvaškem v Labud po cesti skozi Metliko in Trebnje in od tukaj skozi Mokronog na Zidani most, Celje in ob Paki dalje.⁵ Mokronog je bil torej že takrat važna točka ob cesti Zidani most - Trebnje.⁶ L. 1256 se imenuje Mokronog utrjen grad (castrum).⁷ L. 1265 se omenja Mokronog, in sicer v drugič, kot utrjen grad.⁸ Tudi l. 1288 se navaja Mokronog kot utrjen grad.⁹ Treba pa razlikovati od današnje mokronoške graščine grad istega imena pri Trebelnem, ki leži zdaj v razvalinah. Tukaj so se naselili okoli polovice 12. veka gospodje Mokronoški (de Nazzenfuz) iz današnje Würtemberške. Kot pričo nahajamo v neki listini Alberta Mokronoškega že l. 1143.¹⁰ Ta grad so imenovali kesneje Gorenji Mokronog, za razliko od Dolenjega Mokronoga; ni bil pa v nobeni zvezi z današnjim mokronoškim gradom in trgom. Imeniten pa je bil, ker je imel svojo lastno deželsko sodnijo do konca 16. veka.

Prvikrat se imenuje Mokronog kot trg (forum) l. 1280.¹¹ Mokronog je bil tedaj že leta 1280 trg ter je moral meti že takrat svoje pravice. Kakšne so bile te pravice, izvemo deloma iz kesnejših listin, kajti prvotna ustanovna listina o povišanju selišča Mokronoga na trg se ni ohranila. Dali pa so jo Mokronožanom krški škofje kot lastniki graščine in selišča. Vsekakor pa so morale biti trške pravice zagotovljene Mokronožanom že v ustanovni listini ter se menda niso mnogo razlikovale od pravic, ki so jih potrjevali sčasoma krški škofje zaporedoma počenši od novega veka naprej. Starejši zapiski o tem se niso ohranili. V listini iz l. 1280 se te pravice niti ne omenjajo. Šele l. 1464 izvemo iz listine, napisane v samostanu pleterškem, da je imel trg Mokronog že takrat posebne pravice.¹² Popis teh trških pravic pa imamo šele iz l. 1531. Izza tega so jih potrjevali krški

³ Valvasor, XI, 406.

⁴ Zahn, Codex Fris., I, 126; Jaksch, Monumenta Carinthiae, IV, 70-71.

⁵ Schumi, Archiv für Heimatkunde, I, 83.

⁶ Dolenjske Novice l. 1914 št. 10

⁷ Jaksch, Monumenta Carinthiae, IV, 490-491.

⁸ Schumi, Urk. u. Regest., I, 268; Jaksch, Monumenta Carinthiae, IV, 621-623.

⁹ Mittheil. d. hist. Vereins f. Krain l. 1861, str. 15.

¹⁰ Schumi, Urk. u. Regest., I, 96.

¹¹ Izvirnik listine se nahaja v krškem škofijskem arhivu, zdaj v Celovcu Nro. 209.

¹² Mittheilungen d. Musealvereins f. Krain. Letnik 14., str. 69.

Mokronoška razglednica, začetek 20. stoletja.

škojfe vse do l. 1616. ko so prodali ta trg z graščino Josipu Mahorčiču.¹³ V vseh teh listinah se imenuje Mokronog le trg in nikjer kot mesto. Tudi v popisu vsega cerkvenega premoženja na Kranjskem l. 1526 po tedanjih deželskih sodnijah se Mokronog ne navaja kot mesto s posebno deželsko sodnijo, nego je uvrščen pod deželsko sodnijo mokronoške graščine.¹⁴ Iz srednjega veka sta se nam ohranili tedaj le dve listini, v katerih se imenuje Mokronog trg. V vseh listinah novega veka, kolikor nam jih je dozdej poznato, se navaja Mokronog vedno le kot trg in nobenkoli kot mesto. Vsa starejša kranjska mesta razen Tržiča (1537) so dobila svoje diplome v srednjem veku, a med njimi bi moral biti tudi Mokronog, če bi bila Valvasorjeva zgoraj omenjena beležka resnična. Zato pa tudi Valvasor ne navaja za svojo trditve nobenega dokaza, ker ga sploh ni bilo. Zapisal je le ljudsko govoricu o mokronoškem meščanstvu, ki jo je brzkone slišal, ker je imel Mokronog kot trg ob Valvasorjevem času svoje posebne pravice, podobne pravicam nekaterih mest ter so se tudi Mokronožani vsled tega zvali meščani (cives). Če

¹³ Mittheilungen d. hist. Vereins f. Krain. L. 1853, str. 19-23.

¹⁴ A. Koblar, Izvestja l. 1895, str. 200-201, 239, 240.

pa kdo misli, da je morda takšna diploma zgorela v strašnem požaru, ki je zadel Mokronog l. 1681 ter se jej tako zatrl sled za vselej, se moti, kajti ohranil bi se bil gotovo prepis, ali kakšna beležka o njem, četudi bi zgorel izvirnik. Na take spise se je silno pazilo, in ni mogoče, da bi bil izginil brez vsakega sledu; ko bi bil sploh kdaj obstojal. Da je bil Mokronog kdaj mesto, nimamo tedaj v dozdej nam poznatih listinah nobenega dokaza.

Vrnimo se k omenjenemu pečatu trga Mokronoga po opisu Konrada Črnologarja. Le ta je prav lep in zanimiv. Pritisnjen je na rudeč vosek, je popolnoma okrogel ter ima v premeru 88 mm. Med dvema točkastima črtama se nahaja napis z velikimi početnimi latinskimi črkami: † S. CIVITATIS . . N . . ASN . FVES . . Na pečatnem polju brez ščita se nahaja podplat leve noge. Prostor na okoli je urešen z rastlinskimi črteži. Pečat ni popolnoma odtisnjen, ker je bilo premalo voska na eni strani. Poleg pečata je napis na desni strani: N. Richter und Rath alda.

Ravno takšne tri pečate sem zasledil jaz v novomeškem kapiteljskem arhivu na listinah, ki so mnogo starejše od zgoraj imenovane. Pečati na rudečem vosku so na vseh treh listinah vrlo dobro ohranjeni, posebno še na poslednji listini in tudi napis na vseh treh v celoti: † S. CIVITATIS . IN . NASNFVES. Prva listina¹⁵ (prezentacijska listina za vikarja Ivana Walle) s tem pečatom je napisana v Mokronogu 20. aprila 1646. Izdali so jo gosposočina, tržani (meščani) in občina obzidanega selišča Dolenjega Mokronoga (Dominium, Cives et Communitas oppidi Inferioris Nassenfues). Listina je napisana v latinskem jeziku; pod pečatom pa je napisano v nemškem jeziku: N. Richter und Bürgerschaft alda. Od tega pečata na levo se nahajata po redu dva mala pečata tudi na rudečem vosku, eden z grbom Jakoba Mahorčiča, drugi pa z grbom Ernesta Mihaela Scherenburga, vlastelinov mokronoškega grada. Druga listina,¹⁶ tudi prezentacijsko pismo za župnika Ivana Jakoba Schrotta, je bila napisana v gosposočini in trgu Mokronogu (in der Herrschaft und Markt Nasenfues) 29. decembra 1677. Desno od občinskega pečata je napis: N. Richter und Rath des Markt Nasenfues (N. sodnik in svet trga Mokronoga), a na levo je majhen pečat na črnem vosku ter poleg na levo podpis: Maria Margaretha Khaysellin, Freifrau Wittib (Marija Margareta Kajzelova, baronica vdova). Leta je prezentirala zajedno z občino novega župnika. Na tretji listini,¹⁷ pisani v nemškem jeziku 7. marca 1743, se je

¹⁵ Fasc. XXIX Nro. 1.

¹⁶ Fac. XXIX, Nro. 2.

ohranil najbolje občinski pečat. Tudi to je prezentacijsko pismo za župnika Josipa Widmayerja. Pod pečatom je napis: N. Richter, Rath und Gemeinde (N. sodnik, svet in občina).

Pred vsem imamo dokazano, da so pečati na vseh štirih listinah enaki in z istim napisom. Črnologar misli, da je pečatnik iz 14. veka, kar je prav verjetno, ker je bil Mokronog že zdavnaj prej samostalna trška občina ter je mogla rabiti tudi svoj pečat. Ker manjka na pečatu ščit, se mora smatrati noga na pečatniku le za navadno znamenje na pečatu in ne kot grb (takozvani govoreči grb, iz katerega razločno čitamo ime dotičnega kraja). V listini višnjanskega arhiva se navaja, da je omenjeni pečat veliki. Iz tega sledi, da so imeli takrat že tudi mali pečat za spise manje važnosti. V prvih treh listinah se ne omenja mali pečat, bržkone ga takrat še niso imeli. Kdaj je dobil Mokronog svoj pečatnik, se pa ne da določiti. Vsekakor pa je bilo nekakšno posebno odlikovanje za osebe in kraje, če so smeli rabiti svoje pečate. Obenem se je vselej tudi določilo, na kakšnem vosku se sme pečatnik pritiskati. To pravico so vsi lastniki pečatov skrbno čuvali in strogo pazili na vsako zloporabo s pečatom. Vsekakor je dobil Mokronog to pravico že v srednjem veku, ko je najlepše procvel. Po izreku "civitas" pa ne smemo sklepati, da je bilo dotično selišče, ki je imelo na pečatu ta naslov, tudi zares mesto. Civitas pomeni v kasnejši latinščini selišče s posebnimi pravicami za razliko od drugih selišč. Tako je imel tudi Mokronog svojo samostalnost, svojo upravo in svojo sodnijo. Na čelu vse uprave in sodnije je bil sodnik, glavar v občini s svojimi prisledniki (svet). Vendar pa je bila sodnikova oblast v Mokronogu omejena, bil je podložen deželski sodniji mokronoške graščine glede uprave in sodnije tudi v prvih prizivnih zadevah, ker Mokronog ni bil deželno knežji trg, ki bi sicer spadal s svojimi prizivi pod vicedomsko oblast v Ljubljani. Sodil pa je sodnik v vseh častnih zadevah in prestopkih ter celo zločinah do štirih mark vrednosti (14 1/2 gold.) popolnoma samostalno. Na življenje in smrt pa ni imel pravice soditi; to pravo je spadalo na deželsko sodnijo mokronoško. Novo mesto na pr. pa je imelo kot mesto vse pravice deželske sodnije. Sicer pa najbolje pobija trditev Črnologarjevo glede naziva mesta naša zgoraj navedena druga listina, v kateri se izrecno omenja, da je napisana v gosposčini in trgu Mokronogu, in kjer stoji podpis pod pečatom: N. sodnik in svet trga Mokronoga. Na pečatu iste listine imamo napis civitas, kar tolmači Črnologar za mesto, a v sami listini zovejo sodnik in prisledniki Mokronog trg,

¹⁷ Fasc. XXIX, Nro. 1.

kar je tudi čisto pravilno. Zanimivo je, da se zovejo v listini iz l. 1646 mokronoški tržani "cives" in občina obzidanega mesta (oppidi). Mokronog je bil namreč takrat obzidan. Vsled tega se zovejo tržani mesto "cives" tudi večkrat "oppidani"; vendar pa ni da oppidani morajo biti pravi meščani ali tržani (cives), kajti oppidum omeni v latinskem jeziku vsako obzidano selišče, recimo tabor, ki sicer ni da mora imeti posebnih pravic. Tak primer imamo precej v bližini Mokronoga, namreč Šent Rupert, ki je bil tudi obzidan (pravzaprav le cerkev) in se je zval oppidum.¹⁸) Vendar je ostal Šent Rupert navzlic pridevku oppidum do današnjih dni le selska občina. Mokronog pa je bil vse do polovice 19. veka samostalna trška občina s posebnimi pravicami, in slobodni tržani so se med seboj zvali navadno meščani - purgarji, kakor se še zdaj dražijo v svoji šegavosti, kajti Mokronog je zdaj, četudi trg, navadna selska občina brez vsakih posebnih pravic.

Boris Golec

TRG MOKRONOG (Nassenfuß) OD NASTANKA DO ODPRAVE TRŠKE AVTONOMIJE

Razpravo sestavljata dva kronološko razmejena dela: srednji vek in zgodnji novi vek do odprave trške avtonomije leta 1811. Oba dela sta razdeljena v štiri tematske sklope: upravno-pravna podoba trga, hiše in prebivalstvo, gospodarski razvoj ter kulturne razmere. Med poglavitnimi ugotovitvami gre izpostaviti naslednjo: mokronoški trg, že v 14. stoletju obdan z obzidjem, je bil po stopnji trške avtonomije kakor tudi po svojem urbanem in obrtnem značaju med vsemi dolenskimimi trgi vodilen in najbližji mestnim organizmom. Predvsem spričo dejstva, da ni pripadal deželnemu knezu, mu pred koncem srednjega veka ni uspelo postati pravo mesto.

Marjeta Bregar

PREBIVALCI MOKRONOGA V 19. STOLETJU

Skozi celotno 19. stoletje je bilo število prebivalcev, kakor tudi število hiš trga Mokronog v porastu. Leta 1817 je živelo v trgu 508 ljudi v 122 hišah, leta 1900 pa že 881. Do precejšnjega padca števila ljudi je prišlo šele po letu 1945 (684 prebivalcev leta 1948).

Tabela prikazuje seznam lastnikov hiš trga Mokronog v letih 1826, 1845, 1869 in 1880 s številkami stavbnih parcel v letih 1826 in 1869. Za leto 1845 so navedena tudi hišna imena (vulgo) mokronoških hiš. Zaradi večkratnega preštevilčenja hiš, preseljevanja družin in gradnje novih hiš je zelo oteženo spremljanje kontinuitete ene družine ali hiše skozi celotno 19. stoletje.

Marjeta Bregar

KATASTRSKA OBČINA MOKRONOG V PRVI TRETJINI 19. STOLETJA

V prispevku je prikazana katastrska občina Mokronog na osnovi cenilnega operata franciscejskega katastra iz leta 1830. V trgu je takrat živelo 626 ljudi v 160 družinah in 126 hišah. Ukvarjali so se s kmetijstvom in obrtjo. Trg je pre-mogel več sejmov, močno je bila prisotna kramarska dejavnost. V kraju je že delovala šola, ljudi je zdravil ranocelnik. Kmetje so pridelovali podobne kmetij-

ske pridelke in na enak način kot po drugih krajih Dolenjske v tistem času.

Tomaz Golob

GRAD MOKRONOG

V prvem delu prispevka so na kratko predstavljene zgodnje omembe gradu Mokronog v pisnih virih ter njegovi lastniki od začetkov do danes. Začetki gradu so povezani z življenjem Eme Krške, razcvet pa je doživel, ko je bil v lasti krških škofov.

V drugem delu je na osnovi zapiskov konservatorja dr. Ivana Komelja opisano stanje gradu oz. grajskih ruševin po letu 1945.

Igor Sapač

STAVBNI RAZVOJ GRADU MOKRONOG

Mokronoški grad, svojčas eden najmogočnejših gradov v deželi, je v svojih zidovih varoval tudi dolgo in pestro stavbno zgodovino. Po požigu med drugo svetovno vojno so se od celote ohranili le še skromni ostanki. V sredini 13. stoletja je nastal poznoromanski obodni grad z visokim obrambnim stolpom in stanovanjskim traktom. Kasneje so to zasnovo postopoma dograjevali do končnega obsega. V gotski dobi sta nastala še dva stanovanjska trakta, v renesančni pa vogalni stolp, nova stanovanjska trakta in arkadne galerije na dvorišču. Tako se je grad tekom stoletij razvil iz preproste romanske utrdbe v mogočno poznorenesančno rezidenco.

Boris Golec

DIE MARKTGEMEINDE MOKRONOG (Nassenfuß) VON DER ENTSTEHUNG BIS ZUR ABSCHAFFUNG DER MARKTAUTONOMIE

Die Abhandlung besteht aus zwei chronologisch voneinander abgegrenzten Teilen: dem Mittelalter und der frühen Neuzeit bis zur Abschaffung der Marktautonomie im Jahre 1811. Beide Teile sind in vier Themenkreise eingeteilt: verwaltungsrechtliche Stellung der Marktgemeinde, Häuser und Bevölkerung, Wirtschaftsentwicklung und kulturelles Leben. Unter den wichtigsten Feststellungen ist Folgende hervorzuheben: Die bereits im 14. Jahrhundert von einer Mauer umgebene Marktgemeinde Mokronog war sowohl nach dem Grad ihrer Marktautonomie als auch nach ihrem urbanen und gewerblichen Charakter unter allen Marktgemeinden der Region Unterkrain führend und den städtischen Organismen am ähnlichsten. Insbesondere aufgrund der Tatsache, dass sie nicht dem Landesfürsten gehörte, gelang es ihr vor dem Ende des Mittelalters nicht, eine richtige Stadt zu werden.

Marjeta Bregar

DIE BEVÖLKERUNG VON MOKRONOG IM 19. JAHRHUNDERT

Durch das ganze 19. Jahrhundert hindurch nahm sowohl die Bevölkerung als auch die Zahl der Häuser der Marktgemeinde Mokronog zu. Im Jahre 1817 lebten in der Marktgemeinde 508 Menschen in 122 Häusern, im Jahre 1900 betrug die Einwohnerzahl bereits 881. Ein starker Bevölkerungsrückgang war erst nach dem Jahre 1945 zu verzeichnen (684 Einwohner im Jahre 1948).

Die Tabelle enthält ein Verzeichnis der Hauseigentümer der Marktgemeinde Mokronog in den Jahren 1826, 1845, 1869 und 1880 mit den Baugrundstücknummern in den Jahren 1826 und 1869. Für das Jahr 1845 sind auch die Hausnamen (vulgo) der Häuser von Mokronog angeführt. Wegen mehrmaliger Umnummerierungen der Häuser, Familienumzüge und des Baus neuer Häuser kann die Kontinuität einer Familie oder eines Hauses über das gesamte 19. Jahrhundert nur sehr schwer verfolgt werden.

Marjeta Bregar

DIE KATASTRALGEMEINDE MOKRONOG IM ERSTEN DRITTEL DES 19. JAHRHUNDERTS

Im Beitrag wird die Katastralgemeinde Mokronog aufgrund des Katastral-Schätzungselaborats aus dem Jahr 1830 - der Zeit des Kaisers Franz I. von Österreich - dargestellt. In der Marktgemeinde lebten damals 626 Menschen in 160 Familien und 126 Häusern. Sie beschäftigten sich mit Landwirtschaft und Gewerbe. In Mokronog fanden Messen statt und auch der Kramhandel war stark vertreten. Der Ort hatte bereits eine Schule und einen Wundarzt. Die Art der Landwirtschaft entsprach den anderen Ortschaften der Region Unterkrain zur selben Zeit.

Tomaz Golob

DAS SCHLOSS MOKRONOG

Der erste Teil des Beitrags stellt frühe Erwähnungen des Schlosses Mokronog in Schriftquellen und seine Eigentümer von den Anfängen bis heute in kurzer Form dar. Die Anfänge des Schlosses stehen im Zusammenhang mit dem Leben der heiligen Hemma von Gurk. Seine Glanzzeit erlebte es, als es ihm Eigentum der Bischöfe von Gurk stand.

Der zweite Teil schildert aufgrund der Aufzeichnungen des Konservators Dr. Ivan Komelj den Zustand des Schlosses bzw. der Schlossruine nach dem Jahre 1945.

Igor Sapač

DIE BAUENTWICKLUNG DES SCHLOSSES MOKRONOG

Das Schloss von Mokronog, seinerzeit eines der mächtigsten Schlösser im Lande, bewahrte in seinem Mauerwerk auch die lange und mannigfaltige Geschichte des Bauhandwerks. Nach dem Niederbrennen während des Zweiten Weltkrieges blieben vom Mauerwerk nur noch bescheidene Ruinenreste. In der Mitte des 13. Jahrhunderts entstand dieses spätromanische, peripher gelegene Schloss mit einem hohen Wehrturm und einem Wohntrakt. Später wurde dieses Konzept bis zu seinem Endumfang ausgebaut. In der Epoche der Gotik

errichtete man noch zwei Wohntrakte, in der Renaissance aber noch der Eckturm, neue Wohntrakte und im Hof eine Arkadengalerie. Auf diese Weise entwickelte sich im Laufe der Jahrhunderte das Schloss aus einem einfachen Befestigungswerk in eine stattliche spätrenaissance Residenz.

Boris Golec

THE MARKET TOWN OF MOKRONOG (Nassenfuß) FROM ITS BEGINNINGS TO THE ABOLITION OF THE AUTONOMY OF MARKET TOWNS

The essay consists of two chronologically different sections: the Middle Ages and the dawning of the modern era until the abolition of the autonomy of market towns in 1811. Both parts are divided into four thematic sections: the administrative legal structure of the market town, the houses and the population, the economic development and cultural conditions. One of the conclusions that should be highlighted is that the market town of Mokronog, which was as early as in the 14th century surrounded with a defence wall, was according to the level of market autonomy and its urban and economic character the closest to an urban organism among all market towns in the Dolenjska region. The main reason it failed to become a proper town before the end of the Middle Ages was that it did not belong to the sovereign of the province.

Marjeta Bregar

INHABITANTS OF MOKRONOG IN THE 19TH CENTURY

Throughout the 19th century, the number of inhabitants and buildings in the market town of Mokronog grew steadily. In 1817, a total of 508 people lived in 122 houses, whereas in 1900 the number of inhabitants was already 881. The number of inhabitants declined considerably only after 1945 (684 in 1984).

The table features a list of house owners in the market town of Mokronog in the years 1826, 1845, 1869 and 1880, together with the numbers of house lots in 1826 and 1869. It also includes the local house names (vulgo). Because the street numbers of houses changed many times and because families moved and constructed new houses, it is difficult to follow the history of a family or a house throughout the entire 19th century.

Marjeta Bregar

CADASTRAL MUNICIPALITY OF MOKRONOG IN THE FIRST THIRD OF 19TH CENTURY

The article describes the cadastral municipality of Mokronog with reference

to the assessments stated in the 1830 cadastral survey carried under Emperor Francis I. At that time 626 people lived in the town, with 160 families and 126 houses. They were mostly farmers and craftsmen. The market hosted several fairs, at which peddlers had a strong presence. The market town already had a school, whereas medical assistance was provided by a physician. Farmers grew similar crops in the same way as elsewhere in Dolenjska at that time.

Tomaž Golob

THE MOKRONOG CASTLE

The first part of the contribution gives a brief account of the early records of the Mokronog castle in written sources and of its owners from its beginnings until the present day. The construction of the castle is connected with Ema of Gurk; the estate blossomed when it was the property of the bishops of Gurk.

The second part describes the condition of the castle, that is its ruins, after 1945 in reference to the notes taken by the conservator Dr. Ivan Komelj.

Igor Sapač

ARCHITECTURAL HISTORY OF MOKRONOG CASTLE

Mokronog Castle, once one of the most imposing castles in Slovenia, holds a long and varied architectural history within its walls. Since it was burnt down during the Second World War, only modest remains of the entire complex have been preserved. In the mid-thirteenth century, a late Romanesque fortress with a tall keep and a residential wing was built. The complex was gradually expanded over the years. In the Gothic period, two more residential wings were added, in the Renaissance period, a corner tower, two residential wings and arcades in the courtyard. Over the centuries, the castle evolved from a simple Romanesque fortress into an imposing late Renaissance residence.

SEZNAM SLIKOVNIH PRILOG

Str. 5

Henrik Heferle.

Lastnik fotografije Matjaž Kramar.

Str. 10

Grad in trg Mokronog po Valvasorju 1679 (izrez).

(iz J. W. Valvasor, *Topographia ducatus carnioliae modernae*, Wagensberg 1679).

Str. 13

Pod mokronoškim gradom leta 1905.

Razglednica v zasebni lasti.

Str. 20

Razglednica Mokronoga, napisana 25. maja 1903. leta.

Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 32

Razglednica Mokronoga, odposlana leta 1899.

Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 35

Trški red Mokronoga iz leta 1531.

Listino hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 43

Grb trga Mokronog po Valvasorjevi grbovni knjigi - 2. različica.

(iz J. W. Valvasor - Bartholomaeus Ramschissl, *Opus insignium armorumque 1687-1688*, Velika grbovna knjiga, SAZU, Ljubljana 1993).

Str. 47

Žezlo mokronoškega trškega sodnika iz 18. stoletja.

Predmet v zasebni lasti.

Str. 77

Švabov ali Strelcov turn v Mokronogu, okoli leta 1910.

Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 87

Komercialna tabela za trg Mokronog iz leta 1762.

Dokument hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 95

Dopis o izdanem privilegiju cesarice Marije Terezije za tri letne sejme trgu Mokronog iz leta 1767.

Dopis hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 102

Podobica s podobo Marije sedem žalosti z Žalostne gore, prva polovica 19. stoletja.

Podobico hrani Knjižnica Frančiškanskega samostana Novo mesto.

Str. 107

Mokronog, podoba trga, šole in trgovine Strel pred letom 1910.

Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 113

Trg Mokronog na franciscejski katastrski mapi k. o. Mokronog iz leta 1825.

Mapo hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 116

Rojstna in krstna matična knjiga župnije Mokronog 1812 - 1835.

Matično knjigo hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Str. 119

Mokronoški usnjarski mojstri leta 1880.

Fototeka Dolenjskega muzeja Novo mesto.

Str. 121

Privilegij cesarja Ferdinanda I. občini Mokronog za štiri letne sejme (1842).

Listina v zasebni lasti.

Str. 125

Žalostna gora na reambulančni katastrski mapi k. o. Mokronog iz leta 1869.

Mapo hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 128

Trg Mokronog na reambulančni katastrski mapi k. o. Mokronog iz leta 1869.

Mapo hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 129

Požar v Mokronogu leta 1911.

Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 130

Zbirna tabela za župnijo Mokronog iz leta 1782.

Dokument hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Str. 132

Stran iz knjige Status animarum župnije Mokronog, začetek 1845.

Knjigo hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Str. 136

Hiša trgovca Strela v Mokronogu v začetku 20. stoletja.

Fototeka Dolenjskega muzeja Novo mesto.

Str. 146

Razglednica Mokronoga in gradu iz okoli 1930.

INDOK center Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino.

Str. 147

Mokronog, del trga z župnijsko cerkvijo in gradom med 1930 in 1940.

Foto: Kornič; INDOK center Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino.

Str. 148

Mokronog - grad, stenska slika lovskega prizora iz srede 16. stoletja, shranjena v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

INDOK center Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino.

Str. 149

Ruševine vhoda gradu Mokronog z grbovno ploščo, stanje iz leta 1947.

Foto: Velepčič; INDOK center Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino.

Str. 150

Mokronog - grad, poškodovana kamnita grbovna plošča, detajl.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

Str. 151

Ruševine severnega trakta gradu Mokronog, stanje iz leta 1953.

Foto: Komelj; INDOK center Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino.

Str. 152

Ruševine jugovzhodnega trakta gradu Mokronog, stanje iz leta 1953.

Foto: Komelj; INDOK center Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino.

Str. 153

Mokronog, spomeniška ureditev grajskega platoja iz leta 1967.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

Str. 154

Stanje razvalin leta 1987, severni obodni zid gradu Mokronog.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

Str. 156

Stanje razvalin leta 1987, vzhodni obodni zid gradu Mokronog.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

Str. 158

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe kompleksa gradu Gorenji Mokronog, 12. stoletje.

Str. 160

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, sredina 13. stoletja.

Str. 162

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, konec 15. stoletja.

Str. 164

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, druga polovica 16. stoletja.

Str. 168

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, okoli 1670.

Str. 172

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, okoli 1770.

Str. 174

Igor Sapač, stavbni razvoj mokronoškega gradu, okoli 1870 do 1943.

Str. 176

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, fasada jug s

prikazom današnjega obsega razvalin.

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, fasada zahod s prikazom današnjega obsega razvalin.

Str. 177

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, fasada vzhod s prikazom današnjega obsega razvalin.

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, prerez proti vzhodu.

Str. 178

Igor Sapač, poskus rekonstrukcije podobe gradu pred letom 1943, prerez proti severu.

Str. 179

Igor Sapač, grad Mokronog, tloris pritličja z označenima prerezoma AA in BB.

Str. 180

Igor Sapač, grad Mokronog, tloris prvega nadstropja.

Str. 181

Igor Sapač, grad Mokronog, tloris drugega nadstropja.

Str. 187

Mokronog, pogled proti trgu od cerkve sv. Egidija, okoli leta 1900.
Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 194

Razglednica Mokronoga, začetek 20. stoletja.
Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 203

Pogled na Mokronog po letu 1904.
Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 209

Razglednica Mokronoga z Žalostno goro in gradovi Mokronog, Lanšprež ter Rakovnik, konec 19. stoletja.

Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 214

Kupoprodajna listina iz leta 1596, s katero brata Oto Henrik in Erazem von Verneckh z Brega pri Ribnici prodata Karlu Juriču, lastniku Lanšpreža in Strug, med drugim tudi žitno desetino 38 kmetij v Mokronogu.

Listino hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 220

Pogled na trg Mokronog iz smeri sv. Florijana, začetek 20. stoletja.

Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 226

Trg Mokronog in Koželjeva trgovina v začetku 20. stoletja.

Fototeka Dolenjskega muzeja Novo mesto.

Str. 231

Podobica z likom Žalostne Matere Božje z Žalostne gore, začetek 20. stoletja.

Podobico hrani Knjižnica Frančiškanskega samostana Novo mesto.

Str. 234

Mokronog po Valvasorju 1689.

(iz J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain, Laibach 1689).

Str. 240

Grb trga Mokronog po Valvasorjevi grbovni knjigi - 1. različica.

(iz J. W. Valvasor - Bartholomaeus Ramschissl, Opus insignium armorumque 1687-1688, Velika grbovna knjiga, SAZU, Ljubljana 1993).

Str. 250

Pečat v leseni škatlici, obešen na listino, ki potrjuje Mokronogu trške privilegije leta 1606.

Pečat hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 255

Žalostna gora s svetimi stopnicami, začetek 20. stoletja.

Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 257

Mokronoški trški privilegij iz leta 1606.

Listino hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 260

Veduta Mokronoga v prvem desetletju 20. stoletja.
Fototeka Dolenjskega muzeja Novo mesto.

Str. 263

Cerkev sv. Petra in kostnica v Gorenjem Mokronogu, začetek 20. stoletja
Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 266

Mokronog po požaru leta 1911.
Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 268

Veduta Žalostne gore, začetek 20. stoletja.
Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 270

Zemljevid župnije Mokronog kot priloga Zbirni tabeli iz leta 1782.
Zemljevid hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Str. 272

Mokronoška razglednica, odposlana leta 1902.
Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 275

Mokronog v prvem desetletju 20. stoletja.
Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 278

Navodila za oskrbnika gradu Dolenji Mokronog ter potrjene pravice in svobode
ščine tržanov iz leta 1567, prva stran.
Listino hrani Arhiv Republike Slovenije.

Str. 285

Švabov ali Strelov turn v Mokronogu na razglednici pred letom 1904.
Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 288

Gostilna Pri Stari pošti. V tej stavbi je bila v drugi polovici 19. stoletja tudi prva mokronoška pošta. Razglednica je s konca 19. stoletja.

Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 292

Božja pot Žalostna gora na razglednici, pred letom 1904.

Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Str. 294

Podoba Žalostne gore in trgovine Iv. Ziherla na razglednici, začetek 20. stoletja.

Razglednico hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Str. 297

Mokronoška razglednica, začetek 20. stoletja.

Razglednico hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

SEZNAM AVTORJEV

France Baraga, mag. teologije, samostojni ustvarjalec na področju kulture

Marjeta Bregar, univ. dipl. zgodovinarica, višja kustodinja, Dolenjski muzej
Novo mesto

Konrad Črnologar (1860 - 1904), umetnostni topograf

Boris Golec, dr. zgodovine, docent, znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut
Milka Kosa, ZRC SAZU

Tomaz Golob, univ. dipl. umetnostni zgodovinar, višji konservator, Zavod za
varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto

Peter Hitzinger (1812 - 1867), pisatelj in zgodovinar

Božo Otorepec, dr. zgodovinskih znanosti, redni profesor, znanstveni svetnik v. p.

Igor Sapač, arhitekt in umetnostni zgodovinar

Ivan Steklasa (1846 - 1921), zgodovinar in slavist

Janez Vajkard Valvasor (1641 - 1693), polihistor

VSEBINA

NAMESTO UVODA	5
I. RAZPRAVE	
Boris Golec: Trg Mokronog od nastanka do odprave trške avtonomije	9
Marjeta Bregar: Katastrska občina Mokronog v prvi tretjini 19. stoletja	111
Marjeta Bregar: Prebivalci Mokronoga v 19. stoletju	129
Tomaž Golob: Grad Mokronog	145
Igor Sapač: Stavbni razvoj gradu Mokronog	159
II. GRADIVO	
Božo Otorepec: Gradivo za zgodovino Mokronoga v srednjem veku	183
France Baraga: Gradivo za zgodovino Mokronoga v novem veku	215
III. MOKRONOG V STAREJŠI LITERATURI	
Janez Vajkard Valvasor: Slava vojvodine Kranjske	233
Peter Hitzinger: Izvleček iz arhiva trga Mokronog	241
Konrad Črnologar: Mokronog nekoč mesto	259
Ivan Steklasa: Je li spadala kdaj mokronoška župnija po pravu pod kostanjeviški samostan?	261
Ivan Steklasa: Cerkev sv. Nikolaja v Martinji vasi pri Mokronogu je stala že leta 1464	267
Ivan Steklasa: Zanimiv zapisnik o cerkveni vizitaciji v mokronoški župniji leta 1702	269
Ivan Steklasa: Meje mokronoške deželske sodnije leta 1610	273
Ivan Steklasa: O starih pravicah mokronoškega trga	279
Ivan Steklasa: Socijalne in pravne razmere v trgu Mokronogu v 18. veku	283
Ivan Steklasa: Dve darilni listini rodovine Reissigov, posestnikov mokronoške graščine	291
Ivan Steklasa: Je li bil Mokronog kdaj mesto?	295
SINOPSIS	301
SEZNAM SLIKOVNIH PRILOG	308
SEZNAM AVTORJEV	316

izdajo publikacije so omogočili:

Dorema d.o.o.
proizvodnja predšotorov

Krajevna skupnost MOKRONOG

Občina TREBNJE

REAL d.o.o., Novo mesto

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4 Mokronog)

TRG Mokronog skozi stoletja / [besedilo France Baraga ; urednica
Marjeta Bregar ; prevod v nemščino Marko Gospodarič, prevod v
angleščino Amidas]. - Mirna : Studio 5, 2003

ISBN 961-238-182-8

1. Baraga, France 2. Bregar, Marjeta
123709184

